

VÄLVILJANS VARIATIONER

Anna Ryding

Välviljans variationer

Moraliska gränsdragningar inom brottsofferjourer

Lund Dissertations in Sociology 67

En komplett förteckning över
Sociologiska institutionens utgivning
finns sist i boken, och på
www.soc.lu.se/info/publ

COPYRIGHT ©
Anna Ryding 2005

GRAFISK FORM
Kjell E. Eriksson

SÄTTNING
Ilgot Liljedahl

OMSLAG
Kjell E. Eriksson

OMSLAGSBILD
Åse Ekström

TRYCK
Sociologiska institutionen, Lunds universitet 2005

ISBN 91-7267-188-2

FÖRLAG OCH DISTRIBUTION
Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Box 114

221 00 Lund

Fax 046-222 4794 E-post repro@soc.lu.se
www.soc.lu.se/info/publ

Out beyond ideas of rightdoing and wrongdoing there is a field. I'll meet you there.
Rumi

Innehåll

Förord	11
K A P I T E L 1	
Inledning	13
Avhandlingens syfte	14
Rörelsens ursprung och utveckling	17
Fyra karaktäristiska drag	18
Brottsofferjourer	20
Brottsofferjourers klienter	22
Institutionalisering	23
Sammanfattning	24
K A P I T E L 2	
Teoretisk utgångspunkt	25
Pragmatism och interaktionism	25
Ideologi	27
”Definition av situation”	28
Konstruktionism	28
Retorik	29
”Avslöja” och ”förstå” – en balansgång	30
”Selektiv relativism”	30
Offergång	32
Offergångens matris	36
”Finmaskigt nät ”	41
Sammanfattning	43
K A P I T E L 3	
Metodens roller och vägval	45
Använda metoder	45
Intervjuer	46
Deltagande observationer	47
Tryckt material	48
Urval	48
Transkriberingstecken	50
Vad betyder ”fältet”?	51
Empiriska ideal	51

Analytisk realism	52
Min relation till "fältet"	53
Hjärtlös sociolog? Vän, fiende eller "främling"?	54
Sammanfattning	60
K A P I T E L 4	
Definitioner av brottsoffer	61
Sex definitioner	62
En polisiär definition – via brottsoffersamordnare	62
En ideologisk definition	65
En ideell definition: två delar	66
a. En pragmatisk definition	67
b. En gåvoekonomisk definition	67
En juridisk definition	69
En folkpsykologisk definition	70
En byråkratisk definition	71
Att värdera lidandet – en kommentar	74
Ett reifierat, flertydigt offer	75
Porositet, vaghet och ambiguitet	76
Deskriptiv och emotiv betydelse	77
Tidpunkt, plats och definition	79
Sammanfattning	81
K A P I T E L 5	
Organisationens identitet	83
Motstridiga bilder i endräkt	84
"En slags kontraktsförhållande"	85
"En slags god gärning"	87
Brottsbekämpning, folkrörelse, medborgarperspektiv	89
Ett "vi och dem" i rörelse	90
Reparatörer och motståndare	91
"Kanal" och "spindel"	91
Tiden som retorisk resurs	92
Tillgänglighet	94
Snabbhet och varaktighet	96
Sammanfattning	99
K A P I T E L 6	
Bilder av offer i ideologisk retorik	101
En melodramatisk gest	101
Offerretorik	104
Ideala offer som exempel	107
Idealtypisk bild: En äldre kvinna	108
Sluppmässig våldsbild: En man med otur	109
Strategisk bild: En "misshandlad kvinna"	111
En könsneutral bild kritiserar	113

Övertyga med "neutrala" offerbilder	114
"Då och jag kan bli brottsoffer"	115
Ideologins gränser	117
Utvidga och krympa	119
Sammanfattning	120
K A P I T E L 7	
"En vanlig medmänniska"	121
Gränser till "grannroller"	121
Gräns till psykolog	122
Gräns till psykolog och polis	122
Gräns till privatperson och vän	123
En "medmänniska"	125
Tiden som tvetydig gräns	126
Att utbilda medmänniskor	129
"Opersonligt personlig"	132
Utvecklingssamtal	133
Teknifierad känslomässighet	135
Begränsad inblick i hemliga rum	136
Privat information om stödpersoner	137
Privat information om brottsoffer	138
Kolliderande roller	140
Strategier	141
Sammanfattning	142
K A P I T E L 8	
Brottsofferstöd som krishantering	145
Kriteorin	146
"Ogarderat, utan förvarning"	147
Övrraskning eller påminnelse	148
"Normalisering"	149
Omvända speglar	149
Ideell kristolkning	151
Rätt att bearbeta – men hur?	153
Ilksa	154
"Manliga" och "kvinnliga offerkänslor	155
Passageritual	158
Krismetäforer – en prövning och förebild	159
Bomull, silkesvantar och stege	160
Sammanfattning	165
K A P I T E L 9	
Ambivalens, avvikelser och gränssamtal	167
Ambivalens	167
"Alla är verkligen inte svaga"	168
En svår kategori – Misshandlade kvinnor	168

Avvikande fall	173
Psyckfall	173
Stödparasit	174
Rättshaverist	175
Myglare	176
Problemperson – en ”stackare”	178
Moraliska ”rättegångar”	178
1. ”Den svartklädda kvinnan som bara gråter”	179
Ett typiskt offer	179
Brottsoffer i formell mening?	180
Vad innebär stödrollen?	181
”Kultur” bestyrker offerstatus	182
Ny vändning – ”professionell gråterska”	183
Leksignal	185
”Kvinnan tvingades överdriva gråtandet”	185
2. ”Överklasskvinnan med viplashkada”	186
”... en sån här konstig känsla”	187
Tron på det äkta	189
3. ”Den berusade mannen i Dieseljacka”	191
”Inte trovärdig” vs ”i kris”	191
Tvära statuskast	193
”Kan va kompisar som har spöat honom...”	194
”Känsla” vs ”inte vårt bord”	195
Sammanfattning	197
K A P I T E L I O	
En fallstudie som avslutning	199
Stödpersonen som ”coach”	199
En redigerad berättelseversion	200
”Före” och ”efter” – ordning vs kaos	201
”Fruktansvärt” vs ”sunt”	202
Byråkrati vs autenticitet	204
Tidsstrukturerad process med ”återfall”	205
Att gå offergång	208
Offermatris	209
Empatins grindvakter	211
Reflexivitet	213
English summary	215
Litteratur	221

Förord

”Jag kan inte förstå att du snart är färdig, *tänk* så länge som du hållit på ...!” Min kompis häpna utrop, då jag berättade att det inte var långt kvar till inlämningsdagen, förvånade mig. Jag hade nog inte insett hur mycket hon, liksom andra människor omkring mig, engagerat sig i mitt avhandlingsarbete. Att skriva på en avhandling är ett ensamt arbete, det går nog inte att komma ifrån. Ändå – eller kanske just därför – har en mängd personer varit väsentliga för att processen skulle kunna genomföras.

Först vill jag tacka Brottsoffermyndigheten för att ha finansierat avhandlingsarbetets första år. Jag vill vidare ge ett varmt tack till alla generösa och hjälpsamma personer inom Brottsofferjouren som jag mött under mitt fältarbete. Tack till alla som låtit mig intervjua er och som låtit mig observera era aktiviteter. Vidare hoppas jag att ni inte ska känna att mitt granskande (sociologiska) blick ”tagit över”, dvs att min analys blivit för kritisk i tonen. Kort sagt så har jag absolut inte haft som avsikt att kritisera någon av er personligen. Min strävan har varit att ta fram nyanser, undersöka paradoxer men aldrig att svartmåla.

Som ny doktorand, i början av år 2000, var det skönt att känna att där fanns kolleger som redan hade hållit på ett tag. Magnus Lundberg var en sådan. Tack för ditt stöd, alla litteraturtips och för din befriande humor Magnus. Katarina Jacobsson och Filippa Säwe var två andra sådana personer som jag vill tacka för många, för mig, värdefulla samtal – om personliga såväl som praktiska frågor. Min före detta rumskamrat Malin Arvidson var också en samtalspartner som jag inte hade velat vara utan. Tack Malin för det utbyte som vi haft. Det var kanske tur att vi båda var iväg långa tider från vårt rum på sociologen. Annars hade det nog inte blivit mycket skrivet, så mycket som vi hade att prata om. David Wästerfors fanns också med tidigt i processen. Tack David för dina stimulerande synpunkter på mina texter och för alla givande samtal! Särskilt livfulla blev samtalen då de försiggick på någon av pubarna i Westwood i Los Angeles, där vi båda bodde som utbytesdoktorader under delar av år 2002.

På UCLA fanns också professor Robert Emerson, som fungerade som ett slags handledare och professor Jack Katz som även han tog sig tid att kommentera mitt arbete. Jag är tacksam till er båda – för all lärdom som jag tog under era doktorandkurser och för ert generösa mottagande. Tiden i L.A. bjöd också på flera nya, bekantskaper som sedan övergick i vänskap. Ett tack riktas till Gonen Hachohen för att du läste och gav inspirerande kommentarer till mina texter. Ett tack riktas likaså till Fredrik Hertzberg, min trevliga rumskamrat på UCLA. Tack också Filippa Stålhane och Ödul Bözkurt för era obetalbara insatser som ”privatchaufför”, då jag inte ägde någon bil.

Väl tillbaks på sociologen fanns även där kolleger som på olika sätt berikade den fortsatta doktorandtiden. Ett kollektivt tack till er! Några jag vill särskilt tacka. Med Stine Thorsted kunde jag dela värmande Govindaluncher och samtal om livets väsentligheter. Stort tack Stine för ditt stöd. Agneta Mallén är en annan kollega som kom som en frisk fläkt i slutet av doktorandtiden. Tack för all uppmuntran och för dina härligt syrliga skämt Agneta! Därtill vill jag tacka Christian Poulsen, Veronica Burcar och Joakim Thelander, för att ni tagit er tid att läsa och kommentera mina texter. Av samma orsak vill jag vidare tacka Kerstin Svensson och Håkan Jönsson från socialhögskolan. Dig Håkan vill jag dessutom tacka för all uppmuntran och för många roliga diskussioner.

Efter att ha kommit hem från USA fick jag också en vikarierande handledare: Johan Asplund. Tack Johan en för lärorik språklektion och för dina inspirerande tolkningar av de kapitel som jag gav dig att läsa. Dina positiva kommentarer betydde mycket för mitt sociologiska självförtroende. Malin, min ordinarie handledare, kom sedan tillbaks. Dig, Malin, är jag skyldig ett ofantligt stort tack! Ett tack för allt ditt tålamod med mina – ofta både snärgiga och långsökta – tankespår, för din förmåga att låta min avhandlingsprocess ta den väg den behövt, men samtidigt kunna sätta ner foten (mjukt men dock) när det i sin tur behövts. Din analytiska skicklighet såväl som empiriska känslighet har varit guld värd.

Tack också Malin för att du lärt mig att mitt arbete liksom jag mår bäst av att ha andra saker i livet som ger energi och kraft. Ett tack till alla vänner som funnits där! Ett särskilt tack riktas dock till Sophie, för din enastående lojalitet och för din förmåga att ge precis de där uppmuntrande orden som jag behövt. Och till Anna-Karin, för många livsgivande samtal. Tack även för din förståelse för den överkänslighet som jag nog visat i vissa lägen av avhandlingsprocessen. En sådan förståelse har också min familj visat. Jag vill tacka mina föräldrar och syskon för er uppmuntran. Ett särskilt tack till mamma för att du tagit dig tid att läsa och kommentera manuset. Och till Karin, för ditt konstruktiva deltagande i viktiga diskussioner. Framförallt ett stort tack för att du orkat lyssna. Min bror Hans är också värd ett särskilt tack för hjälp med olika saker.

En paus från avhandlingen – i form av en resa till Indien, under år 2004 – gav också ny kraft. Jag fick tillfälle fördjupa mig i mitt intresse av buddhistisk meditation. Under resan fanns min Indienbaserade farbror med som resällskap och stöd. Tack för det Nisse! När jag kom hem fortsatte engagemanget via föreningen Karma Yöntén Ling. Er KYL-medlemmar vill jag tacka för den gemenskap som ni erbjuder. En medlem är emellertid särskilt viktig för mig. Tack Leif för allt stöd! Utan din handfasthet, lugnande värme och närhet hade jag nog inte klarat av denna sista tid, då jag arbetat hårt för att avsluta avhandlingen. Framförallt är jag tacksam för att du fått mig att inse att dagen nu kommit, då det är dags att släppa taget.

Boken tillägnas min bror Mats. Ditt möte med olika – välmenande men misslyckade – försök att hjälpa har lärt mig mer än mina sociologiböcker någonsin kunde gjort.

Lund i augusti, Anna Ryding

Inledning

Klassiska såväl som moderna sociologer har hävdad att moralen förlorat sin sammanhållande funktion i samhället.¹ Medan det förmoderna samhället präglades av en betydligt mer entydig moral – som upprätthölls i ljuset av en religiös och rättslig auktoritet – har det sen- eller postmoderna samhället rört sig mot en uppluckring av ”det gemensamma goda”.² Institutioner som marknaden, staten och lagen antas följa rationella och individuella snarare än moraliska och gemensamma principer (Luckman 2001). Denna förändrade samhällsbild har lett till slutsatser som att moralen skulle ha urholkats.³ Om nu moralen blivit mindre enhetlig, behöver det emellertid inte betyda att moralen i sig har förlorat sin funktion i samhället, men att den tar sig nya uttrycksformer. Ett exempel på detta är, enligt Thomas Luckman (ibid.), hur grenar av sociala rörelser kan fungera som en förmedlande länk mellan en privat och offentlig moralisk sfär.

Den ideella organisationen Brottsofferjouren kan, liksom dess motsvarigheter i andra länder, ses som en sådan ”mellanliggande” moralisk rörelse. Kriminologen Hans Boutellier menar att människor i dagens pluralistiska samhälle kan enas i medkänslan för de utsatta brottsoffren i brist på en enhetlig moral eller ideologi: ”...with the victim's help, border lines are drawn between good and evil” (Boutellier 2000:117). Kampen för brottsoffer kan alltså, i enlighet med denna tolkning, ses som en protest mot moralens relativisering och uppluckring, men även som ett försök att skapa en mer tillförlitlig ”genuin” moral i det senmoderna samhället. Representanter för offerrörelsen ger uttryck för ett behov av en moral med fasta gränser (mellan gott och ont, rätt och fel). Samtidigt förefaller en sådan moralisk gräns inte alltid vara lätt att definiera och upprätthålla. Offrens erfarenheter framställs som viktiga att hörsamma, men via annan logik och moral än den strikt juridiskt definierade. Informella berättelser och formella tolkningsnivåer (i form av bidrag, lagar och förordningar) integreras – sammanbinds såväl som kontrasteras – i medlemmarnas moraliska retorik och stödarbete.

1 Se t ex Bauman (1999:78-79), Durkheim (1893/1982), jfr Luckman (2001).

2 Jfr Lindstedt Cronberg (2002:35).

3 Se t ex Baudrillard (1999:72-74) jfr Bauman (ibid.).

Avhandlingens syfte

I denna avhandling vill jag studera ideellt brottsofferstöd som en moralisk definitionsprocess. I moralfilosofisk litteratur ges ofta intrycket att moraliska frågor är något som personer sitter i sin ensamhet och överväger, med en kylig intellektuell distans. Här ska istället ett annat – sociologiskt – perspektiv på moral få framträda. Snarare än att se den som ett abstrakt värderingssystem vill jag studera hur moral ”görs” i samarbete. Ett sådant samarbete kan vara både känslomässigt laddat och rationellt bestämt (se Anspasch 1993, Nussbaum 2000). Framförallt vill jag se moralen som intimt förbunden med människors – i detta fall de (inom brottsofferjourer) ideellt aktivas⁴ – konkreta erfarenheter och pågående samspel (jfr Allahyari 2000). Istället för att utgå ifrån att vi vet vad ett ”brottsoffer” och en (jouraktiv) ”ideell medmänniska” är, vill jag studera interaktioner och tolkningsprocesser bakom – och kring – begreppen och se hur olika tolkningsramar samspelar.

Begreppet ”definitionsprocess” pekar mot betydelsen av att en situation måste definieras som problematisk eller orättvis av ett visst antal människor i ett samhälle för att betraktas som ett samhällsproblem. Definitionsprocesser handlar till stor del om att sortera ut vilka som är rättmätiga, sympatiska offer. Vad jag vill uppmärksamma är processen genom vilken en situation och dess aktörer får en officiell benämning och fylls med mening. Den meningsskapande processen sker på två plan, som speglar varandra.

För det första kämpar ”moraliska entreprenörer” för att få allmänheten att uppmärksamma problemet ifråga (Becker 1963/1997).⁵ Entreprenörerna kan vara människor som själva upplevt sig som drabbade. De kan emellertid också – som i det här fallet – vara representanter för de drabbade. I denna kamp för erkännandet av ett samhällsproblem utvecklar och preciserar olika intressegrupper sina definitioner som de kämpar för att etablera, med varierande framgång. Även nya yrkesgrupper med makt att definiera och åtgärda sociala problem, tillskriva skuld och utse offer, tenderar att utvecklas och avgränsas.

För det andra försöker de ”moraliska entreprenörerna” få offren själva att uppleva problemets relevans, liksom att erbjuda dem en lösning. Man försöker stödja offren och ge dem verktyg för att de ska kunna skapa en ny mening och en ny identitet. För det första uppmuntras de – åtminstone inom brottsofferrörelsen – att anta en identitet (eller status) som offer. De uppmuntras att se sig som oskyldiga, samt – i viss mån – acceptera sin brist på kontroll över situationen. Dessutom uppmuntras de att skapa en identitet som ”överlevare” – återta kontrollen och kämpa för sina rättigheter som offer.

Att mellanmänniskliga problem formaliseras – namnges och institutionaliseras – är karakteristiskt för det moderna samhället. Brottsofferjouren är en organisation som

4 De personer som är aktiva inom brottsofferjourer benämns härnäst ”jouraktiva”.

5 Becker (ibid.) delar upp de ”moraliska entreprenörerna” i ”regelskapare” och ”regelpåtvångare”. De första vill förändra innehållet i samhällets regler och normer, medan de andra framförallt vill se till att de följs (jfr Ryding 2000).

haft en viss framgång i sin kamp för att etablera ett samhällsproblem – problemet att brottsoffers rättigheter inte tillgodoses i samhället. Problemformuleringen hänvisar dock inte endast till en grupp med ett gemensamt problem som redan existerar, utan den *skapar* också denna grupp. Joel Best (1999:96) menar att man började uppmärksamma offer i det amerikanska samhället – i allt större utsträckning och på ett nytt sätt – i slutet av 1960-talet. Om den kalkylen stämmer, speglar den i så fall uppkomsten av ett nytt ord i *Svenska Akademiens Ordbok* år 1970 (Österberg 2002:13).⁶ Det ter sig idag nästan osannolikt att begreppet brottsoffer inte ens fanns officiellt i den svenska vokabulären före 1970, med tanke på hur ofta det används numera i tidningar och i offentliga sammanhang.⁷

Termen brottsoffer har blivit allmänt erkänd. Den antas representera ett enhetligt fenomen och har införlivats i samhällsdebatten. Att termen blivit vedertagen och populariserats kan visa på den snabba utveckling som rörelsen kring brottsoffer har haft. I praktiken är problem- och offerdefinitionen dock inte enhetlig. Definitionen av brottsoffer är tvetydig, bl a i sin skuld tillskrivning. En problemformulering implicerar en motpart, ansvarig för skadan eller orättvisan som offren utsatts för. Här utpekas dock två motparter: inte enbart gärningsmännen utpekas som skyldiga utan också samhället. Gärningsmannens kränkning gör människor till offer en första gång, samhällets (läs: byråkraters, åklagares, polisers) okänsliga bemötande gör dem till offer en andra gång, vilket benämns ”sekundär viktisering”.

Problemdefinitionen (”brottsoffer kränks i dagens samhälle”) skapar en dikotomi mellan gärningsmän och brottsoffer. Från denna utgångspunkt försöker de jouraktiva, tillsammans med representanter för rätts- och välfärdsstaten (t ex polisen), frambringa ökad social kontroll och åtgärda kriminalitet. Då de jouraktivas problemdefinition framhåller en ”sekundär viktisering” skapas det emellertid också en värdeladdad dikotomi mellan gruppen ”brottsoffer” och dessa representanter för välfärdsstaten. Därför utgörs de jouraktivas engagemang också av försök att *komma bortom* välfärdsstatens kontroll och definition av offer. I egenskap av engagerade ideella ”medmänniskor” vill de undvika att, likt poliser och byråkrater, värdera och kontrollera offrens berättelser.

Brottsofferrörelsen har till stor del lyckats övertyga om att en viss definition av verkligheten ska tas på allvar och ses som verklig. Samhällets representanter använder allt oftare termen ”kvinnomisshandel” istället för ”lägenhetsbråk”, ”övergrepp” istället för ”konflikt” osv (se t ex Loseke 1992, Lundberg 2001). Dessa entydiga formuleringar – i vilka skulden binds vid den ena parten och inte fördelas till båda – bör inte ifrågasättas eller relativiseras, enligt deltagarna i brottsofferrörelsen. Samtidigt

6 Eva Österberg menar att vi kan se SAOB som en indikator på när nya ord föds. Malin Åkerström (1995a:2) noterar dock att termen ”brottsoffer” inte hade införlivats i Svenska Akademiens Ordlista i upplagan från 1986. Oavsett den exakta tidpunkten då termen ”brottsoffer” började användas formellt, finns det i alla fall tecken som tyder på att brottsofferdiskursen inte uppstod förrän på 1970-talet. Tendenser att lyfta fram de brottsdrabbades situation tidigare i historien kan dock ha funnits, vilket Bergenlöv, Lindstedt Cronberg och Österberg (2002) undersöker i sin bok.

7 Via en sökning på Mediearkivet visas det att ordet brottsoffer används i hundra artiklar i svenska dagstidningar under det senaste året. Då utesluts ändå de största dagstidningarna DN och Sydsvenskan ur mediearkivets urval. I DN används termen i 56 artiklar under det senaste året.

sker en definitionsprocess inte bara på ett offentligt socialpolitiskt eller ideologiskt plan, utan den måste också förankras och konkretiseras t ex inom ramen av en stödverksamhet. Mitt empiriska material är insamlat ifrån den stödverksamhet som den ideella organisationen Brottsofferjouren representerar och då framförallt från två lokala brottsofferjourer. Studien är emellertid ingen övergripande, generaliserad beskrivning av Brottsofferjourerna. Min avsikt är istället att använda aspekter på denna verksamhet för att exemplifiera ett socialt fenomen: hur moraliska gränser skapas, definieras och förhandlas i ett socialt sammanhang.⁸ Att definiera – ange vad något är och inte är – utgör i sig en handling som kan påverka och t o m omskapa verkligheten. Men omformuleringar kan också vara verktyg som uppmanar till handling (i ordets vardagliga bemärkelse). Mitt syfte är bl a att undersöka relationen mellan dessa två definierande nivåer:

Hur de jouraktiva fastställer betydelser – definierar brottsoffer som en grupp värd särskild hänsyn och stöd – samt realiserar (och förhandlar om) betydelser; kontinuerligt definierar *vem* som ska ses som ett brottsoffer i stödarbetet, avgör *hur* denna person ska stödjas, samt vem som ska ses som ”vän” och ”fiende” i kampen om att definiera och åtgärda ”problemet”. Definitioner är inte slutgiltiga utan *i process*, vilket tydliggörs i den sorts interaktionistiskt inspirerade analys som jag kommer att utföra. Holstein och Miller (1990:103) argumenterar i artikeln ”Rethinking victimization: an interactional approach to victimology” för att låta det viktomologiska fältet inspireras av ett interaktionistiskt perspektiv, något som de menar har lyst med sin frånvaro.

Dessa forskares analys av de sociala processer genom vilka personer blir ”offer” har inspirerat min egen studie. I en sådan analys uppmärksammas hur moraliska och ideologiska betydelser interagerar med pragmatiska och sociala betydelser. Praktiska frågor – om personer *kan* ges hjälp och i så fall vilken slags hjälp – går hand i hand med moraliska frågor: *huruvida* de bör få denna hjälp. Dessa frågor kan dessutom inte besvaras utan att man definierar personers status som offer, samt deras motiv och biografi. Jag vill på så sätt visa hur en moralisk retorik alltid har nära samband med social identifikation (se Allahyari 2000). Det moraliska talet *om* verkligheten kan ses som ett fortlöpande uppbyggande av samma moraliska verklighet. Frågor som *huruvida* de människor som de jouraktiva möter i stödarbetet ska ses som brottsoffer eller ej besvaras på varierande och ofta (till synes) motsägelsefulla sätt. Det sker en ständig förhandling mellan motstridiga perspektiv. Trots detta diskuteras sällan definitioner av brottsoffer inom organisationen.

I praktiken är alltså begreppet ”brottsoffer” inte så entydigt som det ger sken av att vara. Det används för att beteckna många olikartade erfarenheter och motstridiga tolkningar (Boutellier 2000, jfr Loseke 1992, Mawby & Walklate 1994). De jouraktivitas moraliska utgångspunkt kan ibland utkristallisera motsägende budskap, vilket måste hanteras i arbetet. Stödpersoner kan t ex vilja dra en gräns mellan oskyldigt

8 Den ideella organisationens relation till välfärdsstaten spelar vidare en viss roll för min analys, trots detta har jag vidare inte som avsikt att göra någon uttömmande undersökning av denna relation. Organisationen Brottsofferjouren har i sin tur en stor betydelse för studien; ändå är det inte heller en organisationsstudie. Slutligen handlar avhandlingen inte heller om brottsoffer i sig.

brottsoffer och skyldig gärningsman samtidigt som de – såsom stödjande ”medmänniskor” – inte bör värdera offrens utsagor. Därmed aktualiseras också frågor angående vilka stödpersonerna själva är och hur deras arbete bör bedrivas. De vill ge en villkorslös medkänsla, men en professionell retorik och praktiska begränsningar leder till att även den egna stödrollen kontinuerligt omdefinieras och förhandlas.

Rörelsens ursprung och utveckling

Det var i Storbritannien och USA som offerrörelsen först uppstod och utvecklades. Rörelsen sägs ha uppkommit som en kritik mot kriminalpolitiken på 1960 och 1970-talet, den sk behandlingsideologin (Lindstedt Cronberg 2002, jfr Tham 2001). De aktiva inom rörelsen ansåg att gärningsmännen behandlades bättre än brottsoffren och jämförde situationen med en våg som hade felbalanserats. Gärningsmännens rättigheter vägde tyngre, om man såg till det stöd och åtgärder som fanns till för dessa, medan offrets rätt inte hade tillgodosetts. I Storbritannien startades organisationen *Victim Support* i Bristol på frivillig basis. I USA uppkom främst statligt styrda verksamheter, som Victim Witness Assistance Program (VWAP), i Kalifornien. Det initierades dock även en landsomfattande, ideell organisation, *National Organisation for Victim Assistance* (NOVA) i Washington DC.⁹

Offerrörelsen grundas till stor del på ideell organisering och även i detta hänseende kan brottsofferrörelsen sägas ”ligga i tiden”. Frivilligarbete har inte varit särskilt utbrett i Sverige, i jämförelse med länder som t ex USA och Storbritannien, men det har blivit allt mer utbrett (Amnå 1995a, Boström et al 2004). Sverige var det första skandinaviska land som införde statlig ersättning till brottsoffer (1971). Idag har de flesta länder godtagit en statlig skyldighet att ersätta brottsoffer ekonomiskt, men grundlagar och principer varierar. Mawby & Walklate (1994:108) framställer brottsofferfrågan som institutionaliserad, vilket innebär att den inte längre är någon tillfällig trend utan en självklar del i politiska beslut i de flesta länder. Europarådets konvention om kompensation till brottsoffer år 1983, och FNs deklaration om brottsoffers grundläggande rättigheter i brottmålsprocessen år 1985, kan ses som tydliga tecken på en sådan institutionalisering. År 1989 inleddes även ett europeiskt samarbete, *the European Forum for Victim Services*, i vilket tretton organisationer som stödjer offer deltar.

Förutom att offerrörelsen har tolkats som en reaktion på 1970-talets liberala kriminalpolitik har många andra orsaker till rörelsens uppkomst och utveckling beskrivits av forskare. Ett antal olika forskare hänvisar till en generell demokratisk och civilisationshistorisk utveckling (se t ex Grothe-Nielsen & Snare 1998, Tham 2002, Österberg 2002). Mänskliga rättigheter har uppmärksamrats alltmer i världen, vil-

9 Dessa två organisationer gjorde jag en kort studie av under min vistelse som utbytesdoktorand i USA.

ket utgör en central fråga inom brottsofferrörelsen (Österberg ibid.). Utifrån ett kortare tidsperspektiv har vidare skildrats hur brottsofferrörelsen har andra framgångsrika sociala rörelser att tacka för sin tillkomst (Best 1999, Mawby & Walklate 1994, Tham 2001). Joel Best (ibid.) pekar t ex på influenser från den svarta medborgarrörelsen. Den inspirerade olika stigmatiserade grupper att hävda sin rätt till lika värde. På 60-talet kämpade intressegrupper av varierande slag för att deras intressen och rättigheter skulle befästas i lagstiftning. Att många sociala företeelser ”rättsliggjordes” under 1900-talets senare hälft förknippas med det moderna västerländska samhällets demokratisering av kriminalpolitiken (se t ex Österberg ibid.). Enligt den svenska kriminologen Henrik Tham (ibid.) började staten nu ta ett större ansvar för alla medborgare, dvs även för ”vanliga” människor och grupper som tidigare varit politiskt svaga. I linje med den svenska historikern Eva Österberg (ibid.) och de anglosaxiska kriminologerna Rob Mawby & Sandra Walklate (ibid.) framhåller Tham (ibid.:32) också kvinnorörelsens betydelse för offerrörelsens framväxt (se även Best 1999:98). Framförallt förde kvinnorörelsen fram kvinnomisshandel som socialt problem på den offentliga dagordningen (jfr Loseke 1992, Åkerström 1990).¹⁰

En viktig poäng, som Best (ibid.) framhåller, är hur brottsofferrörelsen utvecklades i skärningspunkten mellan två olikartade och t o m motsatta politiska intresseformeringar. En politiskt konservativ rörelse kunde göra gemensam sak med den mer radikala vänster- och kvinnorörelsen:

Both the left and the right now portrayed the victim as a sympathetic figure, using victim imagery to promote crackdowns on crime and calls for social reform, respectively. /---/ Thus, the victim imagery became central to a broad range of positions on many political and social issues (1999:100).

Aktivister, praktiker, politiker och myndighetsrepresentanter kunde enas i protest mot att brottslingen givits allt mer rättigheter, medan brottsoffret försumrats. Polisen, olika stödverksamheter, den akademiska världen och socialpolitiska program förenades via sitt gemensamma (men olikartade) intresse för ”brottsoffret”.

Fyra karaktäristiska drag

Fyra huvudsakliga influenser eller intressen kan ses som typiska för brottsofferrörelsen. För det första märks ett *feministiskt inflytande*, vilket fortfarande är starkt. Det märks i Sverige bl a genom Kvinnojourens framgångar, genom Brottsofferjourens prioritering av misshandlade kvinnor i sin stödverksamhet, samt av Kvinnofridslagsstiftningen (1998).

10 Best (ibid.) påpekar slutligen att en ökning av vissa yrkeskategorier givit avtryck i den politiska sfären, vilket varit viktigt för offerrörelsens framväxt. Denna yrkesmässiga utveckling har även Johan Asplund (1992:140) uppmärksammat i en svensk kontext, beträffande professioner med vårdande och behandlande inriktning (som t ex psykologer, socialarbetare, fängvaktare och poliser). Dessa ökade snabbt i antal under hela 1900-talet, men framförallt under dess senare hälft. Samtidigt har intresset för populärpsykologi, självhjälp och stödgrupper växt i det västerländska samhället (Best ibid.).

För det andra märks *ett medborgerligt intresse*. Det uttrycks exempelvis genom kampen för brottsoffrens mänskliga rättigheter, vilken uppmärksammas mycket inom brottsofferjourer (se www.boj.se). Inflytandet märks även genom FN's införlivande av "brottsoffer" i deklarationen av Mänskliga rättigheter (1985).

För det tredje märks *ett statligt inflytande*, vilket kan sättas i relation till välfärdstatens förändrade roll. De ideella organisationer som stödjer offer har ofta en nära relation till välfärdsstatens representanter. Det har skett en internationell utökning av ideella brottsofferjourer, vilka vanligen finansieras statligt och samarbetar med polis och andra myndigheter. I Sverige har det vidare lagstiftats om att socialtjänsten ska ansvara för brottsofferstödet i kommuner som saknar ideell brottsofferorganisation (se Regeringens proposition 2000/01:79).

För det fjärde märks ett intresse för social kontroll och brottsprevention inom rörelsen. Även om detta blandas med andra intressen och motiv,¹¹ antas detta intresse ligga bakom många insatser som görs för brottsoffer, t ex nya lagar, handlingsprogram och stödåtgärder. Offerrörelsens intresse för social kontroll uppmärksammas emellertid inte i den offentliga samhällsdiskursen, enligt Mawby & Walklate (1994, jfr Fattah 2002). Intresset uppenbaras emellertid t ex genom åtskillnaden som görs mellan ett "förtjänt" och "oförtjänt" offer när myndigheter avgör brottsoffers rätt till ekonomisk kompensation. Det visas också, enligt forskarna, genom den "neutrala" bild av brottsoffer, samt den dikotomi som kontrasterar offer och gärningsman, som presenteras av många brottsofferjourer internationellt (jfr Fattah *ibid.*). Man döljer det faktum att många personer som drabbats av brott även har utfört brott och att en fortgående, nära relation kan existera mellan gärningsman och offer (som i kvinnomisshandelsfall).

Sammanfattningsvis är offerrörelsen, som i en mening präglas av samstämmighet, vid närmare granskning en synnerligen blandad grupp. Den består av människor från många yrkesgrupper (t ex poliser, psykologer, socialarbetare och jurister), den består av politiskt och moraliskt motstridiga intresseinriktningar (från radikala feminister till konservativa brottsbekämpare) och den består av personer med varierande makt (från ideellt aktiva till myndighetspersoner).

Den specifika grupp inom rörelsen som jag studerar empiriskt, dvs de aktiva inom Brottsofferjouren, är representanter för en ideell organisation. De kan därför ha en kluven relation till andra grupper inom (eller som står nära) offerrörelsen, vilka är representanter för välfärdsstaten. Från de ideellas synvinkel behandlas de både som "vänner" och "fiender", som en del av ett "vi" och ett "dem". De jouraktivas agerande inom – och konstruktion av – ett moraliskt "mellanrum", som jag beskrev inledningsvis, påverkar definitionsprocessen på avgörande sätt. De jouraktiva definierar brottsoffer med hjälp av dessa representanter, tar t ex hjälp av polisens urval (de hän-

11 Boutellier (2000:60) menar också att rörelsen, internationellt sett, visar en mångfald av perspektiv och underliggande motiv, vilket även stämmer överens med mitt intryck av den svenska rörelsen. Som svar på en del forskares kritik mot stödverksamhetens anknytning till en konservativ kriminalpolitik, hävdar han att det vore att reducera offerrörelsen betydelse att framhålla statliga, instrumentella intressen som dominerande. Han hävdar att såväl konservativa, liberala som feministiska idéer spelar roll i utformningen, en tolkning som jag kan instämma i.

visar utvalda brottsoffer till jourerna) och drar därigenom en skarp gräns kring kategorin "brottsoffer", som inte får dela gärningsmannens "avvikande" egenskaper. Men de definierar också brottsoffer (sekundärt) genom sin kritik mot dessa representanters definitioner och behandling av offer, eller mot de institutioner de företräder.

Brottsofferjourer

Bildandet av brottsofferjourer har varit en central del i brottsofferrörelsen. Storbritannien var föregångare med organisationen *Victim Support*, varefter flera europeiska länder initierade brottsofferjourer av liknande karaktär. År 1982 initierades Sveriges första brottsofferjour i Stockholm, med hjälp av Röda Korset. Efter ett drygt år lades dock verksamheten ned på grund av att jouren fick för få samtal under den begränsade telefontiden. År 1984 inleddes sedan en liknande jourverksamhet i Södertälje, av en kvarterspolis i samarbete med en diakonissa. (Det är idag den brottsofferjour som också inhyser den centrala riksorganisationen.) Några år senare, mellan år 1985 och 1986, startades sedan Malmö brottsofferjour. Det faktum att de två olika jourerna kunde existera parallellt under en tid, utan att vara medvetna om varandras existens, kan ses som ett tecken på att frågan "låg i tiden" (se Åkerström 1990). De nuvarande brottsofferjourerna har utformats efter den modell som introducerades i Södertälje 1984 och som innebär att den lokala Brottsofferjouren återfinns inom ramen för en förening (Lindgren 2003:210). År 1988 bildades Brottsofferjourernas Riksförbund. Ett skäl till att bilda ett riksförbund uppges vara att de enskilda jourerna på så sätt kunde få ekonomiskt stöd från sina kommuner och landsting. Jourerna är oftast finansierade av sina respektive kommuner,¹² men kan även finansieras av privata bidragsgivare t ex föreningar som Rotary.

Trots namnet "brottsofferjour" består rörelsen inte av brottsoffer som organiserat sig. Det är istället privatpersoner och representanter för yrkesroller, som t ex poliser och jurister, som engagerat sig i brottsofferfrågan och arbetar ideellt med att stödja brottsoffer. Brottsofferjourernas huvudsakliga uppgift sägs vara att ge stöd åt personer som utsatts för brott samt att sprida information och öka kunskapen om brottsoffers situation i samhället. En viktig uppgift för Brottsofferjourernas Riksförbund som förevisas är att väcka samhällsdebatt och därigenom verka för att brottsoffrens behov tillgodoses. Man säger sig vidare vilja utveckla samarbetet med myndigheter och organisationer samt hjälpa till att utbilda stödpersoner och funktionärer på olika nivåer. Riksförbundet är dessutom remissinstans i kriminalpolitiska frågor (Lindgren ibid.).¹³ Brottsofferjourernas Riksförbund ger ut en medlemstidning, tidningen Brottsoffer, som sänds till de lokala föreningarna och deras medlemmar. De lokala jourerna, som är religiöst och partipolitiskt obundna, drivs på ideell basis, ofta i nära samverkan med den lokala polisen.

12 Kommunerna har som riktlinje att ge en krona i bidrag per invånare men i praktiken varierar kommuners bidrag mycket på olika ställen i landet (Svensson 2002).

13 Antalet medlemmar i Brottsofferjourernas Riksförbund är omkring åttatusen (varav ca tusen är stödpersoner, se www.boj.se, jfr Svensson 2002).

Poliser har som uppgift att fråga brottsoffer om de vill ha kontakt med Brottsofferjouren. Dessutom lägger man ut Brottsofferjourens informationsbroschyrer på polisstationer (Se SOU 1998:40). Vid polisanmälan ska polisen informera brottsoffren om brottsofferjourernas verksamhet och om att de har rätt till stöd. Tackar de ja till stöd skickar sedan Brottsofferjouren ut ett brev till brottsoffret, där det uppges att någon från jouren kommer att ringa upp efter några dagar. I Brottsofferjourens inledningsskede utövades dock ingen uppsökande verksamhet, utan man använde den traditionella telefonjourformen (man väntade sig att brottsoffren själva skulle ringa till jourerna). I praktiken var det få brottsoffer som sökte hjälp. Många jourer började därför samarbeta med polisen för att få kontakt med brottsoffer via deras hänvisning.

Samarbetet fungerade till en början på det sätt att polisen skickade målsägandeexemplaret till brottsofferassistenten. Stödpersonerna fick ta del av detta exemplar innan de ringde upp brottsoffren. Det innehöll information om brottsplatsen och en kortfattad beskrivning av brottet, så som förhållanden uppfattat det utifrån anmälarens berättelse. År 2000 ändrades dock sekretesslagarna och polisen fick inte längre lov att ge ut denna slags information. Sedan dess ger de istället ett utdrag ur polisanmälan, vilket innebär att stödpersonen har tillgång till namnet på målsäganden, hans/hennes personnummer och adress, samt brottsrubricering¹⁴

En brottsofferjour består av ett antal ideellt arbetande stödpersoner. Stödpersonernas främsta uppgift sägs vara att ge ett medmänskligt stöd. Framförallt ska de lyssna till brottsoffrens berättelser om sin upplevelse av brottet. Men stödpersonerna förväntas också fungera som ett moraliskt och praktiskt stöd, t ex ledsaga vid rättegång och informera om rättigheter (Larsson & Stub 1998:28).

På de större orterna i landet har även jourer vanligtvis en anställd brottsofferassistent. Denna samarbetar även med en brottsoffersamordnare. Brottsoffersamordnare är poliser vars uppgift är att se till så att brottsoffer fått information om brottsofferjouren. De kan kontrollera eventuella försummelser. Polismän i tjänst kan ha glömt att fråga om brottsoffren önskar stöd, eller brottsoffer kan på annat sätt ha blivit utan information om brottsofferjourens stöderbudande. Brottsoffersamordnaren ska se igenom en "dygnlista", i vilken alla anmälda brott som inkommit under det senaste dygnet ska vara registrerade. I denna lista ska även markeras om brottsoffret informerats om möjligheten till att få stöd från Brottsofferjouren. Har de inte informerats, och om man dessutom anser att de tillhör en typ som är lämplig för jourerna att stödja, kan man skicka deras namn vidare till Brottsofferjouren som sedan kontaktar dem. (Brottsoffersamordnarnas urvalsstrategier presenteras i kap. 4 "polisiär definition"). Ändringen av sekretesslagen år 2000 har inneburit att brottsoffersamordnarna numera inte får kontakta de personer som tackat nej till stöd. Tidigare tog man kontakt även med dessa om man ansåg att de var i kris eller visade tecken på stödbehov.

Brottsofferassistenten är den person som tar hand om fallen som brottsoffersamordnaren skickar till jouren. Han eller hon ska ansvara för kontakten med polisen. Vidare uppges brottsofferassistenten samordna och ha högsta ansvaret för stödarbetet på jouren. De ska t ex handleda stödpersonerna och samordna deras arbete, samverka

14 Det gäller vilken brottskategori brottet antas tillhöra, tiden för brottet, handläggande myndighet och enhet, anmälningsdatum samt vem som har tagit upp anmälan.

med andra statligt anställda och ideella stödarbetare, ansvarar för stödpersoners utbildningar m.m. Denna tjänst kan vara betald av socialförvaltningen eller av den lokala brottsofferföreningen. Inom de brottsofferjourer där man saknar brottsofferassistent utförs jourens samordning av en ideellt arbetande samordnare. En väsentlig del av brottsofferjourernas verksamhet utövas genom telefonjour, även om stödpersonerna gör hembesök i begränsad utsträckning. På en del jourer kan även brottsofferassistenter ta emot brottsoffer i Brottsofferjourens lokal på arbetstid.¹⁵

Hur telefonjouren tillämpas kan variera på olika platser i landet. Jag har studerat två lokala brottsofferjourer empiriskt (med tyngdpunkt på en av jourerna), vilka tar emot telefonsamtal under vissa tider på dagen. Vid andra tider används en telefoncentral som bemannas av personer som tar emot samtal från hela Sverige. Sedan förmedlas kontakten vidare till de lokala jourerna. Avsikten är att brottsoffren alltid ska kunna få ”prata med en medmänniska och få svar på akuta frågor” (www.boj.se).

Brottsofferjourers klienter

Vilka slags brottsoffer tar Brottsofferjouren sig an? Det tycks variera mycket mellan olika lokala brottsofferjourer i landet. De sägs generellt inrikta sig på ”vardagsbrottslighet” (Larsson & Stub 1998, jfr Svensson 2002), vilket beskrivs i *Handboken för stödpersoner*:

Alla straffbara handlingar leder inte till att de som utsatts blir brottsoffer i den mening som vi talar om här. Brottsoffer som har behov av brottsofferjourernas verksamhet är främst personer som har utsatts för personlig skada, förödmjukelse och kränkning, vardagsbrottslighetens offer (Larsson & Stub 1998:12).

Vad vardagsbrottslighet innebär tolkas på varierande sätt. Vissa jourer sägs t ex ha tagit sig an offer för kvinnomisshandel redan från början medan andra inte har börjat göra det förrän senare. Det är numera den grupp som man tycks prioritera om man ser till jourernas sammanlagda arbete. På *Brottsofferjourernas Riksförbunds* hemsida nämns i alla fall dessa först: ”Var tredje brottsoffer som BOJ hjälper är en kvinna utsatt för våld, hot eller sexuella kränkningar av olika slag.” Sedan understryker de en mer allmän inriktning. ”Brottsofferjouren hjälper dock alla brottsoffer, oavsett brottets storlek. Misshandlade, våldtagna, hotade, slagna, rånade, trakasserade eller lurade. Alla brottsoffer kan vända sig till Brottsofferjouren.”(www.boj.se) Organisationen förefaller vara mån om att visa sitt engagemang för utsatta kvinnor. De är numera en grupp som uppmärksammas som särskilt viktiga fall. Samtidigt vill man visa bredden, att man tar sig an offer för alla sorters brott utan att värdera dem (se Larsson & Stub 1998).

15 Under en kortare tid (cirka tre månader år 2001) hade en av de lokala jourerna också en ”drop in verksamhet”. Det innebar att två stödpersoner skulle finnas tillgängliga i en specifik lokal en kväll i veckan dit brottsoffer kunde komma för att få stödsamtal och information.

Mitt empiriska material är främst inhämtat från två lokala brottsofferjourer.¹⁶ I en studie som Malin Åkerström gjorde för ca femton år sedan, där en av dessa brottsofferjourer ingick, visas att de främst inriktade sig på mindre allvarliga brott (Åkerström 1990). De ansåg inte sig ha tillräcklig kompetens för att ta sig an problem som gav långvariga konsekvenser. Numera verkar de jouraktiva inte göra någon sådan avgränsning.¹⁷ De brottsrubriceringar som prioriteras av de två lokala jourer som jag har studerat är följande: Kvinnomisshandel, misshandel, olaga hot, rån, sexuella övergrepp, överfall, väskryckning (mot äldre) och inbrott. Offer för inbrott uppges ha prioriterats tidigare av de två brottsofferjourerna. Idag sägs de emellertid få stå åt sidan för offer för våldsbrott, som misshandel och överfall (om ett val måste göras). Man tar vidare inte sig an barn som brottsoffer eftersom det antas krävas särskild kompetens.

Institutionalisering

Sedan början av 1980-talet, då den första Brottsofferjouren bildades, har jourerna snabbt vuxit i antal i Sverige. År 1990 fanns ett tjugotal jourer, främst lokaliserade till storstäderna. Idag består *Brottsofferjourernas Riksförbund* av ca 110 lokala brottsofferjourer över hela landet. Engelska forskare skrev för mer än femton år sedan att brottsofferjourer kommit för att stanna (Maguire & Corbett 1987). Det gäller sannolikt även den svenska motsvarigheten. Enligt Brottsofferjourernas Riksförbunds hemsida hjälper Brottsofferjouren drygt fyrtiotusen brottsoffer per år (se www.boj.se). Brottsofferjourens etablering uttrycks konkret genom etableringen av nya jourer men också av nya medlemmar; avlönade och ideella, samt nya specialiseringar: brottsoffersamordnare, brottsofferassistent, vittnesstödjare mm (SOU, 1998: 40, s.144, 234). Att brottsofferfrågor fått genomslag och erkänns som legitima av det politiska etablissemangen visas bl a genom att nya lagar stiftats, tjänstemän utbildas i brottsofferkunskap och ekonomisk kompensation utdelas till brottsoffer genom brottsofferfonden.

16 Jag har dock även fått inblick i hela organisationsverksamheten, via observationer och studier av tidningen *Brottsoffer*. Samtidigt vill jag betona att studien inte ska ses som en allomfattande analys av Brottsofferjourens verksamhet eller ett slags utvärdering. Jag har använt mitt kvalitativa material för att belysa aspekter jag funnit relevanta och intressanta utifrån ett sociologiskt och socialpsykologiskt perspektiv. Jag har alltså inte haft någon aspiration att göra en kvantitativ, jämförande studie.

17 Samtidigt menar man att svåra fall hänvisas till psykolog och det betonas att stödpersonerna inte är professionella, utan att jouren är en ideell organisation som erbjuder ett medmänskligt stöd.

Sammanfattning

I detta kapitel har bakgrunden till denna studie beskrivits. Avhandlingens syfte har presenterats, vilket är att studera ideellt brottsofferstöd som en moralisk definitionsprocess. Begreppet "definitionsprocess" har beskrivits i enlighet med betydelsen av att en situation måste definieras som orättvis av ett visst antal människor i ett samhälle för att betraktas som ett samhällsproblem. Vidare har den del av definitionsprocesser som handlar om att sortera ut vilka som är rättmätiga offer uppmärksammas. Därefter har jag skildrat offerrörelsens ursprung och utveckling. Det var i Storbritannien och USA som offerrörelsen först uppstod. Rörelsen sägs ha uppkommit som en reaktion mot en liberal kriminalpolitik på 1960- och 1970-talet. Men även andra sociala rörelser och företeelser i det moderna samhället nämns av olika forskare som möjliga influenser, vilket också har skildrats ovan. Slutligen har jag kortfattat beskrivit organisationen Brottsofferjourens inriktning, t ex vilka slags klienter de tar sig an och hur deras arbete organiseras.

Teoretisk utgångspunkt

I detta kapitel vill jag kortfattat redovisa mitt förhållningssätt till de analytiska perspektiv och begrepp som kommer att vara viktiga i avhandlingen. Jag vill klargöra hur jag använder (och *inte* använder) dessa för att undvika missuppfattningar. Det teoretiska perspektiv som jag kommer att använda i avhandlingen är färgat av pragmatism och symbolisk-interaktionism, såväl som av konstruktionism. Först vill jag presentera det pragmatistiska och interaktionistiska perspektivet, samt mitt förhållningssätt till detta. Därefter kommer jag att presentera det konstruktionistiska perspektivet: vilket jag inspirerats av, men också har vissa förbehåll mot av orsaker jag vill klarlägga.

Pragmatism och interaktionism

En pragmatistisk och interaktionistisk synvinkel betonar människans behov av meningsskapande. Existensen av en objektiv verklighet som till viss del är oberoende av människan behöver inte förnekas, men vikten av våra benämningar eller betydelseangivelser måste betonas.¹⁸ Den verklighet som vi kan ha någon kunskap om är den som kommuniceras och får betydelse i relation till något annat.¹⁹ Kunskapen ses endast som provisoriskt sann och endast inom den kontext där den uttrycks och används. Symboler måste vara begripliga och användbara för både individen och gruppen (Mead 1934/1967:189-190). Det sociala sammanhanget, och dess relation till begrepp, perspektiv och modeller, är väsentligt för att förstå hur erfarenheter formaliseras (jfr Rorty1999:XVi).

Den pragmatistiska skolan, som i en vidareutveckling ledde till symbolisk interaktionism, uppkom i slutet av 1800-talet. Pragmatismen kom som en reaktion mot be-

18 För en vidare diskussion, se Ryding (2003a).

19 Vad "objektiv" och "subjektiv" verklighet står för, enligt Mead, kan exemplifieras med hjälp av ett rum. Rummet ses som en del av ett hus med en historia och en konstruktör. Det har en egen fysisk existens men denna sätts i relation till människors praktiska användning och betydelseangivelse. Rummet beskrivs inte som en rektangulär yta som inkluderar olikformade objekt utan som ett rum fyllt av möbler (se Mead 1944:350).

haviorismen och dess antagande att människor, likt djur, svarar instinktivt på reflexer, utan egen förmåga till reflektion och kreativitet.²⁰ Dessutom var det en reaktion mot idealismen och dess åtskillnad mellan en fulländad, sanningsenlig och en empirisk, levd verklighet (se Mead 1944:350, jfr Rorty 1999). Enligt pragmatismen är kunskapen ett medel, med vilket man försöker hantera en ständigt föränderlig verklighet. Det var sedan Herbert Blumer som introducerade begreppet "Symbolisk interaktionism" år 1937. Han betonade framförallt den dynamiska, föränderliga sidan hos Meads pragmatism och underbetonade den behavioristiska. Blumer underströk betydelsen av meningsskapande definitionsprocesser. Hans teoretiska bidrag har framförallt influerat många etnografiska forskare (se Blumer 1937/1969, Emerson 2001).

Enligt ett pragmatistiskt, såväl som ett interaktionistiskt perspektiv består det sociala livet av eller t o m *är* interaktion. Detta antagande rör de relationer som vi människor har till varandra och till oss själva. Interaktionsbegreppet är emellertid mer omfattande än så. Det tar fasta på hur allt liv präglas av ömsesidighet. Begreppet skildrar en växelverkan mellan kontrasterande motpoler men upphäver också dualism, eftersom antiteserna endast existerar genom varandra (se Cooley 1918). Verkligheten ses som en process och kunskapen som en uppsättning fixeringsbilder. Fixeringen, dvs att "låsa fast" ett visst perspektiv och t o m framställa det som obestridligt, är ett sätt att skapa en grund, möjlig att handla utifrån. Enligt ett pragmatistiskt och interaktionistiskt perspektiv organiserar vi inte enbart den yttre verkligheten på ett visst sätt i vårt medvetande. Kategoriseringen innefattar även oss själva och vår plats inom en social kontext (Mead *ibid.*).

Pragmatismen har kritiserats för att vara en form av utilitarism och individuell opportunist "om en idé fungerar, tas den för sann" (se t ex Andersen & Kaspersen 1999:134). Det är dock en missuppfattning som grundats i en vardagligt och individualpsykologiskt tankesätt. Istället för att utgå från en enskild persons avsikt, likt ett utilitaristiskt och vardagligt förhållningssätt, ses avsikter och motiv som inflettade i omfattande kollektiva processer. Exempelvis kan termen "organisation" ges sin avseende av verksamheten planlagts av aktörerna, avsiktligt och mekaniskt (Cooley 1918:19ff, Mead 1934/1967:307).²¹ Enligt ett pragmatiskt perspektiv är "organisation" istället en process, enligt vilken aktörerna, via gemensamt experimenterande, hittar sig fram till "vad som fungerar". De preliminära överenskommelser och abstrakta idéer som man samlas kring, förhandlas sedan i konkreta interaktioner.

20 G H Mead är "social behaviorist". I en debatt i Sverige på 80-talet uttrycktes kritik mot den dominerande tolkningen av Mead. Det hävdades att hans behavioristiska sida förbisetts. Enligt min uppfattning märks en behavioristisk influens hos Mead genom hans många jämförelser mellan djurs och människors beteenden i *Mind, Self and Society* (1932/1967). Framförallt märks den dock genom hans antagande att människans natur bäst förstås genom en kontinuerlig observation av hennes beteenden snarare än genom metafysiska, abstrakta teorier. Hans teori om "I" och "ME" visar också en tro på en nyskapande, oförutsägbar sida hos människan. Det är ett teoretiskt bidrag som dock en del sociologer har velat avskaffa i läroböcker om Symbolisk Interaktionism (se t ex Charon 1998).

21 Som Mead (1934/1967:307) skriver, är medlemmarna i ett utvecklat och organiserat samhälle relaterade på mångfaldigt invecklade sätt. De delar ett antal sociala intressen och är i konflikt via andra intressen. Han framställer även dessa "yttre" processer som olika aspekter på samma individuella själv.

Ideologi

”Ideologi” är ett begrepp som har definierats på varierande sätt, det är omstritt och svårångat (Fine & Sandstrom 1993:22). Herbert Blumer är den interaktionistiska sociolog som man kanske främst förknippar med begreppet. En grups ideologi består, enligt Blumer (1939/1995:72) av en mängd dogmer, myter och trossatser. De kan exempelvis handla om rörelsens grundantaganden, om kritik mot förhållanden medlemmarna önskar förändra och om rättfärdiganden av den egna rörelsen. Dessutom kan ideologin innehålla metoder och strategier, vilka t ex visar hur man vill gå tillväga för att genomföra idéer, aktioner osv.²² De interaktionistiska forskarna Fine & Sandstrom (ibid.: 23) definierar i sin tur ideologi som ”a linked set of beliefs about the social and political order, whatever the nature of the link or the beliefs”.

En interaktionistisk synvinkel uppmärksammar alltså framförallt hur individer använder olika tankesystem för att förverkliga sina intressen och identiteter i konkreta situationer. Man tar inte politiskt eller moraliskt ställning till idéerna som ideologin omfattar.²³ En ideologi kan ses som en kognitiv och emotionell ”karta” som individer använder för att artikulera problem, tillskriva skuld och rättfärdiga handlingar. Det ideologiska engagemanget är med andra ord inte bara kognitivt eller instrumentellt, utan också känslomässigt och socialt grundat. Det betyder emellertid inte att alla medlemmar inom en organisation har samma känsla för, eller samma relation till, organisationsideologin (Fine & Sandstrom ibid.). Medlemmar på högre nivå i organisationen kan ha större inflytande på den diskursiva och policyinriktade utformningen av innehållet, medan medlemmarna på en lägre nivå förväntas följa den existerande ideologin i sitt arbete. Samtidigt ligger ideologin inte ”fast” utan skapas och förändras också indirekt, genom interaktionen mellan olika medlemmar och via organisationsarbetet. Ideologin kan således både ses som en tolkningsram (”frame”) och ett (dramaturgiskt) verktyg. Individer ”har” inte bara en ideologi de ”gör” också ideologi. De presenterar valda avsnitt i specifika situationer som en del av identitetsskapande praktiker (Fine and Sandstrom ibid.). Medlemmarna är inga ”ideological dopes”, för att travestera Garfinkel (se t ex 1967/1999:72).

Trots försök att avgränsa ideologibegreppet har det flytande gränser. Begreppet ter sig med andra ord inte som oproblematiskt. Många teoretiker (liksom de jouraktiva själva) använder dock sig av ”ideologi” för att beskriva det kriminologiska och viktinologiska fältet (se t ex Best 1999, jfr Bondesson 1974). Dessutom har det varit svårt

22 Blumer (1959/1995) beskriver sociala rörelers ideologi och alltså inte ideologi rent allmänt. Hans definition överensstämmer med den förståelse av ideologibegreppets innebörd som jag fått i relation till mina empiriska data. I övrigt har jag emellertid inte fördjupat mig i hans tes om sociala rörelser eller i litteraturen om sociala rörelser i allmänhet. Istället är jag intresserad av hans och andra sociologers tankar kring definitionsprocesser och sociala interaktioner.

23 Fine and Sandstrom (ibid.) vill dock avgränsa definitionen med hjälp av två tilläggsriterier. För det första måste uppfattningarna innehålla en värderande komponent, ett ”är” måste kopplas till ett ”bör”. För det andra måste tanke- eller meningssystemet (t ex uppfattningar om att viss mat är ohälsosam) kopplas till ett motsvarande meningssystem eller en teori (om varför maten är ohälsosam).

att finna något annat begrepp som kan visa hur dessa specifika kunskaps- och samskapsformer uttrycks. Därför har jag (med viss tvekan) ändå valt att använda det.

”Definition av situation”

Definitionsprocessers betydelse, dvs frågan om hur den sociala verkligheten kan definieras, är ett viktigt område inom symbolisk-interaktionistisk teori. Herbert Blumer har t ex blivit känd för sin kritik mot funktionalismen. Han var en av dem som först framförde idén att sociala problem, snarare än att vara objektivt fastställda, är resultatet av fortgående, kollektiva definitionsprocesser. Thomas (och Thomas) teorem: ”If men define situations as real, they are real in their consequences” är vidare en tes som har använts flitigt. Den har emellertid ofta hårdtagits – det blir naturligtvis långt ifrån alltid faktiska konsekvenser av människors definitioner (se Goffman 2000:149). Vilka definitioner som får verkliga konsekvenser är en fråga om makt, tolkningsföreträde och förhandling. Enligt min mening kan man istället tolka definitionsprocesser som en ständig förhandling mellan en språklig, föreställande verklighet och en icke-språklig, materiell verklighet.

Människors definition av situationer är alltså inte, så som termen kan få det att låta, ett abrupt, enbart kognitivt grundat beslut. Definitioner begränsas av yttre, sociala faktorer, vilka aktörer har olika makt att påverka. Definitionerna omprövas också kontinuerligt (se t ex Katz 2002:260). Relationen är dessutom tvetydig, eftersom betydelsen som tillskrivs influerar objektet, liksom objektet inspirerar till särskilda föreställningar, symboler och definitioner (se Hewitt 1976, Mead 1944). Definitioner är inte helt godtyckliga men heller inte helt determinerade av strukturen.

Konstruktionism

Under de senaste två decennierna har det konstruktionistiska perspektivet uppnått popularitet inom sociologin. Framförallt var det Berger och Luckmans bok *The social construction of reality* (1966/1991) som fungerade som en inspirationskälla. Det kom så småningom många studier med titeln ”Den sociala konstruktionen av...” (se Hacking 1999/2001). Denna utveckling kan även ses som en konsekvens av att den ”reflexiva” eller ”lingvistiska” vändningen togs på allvar av forskare. Medvetandet om språkets och interaktioners avgörande roll för skapandet av verklighet var inget nytt inom sociologin i och för sig. Den språkliga aspekten var t ex en viktig del redan i Meads teoribildning (se t ex Mead 1934/1967:283). Därefter har både symboliska interaktionster och etnometodologer studerat språkets betydelse på olika sätt och

med varierande inriktning. Med konstruktivismen uppkom emellertid en bredare forskningsrörelse som framförallt undersökte hur socialpolitiskt aktiva ”anspråksivrare” (claim makers) framställde olika problem eller verklighetsversioner. Framförallt uppmärksammades kamper för offentliggörande; dvs olika aktivisters strävan efter att få vissa verklighetsversioner att framstå som sanna och obestridliga (se t ex Best 1995). Att något t ex definierats som orättvist räcker inte för att man ska benämna det som ett socialt problem, utan det måste också uppfattas som verkligt existerande och som möjligt att åtgärda av ett större antal aktörer (jfr Loseke 2003).

Retorik

Att analysera retorik är vanligt förekommande inom konstruktionismen. Det är en sorts analys som jag också till viss del kommer att göra. Jag vill dock klargöra hur, eftersom ordet retorik ibland ges betydelser jag inte vill instämma i. Ofta förknippas retorik med t ex politikens våltalighet eller med individers övertalningskonst. Det ger termen en beräknande och cynisk klang, vilken dock försvinner om man ser retorik såsom t ex Atkinson & Coffey (1998: 61) nedan:

Rhetoric is not just about the ornamentation of speeches, or the effects of speakers like politicians. Rhetoric is, fundamentally, about how texts (spoken or written) persuade their readers and hearers. We all use rhetorical devices in order to get a particular point of view across to others. We draw on conventions that are widely shared within our culture.

I en retorisk analys ingår språkliga aspekter, angående hur man för fram sitt budskap till andra, vilket inkluderar användning av viss stil, värdeladdade ord, metaforer, kontrasteringar osv (Ibarra & Kitsuse 1993: 34). Den innefattar emellertid också en studie av interaktionen i det sociala sammanhanget. Framförallt är jag intresserad av den socialpsykologiska aspekt som berör identifikationer (se Burke 1950/1969:25, jfr Billig 1991).²⁴ Hade människor varit fullständigt identifierade med varandra hade de inte behövt kommunicera överhuvudtaget, påpekar Burke (ibid.). Hade de varit fullständigt åtskilda hade å andra sidan inte någon kommunikation varit möjlig. Retoriken placerar sig i området mellan dessa ytterligheter, vilket också gör den grundläggande socialpsykologisk.

Jag vill undersöka hur deltagarna övertygar – och övertygas – om betydelser i detta specifika sammanhang, vad som förmedlas öppet och vad som förblir underförstått i relation till olika situationer och aktörer. Som Burke (ibid.) framhåller räcker det oftast inte att referera till en särskild ”sändare” i en analys av retorik. Vi måste referera till ”a body of identifications”: ett sammanhang i vilket ett flertal identifikationer aktualiseras, vars övertygande kraft beror mer på vardaglig repetition än på exceptionell retorisk skicklighet (Burke 1950/1969:26).

24 Burke (ibid.) skriver: ”Put identification and division ambiguously together, so that you cannot know for certain just where one ends and the other begins, and you have the characteristic invitation to rhetoric.”

”Avslöja” och ”förstå” – en balansgång

Jag har inspirerats av konstruktivismen, framförallt på grund av dess förmåga att demaskera – men också belysa – olika aktörers tolkningar och konstruktioner av verkligheten. Handlingar och beteenden kan så att säga befrias från en ”beständighetens slöja”; det tydliggörs hur fenomen, vars betydelse framstår som självklart oföränderliga, kan gestaltas på varierande sätt (t ex moderskap, kön etc.).

Det konstruktivistiska perspektivet har också bidragit till det sentida studiet av definitionsprocesser, vilket influerat min egen forskning. Samtidigt tror jag att det är viktigt att en empirisk forskare finner en balans mellan avsikten att *demaskera* – visa hur människors sociala konstruktion av verkligheten är bedräglig och obeständig – och strävan att *förstå* – visa hur denna verklighet, som framstår som ologisk och bedräglig ”utifrån” kan vara rationell och begriplig för dem som befinner sig i och ”lever” den. Det handlar alltså *både* om att ”främliggöra” det ”normala” och att ”vardagliggöra” det främmande eller till synes ”obegripliga”. Min reservation riktas mot konstruktionistiska studier som jag upplever reducerar den empiriska komplexiteten och distanserar sig för mycket till aktörernas sociala värld. Ett exempel kan vara att forskare beskriver och fokuserar på de mest extrema fallen och har ett vagt ironisk tonfall i sin analys av kampen för att etablera ett socialt problem (se t ex Best 1999).

”Selektiv relativism”

Den kunskapsteoretiska distinktion som ibland görs mellan en (kontextuell, objektiv) ”verklighet” och en social ”konstruktion” har benämnts som t ex selektiv relativism och ontologisk särbehandling. Kritik mot en sådan konstruktivistisk ”ontologisk särbehandling” – och mot konstruktionismen som helhet – ventilerades i en uppmärksammas debatt i mitten på 1980-talet. Debatten inleddes med artikeln ”Ontological Gerrymanding” (1985), skriven av de amerikanska sociologerna Woolgar & Pawluch i tidskriften *Social problems*. I denna uppmärksammades grundläggande ontologiska motsägelser i det konstruktivistiska perspektivet. De hävdade bl a att konstruktionister slentrianmässigt refererade till ”objektiva” förhållanden för att grunda sina ”subjektivistiska” argument (Holstein & Gubrium 2002).²⁵

Med tiden har dock diskussionen om ”selektiv relativism” utvecklats till en mer allmän diskussion om kontextens betydelse i konstruktionistiska analyser (se Holstein & Gubrium 2002). Olika forskares positioner kan variera på en skala från vad som Joel Best (1995) kallar ”en strikt” (eller stark) och ”en kontextuell” (eller svag) konstruktivistisk tolkning. Den strikta tolkningen innebär att man inte hänvisar till någon kontext bortom det direkta samtalssekvens som observeras (vilket representeras av t ex viss diskursanalys). En kontextuell tolkning (vilken förespråkas av Best) re-

25 Konstruktionistiska forskare refererade, menade de, till en viss del av verkligheten (a.) som en objektivt verklig samhällelig kontext, medan en annan del av verkligheten (b.) sågs som socialt konstruerad och som beroende av kontexten (a.). Dessutom tycktes valet av vad som skulle definieras som (b.) ”konstruktion” respektive (a.) ”förklarande kontext” vara godtyckligt.

fererar däremot till en historisk och social kontext, som tillskrivs objektiv existens. Man accepterar alltså en viss ontologisk ambivalens, men hävdar att man använder rimliga argument och gör relevanta, empiriskt grundade antaganden (Best *ibid.*). Att man framhårdar kontextens betydelse, trots de teoretiska problem som kopplas till detta, kan bero på att intresset för sociala konstruktioner (och definitioner) i regel beror på konstruktionernas samband med samhälleliga förhållanden. Intresset för sociala konstruktioner skulle troligen minska om man inte kunde referera till kontexten i analysen (jfr Sahlin 2002:117).

Om jag skulle välja mellan en "strikt" och en "kontextuell" konstruktivism, vore en kontextuell konstruktivism ett naturligt val.²⁶ Enligt min uppfattning kan man emellertid ifrågasätta uppdelningen mellan "subjektiv" och "objektiv" verklighetsnivå i större utsträckning än vad Best (*ibid.*) gör i sin "kontextuella konstruktionism". Gubrium & Holstein (*ibid.*:9) kan möjligen presentera en sådan ansats i sin betoning av gränsen *mellan* verklighet och representation. Framförallt anser jag att det är viktigt att man uppmärksammar rörelsen däremellan, dvs som Gubrium och Holstein (*ibid.*:12) uttrycker det: att man på ett (själv)reflexivt och medvetet sätt, tar hänsyn både till "the *hows* and the *whats* of social reality" i tolkningspraktiken. En sådan forskningsinriktning studerar hur människor konstruerar och "lever" sin verklighet, men även de materiella omständigheter som formar detta arbete. Vidare kan man göra vissa tillfälliga realistiska antaganden men förhålla sig till dem reflexivt; se dem som provisoriska verktyg i ett pågående meningsskapande. De ses med andra ord inte som en (direkt) länk till en fastställd objektiv verklighet utan förhållningssättet liknar det slags pragmatistiska och interaktionistiska perspektiv som jag skildrat ovan (jfr Rorty 1999).

Mitt eget perspektiv kan sägas utgöra en förening av ett konstruktionistiskt perspektiv (se t ex Emerson 1995) och ett mer interaktionistiskt färgat. Katz (2002) perspektiv har även influerat mig.²⁷ Han förespråkar vad han kallar "beskrivningsteori" (a theory of description). Det är en alternativ form av teoribildning som innebär att forskaren utgår från deltagarnas upplevelseformer istället för att utgå från (historiskt och geografiskt) generaliserade förklaringar till varför skeenden inträffar. Det innebär att tyngdpunkten ligger på en förståelse av socialt liv som formas i interaktion, samarbete och rolltagande (se även "analytisk realism" i kap. 3).²⁸ I denna form av förståelse läggs följaktligen en större tyngdpunkt på aktörers upplevelser än vad som är fallet i den konstruktivistiska analysen.

26 Samtidigt ser jag inte mig själv direkt som en konstruktivistisk forskare i den meningen eftersom jag även använder interaktionistiskt färgade perspektiv.

27 Jack Katz blandar interaktionism med fenomenologi och har framförallt skrivit om känslornas betydelse i det sociala livet. Min analys följer emellertid inte hans fenomenologiska inriktning.

28 Han sammanfattar grundvalen för denna teoriform i tre punkter. 1.) Forskaren höjer inte en social verklighetsnivå över någon annan. Fenomenet som används för att förklara existerar som en instans av social interaktion på samma sätt som det fenomen som ska förklaras. 2.) Allt slags beteende ses som en del av ett praktiskt handlingsprojekt av något slag. En handlings betydelser formas i interaktion. Dessutom formas de genom aktörens uppskattning av möjliga sätt att materialisera en förutsedd framtid. 3.) Perception och handling är alltid förkroppsligad. Den kroppsliga processen är ofta bortom aktörens direkta medvetande men synlig för forskaren. (Mitt perspektiv har framförallt inspirerats av de två första punkterna.)

Efter att ha presenterat och diskuterat de teoretiska traditioner och perspektiv som jag rör mig inom, vill jag nu presentera mitt eget teoretiska bidrag och begrepp – hur jag binder samman dessa sociologiska perspektiv med mina konkreta intryck från empirin och därigenom försöker skapa något nytt.

Offergång

Min teoretiska utgångspunkt för avhandlingen kan sammanfattas via begreppet *offergång*, vilket ursprungligen betyder att samla in pengar till kyrkan, att ta kollekt. Här vill jag istället använda begreppet för att skildra en viss aspekt på fenomenet brottsofferstöd. Begreppet offergång hänvisar till de förändringar i identitet som en person som drabbats av brott kan förväntas genomgå. Det hänvisar emellertid också till de roller och positioner som de jouraktiva förväntas ta i denna process. Jag vill framföra en bild av individer som relativt aktiva, vilket är ovanligt i litteratur om brottsoffer men även visa hur brottsoffer är avhängiga olika "vägvisare", beskyddare och kontrollanter.

En social aspekt på erfarenheten som brottsoffer kan visa på en förlust av delaktighet och agentskap ("agency"). En individs identitetsprocess – och pågående sociala liv – störs eller t o m avbryts i samband med brottet. I denna bemärkelse kan "offer" beteckna motsatsen till rörelse. En annan aspekt kan dock handla om individens väg mot att återta sin delaktighet – och sitt agentskap. Att få erfarenheten kategoriserad som "brott" och en status som "brottsoffer" kan vara viktiga delmål på vägen. I denna mening kan alltså erfarenheten av att vara "brottsoffer" också förstås som en rörelse – som en identitetsprocess.

Ett brottsofferstöd kan förstås som en ansats att förena "individ" och "grupp". Ett brott drabbar en individuell (unik) person, medan stödet riktas till en hel kategori av "brottsoffer". Det handlar om att forma – kategorisera och benämna – ett initialt relativt formlost fenomen. Enligt denna tolkning kan de aktiva inom offerrörelsen försöka guida en övergång mellan en personlig, obenämnd erfarenhet (som brottsdrabbad) och en tydlig, offentligt erkänd erfarenhet som "brottsoffer". Den amerikanska sociologen Anselm Strauss skriver:

Consider as a beginning that distinctive appellation by which a person is known: his name, a name can be very revealing both of its donor and its owner – any name is a container; poured into it are the conscious or unwitting evaluations of the namer /---/ The changing of names marks a rite of passage. The phenomenon of passing is often marked by name-changing. The new names mark passage to new self-images (Strauss 1959/1997:17).

I denna "övergång" kan individen som benämns vägledas och bedömas av auktoriserade "guider" som delger honom eller henne verktyg, i form av tolkningar, rolltaganden och strategier. Det finns olika, mer eller mindre etablerade tolkningsramar tillgängliga, som individen kan använda för att kommunicera upplevelsen av att vara

brottsdrabbad. Dessa kan betona den unika upplevelsen – det subjektivt personliga – eller en gruppgemenskap – det opersonligt objektiva.

Inledningsvis måste det ske en första kategorisering, vilken de ideella aktörerna skapar med hjälp av andra yrkesgrupper som t ex polisen. Kategoriseringen bygger dock också på personernas egen berättelse om brottet, samt på olika professionella utlåtanden – t ex psykolog, läkare, socialtjänst, jurister och försäkringstjänstemän. Brottsofferjouren har inte några uttalade, gemensamma offerdefinitioner att rätta sig efter, utan har få explicita krav på klienter. Det enda tydliga kriteriet är att man bör ha utsatts för ett brott av ett slag som de jouraktiva anser att de är kapabla att ge stöd för. Hur man fastställer om personer verkligen varit utsatta är emellertid något oklart. Många lokala jourer kräver att brottet ska vara polisanmält, men detta räcker inte för att fastställa personers offerstatus. Att man benämns och betraktas som brottsoffer, tillika godkänns som en passande mottagare av ideellt brottsofferstöd, är en kontinuerlig definitionsprocess. Personen som initialt definierats som brottsoffer förväntas genomgå olika ”faser”, vilka sätts i samband med olika institutionella och professionella fält.

I de psykologiska ”reaktions-” och ”bearbetningsfaserna” (se Cullberg 1975/1992) förväntas brottsoffret uttrycka ilska men också kräva sina juridiska och känslomässiga rättigheter (t ex ”kränkningersättning”).²⁹ Psykologiska, byråkratiska och juridiska perspektiv appliceras och knyts samman av de jouraktiva. I en ”nyorienteringsfas”, förväntas brottsoffren sedan gå tillbaks sitt normala liv (t ex till arbetet).

Guidningen av en person på vägen från oklar status som personligt drabbad mot en tydlig identitet som ”brottsoffer” framstår som en balansgång. Brottsofferjouren kan sägas ha en komplicerad uppgift då de försöker bringa jämvikt mellan varierande influenser och mellan motpoler. Som ideella ”medmänniskor” säger de jouraktiva sig vilja protestera mot professionella gruppers okänsliga krav på brottsoffer. Som representanter för en samhälleligt etablerad organisation kan de emellertid också betecknas som gräsrotsbyråkrater. De ställer liknande krav – och kategoriserar sina klienter enligt liknande kriterier – som de institutionella aktörer de uttrycker kritik mot (jfr Lipsky 1980).

Min studie handlar dock inte om en definitiv och slutgiltig övergång *från* att vara (oklart definierad som) brottsdrabbad *till* att offentligt erkännas som ett idealt offer (Christie 1986/2001). Mitt intryck från empirin är istället att det handlar om en prövande, ambivalent och kontinuerlig förhandling av ”offeraspiranternas” offerstatus i och genom en ideell stödverksamhet. Förhandlingen färgas av följande (informella) avvägningar:

De jouraktiva uppmuntrar brottsoffer att kämpa för sina *känslomässiga* rättigheter; de vill ge brottsoffer rätten att visa sig psykiskt instabila utan att stigmatiseras av samhällsrepresentanter, dvs sådana symptom ses som brottets konsekvenser. Men de vill å andra sidan inte ha klienter som är alltför instabila eller ”okontrollerade”. Framförallt tolereras det inte under lång tidsperiod utan brottsoffren förväntas ”komma vidare” i processen. I andra fall antas man ha fel sorts eller för allvarliga problem.

29 Se kap. 8 för en beskrivning av Cullbergs kristeori och av hur denna används inom brottsofferjourerna.

De jouraktiva uppmuntrar vidare brottsoffer att kämpa för sina *juridiska, moraliska* och *ekonomiska* rättigheter, men de distanserar sig från personer som anses överdriva denna kamp eller ha fel motiv, vilka benämns rättshaverister eller myglare.

Slutligen uppmuntras brottsoffren att tala om och söka hjälp för sina *sociala problem*, men problemen bör inte vara för omfattande, enligt de jouraktiva. De bör heller inte söka hjälp alltför ivrigt eller kräva för mycket i gengäld av det ideella brottsofferstödet. Istället för att "bli" brottsoffer riskerar man att bli betraktad som "energitjuv" eller "stöddparasit", en typ som antas utnyttja de ideellas välvilja.

Jag benämner individen som aspirerar på namnet som brottsoffer, samt de stödåtgärder och rättigheter som kommer tillsammans med detta namn, för *offeraspirant*. Möjligen kan namnet uppfattas som stötande. Det kan framstå som om jag anser att människor inte verkligen har utsatts för brott. Det är emellertid inte en tolkning som jag skulle ställa mig bakom. Valet av benämning beror istället på att jag vill tydliggöra mitt antagande att begreppet offer inte endast är deskriptivt utan värdeladdat (Boutellier 2000, Holstein & Miller 1990). Mitt förhållningssätt kan vidare kanske ses som en omotiverad distansering, med tanke på att ämnet är så påtagligt känslomässigt? Det kan tolkas som att jag som forskare distanserar mig (och läsaren) från smärta.

Mitt syfte är att visa benämningars betydelse för känslomässiga erfarenheter. Benämningar och klassificeringar har konsekvenser för etableringen av lagar, social policy och politiska beslut, såväl som för individers personliga identitetsskapande (se Hacking 1999/2001). Framförallt vill jag visa att en benämning och en status som offer är något som kan "uppnås" av – och tillskrivas – aktörer.

I en del tolkningar påpekar forskare att det kan finnas fördelar eller "vinster" med att få en offerstatus (se Best 1999, Holstein & Miller *ibid.*). "Aktivistiska" brottsofferforskares kamp- eller stödperspektiv grundas tvärtom på antagandet att bli – eller betraktas som – offer är en entydigt negativ erfarenhet. Men även kriminologen Boutellier (2000:2) hävdar – via en referens till Katz (1988) – i en självklar ton, att vara offer är något som ingen önskar vara, jämfört med att vara "kriminell", vilket han beskriver som en mer attraktiv erfarenhet:

Criminality has to do with conduct that is deemed unfit and, perhaps for precisely this reason, has a special attraction for the perpetrator. In general no one is eager to be a victim.

I dessa negativt eller positivt värdeladdade definitionsvarianter förbises den tvetydighet som jag menar är karakteristisk för offerbegreppet (jfr Åkerström & Sahlin 2001). Det vore synd att inte uppmärksamma denna tvetydighet, inte minst eftersom det är denna som gör begreppet sociologiskt fängslande, enligt min uppfattning. Min forskningsansats kretsar kring just detta spänningsfält.

Som Strauss (*ibid.*) påpekar, i det tidigare citatet, kan en benämning avslöja mycket om en givare såväl som om en mottagare ("its donor and its owner"). Jag intresserar mig för hur "brottsoffers" moraliska karriär kan förknippas med en "ideell medmänniskas" moraliska karriär (jfr Becker 1963/1997). För att bli stödperson i de lokala brottsofferjourer som jag studerat måste man genomgå ett urval, en kortare utbildning, utvecklingssamtal och handledning. Därmed syns en professionell styrning av

den ideella stödrollen. Urvalet av stödpersoner bygger dock även på antaganden om en passande personlighet. Egenskaper som att vara empatisk, stabil och "vanlig" (dvs sakna sociala och psykiska problem) premieras.

Brottsofferjouren anspelar både på personligt medmänskliga och opersonligt professionella stödideal i sitt arbete. Rollen som ideell stödperson är sociologiskt intressant eftersom den överskrider vedertagna gränser mellan en intim och en anonym relation (Jones 1997). Gränser kring närhet och avstånd både betonas och omtolkas inom organisationen. Detta kan kopplas till en spänning mellan ideella organisationers profilering som givare av ett "medmänskligt" stöd – bortom statliga och professionella kontrollsystem – och dagens ökande professionalisering och "homogenisering" av ideella organisationer (Henriksen 1996). De ideella stödarbetarna ställs inför paradoxala krav – de förpliktigas att visa villkorlös medkänsla *och* att sätta gränser för samma medkänsla.³⁰ Att utse lämpliga brottsoffer görs implicit inom denna ideella organisation, men det är inte något som diskuteras öppet. Stödpersonerna är medmänniskor som ska lyssna till brottsoffren och inte värdera dem, enligt organisationens självpresentation (jfr Allahyari 2000:138).

Avhandlingen har inget explicit maktperspektiv, men ett implicit. Jag uppmärksammar bl a hur organisationen i sitt urval av brottsoffer ofta tycks exkludera personer som tillhör maktlösa grupper i samhället, vilka definieras som t ex missbrukare, psykiskt sjuka och kriminella. Enligt min uppfattning är det viktigt att studera hur individer ges och fråntas makt att definiera verkligheten. Det är emellertid inte desto mindre viktigt att belysa det empiriska fältets komplexitet och att försöka förstå deltagarnas meningsskapande processer.³¹ Det betyder att jag undersöker maktens varierande strukturer och samspel, genom att sätta in dem i ett socialt sammanhang.

Moraliska definitioner av verkligheten är väsentliga och har ofta avgörande konsekvenser. Min avsikt är emellertid också att uppmärksamma hur en definitionsprocess sällan kan ses som en enkelriktad stämpling, utan snarare är ett mångfacetterat moraliskt gränsdragningsarbete. Konstruktionistiska studier av "claims-making" processer uppmärksammar framförallt hur personers (eller organisationers) anspråk på offerstatus kopplas till en "offentlig artikulering och dramatisering av skada och oskuld" (Holstein & Miller 1990:105). Genom en fallstudie – en empirisk studie av två brottsofferjourners verksamhet – vill jag visa på ett spänningsfält *mellan* en sådan entydig dramatisering av oskuld och en mångtydig, dynamisk tolkningspraktik. Brottsofferstödet ska ses som ett försök att erbjuda en statuspassage, ett försök att stödja individer på vägen från brottsdrabbad till "brottoffer", en ansats som dock möter hinder på vägen. Det är detta jag vill fånga med avhandlingens titel: "Välviljans variationer". "Moraliska gränsdragningar inom brottsofferjourer."

30 Som Henriksen (1996) påpekar rymmer frågan om att "sätta gränser" en inre motsägelse i förhållande till det som i en socialpolitisk diskurs vanligtvis uppfattas som "typiskt ideellt", dvs medkänsla, närhet och jämställdhet. Istället betonas gränser (dvs avstånd), vikten att grunda sig på fakta och bevis (motsats till intuitiv medkänsla) i förhållande till klienter.

31 Denna ansats kan jämföras med Geertz (1993) begrepp *Thick descriptions*. Detta begrepp implicerar att det krävs en mycket konkret och illustrativ beskrivning av fältet för att man ska kunna belysa hur den "typiska" kulturella företeelsen gömmer lager av motsägande innebörder (religiösa, ekonomiska, estetiska etc).

Offergångens matris

Ian Hacking framställer hur konstruktioner och klassifikationer, existerar inom ”matriser”, ett slags interaktiva, materiella och immateriella, nätverk. Det är ett perspektiv som har inspirerat mig och som kan grundas empiriskt. De jouraktiva presenterar ofta sin ideella roll som bunden till ett större nätverk. Hacking framställer matrisen som:

...the idea, the individuals falling under the idea, the interaction between the idea and the people, and the manifold of social practices and institutions that these interactions involve: the matrix, in short (1999/2001:34).

En matris är en sammanhängande helhet, bestående av aktivister (deltagande konstruktörer) och en materiell infrastruktur (byggnadsmaterialet). Idén eller klassifikationen skapar en viss materiell struktur. För att ”konstruera” ett ”brottsoffer” har en byråkratiskt utformad struktur skapats: Brottsoffermyndigheten, men också en ideell stödverksamhet: Brottsofferjourerna. Materialet influerar också utformningen av ”typen” och de människor som deltar i konstruktionsarbetet. Det kan innebära konstruktionen av ett visst innehåll (t ex information i formulär), en arbetsform (t ex förväntad regelmässighet eller snabbhet) och av vissa känslor (t ex medkänsla för offren).

Definitionen kan få viktiga konsekvenser. En person som inte definieras som offer erbjuds inte någon offerstatus. Han eller hon får troligtvis varken någon ekonomisk kompensation eller känslomässig och juridisk upprättelse. Definitionsprocessen ska dock inte ses som en enkelriktad stämpling. Personens gensvar kan influera tillskrivningen av offerstatus. Hacking kallar de konstruerade fenomen som interagerar med sin beteckning (och med ”konstruktörerna”) för ”interaktiva sorter”, för att visa på skillnaden mot materia, som t ex sten, vilken inte förändras av beteckningen. På ett indirekt sätt refererar han alltså till en interaktionistisk teoribildning, men en direkt och komplett hänvisning till den pragmatistiska och interaktioniska traditionen saknas i hans redogörelse. John Hewitt (2001) påpekar att analysen kunde förbättras genom en grundläggande förståelse av pragmatistisk ontologi och epistemologi:

He [Hacking] makes strenuous efforts to clarify the meaning of the terms, put social constructionism into its social and historical setting, and invent useful distinctions. But in the last analysis, the language and imagery of pragmatism /---/ would have accomplished more precisely and convincingly.

Det är inte särskilt meningsfullt att debattera om en erfarenhet (som ”depression” t ex) ska ses som ”verklig” eller ”överklig”, menar Hewitt. Det kan emellertid vara desto mer meningsfullt att studera hur t ex psykofarmakologin (tillsammans med andra perspektiv) har börjat ”utmejsla” en vetenskapligt inspirerad ”verklighet” av visst slag, vilken har vunnit förtur framför en religiöst inspirerad. Deltagare i samhället tenderar att uppfatta ”depression” på vissa sätt, kopplade till en viss benämning och behandling osv. En beteckning (diagnos) kan omfatta många ”verklighetsversioner”, enligt hans framställning och de är alltid preliminära:

What we sculpt this "reality" to be is probing and tentative, partial and incomplete, useful for some purposes but not others. Human beings doggedly pursue "reality", which refuses to sit or stay on command (2001:421).

Många olika "spelare" kan delta i forandet ("skulpterandet") – t ex personer som identifieras med lidandet, olika slags "behandlare", "hjälpare", försäkringskompanier, "begreppsentreprenörer" och statstjänstemän. Dessa kan uppnå olika resultat, övertyga mer eller mindre om sitt tolkningsföreträdare till "verkligheten". Detsamma skulle kunna sägas om "offergång": guidningen av den mångfacetterade vägen från "offer-aspirant" till "brottsoffer".

Jag är intresserad av relationen mellan den språkliga och materiella verkligheten, samt dess betydelse för denna definitionsprocess. I det hänseendet anser jag att Hackings begrepp "matris" kan vara användbart. En matris består av två eller flera aspekter som korsar varandra. Den illustrerar alltså ett möte mellan synvinklar, en kontrasterande skärningspunkt. Vad jag finner intressant är hur matrisen inte enbart belyser interaktionen mellan en språklig och materiell verklighet, utan också interaktionen mellan olika kulturella former och perspektiv. Ett enskilt (fullständigt personligt) språk kan inte kommuniceras (Mead 1934/1967: 146, jfr Wittgenstein 1953/1992). Å andra sidan kan man föreställa sig ett gemensamt språk, inom vilket det saknas utrymme att uttrycka vissa saker, t ex personliga upplevelser (jfr Conley & O' Barr 1998, Cooley, 1918:6). Som exempel kan tas ett byråkratiskt språk som ska skildra en känslomässigt stark upplevelse. Den "objektiva" (opersonliga) verkligheten som vi delar med andra är emellertid inte bara språklig utan också materiell och dessa nivåer påverkar varandra. Cooley skriver (1918:47-48):

The material factors are essential in the organic whole of life, but certainly not more so than the spiritual factors, the ideas and institutions of the group. /---/ To treat the human mind as primary factor in life, gradually unfolding its innate tendencies under the molding power of conditions is no less and no more plausible than beginning with the material. /---/ I see no warrant in observed fact for giving warrant to either. It is the aim of an organic view to "see life whole".

Institutioner har som sagt ett visst språkbruk (t ex ett byråkratiskt) men också en viss arbetsdelning och fysisk miljö som benämns och används på specifika sätt av deltagarna. Denna materiella verklighet sätter gränser eller ger riktlinjer i "konstruktionsarbetet".³² I relation till mitt eget empiriska fält betyder det att:

- Den "språkliga" verkligheten tar formen av benämningar och klassificeringar av verkligheten. Böcker och skrifter om "brottsoffer" erbjuder beskrivningar som klassificeras som brottsofferkunskap. Dessa används som riktlinjer när olika grupper, bl a de jouraktiva, identifierar och vägleder brottsoffer. Den "materiella" verkligheten, som kan innebära att ge människor ekonomisk och rättslig kompensation, beror ofta på definitionen som tillskrivs eller avskrivs.

32 Det är inte svårt att finna en koppling mellan Hackings matris och den "organiska relation" som Cooley (ibid.) skildrar. Person (personlig livsform) blir "typ" (opersonlig livsform), men det är ömsesidig påverkan och inte en "enkelriktad" väg. Framförallt är det en förutsägbar såväl som oförutsägbar utveckling

- En definition relateras till juridiska och polisiära dokument (polisrapport, domstolsdom, lagstadgar etc.). Begreppet "brottsoffer" existerar och fungerar enbart i ett nätverk; en matris. Detta består av aktörers handlingar och relationer som till viss del regelfästs och institutionaliserats. Det räcker inte att en enskild person vill definieras som brottsoffer, eller protesterar mot en sådan definition. Individen är beroende av "auktoriserade utformare", vilka i sin tur är beroende av varandra, i definitionsarbetet.

Viktimologerna Mawby & Walklate (1994:18) kritiserar interaktionistiska offerforskare för att inte avslöja definitionernas underliggande "strukturella formationer". De antas förbise länken mellan moraliska, polisiära kategorier och den sociala strukturen. I offermatrisen får dock inget perspektiv stå för sig självt, utan de olika perspektiven inflätas ("växer in") i varandra. Det är en institutionellt och ideellt formad (reifierad) "verklighet" som de jouraktiva också använder för att identifiera brottsoffer i stödarbetet. Med andra ord förefaller Mawby & Walklates kritik vara missriktad. Som interaktionistiskt orienterad forskare behöver man inte begränsa sig till studier av enbart strukturer *eller* aktörer, utan belyser relationen däremellan.

OFFERMATRIS 1: JOURERNAS SAMFÖRSTÅND MED ANDRA PERSPEKTIV

Horisontell axel (folkpsykologisk, ideell/pragmatisk och ideologisk) står för brottsofferrörelsens perspektiv. *Vertikal axel* (juridisk, polisiär och byråkratisk) står för professionella eller institutionella perspektiv. Denna första matris visar på ett ömsesidigt *samverkan* och *inflytande* i "konstruktioner" av offer, mellan offerrörelsen och de professionella sfärerna

	JURIDISK	POLISIÄR
PSYKOLOGISK	T.ex. "kränkings- ersättning". Rättegången som krisbearbetning.	Polisens brottsoffer- samordnare inspireras av krismodellen.
IDEELL/PRAGMATISK	Information till brottsoffer om deras juridiska rättigheter. Information om brottsoffer från åklagare. Vittnesstöd.	Jouraktiva delges polisrapporter.
IDEOLOGISK	Tydlig gräns offer vs gärningsman. FNs dekl. av brottsoffers rättigheter.	Tydlig gräns offer vs gärningsman.

OFFERMATRIS 2: JOURERNAS KRITIK MOT ANDRAS PERSPEKTIV

Horisontell axel (psykologisk, ideell/pragmatisk och ideologisk) står för brottsofferrörelsens perspektiv. *Vertikal axel* (juridisk, polisiär och byråkratisk) står för professionella eller institutionella perspektiv. Denna andra matris visar på en *krock* mellan offerrörelsens och de professionella sfärernas perspektiv. Den visar också på rörelsens *kritik* av professionella och institutionella perspektiv. Brottsoffer anses bli ("sekundärt") viktimiterade genom myndigheters behandling.

	JURIDISK	POLISIÄR
FOLKPSYKOLOGISK	"Sekundär viktimitering" under rättegång.	"Sekundär viktimitering" under polisförhör.
IDEELL/PRAGMATISK	Förändra lagar. Undervisa jurister.	Förändra polisers bemötande och regler. Undervisa poliser.
IDEOLOGISK	Det juridiska perspektivet anses vara begränsande.	Få poliser att värdesätta offrens berättelser.

Här har visats exempel på två möjliga offermatriser. Den första visar hur definitioner av offer framkommer genom ett samarbete (ömsesidiga influenser) mellan brottsofferrörelsens och professionella och institutionella perspektiv. Den andra matrisen visar hur definitioner av offer också kan skapas genom kritik mot samma institutionella perspektiv ("sekundär viktimitering").³³ Vad jag önskar visa är att Brottsofferjouren tar plats bland andra legitimerade "formgivare" av offermatrisen. I egenskap av representeranter för en ideell organisation har de en särskild position inom denna. De med-

33 Offermatrisen kan emellertid se ut på fler sätt och ha många fler kombinationer. Framförallt bör den ses som om den vore i rörelse (i omdaning och interagerande) och inte som statisk modell (något som, naturligt nog, är svårt att visa i denna framställningsform).

verkar, tillsammans med olika professionella grupper, till uppbyggandet av den matris kring brottsoffer, som till stor del är byråkratiskt utformad. Likväl protesterar de mot byråkratisering och presenterar sig som ett alternativ. En jouraktiv framhåller i en intervju:

På sjuttioalet fanns det ju en väldigt stark offentlig tilltro, att den skulle klarar av allt, [den] offentliga sektorn. Men det gjorde dom ju inte va... nät- Maskorna var ju väldigt stora i nätverket. Så då ramlade ju brottsoffer, misshandlade kvinnor och barn och slog sig ganska hårt och vi som jobbar på fältet upptäckte detta.

Konstruktivistiska analyser av definitionsprocesser handlar ofta om offentliga "entydiggöranden" och kollektiva typifieringar (se t ex Best 1995). Även rörelsen kring brottsoffer kan ses som ett försök att entydiggöra ett fenomen. Man kämpar för att brottsoffren ska definieras som självklart oskyldiga och erbjudas medkänsla, stöd och rättigheter. Entydiggörandet sker dock inte bara på ett abstrakt, principiellt plan. Ideologin sker, eller "görs", även på ett konkret plan, i stödarbetets interaktioner och nätverk (jfr Loseke 1992:10, Fine & Sandstrom 1993). Det konstruktionistiska perspektivet kan alltså med fördel kompletteras med ett interaktionistiskt eller pragmatistiskt perspektiv. Begreppet "brottsoffer" har samlat många grupper och perspektiv, vilka verkar samspela förvånansvärt smidigt trots motstridiga politiska och teoretiska intressen (se Boutellier 2000:61, jfr Tham 2001). Alla möjliga visioner, projekt och handlingar kan samlas under rubriken "brottsoffer". Mitt intryck av "fältet" stämmer alltså överens med Hackings (1999/2001:127) beskrivning av "an idea being molded in a matrix of very different types of elements".

Definitionsprocessen framstår i en mening som ett tydligt exempel på hur mellanmänskliga problem institutionaliseras. Brottsofferjouren är en frivilligorganisation som t ex har en nära relation till polisen och till en statlig myndighet (Brottsoffermyndigheten). Offerrörelsen består av många etablerade professioner och grupperingar – t ex jurister, psykologer, socialarbetare och socialpolitiskt aktiva personer, vars olikartade intressen samspelar på fältet. Denna omständighet har givit problemdefinitionen ("brottsoffer kränks i samhället") en "verklighetsprägel"; den har fått ett stort politiskt och medialt genomslag såväl som en folklig förankring.

"Finmaskigt nät "

Erik Amnå, en statsvetare som forskat om ideell verksamhet, menar att ideella föreningsföreträdare ofta presenterat sitt arbete som präglad av flexibilitet, variation, "medansvar" och medmänsklighet i kontrast mot det byråkratiska välfärdssystemets rigiditet, konformitet och anonymitet (Amnå 1995b:14). Amnå är dock skeptisk mot beskrivningen av ideella som "glada amatörer". Ideella organisationer vill generellt ha ökad professionalisering, vilket måste sättas i samband med samhällets ökade utbildningskrav i övrigt³⁴ (Amnå 1995c:30):

34 Med professionalisering menas här organisationers ökade forsknings- och kunskapsintresse.

Den (sic!) ideella arbetet kan inte betraktas som en avskild filantropisk verksamhet av glada amatörer utan är i hög grad indragen i ett finmaskigt nät av beroendeförhållande till stat och kommun och näringsliv, vilket reser krav på professionalitet i olika avseenden. Givetvis finns en risk att professionaliteten äventyrar just idealiteten, men bara om det ideella arbetets särskilda karaktär inte problematiseras.

Bilden av ett "finmaskigt nät av beroenderelationer" kan kopplas till offermatrisen ovan. Det kan också kopplas till en stödpersons presentation av sin arbetsroll. Även om hon betonar sin roll som "medmänniska" sätter hon bilden av ett nödvändigt nätverk mot en otillbörlig tro på "underverk":

Gunilla: Man ska inte gå och tro att /---/ för att jag är stödperson och gått denna kursen [ska] kunna (skratt) göra underverk, det kan man inte.

Anna: Nä

Gunilla: Det är ett nätverk, men [man] måste hjälpas [åt] alltså. Man måste ha hjälp, /---/ hjälp att hjälpa. Så det handlar ju om att dom ska bli hjälpta, om det är jag som gör det eller någon annan, det spelar inte så stor roll.

Enligt Kerstin Svenssons (2002) kartläggning av brottsofferjourer varierar jourerna mellan att betona en filantropisk eller byråkratisk inriktning. Cooley (1918:27) hävdar att en organisation bör ses som en organisk process snarare än som en fast struktur. Brottsofferjourens försök att agera utifrån en viss problemdefinition kan, i enlighet med detta perspektiv, ses som en process med flera relaterade dimensioner, t ex en materiell och en språklig. Utformningen av en idé, som viljan att stödja gruppen brottsoffer, och problemformuleringen "brottsoffer kränks i samhället" kan ta sig olika konkreta uttryck beroende på det sociala sammanhanget.

Henriksen (1996:68) använder, med inspiration från nyinstitutionell organisationsteori, begreppet "organizational field", vilket kan liknas vid den sammansättning som jag kallat "matris" ovan. Inom ett organisationsfält, som består av organisationer som engagerar sig i en liknande problemställning genom social verksamhet, har deltagarna ett nära samspel och utbyter information med varandra. Det kan därför finnas större likheter mellan ideell och professionell organisation inom samma organisationsfält än mellan ideella organisationer på olika organisationsfält.³⁵

Det har på senare år skapats "hybridformer" mellan ideella och professionella organisationer i de nordiska länderna: nya slags aktörer, strategier och aktiviteter integreras i socialpolitiken (Henriksen *ibid.*, Imer 1998). Det utvecklas nya definitioner och normer kring vad som är legitima stödåtgärder och problemlösningar i politisk offentlighet, vilket Henriksen kopplar till välfärdstatens kris. De ideella krafterna tas in som en alternativ form av problemlösning. Att ideella organisationer integreras i större utsträckning kan tyda på att deras status har höjts och på att de givits legitimitet i samhället. De är inte bara underordnade mottagare av professionella influenser, utan deltagare i social- och kriminalpolitiska nätverk. Den ökande kontrollen och

35 De täta interaktionerna tenderar att leda till institutionalisering av kollektiva uppfattningar om legitima organisationsmodeller. Det är därför viktigt, menar Henriksen (*ibid.*) att uppmärksamma vilka processer som gör sig gällande på ett specifikt organisationsfält och att se de ideella organisationerna som centrala aktörer bland andra på den socialpolitiska arenan.

likriktningen av ideella organisationer – att dessa använder professionaliserade metoder och problemformuleringar – tyder dock också på en ökad underordning och osjälvständighet.

De aktiva i Brottsofferjouren har viss makt att definiera verkligheten. De har dock en begränsad makt om man jämför med professionella grupper och olika makthavare i samhället. Det kan finnas en ”materiell” begränsning angående vad som kan uttryckas med framgång av organisationen, en gräns som dock förhandlas, tänjs och tolkas av medlemmarna, i mötet med olika aktörer och sammanhang. Detta tolkningsarbete kan kopplas till konstruktionen av en viss retorik och ideologi; organisationens språkliga och teoretiska utformning, vilken kommer att åskådliggöras i avhandlingen. Först ska jag emellertid föra en metodologisk diskussion och redogöra för sådana tillvägagångssätt och val som kan ha påverkat forskningsprocessen.

Sammanfattning

I detta kapitel har jag kortfattat beskrivit mitt förhållningssätt till de teoretiska perspektiv och begrepp som kommer att vara viktiga i avhandlingen. Jag har förklarat hur jag använder dessa i avsikt att undvika missuppfattningar. Jag har beskrivit hur jag inspirerats av pragmatism och symbolisk-interaktionism, såväl som av konstruktionism. Först har jag presenterat det pragmatistiska och interaktionistiska perspektivet samt mitt förhållningssätt till detta. Därefter har jag presenterat det konstruktionistiska perspektivet och mitt förhållningssätt till detta. Därefter beskriver jag mitt eget begrepp ”offergång” och vad detta står för. Min tolkning bygger på bilden av en övergång. Medan brott drabbar en individuell person, riktas stödet riktas till en hel kategori av ”brottsoffer”. Begreppet ”offergång” pekar mot betydelsen av att de jouraktiva försöker forma – kategorisera och benämna – ett initialt relativt formlöst fenomen. Enligt min tolkning kan de aktiva inom offerrörelsen försöka guida en övergång mellan en personlig, obenämd erfarenhet (som brottsdrabbad) och en tydlig, offentligt erkänd erfarenhet som ”brottsoffer”. Offergången innebär dock inte en definitiv övergång utan utgörs istället av en pågående förhandling av människors offestatus i en praktisk stödverksamhet. Många olika aktörer och tolkningsramar kan delta i forandet, vilket jag visar i slutet av kapitlet genom mitt begrepp ”offer-matris”. En matris består av flera aspekter som korsar varandra. Den illustrerar ett möte mellan perspektiv, ett slags kontrasterande skärningspunkt. Vad jag finner intressant är hur matrisen inte enbart belyser interaktionen mellan en språklig och materiell verklighet, utan också interaktionen mellan olika kulturella (ideella och professionella) former och perspektiv.

Metodens roller och vägval

I detta kapitel ska jag först presentera praktiska vägval och metoder. Därefter kommer jag att utveckla de reflektioner kring metodologiska roller och vägval som jag till en början endast nämner kortfattat. Tankarna är dels allmänna; de presenterar och diskuterar några teoretiska inriktningar inom ämnet kvalitativ metod, dels är de erfarenhetsgrundade; de rör sig kring frågor som jag har haft angående mitt eget empiriska arbete.

Använda metoder

För att undersöka brottsofferjourer har jag intervjuat, använt fältobservationer och samlat dokument av varierande slag. Det material jag utgår från är ganska omfattande för att vara en kvalitativ studie. Jag har, i enlighet med ett kvalitativt metodideal, låtit min problemställning inspireras av de berättelser som framkommit i intervjuer och under observationer (se t ex Glaser & Strauss 1967, Emerson 2001). Min inriktning har därför i viss mån ändrats under avhandlingsarbetets gång.³⁶ Denna öppenhet och bredd ser jag i efterhand både som en för- och nackdel. Fördelen är att jag upplever mig ha fått en mångfacetterad bild av de jouraktivas synsätt och handlingar. Fördelen har emellertid även i viss mån vänts till en nackdel, eftersom det har lett till många olika uppslag och ibland till svårigheter att avgränsa. Jag samlade t ex in material från vittnesstödverksamhet i Sverige och brottsofferverksamheter i Los Angeles (VWAP) och Washington DC (NOVA), USA, vilka inte innefattats i analysen på grund av avgränsningsskäl.

36 Från början var jag framförallt intresserad av stödrollen och vad organisationens professionaliseringssträvan kunde ha för betydelse för denna roll. Så småningom blev jag dock även intresserad av definitionsprocessen kring brottsoffer.

Intervjuer

Mitt empiriska material är främst inhämtat från två lokala brottsofferjourer. Sjutton samtalsintervjuer har gjorts med jouraktiva som har olika roller inom organisationen: Sju stödpersoner, två brottsofferassistenter (en av dem intervjuades två gånger), två brottsoffersamordnare, två vittnesstöd (varav en även var stödperson) och tre personer med styrelseuppdrag på lokal nivå och/eller riksnivå samt en samtalsterapeut som var knuten till en av de lokala jourerna. En intervjuperson hade även själv varit brottsoffer och skiftade mellan att tala utifrån denna erfarenhet och sin roll som jouraktiv.³⁷ Jag har emellertid inte intervjuat brottsoffer. Främst av det skäl att jag var tvungen att avgränsa studien, men också eftersom jag antog att sådana intervjuer kunde vara av känslig karaktär. Dessutom var jag mest intresserad av de jouraktivas stödperspektiv. Det var i detta område jag ansåg att jag kunde tillföra något nytt, då det finns relativt lite forskning om brottsofferjourer i Sverige.

Intervjuerna har varit semistrukturerade samtalsintervjuer som pågått mellan en och två timmar, vilka sedan har transkriberats ordagrant. Jag betraktar intervjuerna i enlighet med det synsätt som presenteras i boken *The Active Interview* (Holstein & Gubrium 1995). Detta innebär att båda parter i intervjusituationen ses som aktivt meningsskapande. De betydelsefulla framkommer under intervjutillfället ses varken som tillhörande mig, intervjuaren, personen som intervjuas, utan ses istället som en del i en pågående interaktions- och tolkningsprocess. Jag både guidade och blev guddad av intervjupersonerna i deras skildring av sina erfarenheter, känslor och handlingar (se Holstein & Gubrium 1995:45).

Jag följer emellertid ett traditionellt intervjuideal i det avseende att intervjupersonen tilläts tala mest och att jag inte värderade deras synpunkter under intervjun.³⁸ Jag var, som intervjuare, relativt "passiv" i den mening att jag lät intervjupersonerna ta störst plats under intervjutillfället, men jag var även aktiv genom min användning av viss bakgrundskunskap och riktade frågor. Till skillnad mot ett traditionellt metodologiskt perspektiv, som t ex framhåller vikten av att undvika att styra eller påverka respondentens tal, har jag valt att ibland ställa riktade frågor. Istället för att anta att sådana "ledande" frågor i en "onaturlig" samtalssituation kan skada, antar jag att mina frågor kan ses som tolkningsresurser som inspirerat personerna att anta olika (tillfälliga) identifikationer och roller. Via intervjuarens frågor kan intervjupersonen t ex framföra en version av "jag som äldre kvinna" och en annan version av "jag som ideellt aktiv", vilka sedan även preciseras och varieras (en ideell som semi-professionell, en ideell som vanlig medmänniska etc). Snarare än att jag tänker mig att det endast finns en sann berättelse kan det följaktligen finnas många "sanna" variationer, som utgör verktyg i den meningsskapande processen.

Intervjun kan vidare ha flera funktioner. Den vara ett redskap för forskaren för att få information om fältet; den kan t ex visa vilka materiella resurser (arbetsmetoder, -platser och -tider) som används, men även retoriska och symboliska resurser som t ex

37 För sådana skiften se Holstein & Gubrium (1995:33).

38 Jag skulle således inte vilja jämföra intervjun med vardagliga samtal utan placera den aktiva intervjun mellan vanliga samtal (aktiv-aktiv) och den traditionella intervjuformen (aktiv-passiv).

självbilder, termer och synsätt som används i människors meningsskapande och som erhålls via den lokala kulturen. Intervjun är emellertid också en interaktion mellan intervjuaren och intervjupersonen. Intervjun rör sig därmed mellan att vara en erfarenhet (relation och samtal) och en studie eller representation av en erfarenhet. I detta arbete måste forskaren vara (själv)reflexiv och uppmärksam.³⁹

Jag, som forskare, och de intervjuade står i viss mån i en ojämlig relation, eftersom jag skildrar dem och deras värld medan de inte skildrar mig och min värld (Emerson 2001:48). Forskaren har med andra ord störst plats och ansvar i det gemensamma tolkningsarbetet. Samtidigt har intervjupersonerna viss makt att berätta vad de anser vara relevant, utifrån deras valda perspektiv. De ges även rätten att förbli anonyma.⁴⁰

Intervjuerna och observationerna samspelade i denna tolkningsprocess. Jag har ofta frågat intervjupersoner om företeelser jag kommit att undra över efter mina observationer. Vissa intervjuer har dessutom skett som en del i en deltagande observation (t ex under drop-in-verksamheten). Då har det uppkommit frågor på ett ganska självklart sätt som haft direkt koppling till sådant jag har observerat.

Deltagande observationer

Deltagande observationer har gjorts av följande aktiviteter:

- En brottsofferassistents besök på en öppen fängelseavdelning tillsammans med en polis. Internerna informerades om Brottsofferjouren (ett tillfälle).
- Medlems- samt stödpersonsmöten på en lokal brottsofferjour (sex tillfällen).
- Stödpersonshandledning av en psykolog och förgrundsgestalt inom Brottsofferjouren (tre tillfällen).
- "Drop in verksamhet" då brottsoffer hade möjlighet att (anmälda eller oanmälda) komma till en viss lokal en gång i veckan och få stöd av ideella stödpersoner (fyra tillfällen).
- Stödpersonsutbildning (sju kvällar samt under en helg, som internat).
- Stödsamtal mellan stödperson och brottsoffer (två tillfällen, varav det ena spelades in och transkriberades).
- Vittnesstödverksamhet (fyra tillfällen, denna har dock inte kommit med i avhandlingen på grund av begränsningsskäl).

39 Man kan konfronteras med sin förförståelse; sitt personliga och teoretiska "bagage", som man tagit med sig in på fältet. Detta är delvis öppet redovisat, vilket påverkar interaktionens form: jag presenterade mig t ex som forskare i sociologi. Sedan kan det finnas annat dolt resgods, som forskaren kanske inte är fullständigt (om än delvis) medveten om i form av förväntningar, känslor av sympati och antipati osv.

40 De har dessutom forum där de kan föra fram sina åsikter, som t ex tidningen Brottsoffer och flera av dem är tongivande socialpolitiska aktörer. Jag har skickat min analys av en intervju till en intervjuperson som efterfrågade detta. I ett fall har jag skickat en intervjuutskrift till en intervjuperson som bad om det.

- Fokusgrupp med fyra stödpersoner med temat "Äldres rädsla och utsatthet för brott" (ett tillfälle).
- Kurs om "unga brottsoffer" för stödpersoner och brottsofferassistent (ett tillfälle).

Observationer har alltså gjorts av aktiviteter av skiftande slag och mitt deltagande har också varierat från att vara passivt observerande till aktivt deltagande, men oftast har det varit ett mellanting. Jag har inte deltagit i utbildningen för att bli stödperson och jag har heller inte utövat brottsofferstöd. Däremot har jag några enstaka gånger engagerat mig likt en stödperson eller ett vittnesstöd då situationen tycktes kräva det (se nedan). I efterhand har jag ibland ångrat att jag inte tagit en mer aktiv roll, t ex själv gått med i stödpersonsutbildningen och kanske även arbetat som stödperson. Det kunde kanske ha givit värdefull "insiderinformation" som jag inte kunde få genom att "enbart observera".⁴¹ Samtidigt tror jag att jag även har vunnit något via försöken att närma mig en "främlings" oberoende ställning. Man kan tänkas bli anförtrodd deltagarnas tankar på ett mer öppet sätt och undvika ta ställning till fraktioner inom gruppen, om man inte har en fastställd och integrerad plats (Johnson 1975, jfr Ryding 1999a).

Tryckt material

Jag har även studerat retoriken och ideologin kring brottsoffer och brottsofferstöd. Material till denna undersökning har hämtats från: tidningen *Brottsoffer*, som ges ut av *Brottsofferjourernas Riksförbund*, samt *Handbok för stödpersoner* (1998), vilken stödpersonerna använder i sitt arbete och som stödpersonsutbildningen bl a grundas på. Dessutom har jag använt olika slags informationsmaterial: t ex Björn Lagerbäcks (1995) *Om brottsoffer och deras reaktioner. En handbok och idékatalog* samt studerat brottsofferjourens hemsida (www.boj.se).

Urval

Jag hade som målsättning att träffa personer med olika positioner, ålder, kön och etnicitet inom och kring organisationen. Denna målsättning gällde också stödpersonerna, som var den största gruppen intervjupersoner. Trots min ursprungliga intention var majoriteten av stödpersoner som sedan intervjuades äldre svenska kvinnor. En av stödpersonerna som intervjuades var man och två stycken var yngre kvinnor, medan fem stycken var äldre kvinnor.⁴² Anledningen var att majoriteten stödper-

⁴¹ Jag gjorde emellertid en etnografisk studie av brottsofferstöd i Los Angeles, USA, då jag arbetade ideellt under ca en månads tid, samtidigt som jag studerade verksamheten. Att själv delta i arbetet gav insikter som jag nog inte hade fått via "ren" observation och framförallt hade jag inte fått tillgång till fältet. Men samtidigt upplevde jag att min medvetenhet om att jag inte fullständigt delade perspektiv med de andra som arbetade där gjorde att jag ändå kände viss distans. Det var alltså trots allt inte så stor skillnad från min erfarenhet i Sverige vad gäller aktiv vs passiv roll.

⁴² Beträffande de andra intervjupersonerna var tre personer män, vilka alla var aktiva i styrelsen på lokal och riksnivå varav resten var kvinnor.

ner som arbetade när jag inledde min intervjuundersökning (hösten 1999 till våren 2000) var äldre kvinnor (65+). En fördelning som verkar spegla stödpersonernas åldersfördelning i svenska brottsofferjourer generellt (jfr Svenssons 2002:42).

År 2001 kom det dock in fler yngre kvinnor och jag intervjuade två stycken i denna grupp, via stödpersonsutbildningen som jag observerade.⁴³ Mitt motiv att intervju dem var också att jag ville ställa frågor kring utbildningen som jag observerat, samt undersöka om det fanns skillnader i perspektiv gentemot de stödpersoner som arbetat längre i organisationen. Senare upplevde jag dock att jag fick tillräckligt mycket material via mina observationer av t ex handlednings- och stödpersonsmöten och att fler än två intervjuer inte var nödvändigt.

Urvalet visar även på en genusaspekt – vid tiden då jag utförde mitt fältarbete var majoriteten av stödpersoner och brottsofferassistenter kvinnor i de två jourer som jag studerade. Flertalet av dem som satt i Riksförbundets styrelse (och dessutom alla ordföranden sedan organisationen startades) var män. Denna hierarki, inom vilken kvinnor är underordnade, förefaller existera inom organisationen som helhet men är mindre uppenbar. I en kartläggning som Kerstin Svensson utförde år 2002 av brottsofferjourer i Sverige visas att 60-65% av stödpersonerna är kvinnor och 35-40% män. Frågan om jourernas verksamhet ska ses som särskilt kvinnodominerad är inte lätt att besvara, enligt Svensson (ibid.:42), eftersom det finns mycket lite forskning om ideella verksamheters könsfördelning. Den kontrast mellan ”medmänskligt” och ”professionellt” förhållningssätt som undersöks i avhandlingen kunde möjligen också kopplas till en skillnad i hur jouraktiva män och kvinnor som intervjuats och observerats förhåller sig. Det är t ex en manlig handledare, i en av de lokala jourer som jag studerat, som försöker övertyga stödpersonerna om att anta ett mer professionellt förhållningssätt. De kvinnliga stödpersonerna kunde kanske ses som representanter för den medmänskliga stödmoralen. Samtidigt är dessa skillnader inte tillräckligt entydiga för att en sådan genusgrundad slutledning ska kunna göras. De båda (”medmänskliga” och ”professionella”) perspektiven blandas – de anammas vid olika tillfällen av olika stödpersoner, beroende på dessas intresse i konkreta situationer. Dessutom har jag även observerat hur brottsofferassisterna, som är kvinnor, uppmuntrar stödpersonerna att anta en professionaliserad stödmoral (via utvecklingssamtal osv). Något som jag vill uppmärksamma är emellertid hur ideellt arbete kan ses som exempel på ett ”mellanliggande” område. Det kan varken definieras som ”arbete” eller ”fritid”, ”offentligt” eller ”privat”. Sådana gränsöverskridande områden kan sägas representera många kvinnors erfarenheter, eftersom de överskrider traditionella, manligt definierade gränser, vilka traditionellt styrt forskningens fokus. Kvinnors engagemang i ideellt arbete har, i likhet med hushållsarbete, till stor del osynliggjorts i forskningen (de Vault 1990:94).⁴⁴

Jag har huvudsakligen fokuserat på personer *inom* de lokala jourerna. Fältet kan dock även utgöra ett ”diskursivt” område (vilket jag ska utveckla nedan). Därför intervjuades även personer som influerar stödarbetet på ett indirekt sätt, t ex en ordförande för riksorganisationen, en psykoterapeut som var knuten till en av de lokala jourerna och två poliser som arbetade som brottsoffersamordnare.

43 År 2002-2003 kom det sedan in fler unga personer med utländsk bakgrund varav några även var män, men vid den tiden ansåg jag inte att jag hade behov av att samla in mer empiriskt material.

Från början var också min avsikt att studera två lokala brottsofferjourer i lika stor utsträckning, för att kunna jämföra dem sinsemellan. Intervjuer gjordes med representanter för båda lokala organisationer och jag observerade ett utbildningsinternat som var gemensamt för båda jourerna. Efter en tid fann jag emellertid att det skulle ta alltför mycket tid och arbete i anspråk att studera båda jourerna kontinuerligt under ca två års tid. Det gjorde att jag valde att fortsättningsvis studera en av jourerna empiriskt. Det var också den jour som jag upplevde vara intressantast utifrån mitt fokus på de ideella strävan efter professionalisering, eftersom denna strävan var tydligast inom denna jourverksamhet.

Alla personer, som har intervjuats eller vars handlingar har observerats, har anonymiserats. De har givits fingerade namn eller endast beskrivits med en titel som t ex handledare, brottsofferassistent osv.

Mitt mål har varit att försöka hålla mig förhållandevis nära samtalen, så som de framstår i talad form, men också att skapa en skriven text som är begriplig för läsaren. Angående observationer av organisationsmöten, -aktiviteter osv har jag följt denna linje i de fall samtalen har spelats in och transkriberats. Däremot har jag förhållit mig friare i de fall som samtal har antecknats på plats, eller i efterhand.⁴⁵

Transkriberingstecken

För att underlätta läsningen av citat, från intervjuer och observationer, vill jag ge några anvisningar angående transkriptionstecken (tecken som jag använt för att tydliggöra mitt eget och respondenternas tal). Jag har inte valt att markera hur långa tystnaderna har varit i exakta sekundantal utan endast valt att markera med "...” när en tystnad uppstått i talet. Däremot har jag valt att innefatta ljud mellan ord men att sätta dem inom parentes som t ex ("eh") ("mm") eller upprepningar som t ex "jag sa (jag sa)".

Transkriberingstecken, som har använts, är följande:

44 Jag har inget genomgående genusperspektiv i avhandlingen. Det betyder inte att jag tycker det är en oviktig aspekt. Tvärtom skulle jag gärna utveckla denna mer i en fortsatt studie. Även om genusperspektivet inte är genomgående framkommer det i viss utsträckning. Framförallt förekommer det i de delar av avhandlingen där jag undersöker hur offeraspiranternas kön tillskrivs olika betydelser av de jouraktiva. I kapitel sex studeras t ex hur "misshandlade kvinnor" konstrueras som en särskilt viktig offerkategori, samtidigt som det visas att stödpersoner hade vissa svårigheter att förhålla sig till dem i stödarbetet. I kapitel åtta studeras hur personers kvinnliga respektive manliga kön kopplas till specifika känslor och känslouttryck. Slutligen studerar jag i kapitel nio hur offeraspiranternas kvinnliga kön är något som – tillsammans med t ex deras klass och etnicitet – används både för att stärka och avvisa "klienternas" (offeraspiranternas) offerstatus.

45 Jag har försökt att skriva ner alla samtal, så långt det varit möjligt, men återgivningen kan trots allt inte bli lika exakt, angående ordföljd etc.

...	för tystnad
Jag tror-	för avbrutet tal
<i>Jag tror</i>	för betoning i talet
(skratt)	för ljud som skratt osv
jag tror (jag tror)	för upprepningar i talet
/---/	för uteslutet tal
[]	för mina anmärkningar, fingerade namn osv
” ”	för ”cit i citat”, t ex om respondenten citerar någon.

Efter ovanstående metodologiska presentation vill jag nedan diskutera den empiriska forskarens roller och relationer mer ingående.

Vad betyder ”fältet”?

Jag har i enlighet med ett etnografiskt språkbruk benämnt det området som jag studerat för ”fält”. Nu vill jag reflektera över hur ett ”fält” kan definieras och vad som antas ingå i ett sådant. Var ”fältet” börjar och slutar har blivit en omdebatterad fråga i sentida etnografisk forskning (Emerson 2001). Det självklara antagandet att forskaren studerar en avgränsad, redan befintlig miljö som benämns ”fält”, har alltmer ifrågasatts (Gupta & Ferguson 1997). ”Fältet” är ett fysiskt utrymme, men också ett immateriellt och symboliskt utrymme, vilket postmodernt inspirerade etnografer påpekat (Emerson 2001:52). ”Fältet” är till viss del konstruerat av forskaren, eftersom han eller hon benämner, kategoriserar och fyller denna (fysiska och symboliska) plats med mening. Den meningsskapande praktiken sker även då forskaren försöker vara neutral och deskriptiv i utformandet av sina fältanteckningar. Sålunda kan mitt ”fält” lokaliseras till specifika platser, där organisationsaktiviteter har ägt rum, men – beroende på min problemställning – sträcker det sig också utöver dessa lokaliteter. Fältet innefattar t ex visst lokalt språkbruk och särskilda kunskaps- och arbetsformer. Dessa formas via interagerande tolkningsramar, vilka jag benämner en ”offertrasm”. Det utgörs vidare av tanke- och språkssystem, bilder, metaforer, känslonormer osv, vilket kan jämföras med (vad som brukar kallas) en ”diskurs”. Den tvetydiga relationen mellan språkliga och materiella verklighetsdimensioner utgör en del av avhandlingens fokus. Jag vill undersöka interaktionen mellan ”fältets” båda sidor och använder mig av kvalitativ metod i denna undersökning.

Empiriska ideal

Idealtypiskt betraktat har två epistemologiska ideal existerat i förhållande till empiriska studier. För det första *närhet*, för det andra *distans*. Närhetsperspektivet innebär att forskaren inte anser sig kunna fånga de ”reella” processer som pågår mellan män-

niskor, om man inte uppmärksammar vad som pågår på nära håll (Emerson 2001). Detta sorts argument, tillika forskningsinriktning, som Gubrium & Holstein (1997) benämner "naturalism" framhåller alltså betydelsen av närhet till subjektens erfarenhetsvärld. Det representerades av forskare som influerats av pragmatism och symbolisk interaktionism, och agerade i Chicagoskolans anda. De sökte subjektets artikulerade och autentiska röst, vilket kontrasterades mot statistiskt generella redogörelser (se t ex Whyte 1955). Man ville bidra med en bild som kunde representera de utsatta gruppernas erfarenhet. Med tiden har emellertid etnografiska forskare ifrågasatt sin roll som representanter för fältet. Den kvalitativa samhällsvetenskapen genomgick en sk reflexiv (eller lingvistisk) vändning på 1960-1970-talet (Altheide & Johnson 1994, Emerson ibid.). Språket betraktades av allt fler som något som inte kunde ses som existerande *utanför* och oberoende av människorna, eftersom det konstrueras samtidigt som det kommuniceras i en kontext. Det etnografiska området har med tiden influerats av t ex postmoderna och etnometodologiska forskare. Dessa framhåller behovet av en reflexiv distans till fältet som ett sätt att uppnå en "bättre" representation av socialt liv (Emerson 2001).⁴⁶

Trots denna "reflexiva" vändning kvarstår dock en naturalistisk ådra inom den interaktionistiska såväl som etnometodologiska skolan (jfr Gubrium & Holstein 1997:56). Konversationsanalytiker önskar t ex fånga det autentiska, "naturligt förekommande" talet, helst genom att studera andras samtal (och alltså inte egna intervjuer) och alltid genom rigorösa transkriberings- och analytiska normer. Etnografer, eller interaktionistiskt skolade forskare, försöker i sin tur komma riktigt nära och fånga "autentiska" interaktioner mellan människor i "naturliga" miljöer (ju mer dolda, illegala och "avvikande", desto mer "naturliga" tycks de betraktas). Genom detaljerade och omfattande fältanteckningar, fria från observatörens förutfattade meningar, avser man uppnå detta mål.

Som jag ser det skapas det sociala livet av och *mellan* människor, samtidigt som det upplevs. Eftersom sociologer studerar *socialt* liv förvånar det mig att man framhåller empiriska ideal som "naturlighet" och "autenticitet". Även om forskaren har en utomordentlig inlevelse och teknisk utrustning tror jag inte att medlemmarnas erfarenheter fullständigt kan "fångas" (varken med hjälp av oklanderliga transkriberingar eller av en bosättning i slumkvarteren).⁴⁷

Analytisk realism

Jag vill inte ta ställning för en naturalistisk kunskapssyn som avser representera deltagarnas autentiska upplevelser. Jag vill å andra sidan inte ta ställning för en kunskapssyn som endast avser representera deltagarnas representationer, eller hävdar att

46 Genom att konsekvent ifrågasätta det "förgivettagna" profilerade sig etnometodologin som en radikal forskningsrörelse på 60-talet. Till skillnad mot etnografen underströks vikten av att forskaren undviker att bli en del av fältet man studerar.

47 Dels utmärks det sociala livet "naturligt" av att vara föränderligt och oberäkneligt, dels utmärks det av mångfald. Vi möter hela tiden en stor mängd intryck. Bara genom att lyssna till ett enda samtal får vi alltså både alltför många och alltför få intryck för att kunna ge dem "fullständig rättvisa".

verklighet är omöjlig att särskilja från fiktion (Rosenau 1992, jfr Altheide & Johnson 1994). Möjligen kan jag instämma i den sorts realism som benämnts "analytisk realism", vilken i stora drag överensstämmer med en pragmatistisk kunskapssyn (Altheide & Johnson 1994:249). Det innebär att man ser den sociala världen som en tolkad värld. Denna är ständigt under symbolisk konstruktion (såväl som dekonstruktion) av forskaren och subjekten (jfr Katz "theory of description" och Holstein & Gubrium's "erfarna gräns mellan verklighet och representation" i kap. 2).⁴⁸

En "analytisk realism" försvarar värdet av att forskaren troget och noggrant representerar det sociala fenomen som studeras, vilket dock alltid är en del av en reflexiv tolkningsprocess. Ett begrepp som "validitet" blir till "validitet-som-reflexivt-redovisande" (accounting), vilket framställer forskaren, ämnet och tolkningsprocessen (the sense-making process) som delar av en interaktion. Det innebär också att forskaren måste ta fram mångfalden av röster (och perspektiv) och visa sin plats ibland dessa (Altheide & Johnson ibid.). Ett sådant perspektiv kan också betyda att man uppmärksammar innehållet som förmedlas i intervjuer, men utan att isolera detta från formen; situationen, relationen och samtalet i vilken detta innehåll förmedlas (jfr Holstein & Gubrium 1995).

Min relation till "fältet"

I avhandlingen kommer inte bara "medlemmarnas", utan indirekt även min egen definitionsprocess att visas. Denna process innefattar mina fortgående försök att definiera den "sociala värld" som jag studerar, såväl som min relation till denna. Min definition av verkligheten påverkas av hur och varifrån jag betraktar. Min synbild förändras genom relationen till det jag vill belysa. Tunström berättar (via Selma Lagerlöfs gestalt) i *Juloratoriet* om hur man skriver en roman. Han skildrar det svåra valet av perspektiv:

Man kan stå på avstånd med en kikare och betrakta henne på avstånd, svepa över hennes värld fram och tillbaka och ha med hela panoramat, där hon är en mycket liten del. Man kan skugga henne på en halvmeters avstånd, det blir en annan bok, och man kan krypa in i henne, det är den svåraste, minst vilsamma, därför att man får aldrig lämna en människa halvskapad!

Dessa bilder kan uttrycka något väsentligt; de rör viktiga val som inte bara avkrävs en författare utan även mig som forskare. Den symboliska interaktionismen har förknippats med en mikronivå, vilket kan bero på dess ovilja att producera "skrivbords-sociologi". Vi vill komma nära och går ut på "fältet" med känsliga verktyg. Vi vill inte stirra oss blinda på vår karta, anta att vi vet vilka mönster vi ska finna, i rädsla att gå

48 Jag vill mena att en kvalitativ forskare befinner sig på vad Gubrium & Holstein (1997:) kallar "den levda gränsen mellan verklighet och representation". Att "befinna sig på gränsen" innebär att forskaren reflekterar över hur man själv liksom deltagarna upplever och representerar erfarenheter, att studera gränsen samtidigt som man befinner sig vid den. Denna gräns ligger dock långt ifrån fast, utan är föränderlig och tolkningsbar. Tolkningsarbetet "längs gränsen" konstituerar i sig en social verklighet, den producerar vad man uppskattar som meningsfullt verkligt (jfr Holstein & Gubrium 1995).

vilse. Men interaktionister protesterar inte bara mot stelbent strukturalism, utan också mot en psykologisk reduktionism. ”Man får aldrig lämna en människa halvskapad!”, utbrister Selma, i Tunströms berättelse. Enligt en sociolog, åtminstone en sådan som jag skulle föredra, blir en människa ”halvskapad” om inte hennes sociala relationer innefattas i porträttet.

Den kvalitativa sociologen måste etablera relationer med människor på fältet. De kvalitativa verktygen är inte lösgjorda från den empiriska sociologens själv (se Kleinman et al 1994). Det handlar om relationer till personer som varit intervjupersoner, vars handlingar och aktiviteter även observerats. Dessutom handlar det om relationer till sk grindvakter; personer som öppnar upp ”fältet”, genom att presentera forskaren för centrala intervjupersoner eller avlägsna hinder på vägen, t ex i form av andra deltagares misstänksamhet.

Hjärtlös sociolog? Vän, fiende eller ”främling”?

Vad betyder mitt förhållande till olika jouraktiva, dvs ”medlemmarna” på ”fältet”, för min studie? Hur har detta hanterats etiskt, epistemologiskt och metodologiskt? Det ställs allt större stora krav på forskarens självreflektion inom samhällsvetenskaplig forskning. Vi måste reflektera över hur den egna relationen till ”fältet” påverkar den analys som sedan framkommer och vårt ansvar inför medlemmarna (Emerson 2001, Gubrium & Holstein 1997).

Antropologen Carolin Ellis berättar i en gripande metodberättelse hur hon, efter att ha avslutat ett längre fältarbete, kommer tillbaka efter några år till den relativt isolerade by som hon tidigare studerat. Under tiden hon varit i väg har en präst (och etikforskare) varit i byn och läst upp utvalda delar ur hennes studie för byborna. Delarna är sådana som kunde framstå som moraliskt upprörande eller sårande för byborna, som t ex beskrivningar av deras (utifrån en främlings perspektiv) udda sexualvanor och klädsel. Det blir en chock för henne att möta bybornas häftiga reaktioner, vilket radikalt kom att förändra henne förhållningssätt i forskningen (Ellis 1995).

Ett empiriskt forskningsarbete kan alltså – inte bara i efterhand som i Ellis fall – upplevas som en lojalitets- eller rollkonflikt. Vem eller vad bör man vara ”trogen”: Medlemmarnas perspektiv, det egna vetenskapliga perspektivet, eller det sociala fenomenet som studeras (de innebär som synliggörs empiriskt)? Å ena sidan riskerar man att bli ”courtesy biased”; anpassa sin analys till medlemmarnas önskemål på grund av artighet eller tacksamhetsskuld (Davies 1999:143). Å andra sidan kan man, om man inte anpassar sin rapportering, uppleva sig – och uppfattas som – en förrädare. Dessa svårigheter har skildrats av många etnografer (se t ex Ellis 1995, Fine 1993). Fine (1993) beskriver i artikeln *Ten lies of ethnography* hur den etnografiska professionen håller sig med illusoriska och motstridiga idealbilder. Han nämner bilder som ”den vänliga etnografen” vilken odelat sympatiserar med sina studiesubjekt och ”den ärliga etnografen”, som visar fram sina forskningsfrågor för medlemmarna på fältet. I likhet med andra relationer kan vi dock ha blandade känslor till medlemmarna på fältet, menar Fine (ibid.). Vi kan även känna sympati för personerna men

vara kritiska till deras perspektiv. En kontrast kan skapas mellan vårt "vänliga" framträdande på fältet och den analys som sedan skrivs.

Det sociologiska (och antropologiska) förhållningssättet kan möjligen uppfattas som stötande eftersom det är kritiskt granskande till sin natur. Forskaren drar sig inte för att undersöka även sådant som tas för "heligt" utan granskar tvärtom sådana delar av samhället särskilt omsorgsfullt. Förhållningssättet är dessutom dialektiskt; man betraktar fenomen från flera sidor utan att ta ställning (se t ex Bauman 1995). Berger (2001:12) ger exempel på två stereotypa bilder av sociologen. Å ena sidan utmålas denna som en sorts socialarbetare eller samhällsreformator, vars uppgift är att lösa praktiska sociala problem. Å andra sidan utmålas han eller hon som oengagerad iakttagare och kylig manipulator; en person som får tillfredsställelse genom kallt värdera och kategorisera andras liv. Berger vill istället framställa sociologens uppgift som att *förstå* samhället på ett disciplinerat sätt, ett ideal som jag vill instämma i (jfr Asplund 1970). Man bör försöka granska personliga preferenser, betrakta klarsynt istället för att döma, men är också "skamlöst, intensivt och gränslöst intresserad av människors liv och leverne" (Berger *ibid.*:24).

Min avsikt har varit att kombinera en etnografisk närhet med en etnometodologisk inspirerad "heuristisk distans"; uppnå lokal kulturell kunskap om fältet men också upprätthålla en viss distans från lokala antaganden och språkbruk (t ex "medmänniska" "brottsoffer" och "kris"). Eftersom deltagarnas användning av begrepp och synsätt utgör en viktig del av min analys, kan jag inte ta begreppen för givna eller själv använda dem (jfr Emerson 2001, Jacobsson 2000:44). Forskarens försvar av en intellektuell frihet kan emellertid sättas mot ansvaret gentemot medlemmarna på fältet. Är det fel att jag inte (via forskarrollen) engagerar mig i "kampen", utan istället studerar denna? Kan man undvika att bli till "fiende" eller "vän" och likt en Simmels främling, delta i gruppen en tid, men utan att varken fullständigt assimileras eller ta avstånd? (jfr Ryding 1999a). En sådan distans kan kanske framstå som hjärtlös; som en relativisering av människors upplevelser? (se Berger *ibid.*) Många viktologiska forskare förefaller utgå från att forskning bör inriktas på att förändra brottsoffrens "verklighet". En analytisk distans till de jouraktivas perspektiv och interaktioner kan möjligen framstå som svårbegriplig och malplacerad på ett fält där de flesta forskare själva har ett kamp- eller stödperspektiv. I detta område är det med andra ord inte bara aktivister, utan även forskare som försöker hjälpa brottsoffer, åtgärda våld och brott.

Eftersom mitt empiriska forskningsområde är en del av ett moraliskt polariserat fält berörs jag av frågan om "rätt" perspektiv. Jag är tacksam för det generösa mottagande jag fått av de jouraktiva, som givit mig tillgång till fältet och jag har känt en personlig sympati för många. Eftersom både "brottsoffer" och "ideellt arbete" är ämnen med en moralisk laddning och socialpolitiskt tongivande aktörer har jag tvingats reflektera över min roll och mitt förhållningssätt. Dessa reflektioner har också initierats av reaktioner från vissa aktörer på sådant som jag skrivit.

I ett inledande forskningsskede finansierades mitt projekt av Brottsoffermyndigheten, vilket resulterade i rapporten *Brottet krisen och dygden. De jouraktivas framställningar av brottsoffer* (2000). I denna rapport refererade jag till en intervju som hade

gjorts med chefen för myndigheten. Följande text är skriven under rubriken "Skilja mellan offer och offer – ett officiellt uttalande" (2000: 78):

I Sverige har brottsofferjourerna själva inte gjort någon officiellt ställningstagande för att enbart stödja "oskyldiga" offer. Däremot har brottsoffermyndighetens chef visat i en intervju i Brås tidskrift *Apropå* att hon skiljer mellan olika slags offer. Hon menar att en person som utsatts för våld efter att ha provocerat inte är lika utsatta eller har samma behov av stöd som de som oprovocerat utsatts: "De är inte våra brottsoffer. En kille kanske får stryk i kön till korvkiosken ena kvällen, nästa kväll är det han som ger igen och misshandlar någon annan. Han upplever inte utsattheten lika starkt som en som mera oprovocerat utsätts för brott. /---/ Det är inget konstigt med det. Brottsoffer har olika behov. Ett sådant brottsoffer har inte samma behov av rehabilitering (Apropå nr.1/2000:15).

En tid efter att jag skickat min rapport till brottsoffermyndigheten fick min handledare ett upprört telefonsamtal från myndighetens chef som citerats i min text. Hon menade att de personer som utfört intervjun, som jag refererar till i rapporten, felciterat henne och att hennes påståenden, som att "de (som provocerat) är inte våra brottsoffer" inte varit ett "officiellt uttalande". Hon krävde därför att jag sände en ursäkt till henne per brev samt att jag ändrade min tolkning (och framförallt rubriken). Hennes reaktion gav mig viktig information om fältet, vilket jag såg som en tillgång. Samtidigt upplevde jag det som problematiskt. Reaktionen födde en undran: Eftersom jag hade fått ett ekonomiskt bidrag från brottsoffermyndigheten ansåg hon kanske att jag hade en tacksamhetsskuld som skulle visas genom en lojal tolkning?

En andra liknande erfarenhet är mer indirekt och svårtolkad. Jag ombads, av en jouraktiv, att presentera min forskning i tidningen *Brottsoffer* efter min presentation på konferensen *Våldets offer – Vårt ansvar* i Stockholm 2002. Jag skrev då en kort presentation som skildrade hur min forskning bl a behandlar de jouraktivs kategoriseringar av brottsoffer i stödarbetet. Därefter kom det ut ett par nummer av tidningen *Brottsoffer*, där olika forskare presenterades. Jag ringde sedan upp den person som bett om artikeln för att fråga varför den inte publicerats; om jag kanske skrivit för akademiskt och kunde skriva om det? "Nej då", försäkrar han, "det kommer in i nästa nummer". Nu har det gått flera år sedan dess och presentationen har fortfarande inte kommit in i tidningen, utan att jag underrättats om orsakerna. Det kan ses som en tillfällighet men efter den första erfarenheten (med telefonsamtalet) är det å andra sidan lätt att uppfatta denna andra erfarenhet i linje med den första.

Mitt intryck har varit att forskare förväntas vara ett slags "offeradvokater" men också "rörelseadvokater" på detta fält. Det är roller som emellertid kan vara motstridiga. En konsekvens kan t ex bli att om jag skriver om hur rörelsens ideologi kan skilja sig från praktiken, förväntas jag antingen dölja detta eller också framhäva dessa "opassande, mörka" sidor. Liksom Fine (ibid.) och Berger (ibid) anser jag att forskarideal av de slag som låser forskaren i en uppdelning av ont eller gott, vän eller fiende är problematiska. Det kan, med sådana perspektiv, bli svårt att ta fram nyanser och att uppfatta de bilder som inte passar in i ett givet (svart eller vitt) "sanningsschema". Man riskerar att "demonisera" den ena eller andra sidan ("samhället" eller "aktivisterna") och att sätta punkt för tidigt.

Jag har inte några enkla svar, men jag tror att forskningen vinner på att man försöker skilja mellan olika roller, även om det saknas vattentäta skott däremellan. Det kan vara fördelaktigt att (åtminstone försöka) skilja mellan rollen som aktiv deltagare och som observatör; mellan ett känslomässigt, personligt och ett vetenskapligt engagemang. Forskarens känslomässiga erfarenheter behöver inte uteslutas men kan bli en del av studien i form av självreflektion. De kan hjälpa en att ställa viktiga frågor (jfr Ellis 1995). Jag har inte etablerat det slags familjära relationer till människor på fältet, som t ex Ellis (ibid.) beskriver och jag visar heller inte upp några intima detaljer om deras privatliv. En likhet är dock att jag ibland upplevt att en känslomässig, personlig roll kan krocka med en "analytisk" observatörsroll. Ett sådant exempel visas i följande utdrag ur en fältanteckning från en kväll under en "drop-in-verksamhet". Jag har observerat ett stödsamtal mellan en misshandlad kvinna och en stödperson. När jag kommer därifrån är jag mycket upprörd och ifrågasätter min roll som forskare. Först reflekterar jag över min aktivt deltagande roll som uppstår under observationen, trots min tystnad:

Kvinnan vänder sig om vartannat till mig och till stödpersonen /---/

Efter ett tag vänder hon sig mest till stödpersonen, eftersom jag sitter tyst. Men jag deltar ju ändå på sätt och vis, skakar på huvudet, nickar, ler och visar på olika sätt att jag stödjer henne i vad hon säger. Det känns konstigt att jag bara sitter tyst /---/ Jag undrar vad kvinnan tänker, hon pratar om en psykolog som bara suttit tyst och hur hon reagerat negativt på detta. Det är hemska saker hon berättar, om hur hon blir nästan strypt av sin förra man och hur han går fri från straff osv. /---/ Jag blir upprörd, på grund av allt det hon berättar, men även på grund av situationen. Jag blir ju inte bara passiv observatör utan jag deltar, även om jag sitter tyst.

Jag börjar ifrågasätta min egen roll och kommer därifrån frustrerad och förvirrad. Det tar ett dygn innan jag kan göra färdigt mina fältanteckningar:

/---/ Jag har ingen distans till det, jag kan inte "dekonstruera" samtalet och kan inte ens klara av att skriva ner det för nu, dagen efter. När jag kom därifrån var jag för förvirrad. Känner mig frustrerad över att jag inte kan göra något åt situationen, det känns som en krock mellan den akademiska och den här verkligheten. Det går inte förmedla utan att ta med känslorna. Jag känner mig oprofessionell för att jag inte kan upprätthålla gränser och distans, men motvilja mot det distanserade, akademiska å andra sidan. Vem är jag i det här? Vad tjänar det till?

Även om fältanteckningarna skildrar en påfrestande upplevelse kan jag nu i efterhand se den som värdefull. Händelsen är ett exempel på hur jag vid olika tillfällen tvingats att reflektera kring betydelsen av "personlig" och "professionell" upplevelse och analys, samt ämnets allvar. Ibland har jag även "dragits in" av deltagarna på fältet. Jag har inte ansett mig kunna säga nej om jag ombetts hjälpa till. Dels för att jag har velat återgälda de jouraktivats hjälpsamhet och vänlighet, dels för att bevara dessa relationer. Följande fältanteckning visar ett sådant fall då observatörsrollen blivit mer aktivt deltagande än vad jag planerat:

Närhetsproblemet blev aktuellt ikväll när de var för få stödpersoner (på drop-in-verksamheten). De får inte vara mindre än två stödpersoner i lokalen och dessutom hade Sissela (stödpersonen som var där igår), bestämt tid med ett brottsoffer (vilket gjorde henne otillgänglig). Därför frå-

gade brottsofferassistenten mig om jag kunde vara receptionist och svara i telefon, eller ”ta hand om dem” som kom in. Jag blev helt ställd, kände att jag varken kunde säga ja eller nej, så jag började skratta och sa ”njaa..” eller något liknande. Jag frågade sedan vad jag skulle säga i så fall till de brottsoffer som kom in. ”Ja säg som det är”, tyckte brottsofferassistenten, ”att du hoppat in extra.”

Brottsofferassistentens uppfattar inte någon komplikation med min tillfälliga roll som stödperson utan framställer det t o m som en hjälp i min forskning, eftersom jag kan få ”direktkontakt” med brottsoffer. Själv är jag mer ambivalent visar de fortsatta fältanteckningarna:

”Det kan ju vara jättebra för dig”, fortsatte hon, ”att få sån direkt kontakt, du har ju varit med i (stödpersons-)utbildningen, så du vet ju hur det går till...”. Jag vet varken ut eller in, men tänker att något brottsoffer sällan brukar komma in eller ringa, om de inte har bestämt tid. Dessutom vill jag inte bryta förtroendet som jag lyckats uppnå. Därför säger jag ”okej” men påpekar att ”jag känner mig ju inte riktigt bekväm i den rollen”. ”Ja, men ingen brukar ju komma”, säger brottsofferassistenten och Sissela lugnande. Jag tänker att det är omöjligt att hålla sig lagom distanse-rad; att observatörsrollen är knepig. Jag tror inte de förstår riktigt min forskarroll, med krav på (något slags) objektivitet och jag vet inte ens om jag förstår den själv. Det blir svårare ju längre tiden går att sätta tydliga gränser.

Vid andra tillfällen har jag inte bara tillfrågats att arbeta som stödperson utan jag har t o m misstagits för att vara stödperson, ett antagande som kan bero på att jag varit närvarande vid stödpersonsutbildningen. Många viktimologiska forskare väljer dessutom att delta i arbetet som de studerar. Vad som ingår i min roll som observatör och forskare verkar alltså inte ha varit tydligt för medlemmarna. Följande fältanteckning kommer från en kväll av ”drop-in-verksamhet”:

När jag kommer in är redan Gunilla och Anna-Karin där (en stödperson från den gamla och en från den nya gruppen). Anna-Karin säger ”vad bra att du kommer, då är vi tre stycken”. Hon verkar tro att jag är stödperson liksom dem. Eftersom hon är där för första gången verkar hon också vara en smula nervös. När jag nämner att jag var där förra veckan säger hon ”jaså du har varit här innan, då vet du hur det går till”, som om jag kunde visa henne hur man gör. Jag ler men säger ingenting. När hon frågar lite senare ”om jag fortfarande observerar eller har blivit stödperson nu”, då säger jag däremot att jag ”bara observerar”, och alltså inte är stödperson. ”Ja-ha”, säger hon, ”jag trodde du gjorde din examensuppsats...”. /---/ Jag säger sedan att jag kan förmedla kontakten om det kommer in någon, men mer än så känner jag inte är min roll. Gunilla säger att ”ja vi lyssnar ju mest så det hade du ju kunnat göra”. ”Ja”, säger jag, ”man säger kanske inte så mycket.”

Vanligtvis uppmärksammas inte min forskarroll av de jouraktiva men här kommer den alltså i fokus. Ett annat exempel visas då en brottsofferassistent uttrycker viss undran angående mitt arbete. Fältanteckningen kommer från ett tillfälle då jag varit med och observerat en polis och en brottsofferassistenters samtal⁴⁹ med interner på en

49 De informerade om Brottsofferjouren och om offrens situation, skador efter brottet etc.

öppen anstalt. Den visar tankar som uppkommer till följd av mitt val att inte berätta ingående om min studie för deltagarna.⁵⁰:

...Sedan frågar H (polisen) vilket ställe jag kommer ifrån och hur länge jag har kvar etc. ”Ja hur går det egentligen med ditt jobb?”, undrar då även brottsofferassistenten. Hon frågar om jag har någon inriktning nu, för ”Brottsofferjouren är ju rätt brett”. Jag säger ”nej, jag har en del idéer, men håller det öppet än så länge...” /---/ Jag tänker oroligt att hon nog ifrågasätter mitt arbete, men att det kan inte hjälpas. Jag vill inte redogöra mer för min studie, eftersom jag inte vill att hon ska tycka att jag kritiserar deras arbete eller ska förändra sitt beteende i min närvaro. Hon säger sedan till H (polisen) att ”hon studerar allt vad vi gör, är med på allt”...

Sedan nämns också risken att jag kan komma att kritisera personer, vars arbete som jag studerar:

H säger ”jaså akta dig K, då kanske du får åka sen när hon är klar”. Hon ler och säger ”ja ibland glömmer jag att du är med, som sist på stödpersonsmötet” (då de pratade frispråkigt om typer av brottsoffer de inte vill ta sig an). ”Anna är ju med på allt, fast jag har inget att dölja”. Jag svarar, med en lite skämtsamt ton, att ”det är ju inte precis den funktionen jag vill ha, att hon ska få sparken alltså...” och tycker att det känns lite pinsamt. K. säger vidare att ”Anna kunde va stödperson så mycket som hon varit med” och att ”hon faktiskt hjälpt till och varit stödperson en gång när de var en person för lite” (på drop-in-verksamheten), ”så ibland är du bra att ha också”.

Medlemmarnas försök att definiera och forma observatörsrollen, utifrån lokala intressen och tolkningar är kanske inte okomplicerat för den empiriska forskaren att hantera ute på fält. Samtidigt utgör dessa försök en viktig datakälla i analysen, vilken Jack Katz (1988:139) menar inte uppmärksammas tillräckligt av empiriska forskare (jfr Jacobsson 2000:231). Jag får kunskap om relationsmönster på fältet – om hur det (både konkret och känslomässigt) kan vara lätt att dras med i ett ideellt engagemang för brottsoffer.⁵¹ Men jag får också kunskap om hur man kan riskera att stängas ute; det framstår som ett socialt område omgärdat av kontroll.

Försök att göra mig till stödperson, eller att t o m ta mig för en sådan, visar på en omedvetenhet om min skilda (forskar)roll gentemot de jouraktivas. Eftersom jag ofta befinner mig på plats vid organisationsmöten och aktiviteter, är det inte underligt att man misstar mig för stödperson. Signaler om förväntningar, undran eller rädsla för kritik kan å andra sidan visa på en medvetenhet om denna olikhet. Reflektionerna kring närhet och distans till fältet är den empiriska forskarens ständige följeslagare och kan nog inte ”rationaliseras bort” med hjälp av metodologiska föreskrifter (se t ex Davies 1999, Emerson 2001). Ett rättesnöre kan emellertid vara att man undviker

50 Forskarrollen kan ställa olika krav vid olika tidpunkter. I den initiala fasen måste den empiriska forskaren etablera relationer och söka information. Det är oftast först i en senare fas som de analytiska och till viss del kritiska reflektionerna kommer (vilket också följer ”grounded theory-idealet” se Glaser & Strauss 1967). Den kvalitativa forskaren är med andra ord oftast inte medveten om sitt slutgiltiga analytiska perspektiv när man är ute på ”fältet”, mitt i den pågående datainsamlingen. Dessutom kan man vilja undvika att tala ingående om sin studie på grund av rädsla att medlemmarna ska bli obekväma i forskarens närvaro eller att ens ”tillgång” till fältet ska försvåras (Altheide & Johnson 1994).

51 Jag får vidare information om arbetsförhållanden inom organisationen; om de ideellas brist på resurser, vilket kan göra att de gärna vill använda min ideella arbetskraft.

att framställa ironiska och sensationella bilder, men heller inte drar sig för att ta fram aspekter som kan ses som kritiska (jfr Ellis1995).

Sammanfattning

I kapitlet har jag först presenterat mina praktiska vägval och metoder. För att undersöka brottsofferjourer har jag gjort intervjuer. Det beskrivs hur dessa har gjorts enligt ett "active interview" ideal, enligt vilket forskaren inte kan – eller bör – vara fullständigt neutral och "passiv" i sin relation till respondenter. Jag har vidare beskrivit att jag använt deltagande observationer. Situationen på "fältet" har sedan diskuterats, dvs sådana tankar kring metodologiska roller och val utvecklas, vilka jag till en början endast beskrivit kortfattat. Jag har dessutom skildrat några teoretiska inriktningar inom ämnet kvalitativ metod. Två epistemologiska ideal som existerat i förhållande till empiriska studier har bl a beskrivits och diskuterats. Slutligen har jag diskuterat mer erfarenhetsgrundade frågor angående mitt eget empiriska arbete. Jag har skildrat mina fortgående försök att definiera den "sociala värld" som jag studerar, såväl som min relation till denna.

Definitioner av brottsoffer

Något inträffar som tycks vara ett brott. Personen som drabbas är troligen ett brottsoffer. Helt säker är man dock inte. Säker är man inte förrän personen klassificerats offentligt, om ens då. Klassificeringen kan ske snabbt och enkelt. En polisanmälan kommer in. Polisen godkänner den och Brottsofferjouren erbjuder sitt stöd. Stödet tas emot med tacksamhet av personen, som nu benämns brottsoffer, och han eller hon känner igen sig i beskrivningarna av brottsoffer. Personen stämmer in på denna benämning, enligt både polis, brottsofferassistent och stödperson.

Klassificeringen kan även ske långsamt, oregelbundet och tveksamt. Den kan t o m utebli. De ”subjektiva” och ”objektiva” definitionerna kan krocka. Personen kanske identifierar sig själv som ett offer medan de offentliga ”betydelsetillskrivarna” – polis, brottsofferjour, försäkringstjänstemän med flera – *inte* känner igen personen som ett brottsoffer. Eller tvärtom.

Omgivningens definitioner kan också krocka. Brottsofferassistenten definierar kanske en person som brottsoffer, medan försäkringstjänstemannen eller polisen inte gör det. Sedan kan personen, för att komplicera det ytterligare, *först* definieras som ett offer av de jouraktiva och *sedan* omdefinieras efter att stödet har inletts, då de har fått mer information om fallet (via polisen eller brottsoffret).

Offergången kan ta vägen via många olika tolkningsramar som interagerar och konkurrerar. Som tidigare diskuterats beträffande ”offermatrisen” kan inte någon definitionsvariant ses som lösgjord ifrån andra. I uppgiften att definiera ett brottsoffer kombinerar man ofta flera tolkningsramar. Likväl verkar man anta att en ”sann” tolkning existerar (jfr Garfinkel 1967/1999:116ff).

Alla organisationer som arbetar med att hjälpa människor skapar bilder av en ideal klient (Loseke 1992, Sahlin 1996). Hur ser de jouraktivas beskrivningar av brottsoffer ut? Vilka bilder av ”ideala offer”, som överensstämmer med organisationens syfte, kommer till uttryck? När jag inledde min studie år 2000 slogs jag av hur väl den bild av brottsoffer som de jouraktiva framförde överensstämde med Christies (1986/2001) ideala offerteori. I en ideal offerrelation är offret litet och svagt och gärningsmannen stor och stark. Offret är vidare upptaget med en god och respektabel handling på en plats som han eller hon inte kan anklagas för, medan gärningsmannen har onda och skadliga avsikter. Gärningsmannen är slutligen okänd, dvs saknar personlig relation till offret. Det är med andra ord en ganska övertydlig och stereotyp bild av

brottsoffer. Med tiden framstod dock de jouraktivas perspektiv på brottsoffer som mer sammansatt och tvetydigt. Brottsofferjouren tar rollen som gräsrotsbyråkrater såväl som ideella aktivister, roller som kan krocka men också harmoniera i definitionsarbetet.

Sex definitioner

Jag har i mitt sökande efter Brottsofferjourens definition av brottsoffer inte funnit en definition. Istället har jag funnit sex definitionsvarianter som de jouraktiva kombinerar. Det är en polisiär (via brottsoffersamordnare), en ideologisk, en ideell (med två delar: en pragmatisk och en gåvoekonomisk), en juridisk, en folkpsykologisk och en byråkratisk definition.

De ideella aktörerna definierar brottsoffer via bilder de hämtar från olika professionella grupper men de professionella grupperna tar även intryck från de jouraktivas erfarenheter och perspektiv. Som beskrevs i kapitel ett sker en "homogeniseringsprocess", då ideella organisationer numera ofta samarbetar med statliga organisationer i sökandet efter lösningar på sociala problem (se Henriksen 1996). Samtidigt som de ideella organisationerna antas kunna bidra med nya, alternativa lösningar på välfärdstatens problem, ställer kraven på deras ökade professionalisering gränser för det ideella arbetets mångfald och autonomi. Organisationernas karaktär förändras med omgivningens ändrade förväntningar. De är inte bara beroende av statliga bidrag utan även av ett offentligt erkännande och införlivar därför element från omgivande institutioner – i form av t ex kulturella normer, professionella metoder och synsätt.

Relationen mellan de ideella och statliga (samt professionella) stödformerna skapar, som Hacking (1999/2001) poängterar, en ömsesidig och inte "enkelriktad" definitionsprocess, vilket jag nu ska skildra (jfr Cooley 1918).

En polisiär definition – via brottsoffersamordnare

Enligt en polisiär definition, i den form som presenteras av mina intervjupersoner, är ett brottsoffer en "fysisk person" som varit utsatt för ett brott som de inte haft någon skuld till, vilket går att bevisa enligt objektiva kriterier. De jourer som jag har studerat empiriskt är till stor del beroende av brottsoffersamordnarnas hänvisning av brottsoffer.⁵² Allt fler personer uppges själva ta kontakt med jouren utan polisens hänvis-

52 Detta är den enda definition som inte representeras direkt av de jouraktiva (av de sex definitionerna som presenteras). Mitt val att införliva definitionen är att brottsoffersamordnarna, som här får representera ett polisiärt synsätt, är tätt knutna till brottsofferjouren – deras arbete sker i nära samarbete med brottsofferassistenter. Själva tjänsten och yrkestiteln "brottssoffersamordnare" är dessutom en produkt av brottsofferrörelsens inflytande.

ning.⁵³ Trots detta är samarbetet med polisen fortfarande betydelsefullt för att jourerna ska kunna nå ut till offren. En brottsoffersamordnare benämner, i en intervju, de utvalda fallen han skickar till Brottsofferjouren som ”toppen på isberget”. Resten av isberget står för alla de fall han inte kan ta sig an. Enligt denna metafor kan man fråga sig vilka brottsdrabbade som får förbli under vatten, dvs exkluderas. Vilken logik och vilka värderingar ligger till grund för detta urval?

Framförallt vill jag undersöka hur polisens brottsoffersamordnare framställer sitt sätt att utsortera brottsoffer i intervjuer. En brottsoffersamordnare nämner olika exempel på fall han skulle ha prioriterat eller valt bort:

... om man /---/ ska ta och välja mellan en som är berusad och överhuvudtaget vet varken ut eller in. Och [en som] varit ute och satt i sig kanske en tio, tolv starköl eller nånting sånt där och... Och så då (eh) får på käften av (av) någon okänd. Och så har vi då någon som kommer (eh) nykter och har liksom varit och handlat och så blir det [den] plötslig nerslagen av (av) några ungdomar.

Anna: Mm.

Samordnare: Då blir det ju givetvis den personen då so- som kommer till att...

Anna: Prioriteras?

Samordnare (Samtidigt):... hanteras, så länge man sitter i den situationen att (att) man måste alltså ta och gallra (eh) i det här isberget.

Exemplet är hypotetiskt och starkt kontrasterande, vilket får urvalet att verka okomplicerat.⁵⁴ Brottsdrabbade personer som har provocerat och varit berusade när brottet begicks bortprioriteras, enligt samordnaren, om ett val måste göras. Han framhåller problemet att tvingas ”gallra i isberget”. Att det måste drabba just dessa slags brottsoffer uttrycks emellertid i mer självfallen ton och samordnaren använder även ord som ”ju” och ”givetvis”, vilket visar att han uppfattar detta som en uppfattning som han delar med omvärlden.

En annan brottsoffersamordnare uttrycker sig till en början inte lika direkt utan säger att han ”skickar ut brev till alla brottsoffer”. Därefter nämner han emellertid utgallringen på ett nästan ännu mer rutiniserat sätt (och läser anmälningarna samtidigt som han talar), där sorteringen framstår som helt given:

Samordnare: Brott mot miljö hoppar jag över, misshandel tittar jag alltid på.

Anna: Misshandel tittar du på?

Samordnare: Och brott med knarkare tittar jag aldrig på va. (Anna: Nä.) Det här- Alla olaga hot, dom går jag in och tittar på, stölderna går jag in och tittar på också va. Är det en vanlig stöld så...

53 Enligt Brottsofferjourernas Riksförbunds statistik (vilken dock inte är helt tillförlitlig då den består av ofullständiga uppgifter) från år 2000 beräknas 32000 personer som fått stöd själva ha kontaktat en brottsofferjour medan 51000 personer antas ha blivit kontaktade av jourerna. Variationen var dock stor mellan jourerna. En del kunde ha under 50 kontakter per år och andra över 5000 kontakter (se Svensson 2002). Det sammanlagda antalet personer som varit i kontakt med en brottsofferjour under år 2000 antas vara 83000 personer. Pga. förändringen av sekretesslagen (se även kap. 7) tycks dock fördelningen ha förändrats. År 2003 sägs, enligt Brottsofferjourernas Riksförbund, 41309 personer ha tagit kontakt och ca. 20000 ha blivit kontaktade av jourerna (www.boj.se).

54 Några nyanser tillåts alltså inte komma fram i denna framställning. Min avsikt är emellertid inte främst att försöka avgöra hur urvalet verkligen sett ut, utan att studera den moral och de argument som uttrycks.

väck med den, men det kan va en stöld där det är en gammal tant eller farbror inblandad. Då plockar jag fram dom och talar om vad jag heter och om jag kan hjälpa till. Olaga hot tar jag aldrig fram, stöld av handväska, det tittar jag också på va /---/ Stölder och misshandel, dom här våldsbrotten börjar vi med och titta på va. Kontobrott tittar jag aldrig på, stöld av parksoffor finns ingen anledning att titta på.

Samordnaren verkar, enligt framställningen, först sortera bort förseelser som t ex brott mot miljön och parksoffor, med andra ord allt sådant som inte ses som "fysiska personer" (se "juridisk definition" nedan). Nästa steg är att avgöra vilka av de brottsdrabbade personerna som har tagit allvarlig skada, eller som är lämpliga för Brottsofferjourens åtgärder. Våldsbrott prioriteras och en äldre person förmodas ta mer skada än en yngre. Utsorteringen av knarkare nämns i förbigående, i samma ton som utsorteringen av miljö och parksoffor: "Brott med knarkare tittar jag aldrig på va". Han tycks inte se en sådan utsortering som kontroversiell. Tvärtom framstår, även här, bilden av en tjänsteman och person som vill visa fram sin goda insats. Att samordnaren visar fram varje anmälan på detta sätt kan möjligen vara för att visa att han är noggrann och inte döljer något; arbetet är inte godtyckligt utan att har en tydlig underliggande logik och moral.

Brottsoffersamordnarnas ord kan betraktas som moraliska framställningar (jfr Baruch 1981). Intervjupersonerna kan antas vilja visa för mig, forskaren, att de sköter utsorteringen på ett bra sätt. Enligt denna moral framstår kanske "oskyldiga människor" som brottsoffer bäst lämpade för Brottsofferjourens åtgärder? Här visas i så fall en ömsesidig växelverkan mellan en ideologisk (se nedan) och polisitär definitionsprocess. De flesta lokala brottsofferjourer är beroende av polisen för att få kontakt med brottsoffer. Å andra sidan kan också polismän vara beroende av Brottsofferjouren. De kan vara måna om att framstå i ett gott ljus inte minst eftersom Brottsofferjouren, tillsammans med Brottsoffermyndigheten, har kritiserat polismyndigheten för bristande kunskap om brottsoffers behov. Polismän antas t ex vara alltför instrumentella, inte ta hänsyn till brottsoffers känslor i förhör utan endast intressera sig för de fall där brott tycks gå att åtgärda.⁵⁵

Polisen förefaller till viss del ha tagit till sig kritiken och är sannolikt mån om att få poliskåren att framstå som mer humanistisk. En brottsoffersamordnare framställer t ex "medmänskliga" och förtroendefulla förhållningssätt hos polisen:

Brottsoffersamordnare: [Om] man inte har kunskap om att den här människan har inte landat efter den här integritetskränkningen man har råkat ut för, (Anna: Mm) vilket gör att man får alltså mycket dåligt resultat av den dialogen man för med brottsoffret. /---/ Det gäller då att skapa ett förtroende emellan förhørsledare och (och) brottsoffer. Och på så sätt så kan saker och ting falla på plats i ett brottsoffers huvud som kan sedan gagna förundersökningen så att den blir lyckad i slutändan.

Polisen hänvisar indirekt till den psykologiska krismodell som Brottsofferjouren använder (denna beskrivs mer utförligt i kap. 8), enligt vilken personen får en chock av brottserfarenheten ("den här människan har inte landat efter den här integritets-

⁵⁵ Kritiken har även fått politiskt gensvar och regeringen har tagit upp den i förordningen SFS 1998: 1558.

kränkningen”). Även om det är brottsoffrets psykiska välmående som poängteras, visas dock också ett egenintresse. Polisen antas få någonting tillbaka: en dialog som kan ge dem viktig information, vilken kan gagna förundersökningen. Här märks både ideologiska och psykologiska inflytanden. Dessa inflytanden märks också i den fortsatta beskrivningen då jag ställer frågor angående sådana brottsoffer som hänvisas till jouren trots att de tackat nej till stöd⁵⁶ och brottsoffersamordnaren säger:

Brottsoffersamordnare: Polismannen gör en bedömning. /---/ förhållsledaren upptäcker att det här brottsoffret mår så dåligt så att det här måste man alltså göra någonting. (Anna: Okej.) För många gånger kan där komma alltså (eh en) en chock en tio, fjorton dagar efteråt när man börjar liksom och fundera över vad som egentligen kunde ha inträffat förutom det jag nu råkade ut för /---/ och (eh) man sluter sig inom sitt skal...

De aktiva i Brottsofferjouren har med framgång presenterat sig som de ”hjälpare” som ska ställa till rätta vad olika ”stjälpare” ställt till med och polisen vill troligen befinna sig på rätt sida om den moraliska gränsen. Denna moraliska gräns sätts framförallt via det ideologiska definitionsarbetet, som ska beskrivas nedan.

En ideologisk definition

Enligt en ideologisk definition, som brottsofferrörelsen använder, får man inte ifrågasätta att den person som upplever sig som ett brottsoffer också är det. Enligt definitionen är brottsoffer kränkta och orättvist behandlade av såväl gärningsmannen som samhällets institutioner. Definitionen av ett brottsoffer bygger på vad en gärningsman *inte* är – oskuld står mot skuld, gott mot ont. Brottsoffren är framförallt något de inte skulle behöva vara, ett *är* relateras till ett *bör*. I en stödpersons skildring av hur Brottsofferjour-ens grundades åskådliggörs definitionen av brottsoffer som försummade i samhället och som en grupp, vars situation jämförs med gärningsmännens:

Vera: Det var väl när XX [en av ledarna inom Brottsofferjouren] började då, och samlade [folk]- /---/ Alltså han märkte då att /---/ det var ju ingen som brydde sig om brottsoffren helt enkelt, utan allting gick ut på- Alltså han säger alltid ”det har blivit bättre va”, men /---/ brottsoffren ska ha samma rättigheter och möjligheter som gärningsmännen, för gärningsmännen har ju alltid advokater.

De jouraktiva försöker återupprätta en moralisk balans på en ”makronivå”: sammanfläta en rättsordning med en moralisk ordning, så att brottsoffrets rättigheter väger lika tungt som brottslingens. De försöker emellertid också återupprätta en moralisk ordning på ”mikronivå”: återupprätta det enskilda brottsoffrets självrespekt och motverka ”sekundär viktimisering”.⁵⁷ En sådan kränkning ses som lika viktig att förebygga – och åtgärda – som den första typen av viktimisering. Ett utdrag från en fokus-

56 Tidigare kontaktades även dessa brottsoffer men det har ändrats sedan ett par år tillbaks, på grund av en lagändring. Numera kontaktas endast de som har tackat ja till stöd från Brottsofferjouren.

57 Detta begrepp har myntats för att illustrera hur personer görs till offer en andra gång via myndigheters behandling.

gruppintervju med några stödpersoner kan exemplifiera hur informella moraliska samtal om institutionell kränkning uttrycks:

Sissela: Det är precis som om dom misstänkliggör, ja, jag tycker har den erfarenheten. Myndigheterna, dom misstänkliggör dom här personerna, "dom går ut och tigger" och så. Det ska vara, det ska vara så mycket om och men...

Vera: Om och men ja.

Gunilla: Faktum är att människan *har* blivit, blev offer för ett brott! (Vera: Ja.) Det tycker jag ska räcka.

Sissela: Ja alltså (alltså) att dom givetvis inte ska bli oförskämt behandlade.

Vera: Nää! Det *ska* räcka. /---/

Gunilla: Jag har också varit med om en som blev väskryckt och hon var... epileptiker och hennes medicin och allt möjligt... Alla hennes pengar försvann, hon hade inte pengar till medicin och hon [fick från] socialen? Nähä ingenting [fick hon]...

Definitioner av brottsoffer har alltså två delar, varav den ena delen står *mot* gärningsmannen och ofta etableras i allians med institutionella aktörer, t ex polisen. Den andra delen står istället *mot* institutionella aktörer, där offerskapet utkristalliseras i förhållande till dessas agerande. Den före detta ordföranden för Brottsofferjourernas Riksförbund berättar i en intervju att man har nära samarbete och "gemensam plattform" tillsammans med Brottsoffermyndigheten.

Tillsammans med Brottsoffermyndigheten kan offerrörelsen kritisera andra myndigheter:

... t ex det här med brottsofferkunskap, utbildning för yrkesgrupper, ska man i grunden förbättra för brottsoffers situation så måste dom som professionellt jobbar med brottsoffer i sin vardag bli mycket bättre va /---/.

Anna: Det är dom man ska uppfostra lite (skratt)?

Ordföranden: Visst! Dom måste man uppfostra, uppfostra, utbilda så att dom i sin vardag blir betydligt mycket bättre /---/... åklagare, domstolspersonal, bemötandefrågorna, oerhört viktig att dom [brottsoffren] möts med respekt, värdighet.

I den före detta ordförandens framställning sammanlänkas den ideella organisationens ideologi med en myndighets, som agerar inom samma fält. I egenskap av ideell organisation är man beroende av statliga institutioners och myndigheters stöd (se t ex Amnå 1995). Man kan sakna den makt och de resurser som dessa institutioner – och även Brottsoffermyndigheten – besitter. Samtidigt kan man eventuellt vara friare i sin tolkning och definition av brottsoffer, eftersom man inte har någon laglig skyldighet att stödja alla brottsoffer.

En ideell definition: två delar

Jag har valt att dela upp "ideell definition" i två delar: en pragmatisk och en gåvoekonomisk (relationsgrundad) definitionsvariant. Delarna har gemensamt att de grundas på erfarenheten av att arbeta inom en ideell stödorganisation.

a. En pragmatisk definition

Enligt en pragmatisk definition kan den person som de jouraktiva har praktisk erfarenhet av – och rutiner kring – definieras som ett brottsoffer. Det kan vara en person som kommer till jouren, via polisen eller som själv söker stöd. Med ”pragmatisk definition” menar jag delvis ”arbetspragmatisk”, dvs definitionen skapas och anpassas efter de jouraktivas ideella arbetsintressen och behov. Jag menar dock även ”pragmatisk” i den bemärkelsen att de jouraktiva anpassar sin uppfattning och definition av brottsoffer efter de andra tolkningsramarna inom ”offer-matrisen” på grund av taktiska skäl. Såsom skildrats ovan agerar de ideella inte i ett vacuum, utan inom ett större fält av organisationer och institutioner som intresserar sig för brottsoffer, framförallt statliga och professionella sådana.

Jag frågar en stödperson om vilka kriterier de aktiva vid den lokala jouren följer angående urval av brottsoffer. Även om det är brottsoffersamordnaren som skickar fall kunde de jouraktiva tänkas ha särskilda önskemål, tänker jag. Hon refererar spontant till offer för inbrott men framhåller sedan offer för våldsbrott som mer prioriterade:

Vera: Alltså det är inte så att inbrottsfrekvensen har avtagit, men det är så att vi har varit väldigt få stödpersoner. /---/ Vi är under tjugo nu som är aktiva och det är alldeles för lite. Och det har gjort att /---/ [brottsoffersamordnaren] han skickar mer misshandel, överfall, (em) ja, det är alltså då kvinnomisshandel och även överfall alltså typ ute på [gatan], gäng... /---/ I stort sett den typen av brott är det man hjälper till med. Anna: Mm, har ni nån sådär grupp som ni tänker att det här liksom kan vi inte ta liksom pga. nån anledning? Det är sådär att...

Vera: Inte vad jag kan säga.

Vid andra tillfällen, som t ex i beskrivningar av vad kränkning kan betyda, kan inbrott presenteras som ett allvarligt övergrepp på integriteten, men här framställs det som mindre allvarligt. Grunden till urvalet förefaller vara pragmatisk snarare än moralisk eller ideologisk. Samordnaren sägs främst skicka en viss typ av fall på grund av att de är för få stödpersoner för att ha möjlighet att stödja alla sorters brottsoffer. Brottsoffersamordnarnas urval, som beskrevs i den tidigare skildringen, nämner hon ingenting om. Alla grupper beskrivs som välkomna. Det är resurser och inte ideal som sätter definitionsgränser, enligt hennes framställning. Hon verkar också ta för givet att offer för grövre våld bör prioriteras, vilket kan likna en polisiär (brottsoffersamordnares) värdering.

b. En gåvoekonomisk definition

De ideellas definition av brottsoffer kan också skapas via en moral som reglerar ett känslo- eller gåvoutbyte. Den person som visar tacksamhet för gåvan och respekt mot givaren följer en ”gåvoekonomisk”, logik. En person som visar tacksamhet som svar på den hjälp som de jouraktiva ger är ett brottsoffer enligt denna definition.

Loseke (1992), som studerat en kvinnojour i USA, har skildrat hur de jouraktiva förväntar sig att de misshandlade kvinnorna ska visa tacksamhet för det stöd som de

erbjuds. Hennes beskrivningar överensstämmer med en stödpersons skildring av brottsofferstöd. Hon har tidigare varit övervakare till kriminella och beskriver brotts-offren som tacksamma i kontrast mot de krävande brottslingarna:

Greta: Ordet "kräver" fanns inte förr bland människor sådär att "jag kräver det", men brottslingarna använde mycket det. "Det (det) måste jag kunna kräva av dig", sa dom /---/ Det är två skilda saker, dom här människorna [brottsoffren] ställer i regel inte såna krav alltså, eller använder ordet krav utan dom är bara tacksamma.

Här definieras brottsoffrens ödmjuka karaktär genom att kontrasteras mot brottslingarnas krävande. Definitionen överensstämmer med bilderna av brottsoffer som goda – dvs värdiga givarens medkänsla – och korresponderar mot brottslingarna som deras motsats. Tillsammans utgör de ett intimt motsatsförhållande, där den ena parten blir oförståelig utan den andra. Att stödpersonsrollen bekräftas av dikotomin brottsling versus brottsoffer visas även i ett annat citat där hotet mot denna dikotomi även innebär ett hot mot relationen mellan stödperson och brottsoffer. Stödpersonen Greta som tidigare berättade entusiastiskt om de tacksamma brottsoffren berättar här om ett undantag – ett krävande, otacksamt brottsoffer:

...Jag tyckte precis att jag fick samma känsla av som (som) en brottsling istället för brottsoffer, att krav- Det ställdes så mycket krav krav krav. "Ni ska, "jag kräver" och så- ... Jag tyckte det va lite... jobbigt. Jag ville ju ha brottsoffer. /---/ Det tyckte jag inte om. Det var precis som att jag skulle vara övervakare inom kriminalvården igen.

Orden "jag ville ju ha brottsoffer" visar att hon inte bara förväntat sig att brottsoffren ska vara tacksamma utan att tacksamheten ingår i själva definitionen av brottsoffer. Krav förknippas med brottslingar snarare än med brottsoffer. Brottsoffret följer inte det givna interaktionsmönstret eller de förväntade känsloreglerna (jfr Hochschild 1983:76). Definitionen som brottsoffer kan därför inte upprätthållas. Här närmar sig också kategorierna brottsling och brottsoffer så mycket att de blir förvillande lika. Stödpersons- och övervakarrollen blir därmed i princip identiska ("precis som..."), vilket verkar hota hennes identitet som stödperson. Greta erfar en ofrivillig förvandling från stödperson till "övervakare".

Gåvoutbyte har beskrivits som en speciell interaktionsritual, bl a genom sin kontrast gentemot marknadsekonomin antas den styras av en "gåvoekonomi". Enligt denna kan en gåva definieras genom en "överflödsprincip" (Cheal 1988:12). För det första måste den vara umbärlig *för mottagaren*, dvs uppfattas som något "extra" av denna. För det andra måste den vara överflödigt *för givaren*; inte ge fördelar eller vara nödvändig för dennas välmående (Cheal 1988). Samtidigt existerar det en norm, enligt vilken man som deltagare i en kultur förväntas ge gåvor, ta emot gåvor, samt skänka gengåvor, enligt antropologen Marcel Mauss (1950/1972). Denna dubbelhet – kombinationen av ett frivilligt och ofrivilligt gåvoutbyte – vill jag se som typisk för en gåvoekonomisk logik.⁵⁸ Mottagaren förväntas (avkrävs) svara på gåvan som om den vore oförväntad (dvs utan att ställa krav).

58 För en längre diskussion av gåvan som socialt fenomen, se Ryding (2001b)

Stödpersonens negativa reaktion ovan kan relateras till gåvoutbytet normativa karaktär. Att underlåta att följa ”gåvonormerna” innebär enligt Mauss (1950/1972:28) en krigsförklaring, ett avvisande av vänskap och umgänge. Det är dock brottslingarna – och inte brottsoffren – som ”borde” hamna i denna kategori.

En juridisk definition

Enligt en juridisk definition används istället för ”brottsoffer” termen ”målsägande”, vilken kopplas till rättsprocessen och betyder ”den som äger sitt mål”.⁵⁹ Rättegångsbalken 20 kap. 8§ definierar ”målsägande” som ”den mot vilken brott har blivit begånget, som har blivit förnärmat av brottet eller som har lidit skada av det”. En annan juridisk term är ”skadelidande” som syftar på ”alla dem som tillfogats skada”, vilken följaktligen omfattar andra sorters företeelser än brott (Lindgren 2003:27-28). FN’s definition av brottsoffer från 1985, som också används inom EU, kan också relateras till en juridisk definition. Även om den inte är juridiskt bindande förväntas alla länder eftersträva denna definition i sina lagar. Definitionen kan troligtvis ge en viss moralisk auktoritet och de jouraktiva refererar ofta till den. Definitionen är allmän och principiellt hållen samt är fokuserad på individens rättigheter:

Brottsoffer betyder personer som enskilt eller i grupp har lidit skada; fysisk eller psykisk skada, känslomässigt lidande, ekonomisk förlust eller fått betydlig försämring av sina grundläggande rättigheter vid gärningar eller försummelser som innebär brott mot den strafflag som gäller inom medlemsländerna, inklusive lagar som förbjuder kriminellt maktmissbruk.” (FNs principförklaring, citerad i Larsson & Stub 1998:1).⁶⁰

Definitionen inkluderar även anhöriga till de direkta brottsoffren och personer som ingripit för att undsätta brottsoffer eller förhindra brott, sk indirekta brottsoffer (Lindgren ibid.:28). Juridiskt inriktade definitioner av brottsoffer kan alltså variera från strikt rättsliga definitioner av offer, som utsatta för en ”brottslig handling i lagens mening” (Lindgren ibid.) till bredare definitioner, vilka liknar det slags definition som jag ovan benämnt ”ideologisk”. De kan syfta på rättigheter som rör ”djur, miljö, samhällen, stater som utsatts för något som definieras eller uppfattas som brott” (vilket Lindgren 2003:29 kallar ”en sociologisk definition”).

59 Det betyder att målsägaren, som inte behöver vara en person utan kan t ex vara en firma, är part i rättegången genom sitt yrkande om ansvarstillskrivning eller skadestånd, i relation till brottet. Begreppet ”målsägande” fanns redan i förkristen tid. Från att ha varit en angelägenhet mellan målsägande och gärningsman, då den förstnämnda hade en aktiv part i brottsmålet, har målsäganden numera en relativt passiv roll. Det är åklagaren som driver och ansvarar för processen. Brottsmålet står mellan staten och gärningsmannen istället för mellan målsäganden och gärningsman. Denna professionalisering av rättsskipningen, dvs övergången från ”förhandlings-” till ”expertisrättvisa”, har kallats för en ”judiciell revolution” (Lindstedt Cronberg 2002).

60 Definitionen återges även i *Europeiska medlemsstatens officiella tidning* (2001:2). Försättningen på FN’s principförklaring lyder: ”Det gäller oavsett om gärningsmannen är identifierad, anhållen, åtalad eller dömd och utan hänsyn till familjeförbindelser mellan gärningsman och brottsoffer. Dessa bestämmelser gäller oavsett ras, kön, ålder, språk, religion, nationalitet, funktionshinder, etnisk eller social tillhörighet” (Larsson & Stub 1998).

Följande berättelse kan illustrera hur en stödperson definierar ett brottsoffer genom att applicera en juridisk förståelseram. En stödperson har varit stöd åt ett äldre par som utsatts för ett brutalt rånförsök. Rånförsöket beskrivs som grovt eftersom de två rånarna hotar paret med pistol. Eftersom kvinnan talar i telefon tror de att hon ringer polisen, berättar stödpersonen. De sticker pistolen i hennes mun men försvinner sedan därifrån. Handlingen var en kränkning mot integriteten, vilket medför vissa ekonomiska rättigheter, hävdar hon vidare:

Vera: ...då hade mannen ringt till försäkringsbolaget och pratat med någon där. Och då denna människa sagt att "jaha, jaha men det var ju (det var ju) bara två hundra kronor i börsen, så att (så att) där är ju självrisk, så att då kan du inte få nånting". Ah, sa jag, "i gode tid! Det är ju själva kä- själva."

Anna: Känslan?

Vera: Kränkningen, kränkningen och alltihop! Så att då ringde jag upp till dom och bad och få tala med någon (eh) av cheferna /---/ och sa att "det här (det här) beskedet fick denne mannen" och så vidare (Anna: Mm) "Ja det va ju alldeles fel", sa han då (Anna: Ja). /---/ Alltså det här är alltså, det är en kränkning mot den personliga integriteten, hade med vapen och allting sånt så att-

"Kränkning" är med andra ord inte bara ett psykologiskt begrepp utan också ett juridiskt. Kränkningens betydelse togs först inte på allvar av försäkringsbolaget, som bara tog hänsyn till den ekonomiska förlusten. De jouraktiva tycks ofta fungera som en sorts juridiskt ombud, som påvisar brottsoffrens lagliga rättigheter för försäkrings-tjänstemän och andra myndigheter. De kan också förmedla en viss känslokultur (se Gordon 1989). Via ett specifikt tolkningsmönster befäster stödpersonen en känslomässig erfarenhet, "kränkningen", som ett otvetydigt socialt faktum och påpekar att försäkringstjänstemannen inte tar denna erfarenhet på allvar. Enligt skildringen uppfattar han endast den materiella och inte den immateriella förlusten. Denna psykologiska dimension, som ska skildras nedan, är betydande för Brottsofferjourens definition av brottsoffer.

En folkpsykologisk definition

Utmärkande för ett brottsoffer är att han eller hon är i kris, enligt en folkpsykologisk definition. Ett "brottsoffer" antas ha vissa känslor och reaktioner samt följa ett visst utvecklingsförlopp. Definitionen är lättillgänglig och folkligt förankrad varför jag väljer att kalla den "folkpsykologisk". En jouraktiv svarar först, i en intervju, att hon inte vet om det finns något typiskt brottsoffer. Hon beskriver emellertid sedan ett visst beteendemönster som karaktäristiskt. Att följa krismönstret blir här detsamma som att vara ett typiskt brottsoffer:

Anna: Kan man säga att det finns ett typiskt brottsoffer liksom eller?

Jouraktiv: [En längre tystnad]... Ja det kanske man kan inte svara på det riktigt.

Anna: Eller är det olika från fall till fall...?

Jouraktiv: Mm, där finns ju vissa (em) typiska reaktioner som jättejättemånga brottsoffer känner

igen sig i. Här till exempel, [hon visar fram en broschyr] du kan ju läsa. Det står här, hur dom går igenom olika faser och- (Anna: Mm) Och här är jättemånga som känner igen sig.

Offeraspiranter uppmuntras att känna igen sig i de ”typiska reaktionerna”. Genom uppvisade beteenden (reaktioner och krisfaser) exemplifieras brottsoffret. Det är inte en person som handlar utan en som reagerar och genomgår faser.

Krismodellen tycks ha ett identitetsskapande syfte, både för brottsoffret och för stödpersonen. Men det rör sig om olika slags identifikationsformer – att identifiera *med* och att identifiera *som*. Brottsoffret uppmuntras att identifiera sig *med* den bild som framvisas i krismodellen. Stödpersonen och brottsofferassistenten identifierar i sin tur personen *som* ett brottsoffer, via jämförelser med bilder som de återoppar i arbetet:

Journalist: Jaa jag hade ett sånt skolexempel i måndags tror jag det va. Han va inne i reaktionsfasen kan man säga, så som han mådde. Det var koncentrationssvårigheter, sömnsvårigheter, ned-satt aptit, jätteorolig i magen. /---/ Han gick och titta sig såhär över axeln [visar själv] hela tiden, alltså rädd då, mörkrädsla hade han, alltså kände sig inte riktigt trygg där hemma och han hade precis allt. Har du läst den boken om brottsoffer?

”Jag hade ett sånt skolexempel”, säger hon. Ännu lite senare i intervjun sägs skolexemplet vara ett av de brottsoffer som prioriteras och som den journalisten tar emot personligen. Det kan visa på dess aktade plats inom hierarkin av brottsoffer. Hon bekräftar än en gång hans identitet som brottsoffer genom att kontrastera honom med psykfall:

Alltså, om det är lite mer bråttom, nån ringer och måste komma, har varit på psykakuten, som den killen han med alla skolexemplen, han hade varit på psykakuten två gånger /---/ Han berättade om hur han kom dit och hur dom skulle titta genom ett nyckelhål innan dom släppte in honom, fick honom att känna sig som världens psykfall.

En person som följer mönstret är ett skolexempel. Han är en illustration av skolbokens modell; han har visat sig vara ett trovärdigt brottsoffer. Snarare än en personlighetstyp eller levande gestalt är denna bild relativt mekanisk, avskalad subjektivitet och individuella särdrag. Samtidigt ska brottsoffrets upplevelse och subjektiva definition vara i centrum, enligt Brottsofferjourens presentation av sin stödverksamhet (Larsson & Stub 1998:37). Antagandet, som stödjer sig på en viss utvecklingsmodell, verkar ibland skapa ett outtalat krav på en ”objektivt subjektiv” definition; en ”personlig” upplevelse som är gemensam för alla brottsoffer, vilken kan leda till förväntningar på vissa handlingar. Perspektivet överensstämmer i det hänseendet med en byråkratisk definition, vilken nu ska presenteras.

En byråkratisk definition

Den byråkratiska definitionsprocessen går via skrivna dokument som t ex polisanmälan (se ”polisär definition” ovan), skadeståndsbeskrivningar eller socialtjänstens rapporter. Det kan betyda att känslor måste ”göras om” så att de passar inom objektiva, fasta begrepp, vilka kan ge upphov till juridiska rättigheter samt ekonomisk och psy-

kologisk kompensation. Det kan också betyda att de jouraktiva måste avgöra om erfarenheterna *kan* passas in i de byråkratiskt formade kategorierna. Denna definitionsvariant är typisk för de polisiära, juridiska och psykologiska definitionerna, men går också utanför dessa. Den person som följer en typifierad utveckling, är hanterlig och ger (retorisk eller ekonomisk) förtjänst åt organisationen är ett brottsoffer, enligt denna variant.

Följande utdrag från en observation, som spelats in och transkriberats, kan illustrera denna definitionsprocess. Brottsofferassistenten har avsatt ett möte för stödpersoner för att de ska undervisas i kunskap om skadestånd. Anledningen är att det uppkommit kritik från Brottsoffermyndigheten, enligt vilken en del stödpersoner skulle ha givit felaktig information till brottsoffer. Assistenten inleder med att redogöra för olika slags skadeståndsbeteckningar. Hon skiljer mellan "kränkning" och "sveda och värk" (de har alltså samma namn som känslor och kroppsliga symptom). Först beskriver hon definitionen av "sveda och värk" som objektvt fastställt, "dokumenterat" hos läkare, medan kränkning är mer osäkert och subjektivt eftersom det bygger på den brottsdrabbade personens egen beskrivning. Denna framställning ska sedan tolkas av dem som bestämmer om skadestånd:

Brottsofferassistenten: Jag var på utbildning i förra veckan... "sveda och värk", det är lidande och besvär under sjukdomstiden. Dom skador man har utanpå kroppen och sånt som kan dokumenteras medicinskt, om man mår dåligt. Men det måste vara dokumenterat hos läkare och psykolog. Och sen själva kränkningen... av den personliga integriteten, där kan man ringa till Umeå [Brottsoffermyndigheten] och beskriva vad dom råkat ut för. Och så kan dom göra bedömning, /---/ I hemförsäkringen finns alltid nåt som heter överfallsskydd och i det ingår sveda och värk och till viss del kränkning... inte alltid man får för kränkning, kan nog bero på hur man själv har (eh) upp- uppträtt kanske...

Å ena sidan betonas den psykologiska utgångspunkten, genom att en känslomässig och personlig erfarenhet – en "subjektiv" definition av brottet – tas på allvar. Den framhålls t ex genom ersättning för "kränkning". Det är personens individuella berättelse som förs vidare via stödpersonerna till myndigheten. Denna ska sedan ska avgöra hur han eller hon definieras, enligt brottsofferassistentens redogörelse.

Å andra sidan verkar en juridisk och polisiär tolkningsram styra definitionsprocessen, eftersom händelsen måste "bevisas". Resultatet är osäkert och subjektiviteten framstår nu som en nackdel, enligt den anställdas ord: "det kan bero på hur man själv har uppträtt". Brottsoffret berättelse antas heller inte räcka till för att få ersättning för "sveda och värk" utan måste även den fastställas "objektivt". "Objektivt" får här betyda att professionella grupper, t ex läkare, psykolog och polis, skriftligen har intygat att personens symptom är "verkliga", intyg som de grundar på sin specifika yrkeskunskap.

En stödperson, som är med på mötet, reagerar emellertid på hennes sista ord: "det beror på hur man själv har uppträtt och undrar: "Men om man är helt oskyldig och...?" Därigenom uppkommer en diskussion om möjligheten att få skadestånd om man varit berusad i samband med brottet. Trots att stödpersonen reagerar mot att ett oskyldigt brottsoffer inte ges rätt till ekonomiskt stöd diskuterar man inte det-

ta vidare. Istället handlar samtalet om möjligheter att bevisa sin oskuld, när man har varit berusad:

Annette: Jag hade ett fall, han fick inte [någon ersättning] för han hade själv varit berusad. [Trots att] han blev överfallen och [trots att han] inte själv hade gjort nånting.

Brottsoffersassistenten: Fick han nåt för skadorna?

Annette: Nej ingenting, han hade varit påverkad.

Ros-Marie: Nä det tror jag, det står faktiskt i bestämmelserna också...

Brottsoffersassistenten: Men att (att) man är påverkad av alkohol eller nånting annat, det är inte liktydigt med att (att) man inte får nånting. Det är bara det att då läggs den här bevisbördan på den som söker /---/ ...då är det man själv som får bevisa då att man inte-

Ros-Marie: ...har provocerat fram det. Precis, precis.

Diskussionen på mötet som observerats präglas av saklighet. Syftet är att stödpersonerna ska lära sig olika regler och därmed bidra till att brottsoffren får sina rättigheter. Som ideella aktörer förväntas de föra brottsoffrets talan gentemot de byråkratiska instanserna. Men hur avgör de om en person har rätt till skadestånd? Det tycks de delvis göra genom att lyssna på myndigheters eller försäkringsbolagens tolkningar.

Lite senare säger brottsofferassistenten något som förefaller vända upp och ner på hennes distinktion mellan ett "objektivt" och "subjektivt" fastställande av brottsoffrens rättigheter. Nu framstår istället rättigheten till "sveda och värk" som subjektivt fastställd och "kränkning" som objektivt fastställd. Till skillnad mot tidigare, då läkarens "dokumentation" presenterades som "objektiv" och framhölls som en trovärdig källa i definitionen av offrens rättigheter, framställs den nu istället som otillräcklig. Olika personer kan ha individuellt varierande upplevelser, menar brottsofferassistenten. En person kan t ex ha ont i huvudet länge efter brottet medan en annan person återställs snabbt. "Kränkningen" beskrivs istället som "bestämd på objektiva grunder", dvs pålitlig:

...skillnad mellan "sveda och värk" och "kränkning", det är att sveda och värken... det är följderna av det man råkat ut för... /---/ så länge man har ont i huvudet efter hjärnskakningen t ex Sen själva kränkningen det är själva upplevelsen, då och precis då när det här hände. Så kränkningen är inte det som kommit efter, för det (det) psykiska obehag man får efter, då är det "sveda och värk", psykiskt lidande. Så kränkningen är handlingen, den kränkning man utsattes för just då... Och kränkningens ersättning bestäms på objektiva grunder, medan "sveda och värk" huvudsakligen bestäms efter subjektiva... förhållanden. Det är hur man upplever det. En [person] känner sig finemang efter två dar en annan efter två veckor...

"Kränkningen är själva upplevelsen", säger brottsofferassistenten. Hon refererar sedan också till juridiska perspektiv och språkbruk på ett invariant sätt ("klassiker"...):

Sen för att bedöma hur mycket dom ska få i kränkningens ersättning, det är det målsägande biträdet gör. Det är alltså: hur har misshandeln gått till? Är det sparkar är det slag? Klassiker: är det öppen eller knuten hand? Vilken kroppsdelen? Och sen är det också vilken hänsynslöshet och grymhet...

Frågan om personen är kränkt eller inte (dvs har rätt till kränkningens ersättning) kan alltså bara besvaras av brottsoffret själv, enligt detta perspektiv. Det framstår nu också som självklart att brottsoffret inte själv har bidragit till brottet, genom t ex att vara

berusad och otillförlitlig, eftersom hon använder ordet "utsattes". Ersättningen uppges avgöras på objektiva grunder (vilka hon emellertid inte redogör för).

De jouraktiva upplever troligen att deras uppgift är att förklara den byråkratiska verkligheten för brottsoffer. Som Harold Garfinkel (1967/1999) har visat träffande, kan vi dock "agera på sociala fakta"; vi använder sociala normer som om de existerade oberoende av oss på samma gång som vi deltar i skapandet av dem. De jouraktiva skiljer på ett självklart sätt mellan en "subjektiv" och en "objektiv" verklighet, vilket visas i det empiriska exemplet ovan. De ser dessa "verkligheter" som två separata enheter bortom vår sociala interaktion och tolkning. Vad som betraktas som neutrala hänvisningar kan dock ses som ett aktivt konstruktionsarbete (Wieder 2001). Framförallt får konstruktionerna (tolkningarna) betydelse då de kopplas till existerande myndigheters juridiska eller formalistiska begreppsapparat, vilken övertygar genom sin realistiska retorik (jfr Johannesson 1998:43).

Att värdera lidandet – en kommentar

Ett byråkratiskt språkbruk har så att säga övertagit benämningar för personliga, känslomässiga erfarenheter. Personen har förlorat sin integritet, enligt de jouraktiva och denna har de rätt att återupprätta. Det är delvis i en materiell form, genom ett ekonomiskt skadestånd, som den personliga integriteten förväntas repareras. Överföringen mellan en subjektiv, starkt känslomässig upplevelse till en materiell ersättning, dvs att värdera smärtan i ekonomiska termer, kunde ha uppfattats som en kränkning i sig.⁶¹ Det strider t ex mot ett kristet synsätt, enligt vilket människolivet inte kan värdesättas i ekonomiska termer (Simmel 1907/1999:360). Som Simmel (ibid.:355) skriver, skapas på detta sätt ett kvantitativt begrepp för människovärdet. En sådan överföring tycks de jouraktiva mer eller mindre ta som självklar. I samhället har överhuvudtaget detta slags kompensationsform blivit alltmer vanlig. Typiska fall är de ersättningar som givits offren efter attacken i USA den elfte september, år 2001, samt till offren för brandkatastrofen i Göteborg, år 1998.

Denna omständighet kan relateras till Simmels (1950/1964:388) analys av hur mänskliga relationer förtingligas bl a som en följd av penningekonomins utbredning. Penningekonomins paradoxala konsekvenser, som Simmel (ibid.) påvisar, kan belysas genom den specifika känslokultur som Brottsofferjouren ger uttryck för. Å ena sidan ses människors mycket personliga erfarenheter som "utbytbara", i den bemärkelsen att de sätts in i en generell mall som ska kunna värderas ekonomiskt och juridiskt. Å andra sidan framhävs deras individualitet, eftersom känslornas vikt poängteras och upphöjs till sociala fakta med samma dignitet som pengar.

61 I en artikel i Sydsvenskan 2002-09-11, med titeln "De omkomnas 'pris' känsligt", beskrivs t ex uppgiften att bestämma ersättningssumma till anhöriga efter offren för terrordåden den 11:e september 2001, vara en av de känsligaste i den juridiska processen, eftersom man måste ta ställning till frågor som: "Hur fastställa "värdet" på ett litet barn jämfört med en 80-årig pensionär eller ung aspirant i början av sin karriär?...".

Termer som "kränkning" och "sveda och värk" ges inte vardagliga betydelser i detta sammanhang, vilket visas i diskussionen kring skadestånd som jag skildrade ovan. De specificeras och regleras t ex tidsmässigt; sveda och värk gäller tiden efter, men inte vid tidpunkten för brottet. Samtidigt dröjer sig den "subjektiva" och vardagliga betydelsen kvar, även efter att termerna byråkratiserats. Någon "objektiv" definition förväntas t ex inte kunna fastställas, angående hur länge man har ont i huvudet efter ett överfall. En "subjektiv" tid är upplevelsebaserad, individuellt oregelbunden och varierar från person till person. Denna kan krocka med byråkratiska, linjära och oböjliga tidsperspektiv (Zerubavel 1981).

Sex olika definitioner av brottsoffer – en polisiär, en ideologisk, en ideell (pragmatisk och gåvoekonomisk), en juridisk, en folkpsykologisk och en byråkratisk - rymms inom organisationens teori och praxis, vilket visats ovan. Nedan ska jag föra en mer allmän diskussion om jouraktivas offerdefinitioner.

Ett reifierat, flertydigt offer

Medlemmarna inom organisationen Brottsofferjouren tar för givet vad ett brottsoffer är och kanske upplevs en explicit definition därför inte vara nödvändig. Om någon definition används explicit är den ofta kopplad till ett juridiskt eller psykologiskt perspektiv, eller båda två i kombination. Samtidigt har jag alltså uppfattat flera andra implicita definitioner, som används av jouraktiva, när de tolkar brottsoffrets erfarenheter

En principiell – ideologisk och juridisk – vägledning, enligt vilket alla "lidande" brottsoffer har rätt till stöd, vägs t ex mot ett pragmatiskt, organisationsspecifikt perspektiv. En juridisk definition av offer (t ex som "skadelidande") kan skilja sig från en ideellt eller polisiärt grundad definition som konstrueras via den lokala kulturen (t ex "de personer som vi kan ta oss an"). Sedan finns det tidsspecificerade definitionsvarianter, en byråkratisk och en folkpsykologisk. Frågan vad ett brottsoffer är besvaras genom att framställa en utvecklingsgång eller karriärväg. Denna väg börjar vid tiden innan brottet, fortsätter utmed själva brottshändelsen och har sitt slut vid tiden efter brottet (vid brottsoffrets mottagande av stöd). Stödpersonen måste fastställa vem personen (som ska definieras) har varit och ska komma att bli för att kunna definiera vem denna är.⁶²

62 Detta krav vrids emellertid runt definitionsproblematiken ytterligare ett varv. Enligt normer för det ideella medmänniskoidealet bör inte stödpersoner ställa frågor gällande personernas väg mot att erkännas som brottsoffer, eftersom det kan tas för misstänkliggörande. I egenskap av "medmänniskor" förväntas de inte döma brottsoffer likt t ex poliser eller jurister. De skall agera bortom en sådan byråkratisk sfär och däri vilar deras kraft som moraliskt stöd.

Porositet, vaghet och ambiguitet

Ett brottsoffer kan definieras på många sätt. Språkliga betydelser måste sättas i samband med miljöerna där de används. Det kan vara en hjälp att komma överens om hur ett begrepp ska definieras, men ibland räcker inte en sådan överenskommelse. Språkfilosoferna Andersson & Furberg (1996:112-120) beskriver olika oklarheter i begreppsanvändningar.

En definition kan för det första vara porös om språkregler inte räcker till för att avgöra tillämpligheten. Trots att begreppet är poröst kan det dock stängas, via ett bestämt logiskt system, t ex en kvantitativ måttstock.⁶³ Vagt är för det andra ett begrepp om det inte bara saknar tillräckliga språkregler för att definieras, utan om det inte ens kan graderas. När ett begrepp är vagt går det bortom de situationer vi känner till och bortom våra föreställningar om det normala, vilka vi utgår från när vi talar. (Författarna tar exemplet "en talande stol": ska vi tilltala den som en talande varelse, eller behandla den som en stol?) För det tredje kan ett begrepp präglas av ambiguitet (vara flertydigt) och på så sätt skapa oklarhet i språkanvändningen.

Är begreppet "brottsoffer" poröst, vagt eller flertydigt? Kan begreppet "stängas" (avgränsas) med hjälp av ett bestämt logiskt system och görs det då via en kvantitativ eller kvalitativ måttstock? Ska en "subjektiv" eller "objektiv" definition väga tyngst? (Som t ex offeraspirantens "subjektiva" erfarenhet eller polismyndighetens "objektiva" bedömningar?)

Jag har visat exempel på hur kvalitativa och kvantitativa – "subjektiva" och "objektiva" – definitioner blandas i de jouraktivitas tolkningar. Ibland sägs brottsoffer prioriteras i enlighet med hur allvarliga brott de antas ha utsatts för (se ideell/pragmatisk definition ovan). Enligt en kvantitativt inriktad definition skulle ett offer för grov misshandel kunna vara "mer offer" än en väskryckt äldre kvinna. Ibland talar jouraktiva om brottsoffer på detta sätt. Oftast lägger man emellertid till: "vad som ser ut som ett litet brott kan vara nog så allvarligt för personen ifråga". Ett exempel är hur en stödperson, som ombeds redogöra för hur man skiljer mellan allvarliga och mindre allvarliga brott, i slutändan framställer det mindre allvarliga brottet som "hemskt också":

Vera: Ja, om man jämför en ett villainbrott så kan man säga att (eh) det är lätt även om det är ju alltså fruktansvärda konsekvenser för den som råkar ut för det, men om man jämför det med ja, en kvinn- en misshandel... /---/

Anna: Mm okej

Vera: Ett villainbrott kan ju vara hemskt också.

I citatet visas hur en subjektivt definierad verklighetsversion konkurrerar ut den "objektivt" polisliära måttstocken. En kvantitativ gradering står så att säga mot en subjektivt formad protest mot en sådan gradering. Enligt de jouraktivitas ideologiska tolkningsram och självpresentation förväntas ta hänsyn till brottsoffrets individuella upplevelse som inte kan eller *bör* graderas.

63 Som exempel på detta tar Andersson och Furberg (ibid.) "en skog". Det är ett begrepp som trots att det är poröst kan avgränsas kvantitativt, eftersom 2000 träd uppfattas som en bättre aspirant på titeln "skog" än 1999 träd.

Begreppet brottsoffer interagerar med många tolkningssystem och är alltså flertydigt; det utmärks av ambiguitet. Någon objektiv, kvantitativ måttstock kan inte avgränsa offerbegreppet. Ibland tycks den kvantitativa måttstocken t o m slå knut på sig själv i relation till offerbegreppet. En kvantitativ maximering förefaller kunna leda till en kvalitativ minimering. Om en person har drabbats många gånger av samma brott ökar inte nödvändigtvis dennas offerstatus, utan tvärtom riskerar hans eller hennes egen roll att ifrågasättas. Man kan anses ha varit oförsiktig eller skyldig, tex. ha provocerat fram händelsen.

Deskriptiv och emotiv betydelse

Begreppet brottsoffer är flertydigt eftersom det har flera olika *deskriptiva* betydelser (se ovan), men också därför att det har en samtidig deskriptiv och emotiv betydelse (jfr Andersson & Furberg *ibid.*: 97-133). När jouraktiva använder termen "brottsoffer" ses det ibland som en neutral beskrivning av en person som har erfarenhet av brott. Andra gånger tycks man anta att personen också måste vara tydligt oskyldig och värdig medkänsla.

"Brottsoffer" kan vidare vara ett ord med fast "emotiv" innebörd men en varierande deskriptiv betydelse. Man är överens om att gruppen brottsoffren är värdiga medkänsla, men frågor som var gränsen ska sättas; vilka slags personer och handlingar som ska anses ingå i kategoriseringen, besvaras i vaga termer. Dessutom förefaller termen brottsoffer ges olika innerbörd om man applicerar det på andra personer eller på sig själv.⁶⁴

Frågan är dock om termen brottsoffer ens har en enhetlig emotiv betydelse. Jag har tidigare beskrivit att begreppet har både en positiv och en negativ känsloladdning.⁶⁵ De jouraktiva använder det både som om det stod för något självklart positivt och något självklart negativt. Det kan ses som en samtidig höjning och sänkning av status i samhället. Man så att säga både vinner och förlorar något genom att benämnas som offer (Dunn 2001:306, Åkerström & Sahlin 2001). Personer kan t ex få medkänsla och ekonomisk ersättning om de införlivas i gruppen brottsoffer. Å andra sidan kan de få fysiska och psykiska men, uppleva maktlöshet och förlorad kontroll.

De flesta begrepp är föränderliga och i en vardaglig interaktion använder vi språket på ett flexibelt sätt, utan att reflektera över det. Tendensen att avstå från att explicit definiera ett begrepp kan tolkas som en pragmatisk och vardaglig inställning. I vardagen, samt i utförandet av praktiska arbetsuppgifter, använder vi ofta "ostensiva"

64 I en fokusgrupp med temat äldre brottsoffer deltog några stödpersoner, varav flertalet själva var "äldre" (dvs över sextiofem år). De beskrev dessa brottsoffer som försvagade, passiviserade och utsatta. Begreppen "äldre" och "offer" omtalades som om de inte förknippades med dem själva. De förknippade snarare sig själva med olika aktiva åtgärder, som t ex förmågan att stödja de äldre brottsoffren och förmågan att förebygga brottsrisker.

65 Andersson & Furberg (*ibid.*: 135) gör vidare en åtskillnad mellan två slags emotiv mening: känsloladdad och värdeladdad. Jag har valt att inte gå in på det här av begränsningsskäl. Kortfattat kan dock sägas att känsloladdade ord uttrycker avsändarens känsla – t ex "fyllesvin" medan värdeladdade ord avser visa att dessa känslor även är berättigade t ex "generös".

(utpekande) definitioner. De jouraktiva visar prov på detta då de talar om specifika grupper, t ex misshandlade kvinnor och väskryckta äldre kvinnor, om de ombeds beskriva ett brottsoffer. Ibland refererar stödpersonerna även till någon speciell person de haft erfarenhet av att stödja. Denna sorts "praktiskt" inriktade definition av brottsoffer kan även benämnas som essentialistisk. Det innebär att man antar att betydelsen finns i objektet som definieras. Objektet har en sk väsensgenskap som detta måste ha för att vara av denna sort (se Andersson & Furberg 1996:106).

Enligt en interaktionistisk synvinkel utgår vi dock från att sambandet mellan en symbol och det symboliserade skapas i interaktion och tolkning. Vissa egenskaper och samband betonas, medan andra förbises i de "filter" (tolkningsramar) som de jouraktiva använder. Ofta förblir dessa filter osynliga om inte t ex två "filter" (ramar) upplevs konkurrera om tolkningsföreträde. Medlemmarna tar en betydelse som självklar vid det tillfälle då den aktualiseras. Vidare tar de det för självklart att brottsoffer har *en* betydelse, som ligger bortom interaktionen med personer som benämns brottsoffer.

Hacking (1999/2001) framhåller betydelsen av att det som "konstrueras" eller definieras är ett dött föremål eller en levande varelse. Varelserna kan svara på vår definition av dem, de är "interaktiva sorter" (se ovan, kap. 2). Den definierade personen kan svara på definitionen men även tala om hur den vill bli definierad. Men tas då detta gensvar på allvar? Det förefaller bero på situationen – tidpunkt och plats, samt vilka specifika personer som de jouraktiva möter. Dessa och andra aktuella faktorer skapar olika relevanssystem (se Schutz 1970:111ff). Olika aspekter blir relevanta när brottsoffer ska definieras, vilket ska diskuteras nedan.

Efter att ett förberedande brev skickats ut till brottsdrabbade personer, som man fått hänvisade till jouren via polisen, ringer stödpersonerna upp och erbjuder sitt stöd. Ett enkelt "nej tack till hjälp" kan tolkas som att personen saknar behov av stöd. Det kan emellertid också tolkas som att han eller hon förnekar sitt behov. Övertalningsstrategier, för att få brottsoffer att ta emot stödet, återges i intervjuer. För det första används strategin (som dock övergavs efter att nya sekretessregler införts) att erbjuda brottsoffer stöd även om de tackat nej till detta (vid polisens förfrågan), om man anser att de trots allt har behov. Stödpersonen Vera berättar:

Dom [brottsoffren] är ofta så upprörda så dom säger [med entonig röst:] "ja ja" (skratt). Ibland säger dom nej för dom vet inte vad vi är för några.

Anna: Precis.

Vera: Så det är inte alltid vi tar hänsyn till- /---/ tar hänsyn. Utan vi hör ändå av oss för man vet inte vad det är frågan om. Vi avgör liksom var man tycker att- var vi tycker att vi behöver hjälpa.

En andra strategi som stödpersonerna använder är att fråga om de kan kontakta brottsoffret igen, två veckor senare:

Vera: Man ska inte ge upp för tidigt för en människa kan ju t ex säga /---/ "nej jag tycker inte jag behöver nån hjälp precis, jag har- Jag tycker jag klarar mig rätt så bra." /---/ Dom kanske känner det så nu "men om du vill och du tycker så (så) hör jag gärna av mig om ett par veckor". Och det kanske- Då kanske det- då kanske ingen av dom närstående som orkar höra på vad som har hänt va /---/ Då (då) kan det vara saker som dyker upp som man behöver ha hjälp med.

Stödpersoners definition av brottsoffers situation måste prövas mot de personers uttryck som man möter i telefonen – ”Tyten” interagerar så att säga med personerna som typifieras (se Hacking 1999/2001). Om organisationens typifiering – enligt vilken brottsoffret har behov av stöd – inte verkar stämma överens med brottsoffrens uppfattningar – om de tycker att de klarar sig bra utan stöd – avslutas ibland kontakten.⁶⁶ I regel anser de jouraktiva emellertid att det vore fel att ge upp den egna förståelsen (eller definitionen), eftersom man riskerar missa behövande brottsoffer i kris. Ett folkpsykologiskt synsätt kan legitimera ett fasthållande vid den egna definitionen, vilket annars kanske skulle framstått som påträngande och burdust.

Tidpunkt, plats och definition

Tidpunkt och plats kan också ha betydelse för vilka tolkningsramar och bilder som de jouraktiva aktiverar och engageras av. I de flesta fall stödjer stödpersonerna brottsoffren via telefonsamtal. Nedan visas emellertid ett exempel på hur en stödperson, Eva, träffar två offeraspiranter under en kväll med ”drop-in-verksamhet”. Hon väntar på ett brottsoffer som hon har bestämt möte med. Sekvensen kan visa hur identifikationen av (och med) brottsoffer inte bara tar vägen via ideologiskt typifierade bilder, utan också via pragmatiskt formade arbetsvillkor.

Tidpunktens betydelse för definitionsprocessen måste sättas i relation till platsens. Den lokala Brottsofferjouren har ingen egen lokal, utan lånar en annan organisations lokal en kväll i veckan. Därmed uppstår en oklarhet angående en persons identitet som befinner sig i lokalen: är det ett brottsoffer eller en person som söker sig till den andra verksamheten? Anteckningen inleds med min förvirrade reaktion på denna person som har sökt sig till Brottsofferjourens drop-in-verksamhet:

Efter en stund kommer en man fram, som suttit ett tag i lokalen och läst och han frågar mig ”om de kommit från Brottsofferjouren”. Han är invandrare, nog av turkisk härkomst och bryter mycket så jag har svårt att förstå honom. /---/ Jag säger sedan: ”Så du sitter och läser här, ja det är ju bra att här är många tidningar”. Det är för att jag tror att han kommit till XX [den andra verksamheten] som har tidningar framme för folk att läsa. /---/ Det visar sig sedan att han blivit utsatt för något, först är det oklart vad. Stödpersonen [som nu också kommit fram] säger då [till min förvåning] ”du kan ringa till brottsofferassistenten” och ger honom en broschyr med telefonnummer, hon säger ”jag har ju inte brottsanmälan så jag har svårt att hjälpa dig”.

Mannen har antagligen råkat ut för ett allvarligt brott, av det slaget jouraktiva brukar beskriva som det ”allra värsta”:

Han börjar sedan berätta vad det handlar om, att han blivit bestulen i hemmet under knivhot. Han hade bjudit in en person han träffat ett par gånger på gymmet och trodde de var kompisar. Han hade isolerat sig, berättar han, vågade inte gå ut osv. Men hans kompisar sa att ”så kunde han inte hålla på”, berättade att det fanns hjälp, så fick han reda på att Brottsofferjouren fanns. Nu var det en månad ungefär sedan det hände.

66 I de fall man accepterar personens ord på att de saknar behov av stöd motiveras detta ofta med att brottsoffret har familj eller vänner att prata med.

Att drabbas av en person som man har litat på anses vara en större chock än om man misstänkt att något inte stod rätt till (se kap. 8). Han kände även igen sig i presentationen av brottsoffers reaktioner. Istället för att erbjuda honom stöd hänvisar ändå Eva honom vidare till brottsofferassistenten. Hon ger honom också assistentens telefonnummer. Stödpersonen motiverar sitt agerande med att hon inte har någon polisanmälan. Detta förvånar mig eftersom hon är där för att stödja de brottsoffer som kommer in till drop-in-verksamheten. Polisanmälan brukar inte ses som nödvändig och hennes reaktion framstår som lam:

Han hade fått broschyurer tidigare men inte läst dom, "hade inte trott att det var något", men sen när han läst dem nu, då hade han känt igen sig. "Det var precis så jag hade det! Jag var i chock, jag var rädd". Han får tårar i ögonen. Eva säger (lite lamt) "ja det är ju en onormal händelse du råkat ut för så det är helt naturligt ju att du reagerar så". Hon är lite tafatt och verkar vara osäker på vad hon ska säga. Hon frågar om han har försäkring, säger att i så fall kan man få sex gånger gratis psykologhjälp, han säger "jaha"... Hon säger sedan att han ska ringa till brottsofferassistenten imorgon, så att han får hjälp, att hon i och för sig också kan hjälpa honom. Han kan prata med henne, men det är kanske ändå bättre om han ringer dit.

Stödpersonen avvisar inte mannen som söker stöd men hon verkar svara honom pliktmässigt, utan ett djupare engagemang. Det märks t ex genom hennes kroppsspråk. Eva förblir stående och inbjuder honom inte att sitta ner och prata, varken i något av de mindre rum de kan använda till samtal med brottsoffer eller i den större lokalen.

Först hänvisar hon honom vidare till brottsofferassistenten, istället för att ta sig an fallet själv. Sedan hänvisar hon till "hur det brukar vara för brottsoffer" men utan att fråga honom vidare om hans specifika upplevelse. Trots att han har tårar i ögonen och är tydligt skärrad märks ingen känslomässig identifikation i stödpersonens gensvar. Hon visar rolldistans, är inte ett med rollen hon spelar (se Goffman 2000:37). Detta blir särskilt tydligt när den misshandlade kvinnan, som hon väntat på, dyker upp. Hon välkomnas varmt och intensivt.

Möjligen kan det ses som ett identifikationsproblem på två plan. Eva tycks, liksom jag som är på plats för att observera, ha svårt att identifiera mannen *som* ett brottsoffer. Svårigheten kan bero på att platsen också är öppen för klienter till en annan verksamhet. När han sedan vill ha stöd som brottsoffer blir hon troligen ställd och stressad, eftersom ett annat brottsoffer, som hon har bokat tid med, är på väg dit. Hon kan vidare ha svårt att identifiera sig *med* mannen, kanske för att han är man och av annat ursprung? Han har svårt att formulera sig på svenska och vilket kan försvåra övertygandet om en (utifrån situationen) förmånlig självbild. Min tolkning bygger på en jämförelse med Evas bemötande av den misshandlade kvinna som sedan kommer till lokalen. Det är en person av samma kön samt ursprung som stödpersonen och hon är dessutom välartikulerad. Stödpersonen tycks i det fallet varken ha någon svårighet att identifiera sig *med* henne, eller att identifiera henne *som* ett brottsoffer. (Mötet beskrivs i kapitel 9.)

Sammanfattning

Det finns en viktig skillnad mellan en pragmatisk och analytisk användning av språket, vilket har diskuterats och exemplifierats i detta kapitel. Det är förståeligt att man inte alltid reflekterar över definitioner – och deras konsekvenser – i ett praktiskt stöd-arbete som de jouraktivs. Som Hacking (1999/2001) påpekar, har klassificeringen av erfarenheter och människor samtidigt en väsentlig betydelse, t ex för vilka rättigheter som människor får, för vilka lagar som tillkommer och hur de appliceras. Ett erbjuda stöd åt brottsoffer innefattar ett ställningstagande. Man är mån om att stödja brottsoffer och inga andra. Det innebär att man ställs inför kravet att kategorisera, med andra ord (diskursivt och praktiskt) konstruera ”brottsoffer”. Konstruktionerna av (prioriterade) brottsoffer kunde inte ha givits vilken form som helst. Förflyttningen av definitionsgränser – att man tidigare t ex gav stöd till offer för trafikolyckor men inte till misshandlade kvinnor på en av de lokala jourer som jag observerat – kan emellertid visa att konstruktionerna kunde ha sett ut på ett relativt stort antal sätt.⁶⁷ Detta gör att man i sin presentation sätter många olika sorters erfarenheter och personer under samma rubrik, samtidigt som man inte öppnar dörren åt alla som anammat namnet brottsoffer.

67 Detta beskrivs i Åkerström (1988). Offer för trafikolyckor ges fortfarande stöd i Hollands brottsofferjour (Mawby and Walklate 1998). I NOVA, den största offerorganisationen i USA, där jag utförde en kortare studie år 2002, stödjer man i sin tur offer för katastrofer, t ex offren efter nioende september.

Organisationens identitet

Organisationen Brottsofferjourens framväxt och utveckling framställs av jouraktiva i enlighet med ett slags pragmatisk idealism. Frågan är hur de hanterar och manövrar det glapp som kan uppstå mellan idealistiska anspråk och materiella begränsningar.

Forskare som Hunt et al (1992), vilka har studerat sociala rörelser från ett interaktionistiskt perspektiv, framhåller hur organisationsidentiteter utformas i samspel med andra liknande verksamheter. Följaktligen omfattar världsbilden för de aktiva på ett visst område andra rörelser som representerar "vänner" och "fiender". Identiteten kan bekräftas med hjälp av dessa jämförelser, men också genom vardagliga rutiner och arbetsrelationer; via ett pragmatiskt förhållningssätt. Den lokala kulturen bidrar även till en känsla av gruppstillhörighet, genom särskilda kunskaps- språk- och arbetsformer (se t ex Fine & Sandstrom 1993, Strauss 1959/1997:23).

En organisationsidentitet kan emellertid också ses som en dynamisk och föränderlig process. I slutet av kapitlet ska jag visa hur de jouraktiva identifierar och använder olika värdeladdade dikotomier på ett flexibelt och pragmatiskt sätt: t ex "ideell" och "professionell". Jag vill också uppmärksamma hur "tiden" blir en retorisk resurs i de jouraktivas samtal.

Den svenska Brottsofferjouren har stor likhet med sin brittiska motsvarighet, *Victim Support*, en jourverksamhet som också beskrivs som ett föredöme. Olika ledare betonar emellertid influensen från de engelska jourerna i olika hög grad. En ledargestalt (en före detta ordförande i Riksförbundet, som jag benämner Göran) uppger att man besökte de engelska jourerna och inledningsvis medvetet tog efter deras arbets sätt. En annan ledare (också före detta ordförande som jag benämner Mats) framhåller det istället som en tillfällighet att jourerna liknar den engelska motsvarigheten. Han hävdar att man snarare använt en "trial-and-error metod". De jouraktiva har provat sig fram, menar han. De har hållit fast vid de arbetssätt som visat sig fungera och lärt sig av sina misstag. Mats tar som exempel att organisationen från början hade ett närmare samarbete med kyrkan. Eftersom människor tycktes dra sig för att ta kontakt på grund av den religiösa inramningen har man senare framhållit friheten från religiösa (och politiska) perspektiv.

Mats, den före detta ordföranden, beskriver således uppbyggandet av organisationen som en pragmatiskt, snarare än ideologiskt formad process. I enlighet med Cooleys (1918:13-14) perspektiv skildras uppbyggandet som ett lyckat möte mellan si-

tuationens förutsättningar samt de ingivelser och gensvar som dykt upp under processens gång (jfr Mead 1932/1959:26-28). Mats menar att det var den negativa responsen på kyrkosamarbetet som fick avgöra organisationens inriktning, snarare än att den planerades fram eller var ideologiskt motiverad. Brottsofferjourens strävan att nå ut till offren satte, enligt hans berättelse, en gräns för organisationens identitet.⁶⁸ Samtidigt kan hans beskrivning analyseras som en retorisk framställning, vars avsikt är att övertyga om en viss organisatorisk självbild. Hans nuvarande synsätt kan påverka hans syn på det förflutna. Som Mead (ibid.) påpekar är "det förflutna" en konstruktion vars "material" finns i nuet; förståelsen av förflutna händelser skapas med hjälp av aktuella tolkningar och handlingsstrategier.

Mats betonar inte det kyrkliga samarbetet som lika viktigt som det polisiära. I jämförelse med kyrkosamarbetet framhålls polissamarbetet som mer planerat och självklart, trots att även detta verkar ha en pragmatisk sida. Vissa lokala brottsofferjourer har försökt att stå mer självständiga från polisen. Ett exempel är Malmös inledande jourverksamhet. Eftersom allt för få personer ringde och sökte stöd, fick de lägga ner verksamheten, för att sedan återuppbygga den via polisen.

Motstridiga bilder i endräkt

Den före detta ordföranden framhåller den polisiära influensen som mer än provisorisk och beskriver det som en "tradition" att poliser står bakom många jourers tillkomst:

Mats: Polisen som av tradition är en nära samarbetspartner då. Det [jourverksamheten] har ju byggts upp via polisen. /---/ av dom hundraelva jourer vi har idag så är polisen initiativtagare till kanske då hundrasju eller hundraåtta, av dessa hundraelva då. Och med sitt maskineri (har de satt igång det här, haft upptaktsmöten /---/ Och då blev det en seriös stats- så att säga, seriös verksamhet från staten då och så har man haft någon polis ... polisman då som kontaktperson...

Här presenteras Brottsofferjouren i princip som en förlängning av polisens och statens verksamheter, vilket förmodas ge den en "seriös" inramning. Denna presentation kan jämföras med hans beskrivning av "jourernas ideella utgångspunkt" i samma intervju, bara någon minut tidigare. Jag frågade vid detta tillfälle om den eventuella motsättningen mellan ideella och professionella perspektiv varvid Mats svarar:

68 En brottsofferjour kunde kanske inte ta sig oändligt varierande former, men det fanns tydligtvis några olika möjligheter och vägval. En kyrklig inramning kan t ex kopplas till den språkliga aspekten på termen offer, som har religiösa konnotationer. Inramningen kan emellertid även förknippas med det faktum att ideellt hjälparbete har till stor del varit kyrkligt grundat i Sverige, via t ex frälsningsarmén.

Mats: Vi försöker ju hålla den här (eh) ideella utgångspunkten och är väldigt måna om den för att behålla det här gräsrotsperspektivet då, medborgarperspektivet då. Och inte bli en myndighets... präglad verksamhet utan behålla då den ideella utgångspunkten... Vi [föreningsaktiva] är till för att gjuta olja i maskineriet för att (Anna: litet skratt)... för att stödpersonerna kan göra en god insats va, det är dom som är våra vardagshjältar va.

De föreningsaktiva – med andra ord byråkratiskt inriktade – medlemmarna är till för stödpersonerna, menar han. Professionaliseringen ska underlätta för stödpersonernas arbete. Mats tycks inte uppfatta den motsägelse jag vill påtala och det är en konstfull retorik som han ger prov på. Han tar fram det ideella arbetets positivt värdeladdade konnotationer och väjer skickligt för de negativt värdeladdade. Det ideella är en seriös stadsverksamhet men *inte* en myndighetspräglad, eftersom man ”försöker behålla den ideella utgångspunkten”, hävdar han.

Ur retorisk synpunkt kan det vara intressant att binda samman det slags metaforik som används. Naturmetaforik blandas med maskin- och sagometaforik. De ”professionellt ideella” (byråkraterna) ska hålla olja på gräsrötterna, som för att få dem att bli mer produktiva; få gräset att växa snabbare. Gräsrötterna är en metafor för stödpersonerna, som via en sagometaforik i sin tur benämns ”vardagshjältar”. Dessa ska få ”hjälp” att göra en god insats. Rötterna anses med andra ord behöva lite konstgödsel för att förverkliga sin naturliga hjältepotential. Kombinationen av metaforer är inte så långsökt som den kan verka, den säger nog tvärtom mer än vad intervjupersonen egentligen avsåg. Det är ett organisationsspecifikt drag att förena bilder av idealitet och professionalitet, vilket ska exemplifieras vidare nedan.

”En slags kontraktsförhållande”

En av de jourer som jag studerat utövar handledning av stödpersoner. Även inom denna jourverksamhet har de flesta stödpersoner inte deltagit på handledningsmötena. Avsikten är emellertid att stödpersonerna ska få en kollektiv handledning minst fyra gånger per termin.⁶⁹ Handledaren tar en stödjande roll men även en kontrollerande; han tillrättavisar stödpersoner som inte ”satt gränser”. I följande sekvens uppmuntrar han stödpersonerna att, i likhet med terapeuter, klargöra från början vad de kan hjälpa till med och hur länge. De kan säga att ”vi kommer att träffas fem till sju gånger”:

Handledaren: ... Jag tror att det vore bra för er alla också [riktar sig till alla stödpersonerna] om ni sen vid första träffen, [säger] att ”min uppgift är följande: det här kan jag hjälpa till och det här kan jag inte göra. Min tid är begränsad till att vi kommer att träffas ja mellan fem och sju gånger”. För då har ni gett en ram. Då har ni gett en riktig inställning, för annars kan ni ju sugas upp av ett enda ärende.

69 Mötena tycks ha flera parallella syften. För det första kan de vara en hjälp för stödpersonerna att avgöra om de ska fortsätta stödja i problematiska fall. För det andra kan de ha som syfte att uppmäna till nytänkande, t ex uppmänas även de stödpersoner som arbetat länge att komma till handledningen. För det tredje kan mötena syfta till att låta stödpersoner ventilerar arbetsbekymmer och tankar.

Gunilla opponerar sig dock mot hans råd som följer en strikt gränsdragning, i jämförelse med "medmänniskoidealet". Det är en direkt överföring från hans egen terapeutiska modell. Handledaren visar först förståelse för hennes invändning men fortsätter dock sedan på sin "hårda linje", som byggts upp genom hänvisning till betydelsen av "ramar" och "riktig inställning".

Vera: Mm men det är ju inte normalt (eh) X [nämner handledarens förnamn] alltså att-

Handledaren: Nä jag förstår, jag förstår men det är ju viktigt för er att-

Vera: Ja ja ja, det är synnerligen ovanligt...

Handledaren: Det är [oklar röst] att ni har en slags kontraktsförhållande. Vad tror den jag kan hjälpa den med, gör klart, ni har kontraktet, överenskommet, förväntningar. Ni har fem gånger, fem till sju gånger kommer vi träffas.

Vera: Ja javisst, men så har ju detta ju har (har har) ju kommit nya saker under tiden /---/

Handledaren: Jag förstår alltså, jag kritiserar inte på det sättet utan jag är mer rädd för din egen mentala hälsa.

"Vad tror den (brottsoffret) jag kan hjälpa den med? Gör klart, ni har kontraktet, överenskommet... Ni har fem gånger, fem till sju gånger". Vägen är lång från denna affärsmässiga formulering och bilden av en tidsobegränsad, lyssnande medmänniska, vilken också återges av jouraktiva.

En stödperson anammar hans syn och hänvisar till sin egen läroprocess som stödperson. Först mådde hon väldigt dåligt av att "klippa", berättar hon, dvs av att sätta tydliga gränser för stöderbjudandet. Men sedan, efter förvärvad erfarenhet, gick det lättare eftersom hon visste att obehaget (av att klippa) inte var berättigat:

Handledaren: ...allvarligt talat man kan hamna i en situation där man tycker till slut allting är gyttjigt, jag bara kliver runt, kommer aldrig ur det här.

Vera: Nä det (det) är lite det att det- /---/

Sissela: Jag jobbade lite från början, som du nu säger och i början tyckte jag det var jättejobbigt, man mådde väldigt dåligt när man klippte.

Anna-Karin och Vera: Mm

Vera: Men då hade man ändå liksom tittat på sin egen mall att det här liksom "det jag kan gå in och göra". Men om dom då kånkar på liksom att "jamen soc vill inte hjälpa mig längre..." /---/

Men... ju fler gånger man har gjort [klippt] ju lättare är det...

Stödpersonen har "tittat på sin egen mall", som visat vad hon kan "gå in och göra". Genom en sådan inramning kan "klippet" rättfärdigas och t o m framstå som generöst. Berger & Kellner (1973/1981:49) framhåller "orderliness" – ordning och reglering – som en av de mest framträdande egenskaperna hos ett "byråkratiskt medvetande". Allting – dvs också alla klienter – måste inpassas och beskrivas i termer av förutbestämda kategorier.⁷⁰ Handledaren framställer gränssättningen retoriskt: den är för stödpersonernas egen skull, de riskerar annars att "kliva runt i gyttja" snarare än att, likt strategiska affärsmän, "skriva kontrakt" med de brottsdrabbade.⁷¹

70 Mallar och avtalade kontrakt bör följas utan undantag, enligt en idealtypisk byråkratisk inställning. Bara det faktum att "ovidkommande" faktorer kommer in i bilden kan leda till en kategorisering av offeraspiranten som ett olämpligt fall, vilken organisationen "tvingas" avvisa.

”En slags god gärning”

I ovanstående empiriska exempel betonade några jouraktiva vikten av att ha reglering och skapa förutsägbarhet för att kunna bemöta svårhanterliga ”klienter”. Ett annat sätt för de ideella att undvika höga eller svårhanterliga krav förefaller emellertid vara att betona organisationens *oförutsägbarhet*. Ideell verksamhet är så nytt att brottsoffer inte vet att den finns, menar en stödperson, och därför får de ett positivt gensvar:

Greta: Det är ju så pass nytt så dom [brottsoffren] vet inte att vi finns, /---/ Dom tror ju att man har betalt för det så det blir dom ju- Och då blir dom ännu mera liksom fascinerade av det här, ”vad är det här för nånting?!” ”(En) människa som sitter hemma fast hon är pensionär och ringer mig och så... och pratar med *mig!*”

Organisationens ideella karaktär framhävs som speciell. Dels som en ny och okänd stödform i förhållande till de redan etablerade motsvarigheterna, dels som obetald arbetskraft i förhållande till en betald sådan. Båda aspekterna gör, verkar hon mena, att brottsoffren blir positivt överraskade. Hon uppmärksammar fall då ideella stödpersoner ringer upp brottsoffren och erbjuder sitt stöd. Samtalet emottas som en både generös och oväntad gåva, enligt stödpersonen Gretas framställning. Genom att det tolkas som en särskild sorts stödpraktik, bortom den institutionaliserade sfären, kan den undvika de prestationskrav som associeras med denna. Hon säger vidare:

[Vårt arbete] tycker jag också /---/ är nån slags god gärning, om man får använda det uttrycket idag? Det kanske man kan, det tycker jag nog.

”Goda gärningar” av detta slag förefaller hon betrakta som sällsynta i dagens samhälle, vilket synliggörs genom orden ”om man får använda det uttrycket idag?”. Gretas framställning kan å ena sidan tolkas som att hon vill undvika att få den ideella ”goda gärningen” att framstå som omodern och på så sätt avvikande. Hon vill så att säga följa med sin tid. Å andra sidan kan orden (inklusive det egna svaret ”det tycker jag nog”) förmedla kritik mot samma tid, dvs mot det moderna ”egoistiskt präglade” samhället, i förhållande till vilket den ideella insatsen framstår som ovanligt godhjärtad.

Enligt Forstorp (1995:224) har ideellt arbete beskrivs som omgivet ”av en gloria av frivillighet, idealism, självupppoffring och ansvar”. Att det frivilliga givandet uppfattas som ett ärligt, mer äkta uttryck för omsorg och omtanke har visats i olika studier (Berking 1999, Cheal 1988). Ett vanligt antagande, som även Greta indirekt hänvisar till, är alltså att den offentliga omsorgen styrs av standardisering och rutinmässighet, medan den frivilliga motsvarigheten tvärtom genomsyras av genuin omtanke och medmänsklighet (se t ex Ekström 1995, Henriksen 1996).

71 En del stödpersoner, framförallt sådana som börjat arbeta på senare tid under min period av datainsamling, förefaller anamma handledarens professionellt influerade ideal. Det visas t ex i ovanstående handledningssamtal, när inte bara handledaren utan även en nyare stödperson indirekt tillrättavisar en annan ”äldre” stödperson, genom att visa på sin egen ”läroprocess”. (”...ju fler gånger man har gjort, ju lättare är det.”)

Religionssociologen Wuthnow (1991:73-74), som undersökt ideellt engagemang i socialt arbete genom etnografiska studier, menar att det ideella arbetet kan betraktas som avvikande i vårt moderna samhälle. Det kräver därför speciella "accounts".⁷² Handlingarna måste redovisas på ett sätt så att en balans uppnås mellan avvikelse och normalitet, i förhållande till idealiteten. Om den ideella stödarbetaren framställer engagemanget som för vanligt går dess särskildhet förlorad. Om det å andra sidan framställs som för speciellt blir det oförklarligt samt förlorar sin trovärdighet, enligt Wuthnow (ibid.). De jouraktivs motsägande bilder av sin organisationsidentitet som visats exempel på ovan kan förstås utifrån Wuthnows (ibid.) beskrivning av frivilligverksamhetens motivvokabulär.

Som Mannheim (1936/1998) skriver i *Ideologi och utopi* kan ett ideologiskt handlande skapa motsägelser som måste hanteras. Det är svårt, kanske t o m omöjligt, att leva upp till de värden man eftersträvar och försvarar, som t ex kristen medmänsklighet i ett samhälle som bygger på andra, sekulariserade principer:

To live consistently, in the light of Christian brotherly love, in a society which is not organized on the same principle is impossible. The individual in his personal conduct is always compelled – in so far as he does not resort to breaking up the existing social structure – to fall short of his nobler motives. The fact that this ideologically determined conduct always fall short of its intended meaning may present itself in several forms – and corresponding to those forms there are whole series of possible types of ideological mentality.

Brottsofferjouren försöker inte "bryta upp den sociala strukturen" (se ovanstående citat). Det är svårt, kanske t o m omöjligt, för dem att arbeta helt obundet, vilket förmodligen lett till en strävan efter professionalisering och till samarbeten med de myndigheter man kritiserat. I nuläget önskar de jouraktiva dessutom taktiskt öka samarbetet med olika myndigheter och statliga institutioner (se www.boj.se). En utveckling mot institutionalisering som har framställts som typisk för sociala rörelser (se t ex Blumer 1939/1995).

Många forskare har uppmärksammat att ideella organisationer har gått mot en ökad professionalisering och byråkratisering. Eyerman (1989:363) har beskrivit hur miljörörelsen, såväl som kvinnorrörelsen, blev allt mer professionaliserad och institutionaliserad med tiden. Statlig intervention har spelat en stor roll för deras framväxt och utformning. Han liksom andra forskare har alltså skildrat hur sociala rörelser av olika slag blir en del av etablissemang som de från början kritiserade. Det stämmer till viss del överens med mitt intryck av Brottsofferjourens arbete (jfr Åkerström 1990).⁷³ Denna rörelse är emellertid olik miljö- och kvinnorrörelsen eftersom den redan från början haft ett nära samarbete med etablerade institutioner och professioner. Deras samarbete med "etablissemang" betyder dock inte att kritik aldrig uttrycks, tvärtom framstår det som en viktig del i Brottsofferjourens organisationsiden-

72 Exakt samma uttryck finns inte på svenska, men kan översättas som "förklarande redovisningar" eller "svar på frågor med en moralisk underton" (Adelswärd 1997).

73 Det är t ex poliser som tagit initiativ till 107 av de 110 nu existerande jourer i Sverige. Lokala delar av Svenska kyrkan har också varit involverad i många jourers grundande. Poliserna kan dock ha agerat som privatpersoner, initiativet kan med andra ord inte ses som en direkt polisiär influens, utan snarare som en indirekt.

titet.⁷⁴ Tendensen till ett generellt ifrågasättande av myndigheter och makthavare, som t ex kvinnojourer ger uttryck för, verkar det emellertid inte finnas grogrund för (jfr Andersson & Lundberg 2001).

Perspektiv som ställer begreppen makt och motmakt, professionalitet och idealitet mot varandra är för trubbiga som analytiska verktyg i detta sammanhang. Snarare än att ses som ömsesidigt uteslutande måste begreppen nyanseras och specificeras för att svara mot de empiriska variationerna. Eftersom Brottsofferjouren representerar ett exempel på en oavlönad stödform, vilken hittills varit ovanlig i Sverige, kan man t ex paradoxalt nog vilja framhålla verksamheten som sammanbunden med staten (se ovan). Man kan emellertid också vilja betona sin roll som medborgar- och folkrörelse.

Brottsbekämpning, folkrörelse, medborgarperspektiv

Brottsofferjouren säger sig vilja verka för bättre stöd och bemötande av brottsoffren från myndigheters sida och uttrycker på så sätt en samhällskritik. Följande citat kommer från inledningstalet på ett medlemsmöte. Det hålls av en av ledarna inom en av de lokala brottsofferjourer som jag studerat. Han förefaller vilja väcka deltagarnas engagemang:

Den första fråga som vi måste svara på som borde vara självklart: vill vi bli en mäktig folkrörelse i Malmö med mål att skapa trygghet för person och egendom [i publiken hörs någon utbrista "absolut!"]? Vill vi bli en folkrörelse för att skapa en bättre betingelse för brottsoffer? Ja, det har vi redan sagt... Vill vi förhindra återfall i brott? [I publiken hörs ett "ja"] "Eller hur?

Man vill emellertid också tydliggöra sin positionering i förhållande till mer radikala sociala rörelser:

[Med skämtsam ton:] Har ni tänkt på så jävla fuskigt, ungdomarna använder uttrycket dom har stulit från oss: "Reclaim the street" [unison skatt]. Det är vi som äger det begreppet! Eller hur? Det är vi som ska ta tillbaks gator och torg och parken [någon i publiken svarar: "det är bra, det är det vi ska göra!"]". "Reclaim the street" tillhör medborgarna som i dagsläget inte vågar gå ut på gator och torg. Moraliskt har ju ungdomarna stulit det. Vi hoppas dom vill lämna tillbaks begreppet till oss! Så kan dom kalla sin egen rörelse för lajbans lattjo [mycket skatt utbryter].

Föreläsaren säger sig vilja verka för att Brottsofferjouren ska bli en folkrörelse, vilket samtidigt kan visa att rörelsen inte givet kan ses som en sådan. Han talar även för "medborgarna" och de frågor som han framför framstår som sådana alla medborgare bör ta till sig. Samtidigt införlivar han inte sig själv, eller organisationen, i begreppet. Han relaterar till en aktuell ungdomsrörelsens slogan, för att framföra den "mer seri-

74 De jouraktiva uttrycker kritik mot de institutioner som de också samarbetar med, t ex polismyndigheten. Kritik och förslag på förändring kan ofta handla om att de institutionella aktörerna bör lära sig "människokunskap"; att visa respekt och medmänsklighet från de ideella. Oftast "individualiseras" kritiken emellertid. Den riktas ofta mot enskilda yrkesutövare (t ex mot äldre polismän som antas ha fördomar) snarare än att man ser det professionella perspektivet i sig som felaktigt (se Lindgren et al 2001).

ösa” protesten mot att ”medborgarna inte vågar gå ut på gator och torg”. Hans retorik kan visa att de vill vara en folkets rörelse och medborgarnas talesmän, men att de konkurrerar med andra rörelser om denna position.⁷⁵

Brottsofferrörelsen kan ses som okontroversiell, vilket bl a visas genom att drottning Silvia stödjer den (Tham 2001:35). Samtidigt kan det krävas ett retoriskt arbete att lyckas framföra färgstarka eller dramatiska påståenden om dessa offer *som om* de vore självklara och vedertagna. Ett sätt kan vara att jämföra sig med andra mer ”extrema” grupper, som t ex rörelsen ”reclaim the street” i ovanstående citat, samt att hänvisa till moraliska värden som delas av en bredare publik (jfr Billig 1991:229, Fine & Sandstrom 1993). Vi vill kunna gå trygga på stadens gator utan vara rädda för överfall, säger ledaren som varit en förgrundsgestalt inom brottsofferjouren, i citatet ovan. Påståendet är lätt att instämma i. Värdet av medborgarnas trygghet, kan i likhet med ”demokrati” vara en symbol som är lätt att enas kring. Det är tillräckligt vagt för att alla ska instämma och tillräckligt elementärt för att många kan känna sig berörda (jfr Williams 1995:128). Sedan kan detaljer angående hur man ska gå tillväga och vem som inkluderas i detta brottsförebyggande arbete komma i bakgrunden (jfr Hörnqvist 2003). Frågor som mindre givet skapar enighet kan undvikas genom en sådan retorisk form (jfr Johannesson 1998:106).

Ett ”vi och dem” i rörelse

Den ideella organisationsidentiteten skapar varken entydig ”vänskap” eller ”fiendskap” med makthavare och byråkrater. Istället är det ett ”vi och dem” i rörelse. De ideella tar avstamp i institutionaliserade och ideologiska fält, men identiteten ligger inte ”fast” utan omformas kontinuerligt (jfr Fine and Sandstrom 1993:33, Turner 1962). Ideella organisationer kan fungera som en förmedlande länk mellan utsatta individer och olika myndigheter (se t ex Nordfeldt 1994). Jeppsson & Svedberg (1995:98) framhåller även en ”avantgardistisk” ideell roll. Sådana organisationer kan uppmärksamma nya grupper och behov. Förutom dessa alternativa ”motståndsroller”, söker företrädarna presentera organisationen som färgad av professionella metoder och perspektiv.

Nedan vill jag visa hur de jouraktiva presenterar och kombinerar motstridiga bilder av organisationen, vilka kan kopplas till frivilligfältet som sådant. De jouraktiva vill presentera en organisation som bygger på motstånd men också samarbete, specialkompetens men också bredd.

75 Att inte vara den andre men att vara *som* den andre är en viktig komponent i ett lyckat retoriskt tilltal, enligt Kenneth Burke (1950/1969:22). Talaren måste känna sin publik, tilltala den, men inte bli ett med den.

Reparatörer och motståndare

Utan välfärdsstatens brister skulle de ideella brottsofferjourerna inte behöva finnas, menar den jouraktiva, som jag här kallar Mona:

Mona: Om alla instanser i den här kedjan, när det har begåtts ett brott, gjorde vad dom skulle så skulle vi inte behövas! Vi i Brottsofferjouren. (Anna: Nä) /---/ Blir man ifrågasatt och arrogant behandlad utav förundersökningsledaren eller ja, den polisen som kommer till platsen /---/ Då fördröjer det hela den här läkningsprocessen. Och det är ju där vi kommer in (Anna: Ja just det) och tar hand om- ibland spillrorna efter en person har blivit... inte bara drabbad av ett brott utan även drabbad av en sekundär viktimisering.

De jouraktiva måste hålla sig ”i marginalen” på offermatrisen för att kunna kritisera statliga institutioners behandling av brottsoffer. I moraliskt hänseende tycks de emellertid inte betrakta sin organisation som placerad i marginalen. ”Det är där vi kommer in”, säger Mona, när hon talar om att brottsoffret inte möts med respekt. Hon ger jourens självpresentation en både konkret och symbolisk mening. Deras ideella organisationsroll lokaliseras tidsmässigt, de kommer in i processen efter andra ”professionella” för att rätta till deras misstag, som en sorts ”läkande” institution. Organisationens identitet skapas genom en moralisk kontrast mot andra organisationer. Likt en social rörelse kämpar de jouraktiva för att få sin kritiska representation av problemet erkänd i samhället. Förutom motstånd framhålls dock även samarbete och delaktighet i nätverket av professionella kring brottsoffer. Ibland presenterar man sig som ”en av dem” i nätverket av professionella ”hjälpande institutioner”. Detta tycks framförallt betonas av de personer som är anställda, som t ex denna brottsofferassistent:

Brottsofferassistent: På ett litet sätt är man ju ändå en av dom lite grann eftersom jag har som den chefen jag har där, [inom socialförvaltningen]./ ---/ Och- ja då ingår man lite grann i deras nätverk på nåt sätt.

Att hon betraktar sig som delaktig i nätverket men också som placerad utanför, kan visas genom användningen av adjektiv som ”litet sätt” och ”lite grann”.

”Kanal” och ”spindel”

Att ge ideellt stöd till brottsoffer kan även betyda att förmedla kontakter med ”professionella” på olika områden; att hänvisa brottsoffer vidare. De jouraktiva vill i detta avseende vara ett slags kanal för brottsoffer till professionella stödformer. Som stödpersonen Vera säger:

Vera: En slags kanal kan man väl säga att vi är till annat...

Anna: Ja okej som alltså-

Vera: Där uppstår ju ett kaos hos en människa som oftast som har blivit utsatt för brott, dom vet ju liksom inte var dom ska vända sig.

Jouren behöver inte specialisera sig på ett ämne eller område, utan kan hålla en större bredd, enligt en tredje självpresentation. Den (dvs jouren) är likt en ”spindel i nätet”, säger en jouraktiv, Mona, i en intervju, eftersom jourens representanter kan lite av varje om de områden brottsoffer möter. De kan förmedla kunskap om juridik, psykologi, försäkringar osv:

Mona: Och ... på sociala jouren, dom har sin lilla bit och vi går in och kan lite av deras. Och vi går in och kan lite av polisernas och vi kan lite av juridiken. Och vi kan lite av allting men vi kan ju långt ifrån allting på alla dom här områdena.

Anna: Lite av varje då?

Mona: Precis och /---/ så vänder sig dom här brottsoffren till sociala jouren och så har dom ingen aning om kanske vad som händer i en rättegång /---/ [så] vänder dom sig istället till en advokat så vet advokaten om de juridiska processen men dom vet inte vad dom har för rättigheter rent socio-/---/

Anna: Okej så ni är liksom samman-

Mona: Vi är som en spindel i [nätet], så att säga.

De jouraktiva vill alltså även placera sin verksamhet i offermatrisens centrum. Enligt bilden som utmålas är jourens roll likt spindelns; de spinner och håller samman de olika trådarna i nätet. Kunskap, som t ex terapeutisk, juridisk och polisiär, inkluderas i stödverksamheten. De jouraktiva förmedlar redan etablerade synsätt till ett icke-etablerat område och vill vara ett slags guider för offeraspiranter i offermatrisen. Framförallt tycks de vilja besitta den övergripande kunskap om brottsoffer som de specialiserade professionella aktörerna saknar.

Bilderna av ”en spindel” och en ”moralisk reparator” kan leda tankarna till en deltagare med viss makt, som inte behöver anpassa sina handlingar till andra. Den tidigare självpresentationen av organisationen som ”kanal till annat” leder dock tankarna till egenskaper som anspråkslöshet och underordning. Den ideella identiteten verkar ofta betyda att underordna sig olika professionella aktörer och myndigheter. Som visas ovan kan organisationsidentiteten ges skiftande betydelse beroende på talets syfte och plats. Detta tema ska utvecklas och specificeras nedan, via en analys av tiden som retorisk resurs inom organisationen.

Tiden som retorisk resurs

En ”ideell” organisation kan hävdas som en moralisk tillgång. Den kan t ex stå för en positiv altruism, medan ”professionella” organisationer kan tillskrivas en oförmåga att behandla mänskliga behov och problem på ett medmänskligt sätt (se ovan). Amatör har dock också negativa konnotationer som bristande kvalitet och oförmåga, medan professionell i detta fall får stå för högre skolning och kvalitet. Dessa motsägelsefulla konnotationer, som har funnits sedan skapandet av termen professionell (Friedson 1986: 20-27), påverkar också de jouraktivs användning. Gränser kring begreppen

”ideell” och ”professionell” kan också utformas via förhållandet till tid, vilket ska visas nedan.

Att vara socialt disponibel, att ”ha tid” som ges till behövande är något som hyllas och värderas högt i vårt individualistiskt formade samhälle. Tiden kan bli en retorisk resurs för en ideell stödorganisation som Brottsofferjouren. En jouraktiv betonar i en intervju: ”Det viktiga är att vi aldrig förlorar det här medmänskliga perspektivet i botten. Och just detta att vi har i regel tid, våra stödpersoner har tid och lyssna.” I Handbok för stödpersoner står det i sin tur:

Att vara stödperson inom BOJ innebär att vara medmänniska, vilket innebär att man inte är en myndighetsperson. Brottsoffer behöver någon som har tid, inger trygghet och som kan förmedla information (Larsson & Stub 1998:27).

”Att vara professionell” och ”myndighetsperson” associeras med att ha ont om tid till sina klienter. Syftet förefaller vara att framhålla stödpersonens ”tidsobegränsade” förhållningssätt gentemot brottsoffren. Stödpersonen ”har” den tid som andra inte har. Tid förknippas med medmänsklighet. Detta perspektiv återkommer i brottsofferjourernas presentation: ”Verksamheten är i första hand ett komplement till samhällets hjälpinsatser och ersätter inte dessa” (ibid.:24). Här är det alltså inte i huvudsak alternativa synsätt man erbjuder som komplement, utan tid som en resurs. Att ”äga” (ha) tid blir ett sätt att äga lösningen på det sociala problemet. Att sakna tid kan vara tecken på en praktisk såväl som moralisk brist.

Tiden är socialt konstruerad och situerad, även om vi ofta talar om den som vore den objektivt mätbar. Att ”ha” och ”spilla” tid är vardagliga talesätt som upplevs som allmängiltiga (jfr Lakoff & Johnson 1980). En gemensam, minutiöst reglerad tidsuppfattning har blivit så förankrad i människors medvetande att den inte uppfattas som socialt konstruerad (Andersson 1992:35, Zerubavel 1981). Inte förrän vi kommer till en kultur där tiden fortfarande är kopplad till en plats eller årstid och är individuellt eller lokalt tolkningsbar, problematiseras vår egen tidsuppfattning. Klockan styr vår tillvaro på gott och ont och kan betraktas som en viktig symbol för moderniteten. Den har utmålats som ”sinnebild för den moderna tiden” (Liedman 1997:59) och som den ”moderna industriålderns nyckelmaskin” (Mumford 1984:21). Trots att vårt tidsbegrepp är abstrakt och anonymt har det också en stark normativ kraft.⁷⁶ Schemalagda aktiviteter och arbetstider har en såväl praktisk som symbolisk betydelse.

Hur kan tiden som retorisk resurs bli effektiv och slagkraftig för en ideell organisation som Brottsofferjouren? Varför framhävs just tiden? Å ena sidan accepteras rätten att vara socialt oåtkomlig, via en ökad individualisering av tidsanvändningen, visar

76 Vi förpliktagas att utnyttja tiden maximalt, enligt både protestantismens och kapitalismens ideal. Att bryta mot detta påbud är enligt dessa perspektiv en av de högsta synderna (Weber 1978). Denna inställning förknippas ofta med otrevliga konsekvenser. Att vi har alltför lite tid till varandra i det moderna samhället är en truism som ofta påtalas med indignation. Stress brukar också beskrivas som en modern folksjukdom (se t ex *Aftonbladet* 04-11-11, *Previas tidning om hälsövård, rehabilitering och arbetsmiljö*, 1999).

Zerubavel i en studie (1981:148).⁷⁷ Å andra sidan har sådana yrkesutövare som förväntas använda stor del av sin tid inom den offentliga sfären, hög social och moralisk status. Läkare "äger" inte sin tid utan förväntas vara ständigt tillgängliga t ex genom personsökare (Jayyusi 1984: 43, Zerubavel ibid.). De förutsätts göra detta i ett gott syfte, för de behövandes skull. Social tillgänglighet har blivit en kraftfull moralisk symbol som används för att avgöra föräldrars godhet gentemot sina barn. Från att ha talat om den ständiga tillgängligheten som ett "kall" i relation till vissa slags yrkesgrupper, ses denna emellertid alltmer som ett uttryck för arbetsgivares gränslösa krav på sina anställda. Att hävda vikten av "vårdarens" sociala tillgänglighet kan därför möjligen ses som ett modernitetskritiskt förhållningssätt, eller som en kvarleva från det förmoderna samhället då anhöriga var vårdansvariga i högre grad. Mot denna bakgrund kan det vara intressant att analysera Brottsofferjourens tidsrelaterade retorik. Interaktionen mellan brottsofferstödet olika sidor, en "språklig" och en "materiell", en "ideell" och en "professionell", kommer att uppmärksammas via tidsbegreppet.

Tillgänglighet

Tillgänglighet hävdas retoriskt som ett alternativ till myndigheterna, som t ex polisen, socialtjänsten och psykvården. Deras personal antas vara svårtillgänglig och använda byråkratiska, tidsreglerade arbetssätt. Det förmodas vara svårt för klienter att få tid till samtal. Brottsofferjouren hävdar sin roll som ett alternativ till detta. En medlem i Brottsofferjouren skriver i en artikel: "Vår tillgänglighet är grundläggande för vår trovärdighet och måste ökas."⁷⁸ I flera artiklar hävdas också vikten av en "levande röst" som svarar.⁷⁹ Ett "levande" alternativ till de stela institutionerna för kroppsligas genom rösten som brottsoffret möter i telefonen.

Telefonjour utövas på lite olika sätt på olika brottsofferjourer. Tillgängligheten kan variera från några timmar till alla dagar i veckan, vilket strider mot det uttalade organisationsidealet: "Målet är att en kontakt bör etableras inom 24 timmar från det att hjälpbehovet har uppmärksamats eller önskemål om kontakt har framställts" (SOU 1998:40:234). Olika alternativ har därför föreslagits: Användning av mobiltelefon eller framförallt länscentraler, där man tar de lokala jourernas samtal för att sedan förmedla dem vidare. Projekt med länscentraler som finns på vissa håll i landet; de har emellertid skapat oenighet inom jourorganisationen. En del jourarbetare befarar ökad institutionalisering, som en organisationsaktiv skriver i en artikel:

77 Davies (1989) menar att det kan stämma för män men inte för kvinnor eftersom deras vårdande roll kräver att de alltid måste vara tillgängliga. Kvinnor har inte någon privat tid på samma sätt som män, och hon anklagar Zerubavel för könsblindhet. Det stämmer i att Zerubavel inte verkar ha tagit hänsyn till genusaspekten men samtidigt kan man fråga sig om inte den ökade individualismen även förändrat kvinnors tidsrelation? Vi är kanske inte lika fria som män att bestämma över vår tid men många kvinnor tycks dock ha större frihet idag än tidigare generationer.

78 *Brottsoffer*, 1998, nr 5, s. 4.

79 *Brottsoffer*, 1996, nr 1, s. 4, 1999, nr 3, s. 5.

Varför ska vi koppla vår jourtelefon till en länscentral? Varför inte istället se till att där finns folk på de lokala jourerna! På jouren ska det finnas någon som har tid att lyssna, någon att prata med när ett brottsoffer vill tala med en person! Hon eller han ska inte behövas kopplas vidare. Jag anser att riksförbundet bara rusat iväg. /.../ Vi får inte ge BOJ en prägelse av myndighet (tidningen *Brottsoffer* 1999, nr 3:10).

Den kritik som framkommer argumenterar också för att ökad närhet per telefon leder till ökad fysisk distans gentemot brottsoffer. Även distansen mellan de lokala jourarbetarna och beslutsfattarna inom organisationen befaras öka i samband med olika projekt som styrs uppifrån. Frågan om hur lång tid som går innan den praktiska hjälpen ges kommer i skymundan, när den telefonmässiga kontakten betonas.

Tekniska hjälpmedel utgör en viktig del i Brottsofferjourens arbete. Paradoxalt nog kritiserar andra modernitetens uttryck, som t ex strama tidsgränser, medan moderna tekniska verktyg tas för givna. Telefonen i sig utgör jourernas viktigaste arbetsverktyg, utan vilket de förmodligen inte skulle existera. Telefonin har sedan utvecklats mot allt större teknisk specifikation, telefonsvarare, mobiltelefon och telefonväxel har förändrat jourernas arbetsvillkor. Även i de fall dessa inte ifrågasätts, uppkommer emellertid diskussioner om användningssätt. I intervjuer uttrycker sig vissa personer positivt om telefonsvarare. De menar att besök hos brottsoffer eller andra jouraktiviteter annars inte hade varit möjliga, medan andra röster som sagt uttrycker sig mer negativt. I och med ökade tekniska möjligheter ställs också högre krav på jourernas sociala tillgänglighet. Man kan inte längre skylla den sociala otillgängligheten på tekniken utan den måste förklaras på andra sätt. Mobiltelefon nyttjas av vissa jourer, medan andra tycker det är för dyrt. Det kan leda till att man tvingas avbryta brottsoffret efter en kort stund, vilket kan ge en negativ effekt, enligt en jouraktiv, Runes, beskrivning i en intervju:

Rune: Många av dom här målsäganden som behöver hjälp, dom har ju [mo]biltelefon, och man ringer ibland och lämnar meddelande och pratar [in] ett kort samtal. Och det här är alltså känsliga grejer för mina kolleger menar att det är fel och ringa upp en person om man inte har råd och prata alltså och lyssna...

Telefonsvarare och mobiltelefon kan innebära möjligheter såväl som begränsningar. Mobiltelefon kan göra personer tillgängliga, men det anses samtidigt vara en alltför dyr kostnad för de flesta jourer. Ska stödpersoner ringa upp och sedan snabbt avsluta, eller är det bättre att helt låta bli? Denna fråga verkar ha debatterats inom jourerna, enligt citatet ovan. Teknisk utrustning kan dock också innebära ökad otillgänglighet. Telefonsvarare kan å ena sidan göra det svårt för offret att nå fram snabbt till en brottsofferstödjare. Å andra sidan kan det också göra att brottsoffret uppfattas som mer svårtillgängligt, vilket kan väcka frustration.

De professionella och ideella perspektiven som är analytiskt motsatta går ofta in i varandra empiriskt. Ibland vänds de t o m upp och ner, i jouraktivas tolkningar. En anställd jouraktiv, Ragnar, hävdar sin tidsmässigt skapade moral mer än någon ideellt arbetande gjort i intervjuer. Han har just berättat om en man som känt sig hotad till livet av sin hustru, i en intervju:

Ragnar: Och [i] såna här samtal /---/ jag får då (eh) hemma i min bostad. Framför allt den här nalletelefonen va som jag lämnar ut till alla. Det står mitt namn också. Och ja, folk ringer till mig när (när) som helst va. (Anna: Ojdå.) Och det känns skönt när jag- Med glädje tar jag emot samtal för att kunna hjälpa en medmänniska. Tycker det är jätteskönt.

Anna: Ja, men det känns inte så att du ibland måste va ifred också liksom och ledig och så, det-?

Ragnar: Nä, nä då kan jag stänga men det gör jag inte va, utan jag flyttar mig på golfbanan, var jag är nånstans.

Denna jouraktiva person skiljer sig från de andra anställda som jag intervjuat, vilka inte betonar vikten av sin personliga tillgänglighet i lika stor utsträckning. Brottsofferjouren visar oftast fram stödpersonerna som de ständigt tillgängliga. Här är det alltså istället en anställd som, åtminstone genom sin självpresentation, motsvarar idealet. Bilden han förmedlar är närmast en idealbild. Han identifierar sig fullständigt med Brottsofferjourens tidsideal.

Social tillgänglighet och personligt engagemang betonas på olika sätt. Ragnar får samtalen hemma (både på den egna och den mobila telefonen). Han kan nås på alla platser och vid alla tidpunkter (på mobiltelefonen) och han lämnar ut hela sitt namn.⁸⁰ Han använder också ord som ”skönt” och ”medmänniska” ”glädje” och ”känns bra”. Ibarra & Kitsuse (1993) diskuterar olika ”argumentationsstilar” (”claims-making stiles”) som används i strider om tolkningsföreträde. Det beskrivs hur aktivister, genom att använda termer som är känslomässigt eller moraliskt laddade, försöker få ett visst fenomen uppmärksammat som ett viktigt samhällsproblem. Enligt detta resonemang kan en känslomässig ton och ordval i intervjupersonens retorik användas i ett övertygande syfte. Intervjupersonen verkar vilja visa att han inte bara lever upp till det tidsmässiga idealet, utan dessutom överträffar det. Han får förpliktelsen att hjälpa, den absoluta tillgängligheten, att framstå som något naturligt och mycket tillfredställande. Det blir till en befrielse istället för ett fängelse.⁸¹

Snabbhet och varaktighet

Förutom tillgängligheten är det dessutom två andra tidserbudanden som lyfts fram retoriskt: snabbhet och varaktighet. Målet är att kunna ge brottsoffer hjälp och stöd fort – helst i samma stund som de söker det. För det andra betonas varaktighet. Idealet är att kunna ge brottsoffret hjälp och stöd så länge de önskar det. Dessa två ideal verkar emellertid i praktiken kunna krocka med varandra. Stödpersoners första samtal med brottsoffren begränsas tidsmässigt; helst ska det avslutas efter ca trettio till fyrtiofem minuter, sägs det i en intervju med stödpersonen Vera:

Vera: Vissa människor kan ju prata i det oändliga. Där måste man sätta en gräns, så det har vi sagt alltså man- Ja, en halvtimme, trekvart, mer bör man inte ta. Utan då säger vi att ”nu tror vi

80 Det skiljer sig från stödpersonernas policy, vilken är att bara ge ut sitt förnamn.

81 Tanken bakom detta slags formuleringar är, enligt Ibarra & Kitsuse, att man måste instämma i budskapet (t ex stoppa plågsamma djurförsök), om man anser att de värden som uttrycks är relevanta och viktiga (t ex djurens värdefulla liv).

inte vi kommer längre idag” utan att ”men jag ringer igen” /---/ Någon gång måste man låta dom prata längre va. /---/ Så då fick man göra ett undantag där.

Anledningen till begränsningen uppges vara att tiden måste ges till andra brottsoffer som också behöver hjälp, samt att brottsoffret ofta upprepar vissa avsnitt i sin brottsberättelse om och om igen. Att uppmuntra till detta antas inte göra brottsoffren något gott, eftersom de kan ”fastna i sitt problem”.

Här sätts alltså en tydlig tidsgräns, vilket framstår som ett avsteg från idealet att ge brottsoffer all tid de behöver. Dels talar det emot ”gränslösheten”; frånvaron av tidsgränser, vilket var en moralisk kvalitet som försvarades, dels strider det mot varaktigheten som ideal. De båda retoriska argumenten snabbhet och varaktighet kommer i konflikt, eftersom ett långt samtal kan förlänga tiden tills stödpersonen kan ringa upp nästa brottsoffer. Snabbhet tycks ha prioriterats, vilket framhålls som ett hänsynstagande till brottsoffren. Både gentemot personer som ännu inte fått hjälp och till sådana som man samtalar med för tillfället. Kanske är det även en gräns som sätts för stödpersonens egen skull, om än inte uttalat? Det kan upplevas som krävande att lyssna en lång tid till samma person, särskilt om historien upprepar sig, vilket beskrivs i vissa intervjuer. Till skillnad mot den skarpa gräns som sätts gentemot det enskilda samtalet, framstår gränsen som obefintlig i förhållande till antalet samtal.

Ett sätt för Brottsofferjouren att profilera sig gentemot myndigheter, som t ex polis och socialtjänst, har varit att ge stöd snabbt (Åkerström 1988). Namnet jour kan skapa förväntningar på stödpersoner att vara tillgängliga dygnet runt, eller kanske särskilt vid tider då andra institutioner är stängda.⁸² Jourhavande medmänniskor, jourhavande kompisar och liknande har främst telefontid på kvällar och nätter, eftersom detta anses vara den tid då människor har mest behov av samtal. Detta gäller emellertid inte Brottsofferjouren som har stängt kvälls- och nattetid.

Enligt en anställd intervjuperson sparar emellertid Brottsofferjourens snabba hjälperbjudande mycket av samhällets ekonomiska resurser. Om brottsoffret inte får stöd direkt efter brottshändelsen sägs det krävas stora resurser från staten i form av sjuk-skrivningar, hjälp från psykiatriker och psykologer. Enligt denna bild framstår andra samhällsinstanser som mer svårtillgängliga än Brottsofferjouren. Samtidigt skildras det, i intervjuer, hur det ibland kan ta lång tid innan jouren tar kontakt med brottsoffer. Anställda såväl som ideella jourarbetare kan dessutom vara svåra att nå (se även SOU 1998, bilaga 8: 561). En stödperson, Rune, säger angående detta i en intervju:

Rune: Som det är nu så... skickar vi ju ut ett papper, som du vet, och talar om då att vi tillhör brottsofferstöden och vill dom ha kontakt så ska dom höra av sig (Anna: Mm.). Och sen ringer man dom men (eh) man märker ju det att går det några veckor eller nån månad eller mer så blir det svårare och få kontakt. Dom blir väldigt (eh) irriterade för att man inte har hört av sig. (Anna: Jaha ja) För då har dom ändå fått en lapp men det är kanske opersonligt alltså.

Med lite otur kan det ta upp till en månad innan kontakten blir av, vanligtvis tar det dock cirka en vecka, enligt samma intervjuperson. En jouranställd säger däremot att hon själv först ringer till de brottsoffer som anses vara i akut behov av hjälp, varefter

82 Av denna anledning har också vissa lokala jourer bytt namn till t ex Brottsofferstöd eller liknande.

hon skickar andra fall till stödpersoner. En stödperson, Ros-Marie, berättar också att hon ringer utan att först skicka brev om hon anser ärendet vara kritiskt. Arbetssätten förefaller med andra ord skilja sig åt. Samma stödperson säger, i en intervju, att en psykolog framställt det som positivt att det tar viss tid innan stödet erbjuds. Brotts-offren behöver tid att komma över ”chockfasen”⁸³:

Ros-Marie: ...vi har ju haft en psykolog också på kursen här som var jättebra /.../ Och hon mena som så, att det är bra att komma in en liten tid efter så att säg, så den här första fasen är [förbi] men det har liksom varit lite delade meningar om det.

Kristeorin (som beskrivs mer i kap. 8) kan alltså användas på lite olika sätt. I detta fall beskrivs tidsglappet vara till gagn för brottsoffren. De behöver tid för sig själva, enligt stödpersonens tolkning. De jouraktiva har ett pragmatiskt och byråkratiskt arbetsperspektiv, vilket bekräftas och auktoriseras genom en psykologiskt perspektiv på brottsoffers behov. Samma slags legitimering skildrades tidigare angående avgränsningen av det enskilda samtalet. Svårigheten att leva upp till tillgänglighetsidealet måste legitimeras. Genom sin stödverksamhet försöker de jouraktiva omsätta moraliska värden i praktiken. Begränsningar eller kompromisser kan försvaras på det sätt som visas ovan. Andra sätt kan vara att nämna brist på resurser och tid, eller att betona anspråkslösheten som är inbyggd i den ideella rollen.

Det ideella arbetet upphäver på sätt och vis skiljelinjen mellan en privat och offentlig sfär, de jouraktiva presenterar sig som en förmedlande länk däremellan. Även om gränsen kring den ideella rollen är analytiskt vag och flexibel kan stödpersonerna uppleva den som betydelsefull att markera. Kanske kan en symbolisk gräns vara särskilt viktig, som identitetsmarkör, just på grund av dess vaghet? Som Mannheim (1936/1998:175) skriver, kan ideologiska aktörer omöjligen leva upp till sina ideal av t ex medmänsklighet, inom ett marknadsekonomiskt och individualistiskt samhälle. Detta glapp (mellan idealen och möjligheterna att efterleva dem) kan hanteras med hjälp av olika strategier. Ibland skiljer sig de anställdas och de, inom organisationen, styrande jourmedlemmarnas bild av organisationens tillgänglighet från stödpersonernas bild. Stödpersonernas ”tidsgåva” används för att representera organisationen. När stödpersonerna upplever att de inte kan motsvara detta ideal kan de använda motivvokabulär som finns tillgängliga inom den lokala kulturen och en bredare samhällskultur. Framförallt hänvisar de till omöjliga tids- och tillgänglighetsideal i relation till rollen som ideellt arbetande. Med tanke på att de är obetalt arbetande kan höga krav knappast ställas, vilket emellertid står mot att brottsoffrens behov av stöd också erkänns.

Stödpersonens rätt till privat tid erkänns inom Brottsofferjouren: ”Ska du kunna hjälpa andra måste du ha respekt för dina egna behov och kunna säga nej” /.../ ”Du måste vara realistisk både vad gäller tid och kraft”, står det i *Handboken för stödpersoner* (Larsson & Stub 1998: 33). Samtidigt krävs att stödpersonen har en ”professionell hållning”, vilket definieras som ”en ständig strävan att styras av det som gagnar

83 För vidare redogörelse för krisfaserna: chockfas, reaktionsfas, bearbetningsfas och nyorienteringsfas, se Cullberg: *Kris och utveckling*, 1992 och kap. 8.

den som drabbats av ett brott, och inte av de egna behoven, känslorna och impulserna (ibid., 1998: 31). Denna användning av termen ”professionell” skiljer sig åt från den användning som annars är vanlig, där den egna ideella rollen definieras genom att sättas mot ”de professionella”. Här krävs det istället att de ideella ska vara professionella. Bilden som ges av professionalitet är samtidigt mycket lik idealet att erbjuda obegränsad tid, som definierades som en ideell fördel.

Sammanfattning

I detta kapitel har Brottsofferjourens organisatoriska identitet och lokala kultur skildrats. Aktörerna kombinerar och binder samman (till synes) motstridiga ideal, bilder och metaforer i framställningen av sin ideella organisationsidentitet. I slutet av kapitlet har jag i ett förtätat format, försökt visa på något som jag tidigare skildrat mer allmänt. Genom att fokusera på tidsanvändningens betydelse skildrade jag den ambivalenta relationen mellan ideell och professionell, ideologisk och pragmatisk organisatorisk identitet. Motivvokabulären tycks anpassas till en individualistisk tidsanda för att bli trovärdiga och övertygande. De jouraktiva vill göra en insats i samhället. Insatsen ska däremot inte upplevas som kravfylld eller för betungande, utan just som en *frivillig* insats, enligt deras beskrivningar. Att undvika svårhanterliga krav kan t ex göras genom att betona organisationens byråkratiska reglering men också genom att betona organisationens gåvoekonomi, dvs sin position bortom etablerade förväntningar. Det är tack vare organisationens ideella karaktär i relation till myndigheternas professionella, som Brottsofferjouren kan hävda tiden som en tillgång. Samtidigt är det just idealiteten som gör det svårt att erbjuda obegränsad tid. Brottsofferjouren är beroende av bidrag och det händer att lokala jourer får stänga på grund av ekonomiska svårigheter.

Bilder av offer i ideologisk retorik

Retorik kan definieras som att genom ord forma andras attityder eller uppmana till handling (jfr Burke 1950/1969:41). Denna definition visar på den potentiella makt som finns i beskrivningar – och omskrivningar – av verkligheten, eftersom nya fenomen framstår som möjliga och angelägna (Rorty 1999:39, Williams 1995). En analys av retorik kan t ex visa hur vissa bilder och kombinationer av bilder framförs, sammanbinds och övertygas om i ett visst sammanhang. I detta kapitel ska jag först uppmärksamma och analysera den typ av bilder av offer som visas fram när man presenterar organisationen offentligt. Jag kommer att inleda med en analys av ”melodramatiska gester” i skildringar från tidningen *Brottsoffer* som ges ut av *Brottsofferjourernas Riksförbund*. Därefter ska jag beskriva och analysera bilder av tre ”exemplariska” offer, som framkommit i mina intervjuer.

En melodramatisk gest

Utan att göra anspråk på någon heltäckande undersökning vill jag rikta uppmärksamheten mot en viss framställningsform i tidningen *Brottsoffer* som jag finner intressant. Artiklar om brottsoffer åtföljs i regel av fotografier som illustrerar berättelserna. En speciell sorts bilder eller gester återkommer. På flera bilder döljs brottsoffrens ansikten vilka ofta är nedböjda. Personerna har ansiktet dolt i en hand eller i sina båda händer. I flera fall fotograferas de även bakifrån så att man på detta sätt undviker att exponera deras ansikten. I något fall döljs ansiktet av ett galler.

Mitt första exempel är taget från tidningen *Brottsoffer* år 1996, nr två, s. 9. Bilden skildrar en kvinna som står mot en vägg och döljer ansiktet, som är nedböjt i båda händer. I en liten text under bilden står det: "En kvinna som blir slagen förlorar sitt självförtroende och behärskas av rädsla."

Ett andra exempel är från nr två, 1998, s. 8-9.

Rubriken "Brottsoffer med funktionshinder: Bortglömda och utsatta" illustreras av tre bilder som alla skildrar samma rullstolsbundna kvinna. Hon döljer ansikte med sin ena hand eller med båda händer.

Sedan visas ett annat exempel i nr tre, 1998, s. 14-15.

Rubriken, "Misshandeln som förstörde Martins liv", illustreras av en bild snett bakifrån, på Martin, en pojke som spelar piano. Jämsides med denna visas en bild där Martin sitter på en bänk, med ansiktet nedåt. Han döljer ansiktet med sin ena hand. Dessutom förekommer en bild där han står bakom ett galler och tittar ut.

I en annan del av samma nummer (tre 1998) illustreras rubriken "Utsatt efter vittnesmål" av en bild på en ung kvinna, som sitter på en bänk, med sin ena hand framför ansiktet. Dessutom är hon fotograferad bakifrån på längre avstånd, då hon står på en skolgård.

Nästa exempel (även det från 1998 nr fem), är en bild (på s. 21) av en kvinna som sitter mot en stenvägg och döljer ansiktet i händerna.

Rubriken framför bilden är "Det dröjde ända till 1982 innan hustrumisshandel ansågs vara ett brott bland andra brott" (samma bild används år 1999, nr 6, s. 14).

Mitt sista exempel är från år 1999, nr 1. På s.12 illustreras texten "Varför lyssnar ingen på offren?" av bilden av en man med slutna ögon och huvudet i händerna.

På de flesta bilder visas ett brottsoffer med nedböjt eller frånvänt ansikte, ofta döljer personen ansiktet med sin ena hand eller med båda händer. Vad kan detta betyda? Varför återkommer denna symbolik? Är det en typisk offergest? Det nedböjda huvudet – tillika skyddade ansiktet – kan tänkas vilja klargöra att individen är drabbad och förtjänar vårt medlidande. Bilderna har gemensamt att de ger uttryck för en vanmakt. Brottsoffrets vanmakt kunde nog emellertid ha övertygats om på andra, varierande och mindre dramatiserade sätt. Likt en stereotyp avser den kanske hjälpa oss att identifiera en specifik situation eller typ, via en förutsägbar form.

En socialpsykologisk tolkning kunde vara att ansiktet ska symbolisera brottsoffrets "själv" (self). Att personernas ansikten är dolda och ofta skyddas bakom deras händer, ämnar kanske visa att deras själv har kränkts. Goffman (1982:6) beskriver i *Interaction Rituals*, hur "ansiktet" (face) står för det sociala värde som en person identifierar sig med; en värdeladdad självbild som upprätthålls genom vardagliga interaktionsritualer. Symbolspråket som används i bilderna, vilka återgivits ovan, kan förknippas med Brottsofferjourens kamp för brottsoffers känslomässiga rättigheter. Samtidigt som bilderna på ett sätt berör något oerhört personligt förefaller de inte handla om individerna som *personer*, utan om dem i egenskap av "brottsoffer". Gruppen "brottsoffer" delar samma identitet och ges därför också samma melodramatiska gest.

Offerretorik

Offerretoriken som uttrycks genom bilderna ovan är en sociologiskt intressant genre, eftersom den uttrycker ett mycket personligt, emotionellt innehåll via en (opersonlig) schablonmässig form. Erfarenhetsberättelser berör på grund av att de är självupplevda och känsloladdade (Nilsson 2003:101). "Martins liv är förstört" får vi veta och vi ser en liten pojke som inte längre kommer att kunna spela piano, så som han brukade. Därför skyler han sitt ansikte med handen. Samtidigt är gesten förstelnad och retoriken fungerar kanske bäst i bildlig form. Fotografier blir retoriskt verkningsfulla, eftersom de antas fånga en glimt av autentisk verklighet. De förmodas beskriva vad som finns ("där ute") och inte ge uttryck åt värderingar. Stillbilder är statiska och kan därför vara idealiska för en offerretorik som vill visa *ett* (brottsoffrets) perspektiv snarare än flera, föränderliga.

Joel Best (1999) kritiserar offeraktivister för att ge "melodramatiska" beskrivningar av utsatthet för brott. "Melodramatisk" är en term som ofta används i en nedvärderande bemärkelse. Termen tillskrivs betydelser som t ex uppstyltad, teatralisk och sentimental, vilka är i överensstämmelse med Bests kritik. Melodramatisk har emellertid också andra mer positivt värdeladdade synonymer som händelserik, spännande och livfull. Oavsett om man ger Best rätt i sin kritik, tycks offersymbolen ha en naturlig koppling till melodramen som uttrycksform. Litteraturvetaren Olsson (1999:34) framhåller att melodramer utmärks av sin koncentration på offrets synvinkel. Två av melodramens vanligaste figurer är *hyperbolen* (överdrift) och *antitesen* (en framställning av världen i motsatser). Offerrollen kan tilltala inom en kristen, post-

romantisk kontext, menar Olsson (ibid.). Melodramen önskar överföra tragedins kraft till den sekulariserade moderna världen:

Ur vardagens förvirrande yta pressas tillvarons essens: en dramaturgi av rena tecken. Dessa tecken låter melodramens värld framstå som en manikeisk kamp mellan ljus och mörker, gott och ont, svart och vitt. Därför är gestalterna entydiga: oskulden och odjuret står som representanter för elementära och oförsonade etiska krafter. Melodramen tänker i absoluta storheter, antiteser och extremer; den grumliga mitten utesluts (Olsson 1999:29).

Min avsikt är inte att dra långtgående eller generella slutsatser utifrån denna litteraturhistoriska analys. Vad jag istället vill framhålla är offerretorikens användning av ett teatraliskt symbolspråk av religiöst ursprung. Symbolen av ett offer, som upphöjd och särskild, har religiösa konnotationer. Offer, i betydelsen martyrskap, oförskyllt lidande och oskuldssfullhet, kan sättas i motsats till ondska och skuld.

Den grumliga mitten utesluts” skriver Olsson (ibid.). Antitesen (att sätta gott mot ont) inte bara ordnar en kaotisk verklighet, den dramatiserar den också (Johannesson 1998:173). Verkligheten framstår som en kamp, inom vilken vi måste välja sida för att förbli moraliska aktörer. Figuren (posen) kan endast existera mot en lämplig bakgrund, mot vilket den framstår som en begriplig gestaltning (Zerubavel 1981:20). Symboler är signifikanta gester som varken är en individs egendom eller skapelse (Mead 1934/1967:146). En känsla är till viss del individuell och unik, men måste kommuniceras via igenkännbara, offentliggjorda tecken. Ibland kan gester överdrivas för att kompensera för en brist eller för att dra uppmärksamheten till sig, som när man skriker högre om man inte blivit hörd första gången. Det är framförallt på detta sätt jag vill förstå den melodramatiska retoriken i tidningen *Brottsoffer*. Jag vill vidare sätta dessa skildringar i samband med det slags företeelse som olika forskare benämnt en ”offerideologi”, ett begrepp som jag ska diskutera nedan.

Becker (1963/1997) och Good & Ben-Yehuda (1994:110) beskriver hur moraliska entreprenörer kan använda ”skräckberättelser” med en övertydlig moral för att sprida sitt budskap. Detta fenomen kan jämföras med hur de aktiva inom brottsofferferrörelsen sprider färgstarka berättelser om brottslighet och offer för att skapa uppmärksamhet och etablera ett samhällsproblem. Björn Lagerbäck, en före detta ordförande i Brottsofferjourenas Riksförbund, jämför t ex offer för kriminalitet med offer för krig i en debattartikel:

Under Vietnamkriget förlorade USA 60.000 män och kvinnor över vilka det har rests ett monument. Under motsvarande tid förlorade 300.000 medborgare i USA livet genom kriminella handlingar. Över dess offer finns inga monument resta. I Sverige anmäls årligen drygt 1.1 miljon brott varav drygt 55.000 i Malmö polisområde. /---/ Kriminaliteten utgör en utmaning för var och en av oss. Genom att bli delaktig i det lokala brottsförebyggande arbetet skapar vi förutsättningar för ett nätverksbyggande som kommer att stärka de positiva krafter som trots allt är fler än de destruktiva krafter som är verksamma på kriminalitetens slagfält (inlagt på Brottsofferjourenas riksförbunds hemsida med anledning av den internationella brottsofferdagen, 2005-02-22).

Offerskap relateras ofta till ett riskmedvetande (se Douglas 1992, Wästerfors 2001), vilket också har setts som karakteristiskt för ett senmodernt samhälle (Beck 1992).

En stödperson nämner "våld, överfall och gäng", i förbigående varefter hon snabbt går över till att berätta om sitt arbete som stödperson:

Stödperson: ...och man behöver inte alls vara gammal och orkeslös för att bli orolig för det är ingen... Det finns ju mycket. Det pågår ju mycket misshandel och... våld och överfall och gäng, alltså.

Anna: Ungdomar...?

Stödperson: Ja och det alltså- Mycket [av arbetet som stödperson] består i telefon, men sedan (eh) förekommer det alltså hembesök.

Många jouraktiva hänvisar till "det ökade våldet i samhället" när de ska beskriva brottsoffers erfarenheter i mina intervjuer. Det nämns ofta på ett slentrianmässigt sätt. Att tala om att "*det pågår ju mycket* misshandel, våld, överfall och gäng" i förbigående är alltså inget underligt i detta sammanhang. Samtidigt är det kanske inte något som varje svensk medborgare förväntas ha erfarenhet av. Det är därför en bild som kan te sig överdimensionerad eller dramatisk.

Best (1999) beklagar att viktimologiska och mediala beskrivningar av brottsoffers verklighet inte fångar den sociala komplexiteten kring brott. Vi tenderar, enligt Best, att se brott som melodramer i vilka bovar utsätter oskyldiga offer för slumpmässigt våld. "Slumpmässigt våld" är en skrämmande term, menar han, som väcker bilder av ett nyckfullt och meningslöst kaos, i ett samhälle på randen till kollaps. Enligt Joel Best ger "offerideologier" ofta en felaktig och överdriven bild av våld och brott. Brottsoffrens lidande i samhället framstår som *slumpmässigt* (medan gärningsman och brottsoffer oftast känner varandra) *oförklarligt* (medan det kan förklaras) och *ökande* (medan det är polisanmälningarna som ökar). Han skriver:

If violence is patternless and pointless, then anyone – women as well as men, children as well as adults, the middle class as well as the poor – might become a victim. If violence is increasing, then everyone is in growing danger. /---/ Rhetoric about random violence implies that everyone has a vested interest in supporting efforts to stamp out the problem (Best 1999:22).

Denna överdrivna framställning är en konsekvens av att man vill skapa uppmärksamhet kring brottsoffer och brottslighet, menar Best. Att typifiera ett problem genom skrämmande exempel, demokratisera risken och definiera hotet som universellt är en metod som uppåddar maximalt offentligt intresse, skriver han vidare. Han sammanfattar ideologin kring brottsoffer i sju påståenden:

Viktimisering är utbrett ("Vem som helst kan bli brottsoffer")

Viktimisering har konsekvenser ("Även enstaka händelser har allvarliga följder")

Viktimiseringen är okomplicerad och tydlig. ("En stor, stark, skyldig förövare drar fördel av ett mindre, svagt, oskyldigt offer".)

Viktimiseringen förblir oftast ouppmärksammasad ("Det finns stora mörkertal").

Påståenden om viktimisering måste respekteras.

Att ifrågasätta anspråken kan leda till ytterligare (sekundär) viktimisering.

Termen offer har oönskade konnotationer (Ofta föredrar aktivister t ex termen "överlevare")

Enligt Best (ibid.) finns det, åtminstone i USA, en utbredd tendens att okritiskt godta alla möjliga sorters anspråk på offerstatus. Dessa anspråk kan kopplas till sociala

verksamheter som ”konstruerar” eller framställer allt fler brottsoffer av allehanda slag. Verksamheterna som han menar har fått självklar auktoritet i samhället benämner han en ”offerindustri”. Han är en av flera kritiska sociologer, samt kriminologer, som belyser brottsofferfrågans indirekta mål och motiv (se även t ex Fattah 2004).

Ideala offer som exempel

Jag ska nu beskriva och analysera tre bilder, som kan förknippas med olika sidor inom den lokala stödkulturen och offerideologin. För det första visas en ”idealtypisk bild” av en äldre kvinna. För det andra visas en ”slumpmässig våldsbild”, av en man med otur. För det tredje visas en ”strategisk” bild av en misshandlad kvinna på ”rätt väg”.

I det vardagliga språket kan exempel fylla många olika funktioner. Man kan använda exempel för att bevisa ett påstående; påvisa en framställnings relevans i verkligheten.⁸⁴ Exempelen kan vidare konkretisera något abstrakt och svårgripbart, vilket uttrycks genom detaljerade och uttrycksfulla berättelser (Johannesson 1998:103,105). Exempel kan emellertid även användas för en företeelse eller person som betraktas som föredömlig. Det blir ett mönster för andra att följa (Johannesson ibid.:103) Denna dubbelhet fanns redan i ursprungsbetydelsen av begreppet. Inom den klassiska retoriken står ”exemplum” i överförd bemärkelse för ”kopia, mönster, förebild”. Johannesson skriver:

Ett exemplum vill alltså ge prov på en inre egenskap eller innebörd hos en händelse eller gestalt och samtidigt (*sic*) ett föredöme för andra människors tänkande och handlande (Johannesson 1998:106)

Exemplens styrka ligger just i denna dubbelhet.⁸⁵ Om man påvisar en individ eller företeelse som framstående kan hela kategorin förmodas vara av samma sort (vilket även kallas ”synekdoke” inom den klassiska retoriken, se Johannesson 1998). Kategorier organiseras ofta kring prototyper: typiska och paradigmatiska exempel (Potter & Wetherell 1987).⁸⁶

84 Det kallas ”evidentia” inom den klassiska retoriken (Johannesson ibid.:143).

85 Att sammanblanda ”individuering” (att utskilja en gestalt inom en klass, t ex: ”räven Sam har yvig svans”) och ”karaktärisering” (att framställa denna som typisk för hela klassen: ”rävar har yviga svansar”) är ett retoriskt drag (se Andersson & Furberg 1996).

86 Att egenskaperna beskrivs som *inre* skapar ett intryck av att exemplet endast avtäckar en verklighet som redan existerar. Benägenheten att se verkligheten som existerande oberoende av definitioner är typiskt för ett essentialistiskt perspektiv (se Katz 1975, Lakoff & Johnson 1980). Det är ett perspektiv som ofta präglar en ideologisk eller vardaglig retorik. Potter & Wetherell (1987) påpekar dock, utifrån ett socialpsykologiskt perspektiv, hur kategorisering ”görs” genom social förhandling snarare än sker automatiskt eller ”naturligt” (jfr Garfinkel 1984/1999).

Idealtypisk bild: En äldre kvinna

Brittiska forskare visar att äldre kvinnor framställdes som idealtypiska brottsoffer, som är svårt drabbade och i stort behov av stöd i massmedia och forskning, redan år 1959 (Mawby & Walklate 1994: 72). Det är också ett sorts brottsoffer som har fortsatt att uppmärksammas i den svenska Brottsofferjouren sedan denna initierades. Åkerström gjorde en studie av en av de lokala jourer som jag senare studerat vid tiden då den startades, år 1988. I denna visades att de äldre väskryckta kvinnorna presenterades som ett särskilt behjärtansvärt fall.

En stödperson som arbetat i cirka tio år i Brottsofferjouren berättar också för mig i en intervju, hur hon inledningsvis nästan enbart fick detta slags fall tilldelat av brottsofferassistenten. Numera får hon endast offer för grövre brott som t ex miss-handel. Hennes tolkning av denna utveckling är att jourverksamheten förändrats. Det verkar stämma att denna brottsofferjour har börjat ta sig an offer för allt mer våldsamma brott. Samtidigt har nog ”den väskryckta kvinnan” aldrig varit ett särskilt frekvent brottsoffer hos jourerna, åtminstone inte jämfört med hur ofta det omnämns (jfr Åkerström 1988, 1990). Hon har under en längre tid framhävts som ett viktigt brottsoffer att uppmärksamma. Äldre människor, och kanske framförallt kvinnor, som drabbas av brott förefaller vara en grupp som nästan automatiskt väcker sympati. Därför uppmärksammas de alltid av polisen, hävdar i alla fall en brottsoffersamordnare, i en intervju:

Bengt: [Det] polismän är bäst på /----/ det är när gamla människor.../---/ Så (eh) är man beredd att omedelbart flagga för att här är någon som är i behov av (av) hjälp.

Anna: (Skratt) Jaså?

Bengt: Det är... fungerar väldigt bra. Det är sällan man missar någonting. Så är där en som är sjuttifem år och är väskryckt eller (eh) ja, det har hänt någonting så (eh) kommer där upp någon notering om (eh om om) detta.

Anna: Har man fastnat för en viss bild då liksom, att det här att ett typiskt brottsoffer, att det är-?

Bengt: Nä, det ligger nog också, vi säger i (eh) uppfostran, i generna, att man /---/ tycker allmänt synd om 85-åriga Klara som dom har behandlat så illa.

Om ett ord eller en symbol använts flitigt under en längre tidsrymd kan det drabbas av en semantisk mättnad. Man måste då ta in nya perspektiv för att väcka intresset på nytt (se Asplund 1967:15, 64). Bilden av ”den äldre kvinnan” som brottsoffer har länge framvisats i media och även används som ett moraliskt upprörande exempel inom brottsofferrörelsen (Mawby & Walklate ibid.). Trots dettas tycks denna bild ha lyckats undslippa både en semantisk mättnad och ett retoriskt slitage. Men vad är det bilden exemplifierar?

Jag har urskiljt tre möjliga tolkningar. Äldre människor som blivit väskryckta eller utsatts för inbrott tas för det första som exempel på att brottsoffer kan vara särskilt behövande trots att brottet inte framstår som särskilt allvarligt. I en sammanfattning av offertypologier visades att allmänheten uppfattade kategorier som äldre, kvinnor och barn som särskilt utsatta för brott. Bilden överensstämde emellertid inte med befintlig statistik som visat att den mest drabbade är unga män (Howard 1984, jfr Fat-

tah 1992). För det andra kan bilden av "äldre offer" exemplifiera antagandet om människors svårigheter att få stöd via ett informellt och formellt stödande nätverk, dvs just de områden som den ideella organisationen avser att komplettera. I en fokusgrupp som handlar om äldre brottsoffer ger stödpersonerna uttryck för denna bild:

Anna-Lena: Dom som råkar ut för att bli väskryckta och /---/ blir... ja utan pengar, som aldrig har haft med socialförvaltningen eller nånting att göra, då blir alltså, som jag har förstått det alltså, *helt* förtvivlade.

Gunilla: Ja jo.

Anna-Lena: Om dom inte har nån släkt, nära vänner, nån dom kan låna av till det livets nödtröft utan dom ska nödvändigt gå till socialen. *Det* är för dom flesta (eh) äldre personer i alla fall, är ett rött skynke... eller nånting förfärligt i alla fall. Och dit går man bara absolut inte.

Vera: Nä nä dom har tyckt- tycker det är förnedrande.

Anna-Lena: Ja absolut alltså. Det är fattighuset, det vill man inte.

De äldre beskrivs som isolerade samt sakna familj och vänner. De sägs tveka att söka hjälp från socialbyrån eftersom de upplever det som förnedrande, enligt Anna-Lena och de andra instämmer. Dessutom framställs de äldre brottsoffren som väldigt rädda, passiviserade och plågade av skuld- och skamkänslor. De har alltså flera av de psykologiska reaktioner som många brottsoffer antas lida av, enligt kristeorin som de jouraktiva använder (se kap. 8). Stödperson Vera säger:

Om det är äldre människor. Låt säg att det är en tant som råkat för väskryckning /---/ Och det är ju- är ju ofta lite isolerade människor. Kanske barnen bor nån annanstans, har inga vänner. Och kanske i värsta fall (litet skratt) så vågar dom inte ge sig ut när något sånt här har hänt och det... /---/ Sen finns det ju det att man behöver inte alls va gammal och orkeslös för att bli orolig för det är ingen... Det finns ju myck- Det pågår ju mycket misshandel och [otydlig röst] våld.

De äldres rädsla framstår som generell och inte bara åldersrelaterad, enligt Veras beskrivning ("man behöver inte alls vara gammal..."). Rädslan förklaras genom bilden av ett våldsamt samhälle. En liknande bild av ett slumpmässigt gatuvåld utmålas i följande "stereotypa" brottsofferbild av en man med otur.

Slumpmässig våldsbild: En man med otur

"Den slumpmässiga gatuvåldsbilden" utmålas i en intervju med stödpersonen Vera. Det är en man som plötsligt, utan synbara skäl, blir överfallen av en främling på offentlig plats. Stödpersonen kallar honom för Kalle. Hon tar honom som ett exempel på ett fall hon haft ovanligt länge:

Vera: Den längsta kontakten jag har haft det är... nu ska vi se här... Ja det var nog en tre år eller nånting sånt. (Anna: Mm) Och det var en kille som blev (eh) överfallen nere på- I april nittifyra tror jag det var. Han jobba nere på X [stadsdel] och (mm) då var det... Ja han vet inte vem det

var som överföll honom utan det var- Och han hade inga pengar eller så utan polisen tror att det möjligen var nån knarkare som han överraskade som (eh) bytt spruta eller nåt sånt. Så han, bara helt plötsligt var det några som slog ner honom och sparkade honom i huvudet och han miste medvetandet.

Våldet framstår som grovt och sägs ha givit upphov till allvarliga skador. Händelsen framstår inte som Kalles fel. Brottsoffer och gärningsman känner inte varandra men polisen tror att det är en ”knarkare”. Beskrivningen av gärningsmannen kan ställas mot den av brottsoffret som kommer i fortsättningen av berättelsen:

Vera: Och vi hade kontakt då för han hade det väldigt jobbigt. Han är en sån där frejdig typ som gick på gym och cykla och allting sånt men han vågade inte- Alltså han kunde inte gå ut ensam då först...

Kalle är en ”frejdig typ” som cyklar och går på gym. Synonymer till frejdig är ”käck, driftig, frimodig och glad”. Han tillskrivs alltså en sund och positiv anda, vilken kan ses som en motsats till ”knarkartypen”. Både offer och gärningsman typifieras och deras egenskaper sätts i samband med den typ de tillhör. Trots att Kalle är ”frejdig”, går på gym och cyklar, vågar han inte gå ut ensam efter brottet. Upplevelsen kan kanske ses som särskilt allvarlig just för en person som Kalle, som inte tidigare varit rädd och försiktig. Denna offerbild präglas följaktligen av en motsatt logik jämfört med den ”idealtypiska bilden”. Den äldre kvinnan var *redan* var svag, rädd och försiktig och brottet bekräftade hennes utsatthet, vilket skapade ett ”dubbelt offerskap” (jfr Jönsson 2003:187, Nilsson 2003). Här är det istället en ung man, som *trots* sin tidigare styrka, är svag och i behov av stöd.

I Clarks (1997:83) studie *Misery and Company. Sympathy in Everyday Life* visades att människor som varit utsatta för t ex brott, krig och naturkatastrofer nämndes som exempel på sådant som väckte människors medkänsla. Vad krävdes för att medkänslan skulle uppstå, vad hade de olika företeelserna gemensamt? Enligt Clark var det *otur* som sammanlänkade dem. Personerna sågs som ”viktimerade” – drabbade av krafter bortom deras kontroll – vilket är ett typiskt drag i en offerkonstruktion, enligt Holstein & Miller (1990:119). Syftet med en sådan är bl a att tydliggöra att en persons aktuella uppträdande inte ska ses som ett uttryck för hans eller hennes ”natur, karaktär eller potential” (Holstein & Miller *ibid.*:112). Förändringen som *personen* Kalle genomgår (att han inte går ut själv längre, vänder sig om i köer osv.) tillskrivs *gruppen* brottsoffer. Det är ”en typisk reaktion” för ett brottsoffer, enligt stödpersonen:

... han hade en himla gullig flickvän. Jag har varit där flera gånger hos dom så att det, tack vare henne och att dom sen fick barn så har han klarat det hela men han- Så det är t ex också en typisk reaktion att när man- Han kunde inte stå i köer på posten eller vad det nu var, för då tyckte han det var obehagligt att ha någon bakom sig och så vidare.

Flickvännen hjälpte Kalle att ”klara av det hela”. Orden visar att Kalle inte har stannat i ett passivt stadium utan har återhämtat sig. Hans status som exemplariskt offer

– dvs ”framstående” och inte bara typiskt – uttrycks också genom hans delaktighet i ett ungdomsprojekt, i vilket interner informeras om brottsoffer:

...Och han faktiskt... ställde upp på alltså /---/ Det var ett ungdomsprojekt som dom hade där [på X öppna anstalt]. Så att vi åkte ut en gång om månaden och informerade. Då träffade vi en grupp om fem, sex unga interner och berättade om vår verksamhet och [om] hur brottsoffer reagerar efter t ex överfall eller vad det nu är för nånting och då- Vid ett par tillfällen har vi haft med brottsoffer som har berättat. Och denne Kalle, kan vi kalla honom för, han ställde upp på det.

Stödpersonen valde att visa upp just honom av alla möjliga brottsoffer för internerna. Kalles fall fick statuera exempel. Han visades fram i ett moraliskt syfte: internerna skulle tänka över vad de gjort mot sina offer. Orden ”ställer upp” – som stödpersonen upprepar – kan också visa att hon uppskattar att Kalle ger något tillbaks. Han erbjuder en ”gengåva” när han försöker hjälpa andra som drabbats likt honom själv (jfr Mauss 1950/1972).

Strategisk bild: En ”misshandlad kvinna”

”Den misshandlade kvinnan” är numera ett sorts brottsoffer som kan betecknas som typiskt, eftersom det uppmärksammas i dagstidningar samt genom lagar och stödåtgärder. Även Brottsofferjouren har börjat ta sig an misshandlade kvinnor i stor utsträckning. Följande berättelse kan dock samtidigt illustrera en begränsning. Det förefaller inte räcka att en misshandlad kvinna framstår som ett drabbat offer. För att fungera som exempel – för andra att följa – måste hon bemästra och aktivt styra sin situation i ”rätt” riktning. Berättelsen handlar om en kvinna, vars situation presenteras som allvarlig. Kvinnan själv benämns i sin tur som ”duktig” och ”bestämd”:

Ros-Marie:...jag har haft en ung mamma som verkligen har varit väldigt duktig. (Anna: Mm.) Och hon (hon) var liksom bestämd, sa att nu fick det vara slut. (Anna: Mhm.) Så hon har liksom inte... fallit för hans hot även om dom har varit ganska grova. Och hon har fått stöd i sin bekantskapskrets, som också har varit vittne till vad han har hotat och vad han har sagt för nånting.

Den misshandlande mannen beskrivs i sin tur som svartsjuk. Han har utsatt henne för grova hot vilket bevittnats av andra. Kvinnan är emellertid bestämd mot mannen och ger inte efter för hans hot, enligt Ros-Maries berättelse. Hennes förvandling från svagt och isolerat offer till stark, handlingskraftig och socialt integrerad ”överlevare” beskrivs av Ros-Marie:

...Och hon har liksom inte gett sig och jag tror det har gått rätt bra för henne.

Anna: Har du haft samtal med henne en längre tid då?

Ros-Marie: Jaa det har jag haft, vad är det nu? Det är nästan två år.

Anna: Oj då...

Ros-Marie: Jaja det är det, hon var ett av mina allra första offer. (Anna: Mm) Och det har varit

roligt att se liksom, hur hon har på- Barnen hade ju det väldigt svårt /---/ Dom var väldigt rädda, så fort dom nämndes pappa liksom och så. (Anna: Mm) Och sen hur det liksom... Dom har gjort sina framsteg ju, på skolan, förskola och mamman, hon har-Hon jobbar och håller på och-Hon har inte haft någon kontakt alls med sin familj (Anna: Nähä?) i alla dessa år dom har varit gifta. (Anna: Nä.) Sen har hon gjort det nu va [tagit kontakt] och hon tycker det är alltså underbart. Hon har blivit helt annorlunda.

Mannen framstår som farlig, även deras gemensamma barn uppges vara rädda för honom, medan kvinnan beskrivs i positiva ordalag. Motsatsförhållandet skapas emellertid inte bara mellan henne och den före detta mannen. Det skapas också mellan hennes identitet *före* och *efter* det att stödprocessen inletts. Berättelsen kan därför också ses som en utvecklingshistoria. En idealisk offerbild blir även en berättelse om ett idealiskt brottsofferstöd. Barnen såväl som mamman gör framsteg.

Misshandlade kvinnor är inte "ideala offer", dvs ges inte självklara medkänsla, enligt Christies teori från 1986. Under de senaste ca tjugo åren, sedan teorin om ideala offer skapades, har dock misshandlade kvinnor hunnit etablera sig som en grupp som tillerkänns offerstatus. Dessa offer har uppmärksamats mycket offentligt, i media och av den politiska makten (genom t ex olika regeringspropositioner, stödåtgärder, och nya lagar). De prioriteras numera även av Brottsofferjouren framför andra sorters brottsoffer. Loseke (1992) visar emellertid att erfarenheten av kvinnomisshandel måste framställas på ett visst sätt för att kunna kategoriseras som sådan. Kvinnorörelsen har skapat en idealbild av "en misshandlad kvinna" som ett passivt och "rent" offer, menar hon, vilket utestänger många kvinnors erfarenheter (jfr Hydén 1995, Lundberg 2001:56). "Den misshandlade kvinnan" har betraktats som ett motsträvt offer i rättssystemet (Eriksson 1995). I sådana fall då hon t ex har tagit tillbaks eller ändrat sin anmälan mot mannen har hennes offerstatus ifrågasatts av poliser och jurister (se Lundberg *ibid.*).

Därför är det betydelsefullt för berättelsen att kvinnan uppges ha hållit kontakt med åklagare och att gärningsmannen fått fängelse för misshandeln. Ros-Marie berättar vidare:

Ros-Marie: Hon är duktig, hon har alltså varit i kontakt med sin- Med åklagare och allt alltså och skött jättemycket.

Anna: Har det varit rättegång då eller?

Ros-Marie: Ja det ha det varit, det är längesen nu.

Här synliggörs kvinnans betydelse som exempel, dvs som "fördelaktigt" och inte bara typiskt fall. Samtidigt är grundscenariot det typiska och skapar en stereotyp bild. Det är en svartsjuk, våldsam och kontrollerande man, som inte låter kvinnan upprätthålla några sociala kontakter (jfr Lundgren 2004). Jag frågar sedan varför kvinnan inte hade kontakt med sin familj, men Ros-Marie tycks uppleva frågan som överflödig, eftersom hon svarar som om svaret egentligen är givet ("...ju"):

Anna: Varför hade hon inte kontakt med sin familj?

Ros-Marie: Nä det fick hon inte för sin man ju. Nä han var mycket, mycket svartsjuk ju. Det gick inte...

Misshandlade kvinnor blir uppfattade som problematiska om de inte lämnar gärningsmannen och det liv hon haft tillsammans med honom bakom sig. Därför är det också en viktig aspekt att kvinnan i berättelsen har lämnat mannen. Liksom den tidigare återgivna bilden av en överfallen man med typiska reaktioner (som inte längre gick ut och vände sig om i köer), följer även hon ett givet mönster. I hennes fall är det dock inte ett psykologiskt mönster. Det är en istället en allmän, populariserad bild av vad kvinnomisshandel är. Framförallt är det en bild av hur misshandlade kvinnor bör hantera sin situation.

Jag kallar denna bild för "strategisk" för det första eftersom det är ett exempel på ett strategiskt offer. Hon antas följa "rätt väg" och använda lämpliga taktiker, något som småningom också tar henne ur den hotfulla situationen. Hon samarbetar med åklagare, hämtar stöd via familj samt bekanta och står emot mannens hot. Ros-Marie använder också många aktiva termer i berättelsen, t ex: "duktig", "bestämd", "inte gett sig", "gått bra", "jobbar", "framsteg", "sköter jättemycket", "blivit helt annorlunda". Det är med andra ord inte en bild av en motsträvig misshandlad kvinna, utan tvärtom en bild av en flitig och framåtsträvande. För det andra är bilden strategisk eftersom den ligger "rätt i tiden", den är *politiskt* strategisk.

En könsneutral bild kritiserar

Könsaspekten utgör en del av kritiken mot brottsofferrörelsens konstruktion av ideala offer, en kritik som även kopplas till den positivistiska viktimologin (se t ex Grothe-Nieslsen & Snare 1998). Feministiska kritiker har påpekat att offentliga definitioner av brottsoffer – som används av t ex politiker, statsanställda – har en skenbar neutralitet och därför visar tecken på könsblindhet. Statsanställda personer som förordar och finansierar insatser för offer uppges fokusera på brott i det offentliga rummet mellan främlingar. Via dessa offerbilder riskerar stödåtgärder att förbise brott som sker i hemmet och i synnerhet brott mot kvinnor, menar man. Även brottsofferjourer har kritiserats för att skapa en skenbart "neutral" bild av brottsoffer (Fattah 2002, Mawby & Walklate 1994:73).

Den tidigare bilden som jag kallar "en slumpmässig våldsbild" ges utan tvivel ett stort utrymme i Brottsofferjourens organisationsretorik. Bilden utmålar en risk att drabbas utomhus, plötsligt och utan förvarning. Nu förefaller dock "idealbilden" inte längre enbart vara av denna sort, utan även innefatta misshandlade kvinnor, vilket jag visat ovan.⁸⁷

Brottsofferjourerna kan tänkas vilja ge uttryck för specialkompetens på sitt område. Detta kan de visa genom att anpassa sig till politiska strömningar som anger vilka offer som är viktiga att stödja. Deras handlande kan emellertid inte ses som enbart beräknande utan, såsom jag påpekat tidigare, som en del i en definitionsprocess. En sådan process figurerar inte i ett tomrum. Ideella och professionella aktörer samspelar

87 Samtidigt tycks den vara en *idealt* bild som inte omfattar alla slags misshandlade kvinnor, utan främst dem som är "framåtsträvande" (t ex lämnar mannen) och samarbetsvilliga (t ex samarbetar med professionella aktörer).

och tar intryck av varandra. "Samspel" behöver dock inte alltid betyda konsensus, utan kan också stå för konkurrens. Brottsofferjouren konkurrerar med kvinnojourer om allmänhetens uppskattning, både i moraliskt och ekonomiskt hänseende. Samtidigt som de inspireras och samarbetar med dem, vilket de ger uttryck för i intervjuer (se Ryding 2000).⁸⁸

Här har tre "stereotypa" bilder av Brottsofferjourens klienter presenterats. Min avsikt var att visa "ideala" exempel, representativa för offerideologin. Jag ville dock även visa hur idealbildernas likformighet kan visa på (till viss del) motstridiga sidor av rörelsen kring brottsoffer. De sammanlänkas i organisationens retorik. Den starka, "frejdiga" mannen som oförmodat blir överfallen, är på sätt och vis en motsats till den svaga, äldre kvinnan som kanske löper större risk att utsättas för brott. Bilden av mannen som slås ner av en främling utomhus kan i sin tur ses som ett komplement till den misshandlade kvinnan som utsätts av sin egen man, i det egna hemmet. Samtidigt omfattas de alla av en gemensam moral, de framstår som uppenbart värdiga medkänsla (jfr Clark 1997). Berättelserna om ideala offer är levande och personliga till sin karaktär och inte byråkratiska fallbeskrivningar. De har däremot allmängiltiga drag som även kan kopplas till olika professionella och institutionella fält. Sammantaget täcker "exemplen" in flera olika sociala typer och relationer – t ex både starka och svaga typexempel, flyktiga främlings- såväl som långvariga, nära relationer – som alla binds till utsatthet för brott.

Nu vill jag först titta närmare den aspekt på organisationens retorik som jag ovan kallat "Slumpmässig våldsbild: En man med otur". Jag vill utveckla analysen av offerideologin och visa hur de jouraktiva inte bara tycks vilja väcka uppmärksamhet kring brottsoffer, genom att lyfta fram extrema fall (se ovan), utan också förefaller vilja övertyga om ett realistiskt projekt och en politisk neutralitet. Därefter vill jag sätta dessa sidor – den "extrema" och den "restriktiva" – mot varandra och peka på motsägelser inom och kring offerideologin.

Övertyga med "neutrala" offerbilder

Brottsofferrörelsen vill medvetandegöra om risken att utsättas för våld i samhället. Denna ansats genomförs genom att man använder dramatiska bilder och värdeladdade symboler, vilket jag visat exempel på ovan. Nu vill jag visa hur Brottsofferjouren också tycks vilja undvika att ses som en orealistisk eller alltför radikal moralisk rörelse. Denna ansats kan göra att offerbilderna dämpas och anpassas till myndigheters politiskt "neutrala" synsätt.

88 Att konkurrens såväl som samarbete mellan frivilligorganisationer kan förekomma har beskrivits av olika forskare. Konkurrensen mellan RSMH och Klubbhusrörelsen uttrycks t ex på två nivåer, enligt Meeuwisse & Sunesson. Dels handlar det om hur det sociala problemet ska beskrivas och åtgärdas, dels om kommunala bidrag och medlemmar som båda organisationer vill åt (Meeuwisse & Sunesson 1998).

”Du och jag kan bli brottsoffer”

Kategorin brottsoffer framställs i en intervju med en före detta ordförande i Brottsofferjourenas Riksförbund. Han framställer kategorin som neutral och inkluderande ”alla”. Sedan tycks dock gruppen krympa ihop för att endast inkludera vissa utvalda personer. Efter att vi talat om fördelen med att Brottsofferjouren inte är en myndighet och att människor därför t ex kan få vara anonyma, säger han först:

Alla kan bli brottsoffer. Du och jag kan bli brottsoffer, det beror på vilken yttre händelse... man är utsatt för va. Det är ju inte socialgruppsbetonat.

Jag problematiserar emellertid hans framställning, i intervjun, genom att hänvisa till statistik, enligt vilken erfarenheten av ett slumpmässigt våld är jämförelsevis ovanlig. Jag refererar också till en diskussion som uppstått angående Brottsoffermyndighetens brottsskadeersättningar. Ordföranden menar att diskussionen handlade om myndighetens förslag till en ändring av lagstiftningen. Syftet var att kunna neka de personer ekonomisk kompensation, vars status som brottsoffer framstår som godtycklig. Hans förklaring till Brottsoffermyndighetens exkludering är att hänvisa till ”samhällssynpunkt”:

Mats: ...Och det blev stötande ur samhällssynpunkt då, att ge pengar till en som är... ibland gärningsman och ibland brottsoffer, beroende på situationen du hamnar i va. Det är bara... olika omständigheter som gör att du inte blev en gärningsman utan du är brottsoffer istället, du /---/ kunde tänka dig slå tillbaks då, vara gärningsman istället va. Det är dom fallen då dom man haft synpunkter på att det var inte realistiskt [att stödja ekonomiskt]-

Vad står en symbol som ”samhällssynpunkt” för? Det framstår som en abstrakt bild av den allmänna samhällsmoralen: det överenskommet goda och acceptabla. Att innefatta åhöraren liksom sig själv i talet är ett retoriskt grepp (Johannesson 1998:27). En central del av den före detta ordförandens framställning utgörs av en retorisk glidning. Först skapar han en gemenskap mellan honom och mig och *alla* brottsoffer, via bilden av ett risksamhälle: ”vi är alla potentiella brottsoffer, även du och jag”. Sedan skapar han en gemenskap *mot vissa* brottsoffer utifrån en annan symbol: ”samhällssynpunkt”, en symbol som jag förväntas inse värdet av.

Den före detta ordföranden framställde brottsoffrets sociala status som godtycklig i det inledande citatet. (”Det är ju inte socialgruppsbetonat”). Sedan blir emellertid godtyckligheten tvärtom ett retoriskt problem i hans framställning, tycks det (”ibland brottsoffer...”). Den skarpa gränsen mellan offer och gärningsman upphävs, vilket gör att de båda identiteterna kan framstå som tillfälliga och utbytbara. Den före detta ordföranden tvingas hantera svårigheten att övertyga om brottsoffrets sympativärdighet i samhället, då personen i nästa stund kan ”förvandlas” till en gärningsman. Identiteten som brottsoffer framstår som en normativ essens i framställningen (jfr Katz 1977). Benämningen får inte grundas på ”omständighet” om den ska betraktas som ”realistisk”; personen måste göra sig förtjänt av titeln och inte endast ”låna den” tillfälligtvis. Den före detta ordförandens nästa retoriska grepp är att framställa exklusionen från brottsoffergruppen som frivilligt vald och som brottsoffrens eget ansvar:

Mats: Ja det är ju så här, den kategori människor är sällan den som söker kontakt med oss va, i klartext så är det ju så va... Det är ingen grupp som söker sig till oss utan... eller vi når inte den gruppen av olika skäl va.

Anna: Okej, fast jag rent statistiskt sådär, så kan det ju vara... [otydlig röst].

Per: (Samtidigt) Jaa det finns ju va.

Anna (Samtidigt): Nästan oftare (skratt)?

Per: Men det som är... jag kan väl säga det utan att säga för mycket... att den gruppen människor kommer sällan i kontakt med oss va. Och skulle den komma i kontakt så är vi ju inte främmande för att hjälpa en människa, men dom *söker* sig ju inte till oss.

Ett sätt att hantera motsägande exempel inom en kategori kan vara att skapa nya underkategorier (Potter & Wetherell 1987:122). Det kan relateras till vad Andersson & Furberg (1996:171) kallar kvasikrympning av definitioner. Om man vill markera att vissa exemplar inom en grupp bör ses som mindre representativa eller av sämre kvalitet kan man lägga till ord som "inte riktig, sann, genuin" osv. Uttrycket "ibland brottsoffer" kan ses som en sådan kvasikrympning. Enligt Andersson et al (ibid.) är kvasikrympning en gest som kan påvisa att talaren rör sig i riktning mot uteslutning av en företeelse. Man signalerar att objektet – eller företeelsen – ligger i utkanten av tillämpningsområdet och inte i dess centrum.

Den före detta ordföranden i Brottsofferjourernas Riksförbund kallade ett visst slags brottsoffer för "ibland-brottsoffer" när han diskuterade varför vissa brottsoffer inte bör få ekonomisk kompensation. I citaten ovan lämnar han termen "brottsoffer" helt. Först kallas de "kategori människor" ("den kategori människor är sällan den som söker kontakt med oss") och sedan enbart "grupp" ("ingen grupp som söker sig till oss"). Därefter används "människa" igen ("vi är inte främmande för att hjälpa en människa"). Slutligen benämns de som "fall" ("dom fallen får vi ju kanske inte"). Kvasikrympningen har alltså gått mot en reell krympning. Dessa "(ibland-)brottsoffer" kan fortfarande få stöd i egenskap av "behövande människor" men bara om de själva söker stödet, de erbjuder det inte. *Namnet* brottsoffer erbjuder de dessutom inte längre i framställningen. Uteslutningen framstår som ett känsligt ämne, vilket t ex märks genom Mats kommentar "utan att säga för mycket...".

I slutet av citatet framstår han som lättad när han kan överföra ansvaret på polisen, en ansvarsfördelning som kan ses som en ideell organisations tolkningsresurs:

Anna: Nej fast jag tänkte just att man [de jouraktiva] samarbetar med polisen, då sitter dom [brottsoffersamordnarna] ju också så och väljer ut vissa [offer].

Mats: Ja! Precis! Dom gör ju det, dom fallen får vi ju kanske inte.

Anna: Nä (Skratt).

Användning av exempel är ett retoriskt grepp, som presenterades tidigare i kapitlet. Den ursprungliga betydelsen sägs vara det prov som köpmannen tog av en vara, t ex av en bit tyg, för att visa kunden vilken fin kvalitet hela rullen tyg hade (Johannesson 1998).⁸⁹ Inom Brottsofferjouren visas detta retoriska grepp i citatet ovan då Mats, den före detta ordföranden, framhåller att brottsoffer kan tillhöra alla socialgrupper – vara "vem som helst". Exemplet åstadkommer en retorisk förening av det typiska

89 Inom retoriken kallas det också för "synekdoke", vilket betyder "en del för helheten".

och idealiska. Genom detta undviker han att upplysa om att de personer som oftast drabbas av brott också oftast utför brott och även i regel tillhör en bestämd socialgrupp. Han undviker dessutom att upplysa om att denna grupp i allmänhet inte är den som mest uppmärksammas (som offer).

Mats framställer erfarenheten som brottsoffer i analogi med bilden av ett slumpmässigt våld. På så sätt framstår den som mer neutral samt allmängiltig och offerrörelsens moraliska ställningstagande kamoufleras: dvs tendensen att avvisa eller undvika "ibland-offer". Motsägelser som den före detta ordföranden uppvisar behöver emellertid inte enbart tolkas som ett medvetet kamouflage, utan det kan också handla om ett dubbelriktat identitetsarbete. Man förmedlar samma idealbild av den egna organisationen inför allmänheten som inför de egna medlemmarna (Fine & Sandstrom 1993). Det är två sidor av samma identitetsprocess, enligt Ann-Mari Sellerberg (1993:193), som skriver om handikapporganisationer:

Det handlar om en parallellitet och dubbelhet i precisering av vad man är /---/ Föreningen förmedlar inåt en tolkning – "så har vi det" – i samma stund som den agerar socialpolitiskt som remissinstans och aktiv bevakare med samma "så har vi det". På det individuella planet går dessa båda processer samman.

Motsägelseorna kan dessutom ses som en oövertäckt följd av "offerideologins" olika sidor, en tanke som jag ska utvecklas nedan.

Ideologins gränser

Olika forskare har beskrivit hur människors identifikation – och medlidande – med brottsoffer kan ha en samhällsintegrerande funktion (se Boutellier 2000:15-16, Tham 2001:35). Ett mål med offerideologin kan paradoxalt nog vara att gruppen brottsoffer ska bli större. Genom att man medvetandegör om det offerskap som olika företeelser antas omfatta kan allt fler personer ses som offer. Fenomenet (att vara brottsoffer) uppfattas därmed som verkligt och "objektivt" existerande. Deltagarna i offerrörelsen önskar så att säga höja upp den subjektiva, känslomässiga erfarenheten till en allmän, kollektiv verklighetsnivå. I enlighet med kvinnorörelsens slagord, tar de fasta på att "det privata är politiskt". En del av kampen för brottsoffer har med andra ord gått ut på att offrens upplevelser inte ska ses som deras egen skuld eller privata erfarenhet. Man vill visa att erfarenheten är allmängiltig.

Denna kamp förefaller samtidigt har lett till en oförmåga att kritiskt granska många påståenden som görs i brottsoffrens namn. Man använder sig av populariserade samhällsvetenskapliga perspektiv, sk sociologismer och psykologismer (Åkerström 1995b, jfr Berger & Kellner 1982). Ett andra problem förefaller vara att deltagarna i offerrörelsen vill upprätta en "objektiv" moralisk gräns mellan en skyldig gärningsman och ett oskyldigt offer, men också kämpa för att brottsoffrets "subjek-

tiva” berättelse ska bli hörsammad, bortom sådana krav på objektivitet. Ett fastställande av en objektiv fast gräns mellan offer och gärningsman kan betyda att man inte tar alla subjektiva versioner av offerskap på allvar. Konsekvensen skulle t ex annars vara att även gärningsmannens anspråk på offerstatus skulle kunna hörsammas. Offerrörelsen sägs ha initierats som en reaktion *mot* en sådan tendens. En tendens som ibland kopplats till 70-talets kriminalpolitiska ”behandlingsideologi”, enligt vilken gärningsmannen också ansågs vara ett offer (Linstedt-Cronberg 2002, Tham 2001). Offerideologin tycks därför omfatta en central motsägelse – eller åtminstone möta ett svårslutligt dilemma. En formell, rationaliserad rättsordning står mot en informell, moralisk ordning som tar sig mer känslomässiga uttryck

Émile Durkheim beskriver träffande hur en subjektiv, individuell sfär har blivit ”helig” i det moderna samhället, vilket betyder att den personliga integriteten tas allt större hänsyn till. Han skriver uttryckligen om konsekvensen för brottsoffer:

Det innebär att en medkänsla med brottslingen kan uppväckas genom medkänslan med brottsoffret, eftersom det är samma slags känsla: just den känsla som sätter igång de repressiva handlingarna tenderar att stoppa och mildra den. Samma mentala tillstånd driver oss att straffa och moderera bestraffningen. Det ligger en verklig och oundviklig motsättning i att skydda den mänskliga värdighet som kränkts hos offret genom att angripa den i gärningsmannens person. Det enda sättet, inte att lösa motsättningen, för den är olöslig, men att minska den är att mildra straffen så mycket som möjligt (refererat av Boglind et al 1995:211).

Att individuella rättigheter blivit ”heliga” i samhället innebär att inte bara brottsoffrets integritet utan även brottslingens integritet måste skyddas. Durkheim (ibid.) menade att ett sådant erkännande skulle komma att leda till ett mildrande av straff, något som han dock inte såg som oproblematiskt. Han förutspådde att bestraffningen av brottet inte skulle motsvaras av den allmänna avskyn mot det. Det innebär att det finns en skillnad mellan människors känslomässigt grundade syn på övergrepp mot individer och de lagliga följder som dessa ger upphov till. Deltagarna i offerrörelsen kan tänkas vilja råda bot på detta upplevda ”glapp”. En del av deras samhällskritik utgår från ett resonemang kring det allmänna rättsmedvetandet. Man kritiserar bristen på överensstämmelse mellan detta medvetande och skrivna lagar eller rättspraxis. Lagar dömer människor i enlighet med krav på rationell och strikt bevisföring, men domarna är inte alltid folkligt förankrade och upplevs inte vara moraliskt giltiga. På senare tid har det t ex skapats debatt i Sverige kring våldtäktsdomar som upplevs vara omoraliska.⁹⁰

90 (se *Aftonbladet* 041111, *Sydsvenskan* 050129, jfr Wénnsstam 2002). I *Sydsvenskan* står skrivet under rubriken: ”Sexutnyttjad flicka får allmänhetens stöd”. ”Fallet med den sexuellt utnyttjade flickan i Motala har upprört allmänheten landet runt. På fredagen hade över 450000 kronor samlats in för att hjälpa henne gå vidare i rättsprocessen”.

Utvidga och krympa

Hur har offerideologin utvecklats med tiden? Jag vill reflektera kring denna fråga, dock utan att göra anspråk på en definitiv slutsats. Bilden är inte entydig eftersom det finns tecken på både en "utvidgning" och en "krympning" av dess omfattning (jfr Tham 2001). En "utvidgning" tyck ske eftersom allt fler erfarenheter – och nya grupper – uppmärksammas som brottsoffer i samhällsdebatten. Det kan vara barn som mobbas i skolan eller som blir vittne till misshandel i hemmet, ungdomar som rånas, eller homosexuella som utsätts för hatbrott osv (se t ex Åkerström & Sahlin 2001). En konsekvens av offerdiskursens genomslag i samhället är bl a att allt fler människor gör anspråk på att ingå i gruppen brottsoffer (Tham ibid.). Det verkar inte finnas någon tydlig gräns, om någon gräns alls existerar. T o m poliser gör anspråk på kompensation från Brottsofferfonden i egenskap av brottsoffer, dvs den grupp som kanske allra minst förväntas göra det.⁹¹ Antalet personer som sökt pengar från Brottsofferfonden hade nästan fördubblats mellan åren 1999–2003 (*Sydsvenskan* 030902).⁹² Statens kostnader för skadestånd till brottsoffer ökade med 70 procent år 2003 (*Svenska dagbladet* 2003-09-05). Ökningen antas, enligt artikelförfattaren i *Sydsvenskan* (ibid.), inte bero på att kriminaliteten har ökat i samhället, utan på att människor fått mer information om möjligheten till att få ersättning.

Samtidigt finns det tecken på en "krympning" av ideologins omfattning, vilket möjligen kan ges en pragmatisk och ekonomisk förklaring. Brottsoffermyndigheten sägs numera göra ett mer restriktivt urval i sin utdelning av ekonomisk ersättning till brottsoffer. Delvis på grund av ekonomiska begränsningar. Myndighetens resurser räcker inte till det stora antal personer som söker ersättning. Samtidigt tycks en avvisning av offeraspiranternas anspråk inte bara ha ekonomiska orsaker, vilket den före detta ordföranden bekräftade i ett tidigare citat (se diskussionen av "samhällssynpunkt" ovan). Avvisningar förefaller ofta bygga på antaganden om att personerna inte är tillräckligt uppenbara eller ideala offer.

En moraliskt och ideologiskt färgad kamp för att etablera ett samhällsproblem kan följaktligen också ta en mer restriktiv linje och måste inte bli det slags "offerindustri" som Best (1999) beskriver. Framförallt uppenbaras praktiska hinder då kampen ska utföras av en myndighet, såsom Brottsoffermyndigheten i detta fall. Ideologiska syften vägs sannolikt mot pragmatiska och ekonomiska. Brottsoffermyndighetens ökade krav på brottsoffers bevisade oskuld (och på en tydlig kontrast mot gärningsmän) kan sättas mot deras samtida kamp för att brottsoffers rättigheter ska erkännas.

91 År 2002 uppkom t ex ett fall där en polis sökte brottsskadeersättning från brottsofferfonden för att han blivit biten i armen av en man som greps efter att ha rånat en butik. Brottsoffermyndigheten fastställer i sitt nyhetsbrev (2002, årg. 7) att det "måste beaktas att det ingår i dennes (polisens i tjänst) arbetsuppgifter att ingripa mot besvärliga och våldsamma personer." Samtidigt ställs de inför frågan om "en polis vid ett ingripande mot en våldsam person har en beredskap inför att bli biten". De kommer fram till att eftersom bettet var kraftigt och orsakade ett sår går det utöver vad polismannen ska behöva utstå som del i sin arbetsroll. Han antas ha varit utsatt för en allvarlig kränkning mot sin personliga integritet och ersätts med 5000 kr (vilket dock är 3000 kr mindre än vad Tingsrätten dömde skadeståndet till).

92 Först om varken gärningsmannen eller om individen inte har en försäkring som täcker kan staten träda in, via Brottsoffermyndigheten.

Brottsofferjouren kan ställas inför en liknande paradox, även om de inte direkt tvingas ta ställning till fördelningen av ekonomisk ersättning. Även de måste övertyga om värdet att stödja gruppen brottsoffer och samtidigt sätta gränser i stödarbetet.

Dessutom måste deltagarna i offerrörelsen beskydda offerbegreppets värde i sig. Det som tillskrivs värde i ett samhälle är oftast de företeelser som varken är för lätt eller svårt att uppnå. Symbolen "brottsoffer" kan riskera att urvattnas och förlora betydelse både om den börjar användas alltför strikt (i samband med höga moraliska krav) eller alltför allmänt (utan att ställa krav).

Sammanfattning

I detta kapitel har jag först analyserat den typ av offerbilder som visas fram när man presenterar organisationen Brottsofferjouren offentligt. Jag inledde med en analys av "melodramatiska gester" i skildringar från tidningen *Brottsoffer*. Den avbildade personen sitter med nedböjdt huvud och dennas ansikte är skyddat. Min tolkning är att symboliken kan ha som avsikt att klargöra att individen är drabbad och förtjänar vårt medlidande. Ansiktet förmodas symbolisera brottsoffrets "själv" (self). Att personernas ansikten är dolda och ofta skyddas bakom deras händer, kan ha som syfte att visa att deras själv har kränkts. Därefter har bilder av tre "exemplariska" offer skildrats. En idealtypisk bild av en äldre kvinna, en slumpmässig våldsbild av en man med otur och en strategisk bild av "en misshandlad kvinna". Jag ville visa hur idealbilderna har en likformighet, men också kan visa på motstridiga sidor av rörelsen kring brottsoffer, vilka sammanlänkas i organisationens retorik. Mannen som oförmodat blir överfallen kan t ex i viss mån ses som en motsats till den svaga, äldre kvinnan. Samtidigt omfattas de alla av en gemensam moral; de framstår som uppenbart värdiga vår medkänsla.

Därefter utvecklades analysen av offerideologin, genom att jag visat hur de jouraktiva inte bara tycks vilja väcka uppmärksamhet kring brottsoffer, genom att lyfta fram extrema fall. De tycks även vilja övertyga om ett realistiskt projekt och en politisk neutralitet. Slutligen har jag pekat på motsägelser inom och kring offerideologin. Kategorin brottsoffer framställs först, i en intervju med en före detta ordförande i Brottsofferjourernas Riksförbund, som neutral och inkluderande "alla". Sedan tycks dock gruppen krympa ihop för att endast inkludera vissa utvalda personer (de tydligt oskyldiga). Slutligen diskuterar jag kortfattat hur offerideologin har utvecklats med tiden. Jag nämner att det finns tecken på både en "utvidgning" och en "krympning" av dess omfång. En "utvidgning" tyck ske eftersom alltfler grupper uppmärksammas som brottsoffer i samhällsdebatten. En krympning tycks ske eftersom Brottsoffermyndighet numera är mer restriktiv i sin utdelning av ekonomisk kompensation via Brottsofferfonden.

”En vanlig medmänniska”

De ideella stödpersonernas arbete framhålls som ett komplement till både ett informellt och ett formellt stödjande nätverk, dvs till privata stödformer (familj och vänner) såväl som statliga och offentliga (t ex socialförvaltningen och psykoterapeuter). I detta arbete aktualiseras en rad gränsfrågor, vilka har sin utgångspunkt i relationen till dessa formella och informella stödformer. Stödformen överskrider traditionella gränser mellan en privat och offentlig relation. Bör stödpersonen stödja likt en vän eller en terapeut, eller inte likt någondera? Dessutom aktualiseras frågor om information – hur mycket bör en ”vanlig medmänniska” veta om den hon ska stödja? Och hur mycket bör mottagaren veta om givaren?

Gränser till ”grannroller”

De jouraktiva framhåller sin roll som ett komplement till – och inte som en ersättning för – de professionella. Ralph Turner skriver om närliggande rollers (”other-roles”) betydelse för övertagandet av en roll:

An actor has an indefinite number of definitions of the boundaries between roles which will serve equally well the logical requirement of role-taking. But the placement of any of these boundaries, whether for a fleeting instance or longer period, limits or determines the identification of other roles /---/ ...every role is a way of relating to other-roles in a situation (Turner 1962: 22-23).

Hur markeras gränserna kring stödpersonsrollen, dvs hur konstrueras denna roll med hjälp av sina ”grannroller”? Jag ska belysa ovanstående fråga med hjälp av Arlie Hochschilds begrepp ”känslarbete” (1983). Känslarbete står för det (oftast osynliga) arbete som utförs då känslor formas och förändras, i enlighet med särskilda samhälls- eller organisationsideal. Begreppet pekar mot ett stöd- eller servicearbets tvetydiga gräns mellan en personlig och professionell roll samt mellan en intim och anonym relation. Detta slags gränsdragning aktualiseras, enligt Lynn Jones (1997), särskilt i den stödform som ideella krisjourer utgör. Arbetet sker via telefon och de jouraktiva måste etablera relationer snabbt, då stödet inte utförs i en längre tid men ofta berör

mycket privata, känslomässiga frågor. Därför krävs förmågan att uppnå en relativt intim kontakt men samtidigt lyckas vara förhållandevis anonym (och t ex kunna avsluta relationen efter en bestämd tid). För att vara stödperson inom Brottsofferjourer tycks det krävas en förmåga att *balansera på gränsen* mellan ett personligt, känslomässigt engagemang och en instrumentell distans. Först ska jag undersöka hur gränser sätts gentemot närliggande roller. Detta tema vill jag sedan utveckla genom att visa hur ”tid” används som gränssättande identitetsmarkör.

Gräns till psykolog

En stödperson beskriver skillnaden mellan att vara stödperson och psykolog:

Greta: ...jag tror ändå på den där kvinnan som sa att ”nej jag vill inte vända ut och in på hela mitt liv från det jag föddes” och det-

Anna: (Skratt) Nej, det är det som skiljer sig åt kanske att ni pratar om det som har hänt eller vardagliga saker...?

Greta: Om bara det här fallet (mm). Det finns ju dom [stödpersoner] som tar ut svängarna ordentligt men det ska man nog inte ge sig in på, det tror jag inte. Man ska inte göra det mer invecklat än vad det är utan- Ja jag är som sagt väldigt naturlig och det tror jag är bäst. Vara en glad, positiv medhjälpare, eller vad man ska kalla det för, ingenting annat alltså. Man kan inte ge sig ut för att vara nåt man inte är, då kan dom [brottsoffren] bli fruktansvärt besvikna.

Greta presenterar en naturlig, vanlig och anspråkslös medmänniska, som har ett snävare fokus, vilken hon ställer mot psykologens invecklade och krävande arbete vars uppgift är att ”vända ut och in på hela personens liv”. Den terapeutiska influensen blir tydlig när jouraktivs använder begrepp som ”bearbetning” och ”kris” som tolkningsresurser. I samtal och intervjuer, likt denna, blir emellertid tvärtom skillnaden mot psykologrollen ett sätt att ge mening åt den ideella rollen.

Gräns till psykolog och polis

En annan stödperson, Vera, beskriver sin roll som stödperson, en ”vanlig medmänniska”, via flera negationer. Det är *inte* att vara polisiärt dömande, men heller inte att vara psykolog. Å ena sidan betonar hon den personliga närheten och engagemanget, samt menar att hon som medmänniska måste ”sätta sig in brottsoffrens situation”. Å andra sidan betonar hon en professionellt neutral hållning. Om man känner tvivel angående brottsoffrens oskuld, ska detta tvivel inte visas för den andre poängterar Vera:

Vera: Är det så att man märker att man inte klarar av det så får man ju skicka det vidare till psykolog och få professionell hjälp. För vi är ju bara en sorts medmänsklig (eh)... medmänniska så att säga.

Anna: Vad lägger du i ordet medmänniska då liksom?

Vera: Jo en person som har empati va, som känner för [brottsoffren]. Man får akta sig för att sätta sig till doms eller på nåt sätt tycka- /---/ Om hon eller han är skyldig eller (eller) på nåt sätt med-

skyldig till detta, det har inte vi med att göra ett enda dugg. /---/ Utan jag kan få lov att tycka själv va, men jag får ju inte lov... Jag får ju inte *visa* det. /---/ Är det en polisanmälan alltså, då har ju vederbörande- mår ju vederbörande dåligt /---/ Och då (då) behöver hon eller han hjälp alltså.

Det verkar dels handla om att stödpersonen, i egenskap av "medmänniska", ska kunna vad Hochschild (1983:38) kallar "djupagera" (*deep act*). Det räcker inte att förändra sitt känslouttryck utan hon måste också förändra sina känslor, så att de passar organisationens rollförväntningar. Man ska känna med brottsoffren och inte döma dem även om det uppenbaras aspekter, som kan vändas mot dem. Samtidigt framställer Vera en sorts känslokontroll, som Hochschild (ibid.:37) kallar "ytagera" (*surface act*) som styrande. Denna innebär att man endast förändrar känslouttrycket, i enlighet med specifika känslonormer, men inte själva känslan. "Jag kan få lov att tycka själv men jag får inte lov att visa det", säger Vera. Hennes eventuella brist på förmågan att "djupagera" – att känslomässigt delta helt och fullt i den andres subjektiva värld – kompenseras av ett "objektivt" bevis på brottsoffers rättighet till stöd ("Finns det en polisanmälan... behöver han eller hon hjälp "). Trots att hon tidigare avgränsade sig mot ett polisiärt perspektiv används det alltså även som en tolkningsresurs.

Gräns till privatperson och vän

Ovan uppmärksammade jag identitetsskapande gränser gentemot offentliga stödroller. Nedan vill jag istället uppmärksamma distinktionen mot "det privata". Var går gränsen mellan att stödja såsom privatperson och såsom stödperson? Existerar någon sådan gräns överhuvudtaget? I en intervju med stödpersonen, Anna-Karin, tar jag för givet att vara "ideell" är något skilt från att vara "privatperson". Hon instämmer först inte, men ändrar sig och tar därefter upp exempel på hur hon skulle ha svarat en vän till skillnad mot ett brottsoffer:

Anna-Karin: Är det en god vän som ringer och har råkat ut för nånting.../---/ då kanske jag skulle säga det att "okej, det va jättetråkigt det här, men å andra sidan, du gjorde ju faktiskt det också... /---/ så du är inte *helt* oskyldig". /---/ "Vissa människors kan liksom gå därifrån om dom blir arga." Men jag kanske inte på samma sätt skulle göra det [säga så] om det va ett brottsoffer som ringer och pratar och säger att "jag blev påpucklad här"...

I egenskap av stödperson tänker hon över vad hon säger så att hon inte leder in brottsoffren på "fel spår" och de sedan tar på sig skuld för brottet. En god vän kan hon däremot ifrågasätta mer, samtidigt som hon visar omtanke. Om hon t ex tycker att deras handlande förvärrade brottsituationen, kan hon säga det öppet, medan hon som stödperson undviker det. Stödpersonen måste vara mer försiktigt lyssnande och mindre frågvis, eftersom frågor (om orsak och verkan) kan tas för kritik, menar Anna-Karin vidare:

Man tänka sig att om det är en ilsken, stor typ som kanske har ett dåligt ölsinne... då kanske det är bättre att traska därifrån. Det hade jag kanske sagt till min kompis men likväl hade jag stått vid hennes sida om vi hade alltså - /---/ Det hör man ju, att man ska inte lägga skulden på den andre. Och det är ju inte det att [jag gör det] när jag pratar med mina kompisar, men eftersom dom vet att jag vill dom väl va... [Sedan] är det ju hans [gärningsmannens] fel ändå, hur man än vrider och vänder på det. Och det ska ju anmälas.

”Möter du en ilsken, stor typ med dåligt ölsinne, är det bättre att traska därifrån”, hade hon kunnat råda sin kompis. Det hade hon däremot inte kunnat säga till brotts-offret. Han eller hon hade kunnat missta det välmenande rådet för en skuldtillskrivning. Vännen hade däremot förstått att hon stod vid dennes sida, att det var gärningsmannens skuld till syvene och sist. Detta beror, enligt Anna-Karin, bl a på att hon och brottsoffret är främlingar. Två vänner kan lita på att de står på varandras sida och kan därför våga ge uttryck för kritiska synpunkter.

Skillnaden kan dock även förknippas med skilda samtalsnormer och kontexter. Ett informellt stödjande samtal kan rymma fler nyanser än en offerretorik och en organisationskultur, där en nyanserande ansvarstillskrivning riskerar att förknippas med ett otillbörligt gärningsmansperspektiv. Gränsen mellan ett privat samtal med en vän och ett ideellt samtal med ett brottsoffer går med andra ord via ansvarsfrågan.

Nedan visas hur en enkel stödjande gest kompliceras av en oklar gränssättning, gentemot den personliga såväl som den professionella stödrollen. Psykologen, som leder stödpersonsutbildningen, har givit råd till en blivande stödperson att vara försiktig så att hon inte överidentifierar sig med brottsoffren och ”blir nåt annat” (än stödperson). Samtalet får brottsofferassistenten att associera till en situation,⁹³ då hon var osäker på hur hon skulle bemöta en person under ett stödsamtal. Brottsofferassistenten associerar till en vardaglig vänskapsroll, men frågar också en terapeut om råd i sökandet efter ”rätt” ideellt stödjande gest. Hon kunde inte ge en kram, vilket hon skulle ha givit sina vänner som grät, tyckte hon. Skulle hon istället ge henne en liten klapp på armen, så som en terapeut kanske skulle göra? Följande är utdrag från en utbildningskväll som observerats och transkriberats:

Brottsofferassistenten: Första gången jag hade ett brottsoffer som grät här, då- jag va inte alls förberedd [på] hur jag skulle göra. Så tänkte jag: ”ska- jag vet ju hur jag gör när... alltså mina vänner som...” Jag tänkte, jag kan ju inte krama om den här personen. Ska jag klappa lite på armen... eller? Och då blev jag nästan lite paralyserad, så jag bara- Nä jag visste faktiskt inte vad jag skulle göra, så då satt jag bara och gjorde ingenting. Men sen pratade jag med XX som är samtalsterapeut, [så] sa hon att ”låt dom gråta färdigt, dom- man behöver inte alls göra nåt fysiskt, man bara sitter. Ja man kan erbjuda dom en servett”. /---/

Psykologen: Överhuvudtaget ge känslor tid, att våga liksom lita på att det är okej, att du [brotts-offret] får komma här. Så att man inte tröstar bort, utan att man tröstar fram, brukar jag säga.

Det slutar med att hon bara sitter still ”paralyserad” och inte gör någon konkret åtbörd, vilket ändå visar sig vara precis rätt, enligt psykologerna. Stödjaren ska inte ”trösta bort” känslor, genom en kram, klapp eller rätt ord, utan ”trösta fram” genom

93 Det är alltså en brottsofferassistent som beskriver sin upplevelse, vars roll i viss mån kan skilja sig från stödpersonernas. I detta sammanhang kan hennes erfarenhet nog jämföras med en stödpersons, eftersom samtalet inte berör hennes roll som samordnare.

att sitta still och ta emot. I detta fall gör terapeuten följaktligen ingen skillnad mellan hennes professionella stöd och ett ideellt stöd. De båda perspektiven kan mötas via offerrörelsens alternativa känslökultur (jfr Gordon 1989).⁹⁴ Brottsoffret måste ges särskild tid och plats för sina känslor, känslorna kan t o m behöva framkallas.

En "medmänniska"

"Förmågan att lyssna" och att "visa empati" är de två egenskaper som förknippas med medmänsklighet i relation till stödpersonsrollen. Ofta ställs de mot byråkraters eller professionellas bristande empatisk förmåga och tid. En jouraktiv förknippar de ideellas lyssnande med att "vara tyst tillsammans" med brottsoffret. En "helande" tystnad kontrasteras mot att "prata sönder" (jfr Rytterbro 2001:85):

Anna: Det här med medmänniska pratar man ofta om också. Vad lägger du i ordet medmänniska och medmänsklighet?

Mona: Mm, ja du, det är väl det här som vi- medmänniskan måste kunna lyssna (Anna: Mm) och vara tyst tillsammans med- Inte prata sönder...

Anna: Nä.

Mona: Inte prata förbi eller liksom försöka skyla över utan eh... Ja det handlar ju väldigt mycket om att lyssna, ha empati.

Anna: Mm, finnas där-

Mona: Våga se, våga höra.

"Prata sönder" blir sedan utvidgat till att "prata förbi", att skyla över brottsoffrens erfarenheter. En medmänniska svarar – med tyst empati – på den andres känslouttryck så att det framstår som berättigat.⁹⁵ Medmänniskoidealet är relaterat till tid. Stödpersonen ska inte "prata förbi", utan "stanna upp" (jfr kap.5). Mona kopplar också denna tidsrelation till mod. Att inte ha tid att stanna upp och lyssna till offerberättelsen, så som professionella kritiserats för, förknippas med feghet. En ideal (ideell) medmänniska har modet att "våga se, våga höra" om det hemska.

Jag frågar stödpersonen Greta vad hon lägger i ordet "medmänniska", varvid Greta svarar med att återigen hänvisa till att vara positiv och "kunna lyssna". "Lyssna" innebär dock inte endast att höra vad den andre säger, utan även att anpassa svaret till brottsoffrets känsloläge. Medmänniskan ska t ex inte svara en person som är nära gränten med ett "tjoho!":

Greta: (samtidigt) Jag är sån ja, jag tror det viktigaste, det är att man ser på den personen något så när, hur den medmänniskan är. Så att man utgår ifrån den så att man inte skriker "tjoho!"

94 Denna "känslökultur" kommer att presenteras i kap. 8. "Känslökultur" står för de meningssammanhang som används för att tolka och forma känslomässiga erfarenheter. Dessa kan erbjuda förklaringar av känslans natur samt normer för hur känslorna bör uttryckas eller förändras.

95 Motsatsen till "skylar över" är "visa fram", vilket kan relateras till Cooleys teori om spegeljaget. Cooley (1922/1983) beskriver ett "spegeljag", som skapas via den andres gensvar eller via individens tolkning av detta. Individens kan känna stolthet (vilja "visa fram") eller skam (vilja "skylar över") för sin upplevelse som brottsdrabbad, beroende på speglingens resultat.

(Anna: Skratt) om det är en person som man ser nästan börjar gråta (Anna: Nä) Jag menar... utan då får man ju liksom- Då får man ju vara den tröstande typen. Är det en som är "lite tjoho", då får man kunna vara det också.

Stödpersonen kan, som "medmänniska", inte mekaniskt följa någon standardform, utan måste utgå från personen han eller hon möter i telefonen. Medan Greta säger att stödpersonen måste vara "tjoho" om brottsoffret är det, menar hon emellertid att det ibland kan vara fel att följa med i den andres känslouttryck. En anpassning till brottsoffret kan också innebära att man måste trösta och inte gråta med:

Rösten i telefonen kan man höra mycket av, om den säger "äh vilken tur att du ringde! Ååh jag har väntat på det här!" Då kan ju inte jag skrika på samma gång "ja heej!" /---/

Anna: Anpassar efter-

Greta: Ja hur den personen är, så är man själv (Anna: Ja). Det tror jag är en bra medmänniska. Det tror jag då, att man är.

Anna: Att man ser den andras behov och-

Greta: Mm och inte att man gråter för att den gråter, alltså så långt får det inte gå, (Anna: Skratt) utan då får man ju vara den tröstande typen.

En känslomässig identifikation kan överskugga men också underbygga stödrollen, enligt Greta. Stödpersonen måste visa den andre tecken på identifikation ("hur den personen är, så är man själv") men får inte bli gå helt upp i samtalet, utan måste behålla viss distans. Det kan ses som en illustration av social responsivitet (Asplund 1992:29). Här handlar det dock inte bara om att människan *är* socialt responsiv, utan också om att hon *bör* vara det. Medmänniskan bör följa den andras känslouttryck och dras med; känna vad den andre känner. I andra ledet måste dock responsiviteten disciplineras och upphör då att vara en genuin social responsivitet, enligt Asplunds tes (ibid.). Greta visar också hur deltagandet måste formas, i enlighet med stödrollens krav, hon beskriver hur hon t ex bör vara tröstande och inte gråta med.

Tidigare har jag framställt hur de jouraktiva är införlivade i vad jag benämnt en "offertrasmis", ett interaktivt nätverk, inom vilket de guidar offeraspiranter. Jag benämnde denna väg offergång. Den jouraktivs guidning och uppmuntran av en offergång framstår som en kontrast mot den inställning som uttrycks i ovanstående citat. De brottsdrabbade personerna ges rätten att få respons på sina bekymmer, lämnas ifred och få tröst. Att så att säga få stanna upp och slippa "gå offergång". De jouraktiva vill befria brottsoffren från experters sjukförklarande diagnoser och höga prestationskrav, vilket framhävs som det specifikt medmänskliga bidraget.

Tiden som tvetydig gräns

I kapitlet "Organisationens identitet" diskuterades hur "professionella ideella" företrädare för organisationen försöker utmejsla en organisationsidentitet via tidsresonemang. De fördelar som en informell, ideell stödroll antas representera ställs mot den formella stödrollens föreställda nackdelar i form av t ex tidsbrist. De jouraktiva vill ge den tid de professionella *inte* ger, vilket kopplas till en samhällskritik. Nedan vill

jag belysa hur de ideella stödpersonerna sätter symboliska gränser mellan personlig vänskap och professionell roll via tiden som identitetsmarkör. Att avsluta fall kan likaväl göras med motivet att man inte är psykolog eller terapeut som att man inte är en vän eller "sällskapsdam".

Följande fältanteckning är från en kväll under drop-in-verksamheten, då de två stödpersonerna Sissela och Annette var närvarande:

Sissela får besök av ett brottsoffer, som hon har väntat på /---/ Det är en kille i 20-års åldern /-- /- Hon säger att hon nu sagt till honom att hon inte kan ringa honom fler gånger, men att han kan ringa henne om det är nåt. /---/ Fortsätter kontakten kan hon inte vara stödperson längre: "det blir nånting annat". Hon har gjort vad hon har kunnat och kan berätta för honom vad det betyder att han mår som han gör, om kriser och så, men hon vet inte hur djupt det tar. Kanske borde han uppsöka en psykolog istället, säger hon.

Fortsätter Sissela att upprätthålla kontakten med brottsoffret kan hon inte vara stödperson längre, menar hon: "Det blir nånting annat". Hon syftar förmodligen på en roll som terapeut, eftersom hon sedan refererar till brottsoffrets eventuella behov av psykologhjälp. Precis när hon har påtalat allvaret säger hon dock att brottsoffret kanske tvärtom borde tänka på att "gå ut och leva livet":

Hon berättar att hon sa till honom: "gå ut och lev livet, gå hem till din tjej och hyr en bra film"... /---/ Hon och Annette pratar vidare om en stödperson som berättat om att hon haft ett fall i ett helt år. Det hade XX [stödpersonernas handledare] inte gillat riktigt, säger Sissela. Han hade sagt att "det blir ett terapeutjobb inte stödpersonsjobb". Ja, säger Annette, "för man kan ju inte älta om brottet i ett helt år ju. Det måste vara andra saker de pratar om då".

Sissela är tydligt engagerad i fallet men förefaller ha satt en gräns där hon inte tycker hon kan göra mer. Å ena sidan understryks fallets allvar, hon menar att fallet kan kräva mycket tid. Å andra sidan refererar hon till en stödperson som haft ett fall för länge, "i ett helt år" och påpekar att detta inte skulle ha uppskattats av stödpersonernas handledare. Någon strikt gränsdragning verkar dock inte ha existerat i någon längre tid inom organisationen.

En stödperson, Vera, som har arbetat länge på brottsofferjouren, berättar att hon haft kontakt med ett brottsoffer i tre år. Jag frågar henne om det blivit en personlig kontakt och om gränserna kring en sådan:

Anna: ...Känner du att du får personlig kontakt då liksom?

Vera: Ja det kan jag säga. Oh ja!

Anna: Ja, det är inte så att man kan fortsätta träffas sen, eller det är...?

Vera: Ja nu tror jag mer att det är lagt på att han ringer nån gång så nu är det inte- Han är helt okej nu även om han fortfarande har besvär, /---/ Han ringer nån gång och (eh) jag ringer nån gång och hör hur det är, så det är mer på personlig kontakt kan jag säga.

Hon är alltså först odelat positiv till den kontakt som hon beskriver som "personlig". Kanske vågar hon närma sig vänskap efter att kontakten inte längre upplevs handla om brottsoffrets stödbehov? Efter att jag hänvisat till Brottsofferjourens regel att

stödpersoner inte ska bli vän med brottsoffren (se Larsson & Stub, 1998:32) vänder hon perspektiv. Hon drar en skarp gräns mot umgänge med brottsoffer:

Anna: ... är det nånstans en gräns att du inte ska liksom börja umgås med nån eller?

Vera: Nä *det* gör jag inte.

Anna: Det gör man inte?

Vera: Nä, absolut inte. Nä utan och t ex. också (eh) när man när man ringer, så att vissa människor kan ju prata i det oändliga. Och där måste man sätta en gräns, så det har vi sagt alltså. Ja, en halvtimme, trekvart mer bör man inte ta, utan då säger vi att "nu tror vi inte vi kommer längre idag".

Vera talade först spontant utifrån sig själv och sin erfarenhet av ett fall, som förefaller ha engagerat henne. Därefter distanserar hon sig och börjar tala i "vi-form" samt återger formellt Brottsofferjourens stödnormer med hjälp av citering. (...då säger vi att "nu tror vi inte vi kommer längre idag"). Stödpersonerna rekommenderas avsluta sina stödsamtal efter cirka en halvtimme.⁹⁶

Det tycks som om stödpersoner liknar sin ideella roll vid "grannroller" för att hantera rollens vaga gränser och tydliggöra den, åtminstone tillfälligtvis. En annan stödperson, Greta, framhåller först hur hon nästan blivit vän med ett brottsoffer, vilket hon upplevt som positivt i det intervjuutdrag som presenteras nedan:

Greta: Det var en kvinna som jag var och besökte på sjukhuset. Henne har jag lite kontakt med än, fast det hände för... ja det är säkert tre fyra år sen nu minst. Så hon har varit hemma hos mig och jag har varit hos henne några gånger och sådär. Nästan så att man blev lite god vän med henne.

Anna: Jaså.

Men bristen på formella gränser – att betraktas som vän – tolkas sedan som problematisk, när hon mött personer som hon upplever har utnyttjat hennes välvilja. Då upplevs deras tolkning av henne som en personlig vän mer negativ. Greta berättar:

Greta: Men så finns det ju tyvärr också sådana som när man kommer riktigt in på livet på dom... Inget (inget) ont sagt om dom här kvinnorna, men jag har träffat på ett par fall och dom trodde man var en god vän, en sällskapsdam om du förstår.

Anna: Mm dom kände sig ensamma och-

Greta: Överhuvudtaget- Som alltså inte pratade om brottet överhuvudtaget utan pratade om andra saker, om sitt liv...

I exemplet med kvinnan som Greta besökte på sjukhuset får associationen till vänskap visa på en positiv närhet, vilken går utöver den vanliga stödrelationen. De har t o m varit hemma hos varandra, vilket brukar ses som en normöverträdelse. I den andra berättelsen blir associationen till vänskap istället en hänvisning till ett normbrott. I detta fall tar hon fasta på vikten av att hålla sig till gränserna för stödpersonsrollen. Brottsoffret talar om andra saker än brottet, menar Greta. Det framgår dock sedan att det nog egentligen inte är stödsamtalens innehåll som problemet handlat om. Snarare tycks hennes reaktion handla om upplevelsen av att vara utnyttjad:

⁹⁶ Temat utvecklas vidare i kap. 5 ovan.

Greta: Men (skratt) det slutade med, i det ena fallet [att] hon visade mig på nånting ute på balkongen. Och så sa hon att hon skulle tömma ett par krukor för det hade gått nåt spill på hennes rosor. Ja det gjorde ju jag, jag tog ju krukorna och tömde dom, såna saker... Jag [otydlig röst] under krukorna efteråt, så tänkte jag "vad håller jag på med?"

Anna: Utnyttjande liksom? (skratt)

Greta: (Samtidigt) "Vad håller jag på med?", tänkte jag. Jag skulle ju inte va nån slags piga här ju, det blev ju lite konstigt.

Anna: Lite konstigt ja?

Greta: Så att så långt ska man ju kanske inte gå.

Gretas känsla av att gränsen överträtts ("vad håller jag på med?") förefaller börja med ett vagt obehag. Obehagskänslan kan relateras till gåvorelationens känsleregler. Om mottagaren av stöd inte ger en "gengåva" i form av respekt och tacksamhet, utan förningar "gåvans" värde med anledning av att denna (dvs stödet) ges gratis, kan det upplevas som ett normbrott (se Hochschild 1983:76, jfr Mauss 1950/1972). Känslan definieras sedan genom en referens till andra roller, vilka förknippas både med en personlig och med en professionell sfär. Hon associerar till brottsoffrets felaktiga anspråk på henne som personlig vän. Men hon associerar också till traditionellt kvinnliga roller, som t ex sällskapsdam och piga, som innebär en underordning.

De ideellas gräns mot en "personlig" och "professionell" grannroll framstår som tänjbar. Ibland utmålas en bild av den ideella stödrollen som liknar en professionell stödroll. Men andra gånger definieras det ideella perspektivet istället som en motsats mot professionella och man betonar sin positiva informalitet (jfr kap. 5). Hur gränsen definieras mer precist tycks t ex bero på hur relationen till "klienten" ser ut eller hur arbetssituationen upplevs. Såsom Wieder (i Emerson 2001:76ff) visar i studien *The convict code* kan en organisationsnorm inte enbart ses som objektivt existerande, eftersom den används och omskapas retoriskt av aktörerna. Normen kan refereras till som om den vore påbjuden och självklart existerande. Den kan dock samtidigt vara ett sätt för aktörerna att markera sin relation gentemot andra medlemmar, gentemot ledningen och även gentemot forskaren som kommer in på fältet.

Stödpersonernas relation till – och återgivning av – den normativa gränssättningen (som ska styra deras kontakter med brottsoffer) formas i samtal med signifikanta andra.

Att utbilda medmänniskor

Till skillnad mot en professionell terapeut, som har genomgått en längre utbildning och har ett institutionaliserat regelverk att luta sig mot, är den ideella stödpersonens roll mer flytande och formbar. Den bygger t ex i hög grad på människors personlighet, enligt jouraktiva. Men det är å andra sidan inte vilken personlighet som helst som efterfrågas. En ideell stödperson skall vara en person som har empati och ett socialt engagemang (se Larsson & Stub ibid.). Den ideella stödpersonen ges också ad-

ektiv som "naturlig" och "vanlig". Ändå framstår rollen som anspråksfull och krävande. De "ideella professionella" dvs ledargestalter och administratörer inom organisationen, framhåller betydelsen av utbildning och viss kontroll av stödpersonernas arbete. För att personer ska ges inträde – få lov att "träda in" i stödformen och börja utöva stöd – måste de först genomgå en kort utbildning. Dessförinnan måste de emellertid anses ha rätt egenskaper, vilket avgörs genom en intervju.

Nedan ska jag undersöka hur en "lämplig" respektive "olämplig" stödperson beskrivs i intervjuer, i samtal under stödpersonsutbildningen, under ett handledningsmöte samt i en "drop-in-verksamhet". Jag vill också se på vilka sätt "lämplighet" relateras till gränsdragningen mellan en personlig och professionell identifikation.

En före detta ordförande i *Brottsofferjourernas riksförbund* framhåller "kvalité" som viktigt att eftersträva, samtidigt som han framhåller att det inte är någon särskild utbildning som krävs. Sedan presenterar han också organisationens krav, på blivande stödpersoner som ett medvetet redskap för att skapa efterfrågan och höja de ideellas status. Det som är för lätt att uppnå sätts inte värde på, varken av stödpersonerna eller generellt i samhället:

Ska va status, det ska vara fint att vara stödperson. /---/ Ja, dom ska stå på kö [för] att bli stödpersoner för oss, för- /---/ Det minns jag, åttiofem, åttiosex... vi hade problem att få stödpersoner då, "jaa då kvalitén", sa jag, på ett sammanträde. Jag var ordförande i den lokala bojen [brottsofferjouren] då i [staden] X. "Nu ska vi ha intervju och sen ska det vara ett nålsöga att gå igenom för att bli stödperson, då kommer folk och stå på- och knacka vår dörr" (Anna: Skratt) Och vi fick kölista, det var ingen som trodde på (på) det. Faktum var att det blev det.

Ett arbete som görs gratis riskerar att nedvärderas vilket balanseras genom utbildningskrav. "Det ska vara ett nålsöga att gå igenom" men det är inte "särskild utbildning som krävs" utan stödpersonerna är "vanliga" empatiska personer som "kan lyssna", enligt den före detta ordföranden. Samma dubbelhet framkommer när en anställd på en av de lokala jourer som jag studerat, beskriver hur hon väljer ut stödpersoner. Hon beskriver först en lämplig stödperson som en med rätt slags motiv, särskilda sociala och psykiska kompetenser för att hjälpa:

För det har tyvärr funnits folk som kommer in och själva har väldigt mycket obearbetade (eh) krissituationer i sitt liv /---/ Om det är missbrukare, tycker jag inte att dom platsar t ex /---/

Hon förknippas sedan dessa särskilda förutsättningar med vanlighet:

Alltså en *vanlig människa*. Det ska inte va en supermänniska överhuvudtaget, men en människa som kan engagera sig. Som har empati och som- Med sunda värderingar. *Vanliga* värderingar så att säga. /---/ En person som faktiskt vill engagera sig i samhället och är villig att bistå med sin del, så att säga, vad den än må vara.

"Vanlig" kontrasteras mot en viss sorts avvikande problem och motiv. Hennes beskrivning av stödpersonsrollen, som först framstod som kravfylld, får genom hennes retoriska framställning sedan stå för något som alla kan uppnå. Stödpersonen behöver inte vara en "supermänniska", säger brottsofferassistenten. Därefter förknippar hon även vanlighet med empati, sunda värderingar och ett socialt engagemang. Det

tycks dock vara en "ovanligt vanlig" person som beskrivs som ideal för stödpersonens rollen, dvs en person som inte avviker, varken i en negativ eller positiv bemärkelse. Hon använder sig först av den folkpsykologiska kristeorin (en utförlig beskrivning av denna finns i kapitel 8). Men vid slutet av citatet ovan lyfter brottsofferassistenten istället fram värdet av ett medmänskligt engagemang och framhåller att detta kan få lov att se ut på olika sätt. ("En person som är villig och bistå med sin del, vad den än må vara".)⁹⁷

Brottsofferassistenten framställde, i ovanstående citat, risker med stödpersonen som själva har varit brottsoffer, vilket hon sedan utvecklar:

Brottsofferassistenten: För att det är den brottsdrabbade som måste få sin chans att tala ut /---/ [om] hur hon /---/ mår just då. (Anna: Mm) Inte hur den här stödpersonen mår, för det är ganska så ointressant. (Anna: Skratt) /---/ Det ska liksom inte vara någon sorts (eh), jag vet inte vad jag ska förklara...

Anna: Bearbetnings...?

Brottsofferassistenten: Ja för båda liksom, utan det är *en* person som ska ha hjälpen så att säga. Alltså naturligtvis ska man [stödpersonen] också ha hjälp (skratt), men kanske inte just i den situationen.

Brottsofferassistenten framställer en lämplig stödperson som en person med ett altruistiskt engagemang. Motivet till att vilja hjälpa andra ska inte vara egoistiskt motiverat. Det får inte grundas på en önskan att "ta itu med sina egna problem". Stödpersonen ska ha "bearbetat sin kris", vilket också beskrivs i *Handboken för stödpersoner* (1998:2): "Under utbildningen [till stödperson] kanske man kom underfund med att den egna krisen trots allt inte var bearbetad...". Rollerna måste vara tydliga och inte utgöras av ett ömsesidigt stödjande utbyte. Här framstår identifikationen med offret alltså som ett hot mot en god stödrelation.

Vikten av att personer inte engagerar sig ideellt för att bearbeta sin kris, tas även upp under stödpersonsutbildningen. En stödperson berättar hur hon reagerat starkt på en blivande stödpersons agerande, under ett iscensatt stödsamtal som utfördes under stödpersonskursen. Följande fältanteckningar gjordes när jag observerade en kväll av "drop-in-verksamhet". Två stödpersoner pratar informellt med varandra:

"Det var hemskt", hon som skulle spela stödperson tog brottsoffrets plats och "då kan man ju inte stödja!". Annette instämmer: "Lärarna hade ju just sagt att vi skulle inte göra så. Och så går hon direkt och gör precis vad vi inte skulle göra. Jag vet att du var väldigt upprörd över det". "Ja jag gick direkt och sa till XX [brottsofferassistenten] för jag tycker det är viktigt att man ser till att det inte blir fel personer. För annars går det ju ut över oss", "Ja" säger Annette, "för det förstör vårt rykte och vi har ju gott rykte, alla på tingsrätten berömmar oss".

Kvinnan antas ha överfört sina egna erfarenheter, som före detta brottsoffer, när hon skulle ta rollen som stödperson. Det är inte något riktigt stödarbete som utförs, utan

97 En tolkning kan vara att bilden av den vanliga, konventionella stödpersonen speglar bilden av det konventionella, "ideala" brottsoffret. En ytterligare tolkning är att bilden av vanlighet kan förknippas med organisationens eftersträlvade politiska och moraliska neutralitet (se kap. 6). Stödpersonerna beskrivs som "organisationens ryggrad" av en före detta ordförande, vilket kan skapa förväntningar på en viss stabilitet.

endast en träning inför det. Möjligen tror de att den blivande personen ska hantera sin roll i det verkliga stödarbetet på samma sätt? Temat har lagts stor vikt vid under stödpersonsutbildningen, vilket även visar på kristeorins centrala plats som förklaringsmodell inom organisationen (se kap. 8). I egenskap av ideella aktörer kan de uppleva att deras anseende och status måste försvaras i relation till professionella grupper.

”Opersonligt personlig”

Samtidigt som normer som markerar gränsen mot en felaktig personlig närhet betonas, tycks tolkningen av begreppet ”personlig” variera. Ibland framställs vissa ”personliga” egenskaper t o m som ett krav för att få arbeta som stödperson. Ofta ses det också som fördelaktigt om man lyckas skapa personlig närhet och förtroende i stödrelationen. En egen erfarenhet av brott kan uppfattas som en möjlighet att skapa ett sådant förtroende. Stödpersonen kan ha lättare för att förstå brottsoffret, menar en brottsofferassistent:

Alltså det är väldigt bra... eller vad man ska säga? Det är nyttig erfarenhet att [ha] varit utsatt för ett brott tidigare, om du är stödperson. Man vet vad den har gått igenom och så vidare. Man vet vad det innebär. Men det som är viktigt är inte om man har varit utsatt för ett brott eller [haft] en kris tidigare i sitt liv, utan det viktiga är om man har bearbetat det.

Det är samma anställda som tidigare beskrev att stödpersonens egen erfarenhet som brottsdrabbad kunde hota stödrelationen, som citeras. Hon understryker dock framförallt ”bearbetning” av erfarenheten som viktig. I nedanstående skildring av ett samtal under en stödpersonsutbildning visas en liknande ambivalens. Borde stödpersoner undvika att stödja personer med liknade erfarenhet eller tvärtom ges just dessa fall?

Som du Vera [en blivande stödperson som tidigare varit utsatt för rån] kan... Eventuellt så skulle det kunna vara så att du känner att du... gärna skulle vilja ta ett [offer för] rån t ex Eller precis tvärtom, jag vet inte hur du...?

Psykologen: Ja det kan ju också vara alltså, /---/ men då måste du veta också att du har den tillräckliga distansen till det du varit med om så att inte det: ”ja men *så* var det *precis*”, att du förstärker det, va...

Vera: Ja det står här i [stödhand]boken också, att man måste ha det på avstånd. Det är lättare att förstå när man själv har varit med om det, men man ska inte prata om det.

Förståelsen mellan parterna i stödrelationen får gärna vara grundad i likhet och identifikation. I rollen ingår krav på en känslomässig förståelse, enligt de jouraktiva som citerats. Det verkar emellertid vara ett slags kontrollerad och underförstådd identifikation som eftersträvas.

Stödpersoners erfarenhet kan vidare styra vilken sorts fall som stödpersonerna får tilldelade av brottsofferassistenten. Under en stödpersonsutbildning, som jag obser-

verat, beskriver en jouranställd hur hon ”mixar ihop” stödpersoner med brottsoffer. Personlig samstämmighet, kön och ålder styr tilldelning av fall, enligt en stödperson:

Ros-Marie: Och hon [brottsofferassistenten] vet ju ungefär, /---/ vem som kanske lämpar sig för just det fallet och så, så att det är ju- Vi är ju olika. /---/ Och det handlar ju kanske om kön också va. Jag menar, det kanske är lättare för en kvinna som blivit utsatt för våld att tala med en kvinna, kanske ungefär i samma ålder eller nåt så.

Här betonas vikten av att använda stödpersonernas personliga förutsättningar eller erfarenheter. Erfarenhet av att t ex vara en yngre kvinna förmodas skapa närhet och förståelse för annan yngre kvinna. Risker för överidentifikation i stödrelationen nämns inte i detta sammanhang.

Förståelsen för brottsoffrets situation ska grundas på stödpersonernas närhet till det vardagliga världen, enligt organisationens självpresentation. De är ”vanliga medmänniskor” som kan förstå och stödja en annan ”vanlig medmänniska”. Likhet och personlig identifikation kan följaktligen ibland ses som en fördel. Samtidigt tycks alltså samma närhet kunna vändas till en nackdel. Stödpersonerna kan stå inför risken att ses som den form av (vanliga) samtalspartners, som man kan träffa på i den vardagliga världen. De kan t ex vara personer som mest vill prata om sina egna bekymmer men inte lika ivrigt lyssna på den andres. Det kan också riskera att likna det ”vanliga” samtalets jämställda eller varierande roller, istället för en stödrelation med ett reglerat mönster av givande och mottagande.

Gestaltningen av stödpersonsrollen sker delvis ”uppifrån”; den formas och kontrolleras av ledande personer inom *Brottsofferjourernas Riksförbund* och inom de två lokala jourer som jag studerat empiriskt. Personer som är t ex styrelseaktiva eller utbildningsansvariga; sk ”ideella professionella” föreskriver arbetsnormer med hjälp av urval och utbildning, vilket jag framställt ovan. Stödpersoner berättar också att de får hjälp att ”sätta gränser” av den anställda brottsofferassistenten och av psykologen som håller i handledning.

Utvecklingssamtal

Ett exempel på den lokala organisationens professionaliseringssträvan är att man använder sig av utvecklingssamtal och handledning. Brottsofferassistenternas arbetsroll och -uppgift liknar stödpersonernas. Förutom dessa jämbördiga roller har de emellertid också en överordnad roll. De ska stödja samt vägleda stödpersonerna och i denna uppgift ingår även en kontrollerande och styrande funktion.

En brottsofferassistent berättar att den lokala jouren, som hon samordnar, numera använder sig av ”utvecklingssamtal” vilka hon jämför med arbetsgivares samtal med anställda. Samtalen ska ha tre funktioner, enligt hennes framställning. De ska hjälpa brottsofferassistenten att förbättra sitt arbete och de ska även hjälpa stödpersonerna i arbetet. Utvecklingssamtalen ska dessutom fungera som ett slags kontrollinstrument, vara ett sätt att utröna om stödpersoner anses ha ”tappat greppet” om sig själv personligen eller som stödperson. Hon berättar vidare:

Brottsofferassistenten: Man kan komma dit i dom samtalen också, att man (eh)...Det kan hända att någon behöver sluta /---/ nån tappar greppet om sig själv eller sin alltså vanliga situation utan att den märker det själv. Eller tappar greppet om sig själv som stödperson t ex

Vid dessa samtal förväntas stödpersonerna alltså berätta om sina upplevelser av arbetet och den psykolog som hållit i samtalen ska göra sig en bild av stödpersonernas "utveckling".⁹⁸ Stödpersonerna kan få råd om hur de ska hantera fall, men de kan också tillrättavisas och tvingas sluta, om de inte antas utövat sin roll på rätt sätt.

Brottsofferassistenten menar att det ställs färre ställda krav på de ideella än på anställda. Här framstår alltså strävan mot en ökad professionalisering (med t ex utvecklingsamtal och handledning) indirekt som ett sätt att kunna ställa mer krav på stödpersoner. Hon beskriver också hur hennes försök att styra stödpersonernas arbete måste ske mer indirekt, än en arbetsgivares:

Brottsofferassistenten: Jag tycker man får tassa på tå mycket mer kan jag tänka. Det är klart man gör, en arbetsgivare gör ju det också, eller en arbetsledare, fast det är ändå på ett annat sätt. /---/ där finns det regler, lagar, det finns fackförbund, det finns arbetsgivarföreningar, alltså allting är ju reglerat inom arbetslivet, det är det ju inte inom detta.

Man har följt en professionaliseringsmodell inom denna lokala brottsofferjour. Jag har t ex aldrig sett exempel på att någon stödperson skulle ha ansetts sätta för strama gränser, avvisat för många offeraspiranter av fel skäl, eller avsatt för lite tid till dem. Det beror emellertid inte på att denna tolkningsresurs inte skulle vara tillgänglig. Organisationen lägger stor vikt vid att stödpersoner ska ha empati och visa medmänsklighet. Stödarbetarna måste utöva ett känslorarbete på flera plan. Å ena sidan måste de etablera närhet: visa brottsoffren att de har medkänsla och är genuint engagerade, å andra sidan måste de etablera distans: visa organisationens "ideella professionella" att de inte är överengagerade och söker bearbeta sin "kris" (jfr Jones 1997).⁹⁹ Här syns empatins och engagemangets tvetydiga position inom den lokala organisationskulturen, vilket ska utvecklas nedan.

98 Den nyligen påbörjade handledningen för stödpersoner har emellertid haft dålig uppslutning, trots att den sägs vara obligatorisk. Eftersom det är ett ideellt arbete uppfattas kanske handledningen inte ses som bindande. Brottsofferassistenten poängterar i sin tur motiv som stödpersonernas rädsla för krav eller överdrivna respekt för handledaren. Här blir hennes överordnande ställning mot stödpersonerna tydlig. Hon försöker övertyga dem om fördelen med nya organisationsformer och har det största ansvaret för jourverksamheten.

99 Det kan jämföras med Jones studie av en krisjour i USA. Hon beskriver hur de jouraktiva följde en gemensam mall som skulle guida stödsamtalen. Denna fanns för att de skulle undvika att bli för känslomässigt involverade, men samtidigt fick arbetet inte fick "gå på rutin", då de ville skapa tillitsfull relation. Ett liknande känslorarbete skildras i Smiths and Ericksons (1997) studie *For Love or for Money*. De anställda instruerades hur de skulle hantera klienternas känslor i arbetet, t ex väga spontanitet mot instrumentalitet för att skapa trovärdighet och tillit.

Teknifierad känslomässighet

Moderniteten förutsätter en teknisk hantering av mänskliga relationer, hävdar Berger och Kellner (1973/1981:32ff) i boken *The Homeless Mind*. En sådan byråkratisering eller teknifiering har framställts som att "person" blir "position" (Berg 1992:138, Berger och Kellner *ibid.*). Mot denna bakgrund kan stödpersoners empati både kopplas till "person" och "position". Försöken att konstruera och undervisa människors empati kan ses som en symbol för modernitetens teknifiering av känslor.¹⁰⁰ En viktig bit av "psykologisk teknifiering" är emotionell kontroll. En teknisk logik som anpassas till den resultatnriktade och problemlösande produktionsprocessen, föreskriver kontroll över fritt flytande känslomässighet. Det krävs och institutionaliseras en "kall", kontrollerad, eller i psykoanalytiskt språkbruk "nedtryckt" känslomässighet.¹⁰¹ (Berger & Kellner *ibid.*:35).

Den moderna teknifieringen av känslolivet kan nog tänkas ha ökat snarare än minskat sedan Berger och Kellners bok skrevs. Deras analys är fortfarande aktuell, samtidigt som bilden är mer komplex, åtminstone i relation till det i det empiriska fält som jag undersöker. Det är inte bara en typ av kontrollerad känslomässighet, den som som Berger & Kellner beskriver som resultatnriktad, "kall" eller nedtryckt, som framkommer. Det är även en "varm", autentisk känsloutlevelse som eftertraktas (se kap. 8). Hochschild (1983) har visat hur en sådan känsloreglering ingår i flygvärddinnors arbete, i studien med den talande titeln *The managed heart*.¹⁰² Hon skildrar hur de anställdas känslouttryck, som t ex representativa leenden gentemot klienter, måste framstå som "äkt" och okontrollerade. I själva verket innebar det inte en mindre kontroll än vad ett kyligt och distanserat känslouttryck skulle göra, enligt Hochschild. I Brottsofferjouren görs en stor del av arbetet via telefon, vilket därför innebär att stödpersoner måste anpassa tonläget och rösten, men också orden, till mottagarens känslor. Hochschild (*ibid.*) beskriver också hur känslöarbetet både är styrt "uppifrån", utövas av organisationens ledning och "nedifrån" (dvs har internaliserats av yrkesutövarna). Denna bild kan stämma överens med de jouraktivas presentation av Brottsofferjourens känslökultur och stödpersonernas känslöarbete.

Konkreta regler för stödpersonernas engagemang anges t ex i *Handboken för stödpersoner*, på Brottsofferjourenas Riksförbunds hemsida (www.boj.se) och tas upp under stödpersonsutbildningen. Att agera inom tolkningsramen för "stödperson" kan betyda att (som det står i stödhandboken) "visa att han/hon lyssnar och försöker sätta sig in i situationen, genom att säga "mhm", "ja jag förstår", men också att: "kunna se framför sig hur situationen har uppstått", att ta brottsoffret på allvar (1998:37). Be-

100 Även om de ideellas "empatierbudande" också kan ses som en modernitetskritik (jfr Hochschild 1983).

101 Arbetssituationer kan tillåta nischer för friare former av känslomässighet, t ex skämt och lekfullhet men de måste antas stanna inom kraven för arbetsmoralen

102 Många emotionssociologiska studier har influerats av hennes analys av ett företags känsloregler. McDonalds och Disneyland har bl a studerats, där det visades hur anställda tvingades bemästra irritation och andra känslor för att förkroppsliga företagets image. Liknande studier har även gjorts av i relation till arbeten inom vård och omsorg av olika slag (se t ex Yanay & Shahar 1990, Franks, David & McCarthy E. Doyle. 1989, Dahlgren och Starrin 2004)

stämda normer och riktlinjer för stödpersonernas engagemang bestäms av jouraktiva inom *Brottsofferjourernas Riksförbund*, eller av aktiva inom lokala jourers styrelser. Normernas betydelse understryks i flera olika sammanhang som jag observerat och studerat, som t ex handboken för stödpersoner, handlednings- och stödpersonsmöten osv.

Stödnormerna är förvisso bestämda, men också motstridiga. I *Handboken för stödpersoner* (1998: 32) står det skrivet: "Ett slut på kontakten måste ske utifrån brottsoffrets vilja". Därefter beskrivs vikten av att stödpersoner "sätter gränser", t ex avslutar varje samtal efter 45 minuter, och "ser till att inte stödsamtalet övergår i vänskapskontakt" (ibid.). Stödpersonerna förväntas både avsluta fall och överlåta detta till brottsoffren; följa men befrias från fasta relations- och tidsgränser. Denna tvetydighet kan relateras till Mertons (1976: 65ff) beskrivning av hur oförenliga normer kan införlivas i samma yrkesroll. Han tar läkarrollen som exempel, vilken kräver både affektiv distans och en medkänsla gentemot patienter. I enlighet med hans begrepp "sociologisk ambivalens" är specificerade normer och "motnormer" (counter norms) lika viktiga för rolltagandet. Istället för att se normen för affektiv neutralitet som den verkliga normen, uppfattar Merton (ibid.) normen för medkänsla som lika väsentlig. Det är endast genom ett dynamiskt samspel mellan dessa motstridiga normer som rollen kan utövas effektivt.

Begränsad inblick i hemliga rum

Nu ska jag utveckla temat personlig versus professionell roll, via sambandet mellan privat information och relationsavstånd. Sambandet brukar beskrivas som motsatt: när den privata informationen ökar minskar avståndet i relationen (Zerubavel 1982:101). Enligt Simmel (1950/1964:126) kännetecknas intimitet som social form av att det som två personer ger – eller visar för – varandra inte delas med någon annan. Att ha privat information om någon kan således ses som ett tecken på närhet. I lika stor utsträckning kan det dock relateras till maktutövning och social distans, vilket t ex visas i Goffmans (1962/2004) klassiska studie *Totala Institutioner*. Framförallt i sådana fall då man har erhållit den privata informationen på annat sätt än genom personen själv blir kopplingen till maktutövning tydlig.

För att periodvis kunna dra sig tillbaka in i en privat sfär krävs en reglering av den sociala tillgängligheten. Rätten till kontroll över privat information kan jämföras rätten till en privat sfär, vilket alltså handlar om integritet. Goffman (1972:38ff) kallar denna sfär för ett "informationsreservat". Att skapa hemligheter kan vara exempel på en strävan efter sådan kontroll. Goffman beskriver fyra olika typer av hemligheter. För det första *insider*hemligheten som hjälper deltagarna i ett sammanhang att känna sig avgränsade från icke-initierade personer. För det andra den *anförtrödd*a hemligheten som en person blivit betrodd, för att han eller hon ses som särskilt pålitlig. För det tredje den "mörka" hemligheten som avslöjar ofördelaktiga "onda" sidor om en

person. Slutligen finns det en *strategisk* hemlighet som kan vara den information som en person har dolt för andra, för att uppnå något specifikt syfte i en situation. Dessa variationer av hemligheter kan relateras till de jouraktivas diskussioner och gränsdragningar, som ska presenteras nedan.

Privat information om stödpersoner

Eftersom stödpersonerna oftast ringer upp brottsoffren hemifrån måste de avgöra om de ska lämna ut sina privata nummer. Dessutom måste de avgöra om de vill att deras nummer ska kunna avläsas via en nummerpresentation. Olika stödpersoner – och även anställda – har lite förhållningssätt, enligt vad som beskrivs i intervjuer. Vissa väljer att lämna ut sitt nummer jämt, andra gör det sällan och ytterligare andra gör det aldrig. Det verkar inte finnas någon klar linje att följa. Olika argument och tillvägagångssätt används av stödpersonerna för att avgränsa sin privata sfär.¹⁰³

Stödpersonen Ros-Marie legitimerar sitt val att inte lämna ut sitt nummer med stödpersoners rätt till privatliv, i en intervju:

Ros-Marie: Vi vill ju liksom ha den distansen och jag personligen lämnar alltså inte ut mitt telefonnummer, det har också diskuterats det där. (Anna: Okej.) Det gör jag inte.

Anna: Också olika åsikter där?

Ros-Marie: Ja det är det. Det är klart om man säger, om det är nån äldre människa då som man pratat med nån tid, kan [den] ha telefonnumret och kan [få] ringa, men jag tycker man behöver det där privata också.

Stödpersonen argumenterar för en ”strategisk hemlighet” mot en ”anförtrodd hemlighet”. Hon föredrar att hålla sitt privata telefonnummer hemligt istället för att lämna ut det till offren, i avsikt att visa dem särskild tillit. Undantag framhålls emellertid i citatet ovan, t ex om brottsoffret är äldre och de haft kontakt i en längre tid, vilket kan tolkas som situationer då tilliten till offret varit ovanligt stark.

Ros-Marie fortsätter att betona sin rätt till privatliv, i intervjun, men också faran att själv bli ett offer. Att ha för stort förtroende för ett brottsoffer, t ex att gå hem själv till dem, kan innebära risken att kunna bli ett brottsoffer själv, menar hon:

Ros-Marie: Jag menar den tiden vi lever idag så tror jag nog man ska hålla sig liksom på sin integritet så man inte utelämnar sig för mycket, för att man kan ju bli ett offer själv. Om man säger så.

Anna: (Skratt) Stödpersonen blir istället offer? Man vänder på ja, (mm).

Ros-Marie: Det kan man, men jag har aldrig upplevt nåt negativt från nån gärningsman eller så, nå det har jag inte.

Ros-Maries gränsdragningar – t ex att hålla sitt privata telefonnummer hemligt – försvaras som om det vore självklart, genom en hänvisning till våra gemensamma föreställningar (jfr Baruch 1981). Jag förväntas förstå betydelserna av ”det där privata” och ”den tid vi lever idag” utan vidare förklaringar. De två argumenten, behovet av

103 Se även diskussionen av de jouraktivas sociala tillgänglighet ovan, kap. 5.

stödpersonens privata sfär och risken att något brottsoffer ska missbruka denna tillgång, ställs mot argument för att lämna ut sitt nummer. Hennes förhållningssätt ter sig som en kontrast mot andra organisationstypiska bilder, som av den altruistiska medmänniskan och av brottsoffret som oskyldigt och värnlöst (jfr Best 1999; Christie 1986/2001). Hennes uttalande att hon själv riskerar att bli offer kan även visa på skörheten i denna offerbild, dess entydiga oskuld förefaller vara skenbar eller tillfällig. När som helst kan kanske den brottsdrabbade bli gärningsman och hjälparen bli brottsoffer? Gränssättningar mellan offer och gärningsman, liksom mellan stödperson och brottsoffer, framstår med andra ord som mindre fasta i praktiken, än vad de ger sken av att vara teoretiskt.

Nedan ska jag fortsätta med att diskutera hur de jouraktiva hanterar information om klienter i förhållande till självbilden som "vanlig medmänniska".

Privat information om brottsoffer

Många jourer samarbetar med polisen för att få kontakt med brottsoffer via deras hänvisning, detta gör även de två brottsofferjourer som jag har undersökt. Polisen skickade till en början målsägandexemplaret till brottsofferassistenter och stödpersonerna fick ta del av denna innan de ringde upp brottsoffren.¹⁰⁴

Sekreteresslagarna ändrades år 2000 och polisen får numera inte längre lov att ge ut målsägandexemplaret. Idag ger de istället ett utdrag ur polisanmälan, vilket innebär att stödpersonen har tillgång till namnet på målsäganden, hans/hennes personnummer och adress, samt brottsrubricering.¹⁰⁵ I de fall en person har anmälts för brott mot en anhörig, t ex en partner eller förälder, lägger brottsoffersamordnaren ofta till en upplysning om att misstänkt och målsägande bor på samma adress.

Att de jouraktiva endast får tillgång till denna reducerade information om de brottsoffer som de ringer upp har inneburit en förändring i deras stödarbete. Från att tidigare ha kunnat utgå från informationen som gavs i anmälan, blev de beroende av att personerna själva skulle berätta om sin erfarenhet av brott. Deras ställning kan alltså sägas ha blivit mer lik en "vanlig medmänniskas". I stödhandboken framhålls t ex att: "inga akter eller journaler förs vid dessa kontakter [med brottsoffer]" (Larsson & Stub 1998:27).

På ett observerat medlemsmöte låter samtalet ungefär så här (samtalet är inte inspelat, men anteckningarna visar en ungefärlig bild). En stödperson är frustrerad över det nya systemet. Det föreligger en allmän osäkerhet angående skäl till förändringen och huruvida det är en information som alla har tillgång till:

Ordföranden på mötet [som även är stödperson, säger indignerat]: Det är klart, nu med det nya systemet så står man ju helt på noll. Man vet ju inte om det är en väskryckning eller misshandel eller vad, det visste man ju innan. Varför ska det va så, vi har ju tystnadsplikt?!

104 Denna innehöll information om brottsplatsen och en kortfattad beskrivning av brottet, så som förhållsledaren uppfattat det utifrån anmälarens berättelse

105 Brottsrubricering innehåller fakta som vilken brottskategori brottet antas tillhöra, tiden före brottet, handläggande myndighet och enhet, anmälningsdatum samt vem som har tagit upp anmälan.

Brottsofferassistenten: Det är på grund av sekretess, det finns olika nivåer för vad man får släppa ut. Det finns vissa saker som inte Brottsoffersamordnaren får veta, sen är det ännu fler saker som vi inte får veta. /---/

Stödperson1: Ja det är ju bara gärningsmannens namn som ibland togs bort.

Ordföranden: Men då visar ju det att det inte kan va för offentligheten.

Stödperson1: [Läser ur en informationsbroschyr eller rapport av något slag] "Rapporterna är tillgängliga för offentligheten..."

En stödperson menar att han blir osäker av att "stå på noll": dvs av att inte veta något om det brottsoffer han ringer upp. Det kan tolkas som att han upplever en ny och ovälkommen distans i stödrelationen, vilken gör det svårt för honom att få en klar bild av brottsoffret han ringer upp. Skillnaden är att tystnadsplikten endast är moraliskt bindande medan sekretessen däremot även är juridiskt bindande. Stödpersonen verkar förvånad och nästan förnärmad över att han utestängs från information om brottsoffret. Samtalet fortsätter med ordförandens klagomål och en ytterligare stödpersons betoning av svårigheter med att "förbereda sig" i det nya systemet, medan brottsofferassistenten och en styrelsemedlem påpekar fördelar.

Stödpersonerna slapp tidigare vara beroende av att brottsoffret berättade om vad som hänt dem. Deras kännedom om brottsoffrets erfarenheter kunde kanske upplevas som att stödpersonen liknar en närstående och skiljer sig från en oförstående främling? Att få en viss (om än begränsad) privat information om brottsoffren tycks ha fungerat som ett slags socialt interaktionsverktyg: en hjälp för att finna lämpliga samtalsämnen och veta vilka de borde undvika (jfr Simmel 1950/1964: 307-308).

Samtalet på mötet fortsätter med att brottsofferassistenten tar fram positiva aspekter med det nuvarande systemet. För mycket information kan försvåra snarare än underlätta stödarbetet, enligt brottsofferassistenten.

Brottsofferassistenten: Jo, men ibland känns det bättre nu. Jag kan säga att "det enda jag vet är att du råkat ut för ett brott", istället för som innan att "jag vet precis vad du råkat ut för". Det kan upplevas som jobbigt av brottsoffret om jag har tillgång till den informationen. Nu säger jag att "det enda jag känner till är brottsrubriceringen", så kan dom berätta vad dom känner för i sin egen takt.

Styrelseaktiv: Ja, brottsoffer behöver ju prata av sig.

Brottsofferassistenten: Innan stämde det dom berättade ibland inte med rapporten. Den kunde vara direkt felaktig och då kunde man ifrågasätta. Inte uttalat så... men man tänkte på det, det började surra i huvudet. Det kunde kanske brottsoffret märka och det var inte bra.

I den tidigare situationen kunde brottsofferassistenten ofrivilligt börja ifrågasätta brottsoffrens berättelseversion om denna skiljde sig åt från polisens. Hon framhåller därför värdet i att låta dem själva avgöra vad de vill berätta. En stödperson tar dock en annan hållning och vill poängtera risken med oärliga brottsoffer som är ute efter pengar:

Stödperson: Ja men brottsoffer kan ljuga också... Den äldre tanten som du pratade om [hon berättade tidigare om en gammal kvinna som blivit bestulen] som fick ersättning. Det visade ju sig att hon hade anklagat flera hemtjänstassistenter för att ha stulit från henne, de ringde till mig och berättade detta alltså.

Brottsofferassistenten: Jo, men det är inte vår roll att avgöra det... och ibland har polisen ont om tid, dom kan ha missat också. [Hon är kort i tonen] Nu får vi rikta in oss på att det är såhär.

Ordföranden: Det är klart. Och det kan som X [brottsofferassistenten] säger, vara fördel att vara nollställd så man inte har förutfattade meningar. Som i fallet med den väskryckta tanten som har 24000 på sig. [Ett tidigare diskuterat fall.] Då hade jag tänkt "hur kan man va så tokig och gå ut med så mycket?" Ja, man kan få fel associationer.

Brottsofferassistenten tillrättavisar stödpersonen som tar upp misstänkliggörande aspekter. Hon tar fasta på den tolkning av den ideella rollen som innebär att vara neutralt stödjande. Medan stödpersonerna i första hand uttrycker sig negativt om det nya arbetssättet tolkar däremot brottsoffersamordnaren den nyligen införda sekretessen mer positivt än vad stödpersonerna gör.

Kolliderande roller

Goffman skriver om teamframträdande men hans analys kan användas i en vidare bemärkelse. Han använder uttrycket "destruktiv information". Framförallt är informationen destruktiv för dem som uppträder, men även för publiken. Grupper önskar upprätthålla en definition av situationen som är samstämmig med deras framträdande, vilket kan leda till en underkommunikation i fråga om vissa förhållanden och överkommunikation i fråga om andra. Goffman (1959:141) skriver:

Given the fragility and the required expressive coherence of the reality that is dramatized by a performance, there are usually facts which, if attention is drawn to them during the performance, would discredit, disrupt, or make useless the impression that the performer fosters. These facts may be said to prove "destructive information".

Goffmans fyra olika typer av hemligheter kan relateras till de jouraktivats olika förhållningssätt. "Insiderhemligheter" hjälper de jouraktiva att känna sig avgränsade från icke-initierade personer. Denna kan relateras till stödpersonernas beskrivningar av att känna sig nollställda. De är utestängda från den privilegierade "insiderzon" som de tidigare varit en del av.

Brottsofferassistentens förhållningssätt kan i sin tur relateras till "anförtrodda hemligheter". Hon sade att brottsoffer, via det tidigare systemet, kunde berätta en version och polisens brottsanmälan en annan, vilket kunde skapa problem. Dels hotas brottsoffrets framträdande som en oskyldig och trovärdig person, dels hotas brottsofferassistentens framträdande, som en person som brottsoffer kan ha förtroende för. De två stödpersonernas uttalande att brottsoffer kan ifrågasättas om destruktiv information kommer till deras kännedom kan vidare visa att de antar att offeraspiranter kan bära på "mörka" eller "strategiska" hemligheter (oärliga motiv t ex). Därmed avslöjar de dock också förekomsten av en mörk, eller strategisk hemlighet om dem själva. Enligt offerretoriken och organisationens självpresentation ska de absolut inte ifrågasätta brottsoffers oskuld.

I Goffmans bok *Totala institutioner* (1961) används personalens information om patienternas aktiviteter som ett effektivt maktmedel. De intagnas hemlighållande blir till ett farligt men nödvändigt spel inom den totala institutionens lyhörda väggar. Denna avskräckande beskrivning av situationen på en psykiatrisk institution ligger

långt från Brottsofferjourens stödarbete. Psykiatriska journaler kan heller inte likställas med brottsanmälningar, de är långt ifrån lika utförliga och djupgående. Maktaspekter i koppling till privat information kan emellertid existera i dessa båda skilda sammanhang.

Om tendensen att ta fram de negativa aspekterna med det förra systemet är en anpassning till det nya är svårt att veta. Kanske hade kritiken inte uttryckts om arbets sättet fortsatt som tidigare. Samtidigt verkar brottsofferassistenten inte enbart vara strategisk utan tycks verkligen ha ändrat synpunkt. Hennes hållning kan också bero på den roll hon tar i situationen: en överordnad eller pedagogisk roll gentemot stödpersonerna. Det visar på ojämlikheten mellan henne och stödpersonerna. Hon är anställd, samordnande och har större ansvar, medan de är ideellt arbetande.

Strategier

Nedan visas en stödpersons berättelse om en strategi för att komma runt de nya bestämmelserna. Diskussionen försiggår under ett medlemsmöte som spelats in och transkriberats:

Vera: ... jag har (skratt) väldigt god erfarenhet av (av eh) utredningsmännen på kvinnorna, på (eh) roteln. Men det jag undrar är hur mycket man får lov att fråga när man- Därför det kan ju vara sådana fall där (eh) kvinnan /---/ inte har (eh) anmält själv kanske, utan det är nån granne som har- Och polisen har då blivit inblandad och då (då) är ju inte (är ju inte) kvinnan heller så pigg på att förmedla för mig va som har hänt och- Och bryr sig kanske inte, utan hon vill ha gubben ut så fort som möjligt. Men hur mycket får jag fråga....?

Stödpersonen kringgår det nya systemet genom att fråga poliserna och lyckas få mer information om fallen än den kortfattade stödpersonerna får via brottsoffersamordnaren. "Insiderinformationen" framstår som en källa till stolthet men också till oro eftersom den är förbjuden. Kanske kan hon sätta poliserna i klistret? Hon har lång erfarenhet av tillvägagångssätt för att nå de brottsoffer som inte söker hjälp själva. Hennes undran riktas dock inte mot brottsoffret utan gentemot polisen som kan råka illa ut. Men hon säger sig vara tvungen bryta mot sekretessreglerna för kvinnans skull:

Vera: Jag får reda på av polisen så mycket så att jag får- Men jag ve- Alltså jag vet inte med den här nya sekretessen, så vet jag banne mig inte om jag sku- Om jag tycker jag sätter polisen på lite [hal is] sådär. Den som har utredningen om den-

Polisen: Man får göra som man anser är rätt, tycker jag. Jag vet inte jag. Jag får nog säg det, jag brukar ofta- Nu kanske det är för mycket egentligen, för att (eh) nån gång kanske... att man skulle hålla igen. Men jag menar, bedömer jag att det inte kan va nån fara så är det klart, varför ska jag inte lämna ut det? För jag menar...

Vera: Vi har ju inte möjlighet- Vet man inte som har hänt, har man ju inte möjlighet att hjälpa. Det är ju det som är-

Här är det alltså två slags hemlighållanden som berörs. Dels sekretessen, dels kvinnans egen tystnad. Kvinnan undanhåller kanske medvetet fakta om brotts händelsen,

enligt stödpersonen. Därmed omkullkastas också hennes möjlighet att få hjälp, menar Vera. För att hjälpa henne måste stödpersonen veta något om henne.

Inställningen till sekretessfrågor kan liknas vid de advokaters som ska försvara personer som åtalats för skattesmitning som beskrivs i *Whitecollar Crime – A Portrait of Attorneys at Work* (Mann 1988). Mann skildrar hur advokaterna behövde viss information om klienterna. I vissa fall kunde advokater emellertid föredra att inte få viss information, eftersom det kunde hjälpa deras försvar. De använde då olika undvikningstekniker. De avstod t ex från att ställa vissa frågor eller uppgav att de föredrog att klienten inte talade om ett visst ämne på något möte.

Kan det existera liknande undvikningsstrategier i Brottsofferjouren? Deras argument angående motstridig information – att denna skapat problem i relationen mellan brottsoffer och stödpersoner – tyder på det. Att undvika information om polisens bild av brottsbilden kan kanske indirekt vara exempel på en undvikningsstrategi? Även om man inte skapat denna omständighet framstår en del jouraktiva som lättade över att den numera existerar. Stödpersonen berättade för brottsofferassistenten om hur ett brottsoffers oskuld ifrågasatts av hemtjänstassistenter, men hon verkade inte vilja lyssna till den informationen. Det kan möjligen tolkas som en ”destruktiv” information, som brottsofferassistenten inte ville ha. Hon hade redan hjälpt kvinnan och kan tänkas vilja fortsätta se henne som ett ”riktigt” brottsoffer.

Sammanfattning

Kapitlet inleddes med olika stödpersoners presentation av vad begreppet ”medmänniska” anses stå för inom den lokala kulturen. Stödpersonsrollen kan utmejslas genom sin relation till andra ”grannroller”. Man ska inte vara ”vän” men gärna personlig, inte vara ”professionell” men helst kontrollera sitt stödjande svar. Stödpersonen bör inte svara brottsoffrens gråt med ett glatt ”tjoho” eller döma dem om deras oskuld framstår som tvetydig. De olika exemplen sammanstrålar i begreppet ”känslöarbete” – anpassningen till organisationens uttalade och outtalade känsloregler. De ideella bör veta var en identitetsgräns ska markeras och när den är överflödigt, när man ska ”djup-” eller ”ytagera” (ändra känslan eller ändra känslouttrycket).

Samma tema fortsatte sedan med en analys av tiden som tvetydig gränssättare. Tiden kan fungera som differentieringsprincip mellan en privat och en offentlig sfär i det senmoderna samhället (Zerubavel 1981:140). Liksom rumsdimensionen kan tidsdimensionen fungera som en effektiv skiljelinje. Att avsluta fall visades kunna göras med hjälp av en hänvisning till en bestämd tidsgräns, såväl som mot en bestämd vänskaps och yrkesroll. Denna gräns tycktes ovanligt böjbar, samtidigt som den fastlades som om den vore definitiv.

Formen; de institutionaliserade försöken att skapa och kontrollera bilden av en ”ideal ideell” stödperson framstår som en kontrast mot innehållet som föreskrivs; den flexibla, personliga och informella stödform som presenteras. Organisationens pend-

ling mellan reglering och öppenhet, idealitet och professionalitet är ett tema jag sedan utvecklat i slutet på kapitlet via studien av informationstillgång. Först diskuteras hur stödpersonerna ofta tycks välja att hålla t ex sina privata telefonnummer hemliga från brottsoffren de stödjer och vilka slags skäl som uppges till detta. Sedan diskuteras hur de jouraktiva ställer sig till att få tillgång till privat information om offeraspiranterna. Det kan t ex vara ett dilemma för de jouraktiva att vilja ses som "vanliga människor" om de har privat kunskap om brottsoffer som de fått via polisen. Att det uppenbaras för offren att man samarbetar med polisen – en kontrollerande instans – kan ses som ett avsteg från en uttalad självpresentation. Det kan också vara ett dilemma att få information om offren som tycks bestrida dessas oskuld.

Brottsofferstöd som krishantering

Organisationsidentiteten och "offermatrisen" har skildrats i sin helhet i tidigare kapitel: dvs det interaktiva nätverk som formar brottsofferstödet ideologi och praktik. Detta kapitel ska särskilt uppmärksamma en av tolkningsramarna inom matrisen, den psykologiska tolkningsramen och krismodellen som denna omfattar. Denna tolkningsram är en av flera, som de jouraktiva använder. Samtidigt framstår den som mer betydelsefull än så. Brottsoffers "kris" går som en röd tråd i de jouraktivas arbete, enligt en brottsofferassistents framställning, i en intervju:

Anna: [Man] pratar om brottsoffer i kris, kriser och... För det är väl också en influens som finns inom Brottsofferjouren som man använder sig rätt mycket av?

Brottsofferassistent: Oh ja! Alltså väldigt mycket. Den här (eh) olika stadierna, chockfas, reaktionsfas, återhämtningsfas och det sista... Att det är en kris, det är jätt- Alltså krisens olika steg. Det går som en röd tråd som vi ska va medvetna om hela tiden i sam- dom samtalen vi har.

Kristeorin, som alltså är själva kärnan i en folkpsykologisk definitionsprocess, influerar tolkningen av andra områden än de (strikt) psykologiska eller terapeutiska, t ex den juridiska delen i offergången.

Brottsoffret sägs t ex få en kris genom rättegången, men också bearbeta krisen genom denna. Framförallt framstår kristeorin som viktig för den ideologiska aspekten på definitionsprocessen. Brottsoffer sägs kunna drabbas av en andra kris ("sekundär viktisering") genom myndigheters bemötande, vilket de jouraktiva vill motverka. Krismetforen genomsyrar följaktligen det ideella brottsofferstödet på flera plan. Den appliceras dessutom inte bara på brottsoffer. Även stödpersonerna guidas och värderas, med hjälp av kristeorin (se kap. 7). Om de har varit i kris tidigare, t ex varit utsatta för något brott, ska krisen vara "bearbetad", innan de börjar arbeta ideellt (se t ex *Handboken för stödpersoner* 1998).

Kristeorin

Psykiatrikern Johan Cullbergs bok *Kris och utveckling* (1975/1992) ligger till grund för de jouraktivitas förståelse av kristeorin.¹⁰⁶ En människa befinner sig i psykisk kris, enligt Cullberg (ibid.:15), när man råkat in i en sådan livssituation att ens tidigare erfarenheter och inlärda reaktionssätt inte är tillräckliga för att man psykiskt ska kunna bemästra den aktuella situationen. Han benämner plötsliga och oväntade svåra yttre påfrestningar – som innebär ett hot mot ens fysiska existens, sociala identitet och trygghet – som ”traumatiska kriser”.¹⁰⁷ En traumatisk kris kan, enligt Cullberg (ibid.), försvaga handlingsförmågan, ge upphov till en förlorad tillit till livet och till samhällets förmåga att skydda medborgarna från fara.

Definitionen av kris utökas dock från en kritisk livssituation och får även representera en förutbestämd process. Den traumatiska krisen delas in i fyra faser med specifika tidsangivelser.¹⁰⁸ Krisen börjar med en ”chockfas”, vilken pågår mellan någon minut till några dygn. Under detta tillstånd försöker den drabbade personen hålla verkligheten ifrån sig. Sedan kommer ”reaktionsfasen”, vilken tillsammans med chockfasen varar i ca 4-6 veckor. I denna fas försöker individen ”integrera verkligheten” och inse att ”livet går vidare”. Individen känner ofta förtvivlan, tomhet och isolering, samt får självmordstankar och okontrollerbara utbrott under denna tid. Därefter kommer ”bearbetningsfasen”, vilken varar mellan ett halvt till flera år. Den presenteras som fortsatt präglad av smärtsamma återupplevelser, men personen kan nu gradvis lämna det förflutna och börja söka nya kontakter och uppgifter i livet. Denna fas kan sedan övergå i ”nyorienteringsfasen”. Individen i kris har nu ”vänt sig utåt” och accepterat det förflutna även om ”det lämnat är”.

En viktig del av Brottsofferjourens stöd beskrivs som att uppmuntra brottsoffren att de gå från reaktionsfasen till de mer aktiva faserna, då bearbetning och nyorientering äger rum. I *Handboken för stödpersoner* uppges emellertid att inte alla brottsoffer klarar denna sista övergång (vilket också är de jouraktivitas tolkning av Cullbergs modell).

Två parallella tolkningar av ”kris”, som de jouraktiva presenterar, ska analyseras. De har båda har ursprung i Cullbergs modell. Å ena sidan antas en persons tidigare erfarenhet av en likartade händelse göra upplevelsen allvarligare, eftersom man påminns om ett ”trauma”. Den nya upplevelsen kan upplevas som en upprepning och

106 Cullberg är framför allt influerad av psykoanalytikern Erikson som beskrev levnadsförloppet som ett antal vändpunkter eller kriser, vilka ger både en ökad sårbarhet och kapacitet. Varje stadium (kris) ses som både som en risk och en utmaning, då utvecklingen antingen kan ta vid eller stanna av. Cullberg menar att krisbegreppet har fått definiera många olika slags företeelser, som t ex självmordsförsök, olika akuta psykiatriska störningar och ”normala” faser i människors psykologiska utveckling. Han vill emellertid begränsa definitionen eftersom som han skriver: ”motivet måste vara att begreppet riktar uppmärksamhet mot och ger uttryck för företeelser som man annars inte klart kan urskilja och förstå på rätt sätt” (ibid. 15).

107 Cullberg kritiserar tendensen inom vården att sjukförklara och reducera bort alls starka känslor av olust.

108 Cullberg menar att dessa i praktiken inte är klart åtskilda från varandra. Han varnar explicit för att använda kristeorin som en stel, statisk modell.

bekräftelse av en starkt negativ upplevelse och självbild. Å andra sidan kan frånvaron av en liknande erfarenhet vara just det som gör krisen till en kris (se Cullbergs definition ovan)

”Ogarderat, utan förvarning”

En psykolog, som var en av ledarna för stödpersonsutbildningen, år 2000, kommenterar en film som visats under ett av utbildningstillfällena. En taxichaufför rånas av en kund som han inte hyst några misstankar mot. Hans kollega – som också varit närvarande – lämnar honom strax därefter och ger honom inget stöd. (Samtalet har spelats in och transkriberats):

Han [gärningsmannen] är trevlig, han frågar vad han [taxichauffören] heter, vilket gör att jag kan tänka att vore jag taxichaufför så hade ju jag sänkt min eventuella gard. Och inte i första hand blivit så himla misstänksam... ”att här har jag en typ”, mot om han hade sett lite sluskig ut och varit lite ”öhööhö” [gör en min av att vara berusad eller drogad] såhär... Så att han invaggade ju honom i en trygg situation. Och sen- /---/ sen kommer det här [överfallet] utan nån förvarning. Om man som här [i filmen] invaggas i trygghet, så är det på nåt vis ännu mera (eh)... ogarderat...

”Om man invaggas i trygghet, så är det mera ogarderat...” Berättelsen illustrerar att den vardagliga distinktionen mellan trygghet och fara, ont och gott kollapsade när mannen föll offer för brott. Att personen utsatts på ett duperande sätt, inte bara rånats utan också lurats, framstår som särskilt brutalt. Psykologen fortsätter:

...Och sen kommer detta att (uh) han blir lämnad ensam, kollegan kör ifrån /---/ Om ingen säger nånting, så är det ju lätt att han i det här fallet tror ”ja, men det är nog jag som är konstig som reagerar såhär”. Så börjar den processen och får man inga signaler från omvärlden att ”det här är förfärlig händelse man har varit med om”, då är det lätt att man tystnar. Då tycker man det är pinsamt att ”just jag känner som jag gör”... Och tystnar man, så har man ingen chans till det här att sätta ord till det, för att få en både inre och yttre förståelse ”vad det faktiskt var som hände...”

Upplevelsen av att vara offer i situationen ges en kognitiv förklaring; individens behov av att kunna lita på sin kategorisering av verkligheten understryks av psykologen. I sina kommentarerna av filmen visar hon hur en brist på kognitiv tillit antas få känslomässiga konsekvenser. Offrets förvirring sägs skapa något som liknar Scheffs (1997) skamspiral; upplevelsen av ett inre främlingskap leder till ett yttre främlingskap (”man tystnar, vågar inte söka hjälp”). Ingen bekräftande signal anländer från omvärlden och tilliten hotas ännu mer. En ”andra viktimisering” läggs till den första.

Det är en schablonartad berättelse om en film som använts i ett pedagogiskt syfte: att visa på brottsoffrens kris. Den kan, som sådan, möjligen tydliggöra hur kognitiva, känslomässiga och moraliska aspekter sammanbinds i de jouraktivas förståelse av kris och krishantering. I psykologens framställning som citeras överdrivs kognitiva och moraliska gränser – mellan tryggt och farligt, överkligt och verkligt, gott och ont. Den trygga bilden av verkligheten hotas men försvaras: Vi *borde* kunna lita på den,

eftersom det är en känslomässig rättighet. En stödperson, Anna-Lena, uttalar sig i en fokusgrupp som handlar om äldres utsatthet för brott:

Nu syftar jag på dom som har gjort sak av det där gamla vanliga [syftar på sk åldringsrån]: ”kan jag få ett glas vatten eller låna telefonen” och så går det på ett helt annat sätt. /---/ Då säger [de gamla] att man kan ju inte lita på nån längre, man kan ju inte träffa nån människa och vara vänlig och trevlig och vilja träffas...

Personen, som drabbats, har förväntat sig ett vänligt gensvar men så ”går det på ett annat sätt”. En väsentlig del av de jouraktivitas förståelse av brottsoffers kris handlar om en hotad vardagsrelation till verkligheten. Handlingen (brottet) framställs som en chock för brottsoffret och återställandet av en vardaglig ordning går via en bekräftande ”signal”. Signalen tillkännager att chocken var förståelig men inte rättfärdigad.

Kursledaren (psykologen ovan) nämnde emellertid också en andra tolkning av kris, som jag vill återanknyta till. I detta fall är krisen istället en bekräftelse på en negativ självbild eller påminnelse om en tidigare negativ erfarenhet.

Överraskning eller påminnelse

En stödperson som valt att stödja främst ungdomar berättar om varför hon föredrar dessa framför de äldre brottsoffren. Metaforen ”ren” används för avsaknad av liknande tidigare erfarenheter. Det sätts i motsats till de vuxna som ”samlat skräp i ryggsäcken”, vilket anses stå i vägen för deras krishantering:¹⁰⁹

Ofta är dom [ungdomarna] renare, har inte samlat på sig så mycket skräp i ryggsäcken som vuxna människor har gjort. Ju äldre man är ju fler händelser kan man ju ha som gör att det blir att brottet blir värre för att man påminns om en annan händelse som varit jobbig, man behöver inte gå och bena så mycket.

En annan stödperson, Anna-Karin, visar en liknande förståelse av krisen, som antingen överraskning eller påminnelse, i en intervju. Hon jämför ett brottsoffer med ”ett taskigt förflutet” med ”en vanlig Svensson” som hon menar inte har samma stora behov av stöd:

Ja dom som har mest /---/ som har lite taskigt förflutet sedan tidigare, jag tycker att dom kan mer se... dom ser sig mer som ett offer, kan tycka mer synd om sig själva... lägger fram det så... ”äh tyck synd om mig”, medan en vanlig Svensson då kanske (eh)- /---/ Dom talar om att dom är ledsna och det var jobbigt men dom ber inte om ”tyck synd om mig” på samma sätt.

Enligt båda stödpersoner kan krisen alltså bestå av två motsatta fenomen. Å ena sidan ses det som en påminnelse om en obehaglig verklighet – att få en negativ självbild bekräftad. Å andra sidan ses det som en helt ny erfarenhet och syn på verkligheten.

109 Metaforen ren kan relateras till psykoanalysens ”hydrauliska” syn på psyket som en inre container, vars innehåll måste tömmas eller ventileras om den inte ska bli till obehag för individen (jfr Andersson 1992)

Brottsoffren ”med taskigt förflutet” frågar mest efter stöd och sympati samt identifierar sig med en offerroll, enligt stödpersonens framställning.

Krismodellen utgår från ett slags normaltillstånd, som övergår i olika krisformer för att sedan återgå till ett normaltillstånd igen. De jouraktivs användning av begreppen ”normal” och ”normalisering” ska uppmärksammas mer nedan.

”Normalisering”

Jouraktiva har ett uttalat mål att ”normalisera” erfarenheten av att vara brottsoffer. I intervjuer med jouraktiva framförs bilder av brottsoffer som drabbats av svårhanterliga känslor av rädsla, skam och skuld. Dessa känslor förmodas skrämja dem lika mycket som upplevelsen av brott. En viktig uppgift för stödpersoner sägs vara att hjälpa till att sätta ord på dessa känslor, ord som gör att de blir förståeliga och inte längre framstår som sjukliga eller extrema. Brottsoffrens känslor beskrivs t ex som en ”normal reaktion på en onormal händelse” (Larsson & Stub 1998:13, jfr Jones 1997).

Ros-Marie: Jo och så är det där också... alltså att man- Några tycker kanske att man får ett onormalt beteende, att man blir så rädd alltså /--- / Och då måste man ju också låta dom förstå att det här är ett högst normalt beteende, så att dom inte tycker att-

Anna: Man är konstig eller?

Ros-Marie: Att man är konstig.

Genom en klar definition, av situationen som onormal och av personen som normal, avser man att lugna personen som då inte längre behöver se sig själv som ”konstig”. En psykolog och lärare under en stödpersonsutbildning (år 2000) framställer det såhär:

Det är ju det [som] det handlar om väldigt mycket. Att normalisera reaktionerna, att få folk att uppleva att det dom upplever det är naturliga reaktioner på en onaturlig upplevelse. Då har det en ångestdämpande funktion. Det vet ni också, om ni har blivit sjuka och får en diagnos så är det ju lättare.

Ett sätt att avdramatisera den egna krisupplevelsen kan alltså, enligt skildringen, vara att andra sätter en tydlig och acceptabel term på den. Ett annat sätt kan vara att man själv sätter ord på det ”onämnbare”. Människors behov av att ”tala av sig” om svårigheter refererar de jouraktiva ofta till på ett självklart sätt. I annat fall kan brottsoffren, enligt en stödperson, ”drabbas ännu värre psykiskt”.

Omvända speglar

Den brottsdrabbade individens ”bearbetning” och känslomässiga förändring uppmuntras av de jouraktiva. Samtidigt poängterar de att processen inte får styras utav stödjaren. Individen måste själv ”bearbeta sin kris”. Brottsofferstödet betoning av

brottsoffrens normalitet visar dock att stödet inte är helt neutralt. Man utövar en emotionell retorik av ett särskilt slag. Retoriken avser inte intensifiera personens känslor utan tvärtom dämpa dem. En sådan retorik kan t ex referera till ett vetenskapligt, deskriptivt och till synes värdeneutralt synsätt (Johannesson 1998:27, 56-59, jfr Gordon 1989).¹¹⁰

De jouraktivas försök att övertyga offeraspiranter att röra sig mot definitionen av sig själva som offer kan ske genom referenser till den krismodell som beskrivits ovan. Via kristeorin kan de jouraktiva försvara en psykologiskt specifik upp och nedvänd logik, som på sätt och vis utgör en motsats till en vardagligt formad logik och moral. De jouraktiva framställer vad emotionssociologer har beskrivit som en alternativ känslokultur (Gordon 1989, jfr Thoits 1989). Inom en sådan känslokultur lämnas de vanliga förväntningarna på en känslomässig kontroll. Man *förväntas* reagera starkt känslomässigt om man utsatts för ett allvarligt brott. I annat fall kan brottsoffer ses som känslokalla eller som "förnekande" (jfr Whalen & Zimmerman 1998:149).

Brottsofferjourens representant kan således slå fast att "det normala att uppträda knäppt" och du är t o m "frisk som känner dig knäppt" (jfr skolexemplet kap 4):

Det betonade jag hela tiden: det är helt normalt att uppträda knäppt, du är frisk som känner dig knäppt, det är inte knäppt alltså, för där kan han läsa hur pass, alltså så att han kanske inte känner sig ensam i, eller ja, ensam i kris, alltså.

Syftet med den omvända logiken – eller retoriska vändningen – förefaller vara att skapa en föreställd gemenskap med andra "brottsoffer" som också framstår som "knäppa". På detta sätt vill man råda bot på individens upplevelse av ensamhet. Det är alltså en tillfällig och omvänd spegling. I analogi med Orwells parafras "krig är fred, fred är krig" är "knäpp" detsamma som "normal" tillfälligtvis och i ett särskilt sammanhang.¹¹¹

Brottsofferassistenten tror nog inte att knäpp är detsamma som normal (eller frisk), eller att knäpp alltid skulle betyda normal. Istället ersätter hon det vanliga, bokstavliga tankesättet med ett metaforiskt och symboliskt. Det knäppa ses *som* normalt i ett visst syfte och inom ett särskilt tillåtande sammanhang. Man talar dessutom

110 Jag vill relatera denna beskrivna avsikt att "dämpa" känslor till Goffmans (2000:3-25) *Cooling the Mark Out*. Goffman beskriver hur "offret", som benämns "the mark", måste undervisas i det "rätta" sättet att ta en ofrivillig förlust. Han använder sig av bedragaren som illustration, men analysen är mer generell. En person som har identifierat sig med en viss roll tvingas att dra sig tillbaka från denna. En viktig aspekt i Goffmans analys är att omdefinitionen är ofrivillig och dramatisk, samt att den provoceras fram i mötet med andra. Stödpersonerna kan sägas fungera som "coolers" i sina försök att få de brottsdrabbade personerna att lugnt acceptera förlusten av den självbild de haft "innan krisen" (jfr Goffman 2000:28-32). Stödpersonerna försöker sedan också motbevisa den negativa självbild som gärningen kan ha givit upphov till.

111 Som en illustration vill jag hänvisa till Ray Bradburys novell *Dvärgen*. Dvärgen, som är huvudperson i novellen, går till spegelhuset på en nöjespark, för att se sig i en spegel som gör honom lika lång som andra människor. Endast i denna speciella omgivning, genom dess förvrängda proportioner, kan han bli till en kopia av "de normala". När han lämnar denna blir han dvärg igen, men så länge han stannar där kan hans ideala självbild bekräftas. Till skillnad mot dvärgen i berättelsen förväntas emellertid personerna, vars beteende omdefinieras, *verkligt* förändras genom omdefinitionen.

om detta för offret i ett visst syfte. Det ingår i en strävan att rehabilitera offren: att känna sig normala och inte ”knäppa” (jfr Meeuwisse 1997).

Ideell kristolkning

Det ryms en sociologiskt intressant paradox i krisbegreppet, som jag vill titta närmare på. Denna paradox kan också sättas i samband med en ideell (pragmatisk och gåvo-ekonomisk) tolkning av ett psykologiskt perspektiv. De kämpar för brottsoffers rätt att ”krisa” vilket sätts i relation till professionella grupper som inte anses inse detta behov, utan företräder en institutionell kontroll (Gordon 1989:122).

Inom krisens ramar är känsloutbrott följaktligen inte enbart accepterade, utan t o m förväntade. Samtidigt tycks de jouraktiva sätta tydliga gränser mot personer som upplevs bete sig för okontrollerat. I praktiken ställer de alltså krav på brottsoffer ”i kris”, vilket dock strider mot den alternativa ”impulsiva” känslokulturen. Inom denna kultur är rätten att uttrycka starka känslor utan att riskera stigmatisering en given del (Gordon 1989). Känslouttryck, som t ex aggressivitet, kan ibland användas som en indikation på att personen inte är i kris ”i egenskap av brottsoffer” men har någon *annan* form av kris. Man godtar heller inte att offeraspiranter bryter mot vardagliga ”beteenderegler”, t ex upplevs vara respekt- och hänsynslösa i relationen till stödpersoner.

Hur avgör stödpersonerna om beteendet ska tolkas som ett brottsoffer i ”kris”, ett uttryck för en ”psykisk sjukdom” eller som ”otillbörlig oförsämdhet”? En stödperson, Vera, presenterar detta problem:

Vera: Man kan va skrämnd och uppföra sig konstigt. Uppstår det en krissituation efter ett brott kan det ju va svårt att veta, men jag tror att man lär sig efterhand. Sen finns det psykiskt sjuka som kommer tillbaka gång på gång, ofta på ställen där de inte kan få hjälp, det är saker som- i detta fall [med ett brottsoffer] Hon ville ju inte alls prata om det [brottet] /---/ Hon blev fruktansvärt aggressiv...

I ”kris” kan man kanske ”vara skrämnd och uppföra sig konstigt” i likhet med en psykiskt sjuk person, enligt Veras jämförelse. Men det finns en skillnad, som går att lära sig att se genom erfarenhet, tycks hon mena. Dessutom använder hon andra distansmarkörer. Personen som återkommer, och som inte vill tala om brottet, ställer krav och visar en omotiverad aggressivitet tolkas som psykiskt sjuk.¹¹²

112 Att inte vilja tala om brottet tolkas dock ibland som att man har tagit väldigt illa vid sig, eller som en positiv ”kämpande” attityd, vilket visar att man kommit vidare (i ”nyorienteringsfasen”). Om personer återkommer kan det vidare tolkas som att de haft otur att utsättas flera gånger. De jouraktiva måste tolka var gränsen går mellan friskt eller sjukt ”krisbeteende”, eftersom det indirekt ingår i deras arbetsuppgifter att avgöra om någon är ett offer eller ej. Bedömningarna tycks bero på hur den specifika situationen och stödrelationen upplevs.

Den folkpsykologiska tolkningsramen är en viktig influens inom Brottsofferjouren. Samtidigt utövar Brottsofferjouren inte professionell psykoterapi, utan profilerar sig som en mer anspråkslös och alternativ stödform. Krismodellen tas för givet av jouraktiva men de distanserar sig också till den, så väl som till andra former av psykologiskt tänkande. Jag påstår, i en intervju, något som jag dittills tagit för självklart, att Brottsofferjouren omfattar mycket psykologiskt tänkande, men intervjupersonen instämmer inte:

Anna: Man kan säga att det är mycket psykologiskt tänkande så inom Brottsofferjouren och-

Mona: (Eh) jaa...

Anna: Men det här med kris och...?

Mona: Man ska ju inte psykologisera en... en krisreaktion men det handlar ju ändå om psyk-
det är ju själen som mår dåligt.

”Man ska ju inte psykologisera en krisreaktion”, säger hon. Hennes ord kan visa på krismetaforens integration i samhällsdebatten. De kan dock också ses som ett exempel på hur deltagarna i en social värld använder erfarenhetsnära begrepp utan att se dem som ”begrepp” (Emerson 2001:40). Dessutom framstår det som en viktig, meningsskapande gränssättning för de jouraktiva. Det är ”naturligt” att sörja och för henne innebär att psykologisera att få en stämpel på sig som psykiskt sjuk, säger hon lite senare i intervjun.

Monas distans gentemot det psykologiska perspektivet kan tolkas som att hon vill undvika eventuella risker med en beskrivning i medicinska eller psykiatriska termer. Framförallt verkar man vilja undvika att förknippas med de negativa konnotationer som psykiska problem kan ha i samhället. Det framstår som viktigt att man lyckas konstruera en tydlig gräns kring representationen av erfarenheten som brottsoffer. Läraren för stödpersonsutbildningen, som själv är psykolog och en förgrundsgestalt inom Brottsofferjouren, visar en liknande hållning. Han visar, under stödpersonsutbildningen, hur han tycker man ska hantera en krissituation:

Då är det ju med medmänsklighet va. Det är inte terapeuten som kommer in och bearbet-
”bubjubjub” Utan det är med mänskligh- hålla om, värme, vila, varsamhet, ventilation, jag
finns till! Och jag behöver ju inte säga, prata ”popopo”, utan att man finns där. Jag finns till för
dig...

Psykologen vill troligen betona brottsoffrets behov av en medmänniska som finns tillgänglig men som inte tar en alltför aktiv roll. Han ironiserar över professionellas tendens att alltför påstridigt och snabbt vilja börja ”bearbeta krisen”, vilket uttrycks genom spefulla läten (bubjubjub, popopo). Läraren är en person som länge utövat påtryckningar för att brottsoffer ska ha rätt till kristerapi. Här argumenterar han alltså istället mot överdrifter som antas ha skapats utifrån det egna arbetet. Han berättar vidare en anekdot om besvikna OS- administratörer som tillkallat kristeam som plåster på sårén:

Nu ropar man ju stort sätt från första stund på psykologer. Kristeam hit, kristeam dit. Det värsta jag har varit med om det är när Stockholm 2004 inte fick olympiaden och den olympiska kom-

mittén i Stockholm blev så nedslagna så dom ställde krav på ett kristeam för att ta hand om besvikelser.

Trots att det psykologiska perspektivet är en uppenbar influens, förefaller det alltså ibland upplevas som ett hinder mer än som ett stöd för organisationsidentiteten. Förhållningssättet kan relateras till en skillnad mellan stödgruppers och professionella psykologers förhållningssätt, som emotionssociologen Francis (1997:73) refererar till.¹¹³ Ideologin som utövas i stödgrupper upplyser individer hur de kan tänka och känna angående en specifik besvärlig händelse. Deras förståelseram framstår som mer jordnära och ytlig, medan professionella psykologer däremot är mer djupgående, enligt Francis beskrivning. Om brottsoffrens problem uppfattas som onormala och "sjuka" kan människor som utsatts för brott möjligen befarias ta avstånd från benämningen som brottsoffer. Den ideella hjälparidentiteten skapas delvis via en moralisk kontrastering mot de professionella, vilket jag diskuterat tidigare. Denna kontrastering kan innebära ett avståndstagande från de grupper och perspektiv som skulle sjukförklara något man vill framhålla som sunt eller normalt.

Rätt att bearbeta – men hur?

Nedan ska ilska fokuseras som en viktig (men problematisk) komponent i offeraspiranternas "offergång" och krisprocess. De jouraktiva framställer ilskan både som ett hot och som en befriande kraft.

Att kämpa för sin lagliga rättighet beskrivs som en viktig del i brottsoffers "bearbetning" av brottsupplevelsen, av en brottsofferassistent. Rättegången ses som ett led i bearbetningen men också som en potentiell källa till ny kränkning, ett hinder på vägen:

Brottsofferassistent: Rättegången är ju- Bara det kan vara en stor del i bearbetningen. Många gånger går det kanske inte så långt som till rättegång. Då kan det va svårare för vissa personer att gå vidare för att dom tycker att rättvisan inte har skipats.

Anna: Så att just rättegången kan va ett sätt att bearbeta kanske?

Brottsofferassistent: För många kan det vara det. Även om det är en väldigt traumatisk upplevelse i sig /---/ så kan det vara ett stort steg i bearbetning av händelsen. För på något vis får man ändå se den här personen öga mot öga. Och sätta dit honom eller henne och liksom verkligen se att... samhället fungerar på något vis även om brottet i sig har inträffat.

Mötet med gärningsmannen kan beskrivas en chock och viktimisering men också som en möjlighet till bearbetning. I citatet ovan beskrivs det som en möjlighet att "se gärningsmannen öga mot öga och sätta dit honom eller henne", vilket kan tolkas som

113 Hon har studerat den form av stödgrupper, som t ex är typisk för AA (Anonyma alkoholister), i vilka personer med samma slags erfarenheter och problem utbyter råd och stödjer varandra. Hennes analys kan dock även stämma in på brottsofferjourens stödform beträffande skillnaden mot professionell psykoterapi.

ett hämndmotiv. Samtidigt visas det i andra sammanhang, under möten jag observerat och i intervjuer, att hämndmotiv och uttryck för aggressivitet inte anses vara acceptabla uttryck för brottsoffers kris.

Ilska

När de jouraktiva beskriver ilska tenderar denna känsla att förknippas med gärningsmän; visad ilska kan underminera intrycket av det oskuldfulla offret i vissa sammanhang. Å andra sidan framhåller de jouraktiva också ilskan som en positiv kraft. Ilskan kan ses som en bättre reaktion på brottet än sorg eller förtvivlan.

Först ska jag undersöka ett fall där ilska ses som felaktigt. Det gäller samma brottsoffer men två olika situationer. En stödperson berättar om ett brottsoffer hon stödjer. En kvinna som har anmält sin konkurrent för misshandel. De har företag i samma bransch, på samma gata, och måste ses varje dag. I intervjun visas att Greta förknippar ett aggressivt beteende med gärningsmannen och då speciellt med hans utländska härkomst. Men även brottsoffret visar aggressivitet på grund av sin rädsla. Hon går ut, mitt på gatan och skriker högt åt mannen:

...ibland blir hon då rädd när hon blir för nära honom. Om dom kommer ut precis vid samma tidpunkt och sådär. Så då blir hon rädd och då skriker hon högt och tydligt "rör mig inte, rör mig inte!" och det är klart att då blir ju han utskämd, eftersom det är en stor gata det här. Om det finns andra människor omkring honom och det kan ju kanske göra honom mera aggressiv, man vet ju inte det...

Anna: Jo det tror jag säkert...

Gunilla: Så jag har ju föreslagit kanske att försöka och nonchalera honom istället, alltså att- Eller i första hand har jag föreslagit henne att hon ska ta ett samtal med honom.

Fast stödpersonen benämner det som rädsla är det inte den sorts rädsla som jouraktiva brukar berättar att brottsoffer lider av. Greta tycks t ex uppfatta hennes beteende som problematiskt och försöker få henne att inta ett lugnare förhållningssätt i utdraget nedan. Stödpersonen föredrar att brottsoffret visar mer känslokontroll, något som hon verkar betrakta som ett "civiliserat" förhållningssätt, t ex genom att nonchalera gärningsmannen eller tala honom till rätta.

Att be om förlåtelse framstår som en civiliserad hantering av brottet. Goffman (2000:119-125) framhåller, i *Interaction rituals*, den andres erkännande av skulden och vädjan om förlåtelse som en möjlig "ansiktsträddande" handling. För att den "återställande" ritualen ska kunna fullbordas krävs det dock att personen också accepterar och är tacksam för ursikten, enligt Goffman (ibid.). Här går emellertid stödpersonen ännu längre eftersom hon menar att offret måste underlätta för den andre:

Greta: Nu är han av så kallad utländsk härkomst och från ett land där /---/ dom är kända för [härmar ett vildsint ansiktsuttryck, likt en fräsande katt] (Anna: ser frågande ut) Alltså mycket hetsiga människor.

Anna: Ja okej, mycket humör och-?

Greta: Ja mycket humör och så, så att ... /---/ Jag menar visserligen har han ju gjort nåt dumt men visst kan man väl få honom att förstå att han kan ta i hand och be om ursäkt.

Hon så gott som ursäktar gärningsmannens ilska eftersom den förknippas med hans "kultur", som i likhet med "natur" inte förmodas kunna ändras eller frångås (jfr Hertzberg 2003:9). Kanske menade inte gärningsmannen så illa, kanske kunde han inte kontrollera sig? Gärningsmannens "barbariska" ilska kan kanske vändas i mötet med en "civiliserad" ursäkt, om brottsoffret kan föregå med gott exempel? Samtidigt visar hon förståelse för kvinnans psykiska lidande, som kan hindra medlingsprocessens genomförande. Lite senare kommer fallet upp i rätten. Nu är det ännu viktigare att brottsoffret kontrollerar sina känslor. Hon får inte visa en upprördhet som kan tolkas som ilska. Följande fältanteckning visar att fallet inte utvecklas i den riktning stödpersonen önskat, vilket hon tolkar som en följd av brottsoffrets brist på kontroll:

Jag pratade med stödpersonen Greta innan medlemsmötets början. Hon hade varit med på rättgång tillsammans med kvinnan (vars gärningsman har verksamheten mitt emot). Hon sa "det gick inte bra", hon hade sagt till henne hur hon *inte* skulle göra men hon hade gjort precis så. Kvinnan "snackade i mun på den åtalade", och visade sig allmänt upprörd, "så de tänkte säkert att hon var provocerande, han fick ingenting" [ingen påföljd]. /---/ Hon säger att "man kan förstå mannen, att han blev arg när hon skriker så åt honom", samtidigt tycker hon synd om henne, säger hon, "hon måste må dåligt av att se honom hela tiden, varje dag".

Enligt stödpersonen kontrollerade inte brottsoffret sina känslor tillräckligt, vilket krävdes i rättegången för att hon skulle framstå som ett trovärdigt offer. Hon kunde uppfattas som provocerande, och t o m stödpersonen "förstod att han blev arg när hon skrek åt honom". Deras roller framstod som för närbesläktade, två arga personer som svarar på varandra, snarare än en aktiv gärningsman som attackerar ett passivt offer.¹¹⁴

"Manliga" och "kvinnliga offerkänslor

Tal om ilska relateras ofta till kön. Hade stödpersonen, och de inblandade i rättegången som beskrevs, uppfattat det likadant om brottsoffret hade varit en man? Det är svårt att avgöra, men en accepterad aggressivitet tycks ofta förknippas med män snarare än med kvinnor. I utbildningen för stödpersoner diskuteras frågan om man ser kvinnor och män har och uttrycker olika känslor i relation till brottsupplevelsen. Under utbildningskvällen är endast en man (blivande stödperson) närvarande medan resten är kvinnor:

Brottsofferassistenten: Fast det kanske händer.. jag vet- Männen kanske är mer *arga* på sig själv och att kanske, jag vet inte, dom är mer.- "hur *kunde* jag va så jävla dum?" säger dom. Och så kvinnor är.. "varför gjorde jag.." alltså dom är kanske lite ledsna, alltså. Kanske-
Psykologen: Ja det märker jag nog också län- Nu är det alltså alltid generalisering, män... ofta har lättare till ilska eller till sin ilska eller aggressivitet, medan kvinnor lättare blir /---/ deppig alltså. Det går inåt, ledsna, dr- tystnar... /---/ (eh) och där tror jag männen har fördel, dom har tillgång till det här att kunna visa ilska och mer... (eh) rikta det utåt.

114 Ilska tolkas emellertid också som något positivt, vilket ska diskuteras senare.

De kommer fram till att män har lättare för att uttrycka ilska men svårare för att uttrycka andra känslor. Kvinnor har lättare för att visa sorg och rädsla men har svårare för att vara arga. Deltagarna talar om ilska som något positivt som brottsoffer kan lära sig att känna och uttrycka. Ilskan går "inifrån och ut", *bort* från brottsoffret, medan sorgen "går inåt" och stannar *i* brottsoffret, enligt beskrivningen:

Psykologen: Vi hade egentligen behövt, alltså man skulle behöva uppmuntra den här.. men man kan ju inte konstruera, känner man inte så (så) känner man inte så, man kan ju inte va låtsasarg.

Blivande stödperson: Nä det går...

Psykologen: Likaväl som ni [riktar sig till mannen i gruppen] inte kan va låtsasledsna, om vi säger "ni" och "vi" (skrattar till)...

Brottsofferassistenten: Ibland kan det faktiskt vara att kvinnor har känt sig arga utan att dom egentligen har vetat om det. /---/ Det har jag varit med om några gånger, att jag frågar då, "det är inte så att du har kä- haft hämndkänsla eller känt dig arg eller nånting?" "Joo... jo." Alltså då tänker dom efter, "det finns det", alltså att dom ändå kan-

Psykologen: Registrerat det?

Brottsofferassistenten: (Samtidigt) Att det får man ju lov att göra också, får lov att släppa fram det.

Psykologen antar att ilskan är en naturlig känsla som dock måste lockas fram.¹¹⁵ Man kan inte vara "låtsasarg" som kvinna eller "låtsasledsen" som man, menar hon. Hon försöker samtidigt distansera sig till den könsstereotypiska framställningen. Brottsofferassistenten vill emellertid inte riktigt instämma. Man kan få dem att inse att de känner en ilska som de kanske inte velat erkänna eftersom det inte uppfattas som kvinnligt att visa aggressivitet.¹¹⁶

Jack Katz (1999) skildrar, i sin bok *How emotions work*, ilska som en form av "viktimisering"; en erfarenhet av att vara "tagen" av krafter bortom ens kontroll ("taken by emotion"). Han framställer det som en känsla av "moralisk impotens", en förlamande känsla av att ha förlorat kontrollen över sitt identitetsprojekt. Endast det första skedet i känsloprocessen innebär emellertid att ta en offerroll, enligt Katz (1999:49). Nästa skede utgörs av försök att överkomma ilskan genom att berätta dramatiska historier eller göra sensationella handlingar. På så sätt kan förnedringen förvandlas till en sensuell känsla av motståndskraft.

Denna sista poäng kan vara särskilt viktig i relation till Brottsofferjourens arbete. Ilskan lättar inte bara på en spänning hos den arga personen, enligt Katz, utan skapar en ny mening, både för den aktuella situationen och för personens själv. Det innebär också en ny moralisk betydelse (Katz *ibid.*:61). Den arga personen kan återfå sin status som moralisk agent med ett återställt "face" (i Goffmans mening). Brottsoffer-

115 Detta kallar Hochschild att "ytagera" (surface act) Brottsofferassistenten uppmanar dem i sin tur att "djupagera" (deep act). De kan ändra själva känslan genom att bli medvetna om den.

116 Här visas det att den aggressiva känslan eller ilskan förknippas med hämnd mot gärningsmannen: "man får lov att släppa fram det". Frågan är vad hon menar mer precist, hur, mot vem och hur mycket får man "släppa ut" ilskan? Det är samtidigt en känsla som tycks vara tabu. Om brottsoffren skulle visa sådana känslor på ett konkret sätt skulle de kanske inte längre övertyga som brottsoffer, utan skulle ses som deltagare i en konflikt (jfr Dunn 2001, Emerson 1996). Detta exemplifierades inte minst i stödpersonens berättelse om kvinnan som inte kunde kontrollera sina känslor i rätten.

jouren har som syfte att återskapa brottsoffrens upplevelse av "normalitet" och integration i samhället. Att offeraspiranten uppmuntras att vända de svaga, "inåtvända" känslorna till starka "utåtvända", kan ses som en del av denna tolkningsram. Under ett handledningsmöte visas hur handledaren, presenterar en alternativ form av hämnd. Han brukar säga till brottsoffren att:

Handledaren: ...du valde inte det här, du blev utsatt för ett kriminellt övergrepp, /---/ men hur du ska förhålla dig till brottet, där är valet ditt. Du kan va liten, krypa ihop och låta honom bestämma över din tillvaro eller du kan bli fö-

Margit: Förbannad.

Handledaren: (Samtidigt) förbannad.

Margit- Ja (skratt) just det!

Handledaren: Jag brukar ta som bild för mina patienter /---/ den här anden i flaskan har dykt upp va och pressat in dom i ett hörn. Nu är det din uppgift att pressa tillbaks anden i, ner i flaskan och återerövra ditt livsrum, ditt revir och sätta korken i. Det är den stora vinsten, inte om man [gärningsmannen] är dömd eller inte dömd, för du har rätt till skadestånd i alla fall.

Att förlora och återta kontroll är ett stående ämne i de jouraktivs framställningar av brottsoffers verklighet. Ämnet kan även relateras till ilska specifikt. Att konstruera en nedvärderande historia om den anklagade parten kunde vara ett sätt att förvandla den offerskapande ilskan till en motståndskraftig. Berättelsen, som handledaren säger att han brukar återge för offren, kan antas ha ett liknande ändamål. Genom metaforen uppmanas brottsoffren att "pressa tillbaks anden i flaskan och återta sitt livsrum och revir". Många aktiva och oppositionella termer används. Metaforen erbjuder detaljerade och känslomässigt starka bilder samtidigt som den har en tydlig moral. Gärningsmannen ska sättas på plats och offret ska få sin hämnd. Om erfarenheten som kränkt offer beskrivs som smärtsam framstår denna erfarenhet tvärtom som tillfredställande. Särskilt det sista ordet "vinst" kan kopplas till anammandet av en överlevandidentitet. Med Katz uttryck kan man säga att en "sensuell vrede" måste väckas för att den drabbade ska få tillbaks sin upplevelse av ett starkt jag (se Katz ibid.).

Samtidigt som en polarisering mellan gärningsman och offer beskrivs, framställs det samtidigt inte som huvudsaken om gärningsmannen döms. Istället poängteras den *psykologiska* hämnden: att offret tar tillbaks kontrollen över sitt liv. Brottsoffer *förväntas* vilja hämnas. Offerrörelsens framgångar i USA har tolkats av rättssociologen Austin Sarat (2002) som ett tecken på att det amerikanska samhället har utvecklats mot ett mer känslomässigt präglat rättssystem. Nyckfulla önskningar om hämnd får, enligt Sarat, styra rättens förfarande snarare än ett rättvisepatos. Även svenska forskare har relaterat brottsofferrörelsen till en mer konservativ kriminalpolitik (se Lindstedt-Cronberg 2002, Tham 2001). Att vilja ta hämnd på gärningsmän eller att uttala sig öppet fördömande om dessa, verkar dock inte vara helt accepterat inom Brottsofferjouren.¹¹⁷ Man fördömer det faktum att offren ofta måste anpassa sig efter gärningsmän och inte tvärtom. Det är dock oftare rättsstaten som anklagelserna riktas mot än dem som utfört brott etc.

117 I relation till kvinnomisshandel kan gärningsmän dock ibland beskrivas i öppet dömande ordalag.

Känslor både ”kommer till oss”; gör oss till offer och skapas (mer eller mindre kontrollerat) i interaktion med andra (se Katz 1999). En känsla som accentuerar den tvektighet som begreppet brottsoffer pekar mot är ilska, vilket skildrats ovan. De jouraktiva ser känsloutsläpp generellt som nyttigt: ”det är inte bra att hålla känslorna inne, det verkar inåt”. Man rekommenderar dessutom vissa känslor som extra nyttiga, t ex antas ilska vara förstärkande istället för försvagande (eftersom den riktas utåt istället för inåt). Dessa föreställningar kan ses som tecken på ett impulsivt känslokulturellt ideal (Gordon 1989).

Det tolkas emellertid också, vilket vi sett ovan, som problematiskt om brottsoffren tappar kontrollen, både i relation till stödpersonerna och till myndigheter. Extrema känslor kan vidare antas avslöja ”det falska offret”. Okontrollerade känslor ses ofta som tecken på att personen inte är tillförlitlig som ”ett riktigt offer”, utan har sociala eller psykologiska problem (se Dunn 2001). En del av brottsofferstödet går också ut på att erbjuda de brottsdrabbade personerna ”verktyg” (tankesystem och vokabulär) för att de ska återfå kontrollen över sina känslor. Detta kan ses som ett uttryck för en institutionell känslokulturell norm vilket Gordon (1989:127) sätter mot en impulsiv norm. Vilket av dessa ideal som får övertaget förefaller bero på situation och kontext.

Uttrycket ”du är normal i en onormal situation” presenterades tidigare som grundläggande i stödprocessen. Samma uttryck används även i andra länders brottsofferverksamheter t ex i England och USA (Jones 1997). Frasens funktion kan vara att separera personen från skam- och skuldkänslor som ”fäster” personen vid brottet. Formuleringen kan alltså etablera – och symbolisera – en åtskillnad och övergång mellan en ”helig” (moraliskt och känslomässigt laddad) och ”profan” (vardaglig) sfär och identitet (Van Gennep 1909/1972).

Passageritual

Ordet ”integer” betyder bl a oskadd, oförminskad och hel på latin. Verbet ”integrare” betydde att fullständiggöra, fullborda, och ”integratio” betyder i sin tur förnyelse och återupprättande av ett tidigare (fullkomligt) tillstånd (Österberg 1991:27). Benämningen av individer som brottsoffer kan idealtypiskt tolkas som en passageritual; en rörelse från kaos till ordning, från desintegration till integration. Brottsofferstödet kan ses som en ansats att förvandla ett ensamt, obenämnt lidande till en meningsfull, delad identitet som ”brottsoffer”, med hjälp av särskilda ritualer och formuleringar. Offergången förväntas gå mellan en känslomässigt (samt moraliskt) laddad sfär och en vardaglig sfär, en väg som dock oftast har fler än två stopp. Det senmoderna ”profana” samhället är inte lika enhetligt som det förmoderna samhället. Gubrium och Holstein (1994:171) visar hur olika professionella experter kan ”fylla” individers livsvägar med motstridigt innehåll. Med hjälp av vetenskapliga samt institutionella perspektiv och redskap skapas olika varianter av subjektiva ”verkligheter” som objektiveras (Gubrium & Holstein *ibid.*).

Passageritualer är en förmodern form av krishantering, vilken utmärks av sin uppdelning i tre faser: separation (eller rening), övergång och inkorporering (se van Gen-

nep 1909/1972). Separationsfasen kan också benämnas "reningsfas". I denna första fas ska personens före detta status avlägsnas tillsammans med den oklara status personen haft i samhället sedan denna status övergetts. Dessutom bör sådan orenhet avlägsnas som t ex antas ha skapats genom att en person varit nära känsliga områden som har med sexualitet eller död att göra (jfr Douglas 1976). "Övergångsfasen" representerar sedan en period då personen kan isoleras och framförallt undantas sedvanliga samhälleliga krav. Man kan t ex tillåtas uppföra sig på ett sätt som strider mot vanliga uppförandenormer. Syftet med "inkorporeringsfasen" är slutligen att återföra individen till det vardagliga sociala livet, genom att denna erbjuds en tydligt definierad och integrerad roll (van Gennep ibid.). Faserna kan jämföras med krismodellens "chockfas", "reaktionsfas", "bearbetningsfas" och "nyorienteringsfas", vilka presenterats tidigare.

Nedan ska en krisberättelse skildras och analyseras, vilken kan ses som en skildring av ett slags senmodern övergångsritual.

Krismetaphorer – en prövning och förebild

Nedan vill jag visa hur en jouraktiv använder kristeorin liksom andra kulturella och språkliga verktyg i sin "övergång" och i sitt meningsskapande. Intervjupersonen, Mona, vars berättelse ska skildras, kan både betraktas som ett (indirekt) brottsoffer och som aktiv i en brottsofferjour. Det är i egenskap av brottsoffer som hon talar, samtidigt som hennes deltagande i organisationen och insikt i krismodellen formar hennes tal. Hennes berättelse handlar om upplevelsen av att förlora en son som blivit mördad. Tolkningen grundas på den etablerade krismodell hon fått tillgång till efter att ha börjat arbeta inom Brottsofferjouren.

Mona beskriver sedan erfarenheten av att vara i kris som ett beroende av andra, vilket följs av kravet på en frihet från ifrågasättande. Här ger hon först uttryck för ett impulsivt känslokulturellt ideal (Gordon 1989). Hon försvarar brottsoffrens rätt att ge uttryck för sina känslor:

Anna: Mm, jag tänker det här med det pratar man ibland om att vara i kris och så, att brottsoffret är i kris eller så, vad har du för tankar om det? Det är-

Mona: Jo det är man ju, man är ju väldigt beroende av omgivningen, av omgivningens attityder, att man blir bekräftad. Att man absolut inte blir ifrågasatt utan verkligen känner att-

Anna: Att ens känslor är det som...?

Mona: Att det... den känslan jag ger uttryck för den är rätt. Den har jag rätt att ha.

Den här sortens krav på villkorslös bekräftelse av brottsoffer, och av deras känslouttryck, uttrycks ofta inom Brottsofferjouren. Hon försvarar det subjektiva känslouttryckets sanningsvärde och försvarar på så sätt en alternativ känslokultur (Gordon 1989, jfr Thoits 1989).

Begreppet offer skapar – och skapas av – en antites (se Johannesson. 1998: 173-174). Ett sätt att förenkla en verklighet som ter sig förvirrande och oklar kan vara att konstruera en slående motsats mellan två ting eller begrepp: att dramatisera ont mot gott. Bilden blir retoriskt effektiv eftersom den framställer en frånvaro av nyanserade alternativ. I likhet med tal inför domstolar präglas offerretoriken av vad som benämns ”indignatio” inom den klassiska retoriken. En sådan retorik vädjar till en upprördhet alla goda människor borde känna när någon bryter mot grundläggande förbud eller normer. Offerretoriken präglas också av ”miseratio”; av medkänsla med offrets skräck, förlust och lidande (Johannesson 1998:42). En antites kan emellertid också vara två begrepp som spegelvänds och som fylls med nytt innehåll, vilket visades ovan då den jouraktiva framställde hur ”det knäppa är normalt” (Johannesson, ibid.:173-174).

Bomull, silkesvantar och steg

Först åskådliggörs krisförloppet genom att brottsoffret liknas vid ett barn som först bärs av andra men som så småningom måste lära sig att gå själv. Hon använder också metaforen ”bomullsmjuk behandling” vilken sätts mot (det hårda men nödvändiga) kravet att mobilisera kraft:

Mona: I början bars man av människor faktiskt. Man bars, man gick inte själv...Tills man så småningom blev mer- Satt ner först den ena foten sen den andra och så kunde man gå själv. Och det är ju det här att kunna gå själv, att kunna hantera sitt liv själv som är målet (Anna: Jo att inte-) Att komma ur den här krisen.

Anna För det kan finnas en sån risk kanske att liksom...?

Mona: Ja att (eh) att det passiviseras.

Anna: Professionella tar över och-

Mona: Javisst, att man passiviseras, att i- Man blir liksom så så... bomulls (skratt) mjuktbehandlad så att man inte själv behöver ta nåt initiativ, nåt ansvar, nån- Behöver mobilisera nån kraft själv.

Tidigare i intervjun försvarade Mona brottsoffrets rätt att slippa förstå eller förändra sig – att få vara svag och beroende. Nu betonar hon istället vikten av att stå på egna ben och att inte fastna i en passiv (offer)roll. Sedan använder hon metaforen ”en marionett” för den första fasen, och betonar det viktiga i att komma vidare till nästa mer aktiva fas. I likhet med ”bomull” får ”mjuka silkesvantar” stå för en överdrivet omhändertagande attityd som här kritiserar för att uppmuntra ett passivt förhållnings-sätt:

Mona:.... Man gör vad som man blir tillsagd, (Anna: Ja) i princip en marionett, sen kommer man in i reaktionsfasen, det är då man börjar reagera och då vill man att människor ska... /---/ kunna starta den här processen. /---/ Jag (jag) känner på nåt sätt att... (em) man ska naturligtvis få lov att /----/ ha det här mjuka silkesvantarna runt omkring en (eh) så länge, så länge man behöver det... Sen är det ju jättesvårt när man ska börja släppa, det är ju väldigt svårt.

Efter detta uttalande plockar Mona fram en teckning, som brukar användas i offentliga sammanhang för att belysa krismodellen. Den föreställer en man som har klättrat upp för en stege. Olika delar av stegen representerar de olika krisfaserna. Hon pekar på bilden samtidigt som hon pratar:

Mona: ... och just det här [pekar nu på bilden av krisförloppet] visar så tydligt att chockfasen, alltså man blir så handlingsförlamad och så paralyserad och man har ingen möjlighet att ta för sig utan man rasar. Och det är först när man börjar röra på sig, man börjar reagera, ja bli arg eller ledsen eller...

Anna: Vad som helst?

Mona: Ja som man- Dom här (hrm) läkningsprocessen börjar och jag kan ju- Har ju sett mig nu, två år var ju väldigt kort tid för en sån här process, det tyckte min ledning då, då va det väl färdigt. (Anna: Jaha?) "Här i skolan ska vi jobba-"

Anna: Nu stänger vi av och liksom-?

Mona: "Här ska vi inte sörja" (Anna: Nänä) Jag blir så, jag vet inte, jag skulle kunna "ssh"! [gör ett väsande ljud och visar på skoj en ilsken min] (Anna: Skratt)

Mona: (Skratt) För nu kan jag se det såhär alltså (skratt). Och nu kan jag se att jag har varit- Jag var häruppe [visar på bilden, har gått upp för stegen] Jag kanske var häruppe liksom med med ... fingrarna [över högsta kanten] Och då kan jag alltså! Då kommer hon och trampar på mina fingrar så jag måste släppa där och så rasar... (Anna: Woups, ner igen då?) jag hela vägen ner..

Från att ha varnat för ett överbeskyddande stöd och ha betonat betydelsen av självständighet, kritiserar hon nu sin arbetsgivare. Dennes attityd, gjorde enligt Mona, att hon "rasade ner för stegen" igen och fick börja om krisprocessen på nytt. Återigen försvaras brottsoffrens rätt att visa känslor.

Hon fortsätter sedan stegmetaforen och berättar om hur hon tog sig upp lättare den här gången. Hon har mer erfarenhet och känner till vilka vägar hon bör försöka ta, samt vilka hon bör undvika. Sedan gör hon en intressant omvandling av metaforen genom att inte bara skildra det som om hon ska klättra upp för stegen utan dessutom måste *bygga* stegen. Stegen kan förkroppsliga hårt och tålmodsprövande arbete. Här beskrivs också risker med att gå för snabbt fram, då man riskerar att trilla ner och återfalla till en tidigare fas:

...men att det är ett oerhört segt arbete det här att bygga den här stegen. Jag brukar jämföra det med en snickare som ska få hammare och spik och lite... träbitar, ska försöka göra sig en stege som räcker hela vägen upp. För att den ska räcka hela vägen upp så får man ju spara på ... på materialet och bygga lite... lite (eh) bräckligt. Och sen när man kommer hit [pekar på stegens topp], har man då varit lite för snabb och så går pinnen av och så rasar man ner...

Slutligen berättar hon om hur hennes svårigheter byts ut mot möjligheter:

...när man börjar kunna se liksom möjligheter här [pekar på bilden, som visar en person som precis kommit uppför stegen och ser sig omkring] Jag tycker den här solen är så fin, [pratar utifrån gubben på bilden, exalterat] "oh, här finns ju saker som jag..." [byter sedan till en mer allvarlig, egen röst] har att återvända till. Det är också en grej, det måste ju betyda att man har befunnits sig häruppe [pekar på stegens topp] när det hände.

Mona identifierar sig inte bara med en roll, utan hänvisar även till "man"; en generaliserad andre (Mead 1934/1967). Hon växlar t ex från *jag* "har att återvända till..."

till man "har befunnit sig...". Metaforen blir verkningsfull eftersom den skapar en övergång mellan hennes personliga upplevelse och en mer generell erfarenhet av att vara brottsoffer. Dessutom kan förlusten av ett välbekant, tryggt jag ersättas med – eller omvändas till – en vinst. "Offergången" går från oklar status som "brottsdrabbad", passerar (efter att ha vänt om några gånger) en passiv men tydlig offerstatus och tar slutligen en överlevnadsroll.¹¹⁸

Exempel står inom retoriken både för föredöme och prov (se kap. 6), vilka båda kommer till tals i Monas berättelse. Hon är ett föredöme och har gjort karriär som "medkänslomottagare" (jfr Clark 1997). Hon har genomgått krisen på ett idealiskt sätt och går numera även ut och berättar offentligt, t ex i skolor, om sina erfarenheter. Hennes berättelse visar också prov på både motgång och kampvilja. En synonym för prov är bevis. En retorik vars avsikt är att väcka medlidande ("miseratio") är som mest framgångsrik om den på visar fram tydliga bevis på det lidande som utståtts (Johannesson 1998:216).¹¹⁹

Mona gör krisen levande. Jag kan utan svårighet se framför mig hur hon har upplevt att pendla mellan svaghet och styrka, beroende och självständighet – dvs rört sig upp och ner på stegen. De metaforer hon använde tidigare i intervjun (att lära sig gå, viras in i bomull och silkesvantar) skapade samma effektfulla kontrast. Även om hon använder antitesen som retoriskt grepp och utmålar tydliga skillnader, väljer hon emellertid inte mellan att se sig själv (i egenskap av brottsoffer) som *antingen* svag eller stark. Hon formar istället beskrivningen i relation till olika situationer och möten med andra. Hon skildrar krisprocessen som en kronologisk utvecklingsgång, likt den ursprungliga modellen, men hon använder den också kreativt: visar hur hon t o m tvingades bygga upp stegens struktur.

Hennes berättelse kan ses som illustrativ för hur individer bygger upp sin sociala identitet i interaktion med de resurser och begränsningar som deras situation tillhandahåller (se Gubrium & Holstein 1997:117). Subjektiv betydelse måste bindas till gemensam erfarenhet. Begreppet metafor kommer från "metafora" vilket betydde överföring (Johannesson 1998:152). I användningen av en metafor förflyttas betydelser mellan tolkningsdomäner. Man konstruerar en uppfattning om ett fenomen genom interaktionen med ett andra fenomen eller område (Miall 1982). Förflyttningen görs selektivt, eftersom en del av ett fenomenets konnotationer betonas genom jämförelsen, medan andra förbises. På så sätt uppstår en ny innebörd, det skapas mening.

Genom metaforen kan den "typiska" bilden begripliggöra något som uppfattats som oförklarligt och ohanterligt, menar Gubrium och Holstein (ibid.). Samtidigt fö-

118 För att en person ska börja betrakta sig själv som en person i utveckling krävs en passande vokabulär som han eller hon kan identifiera sig med. Kenneth Burke (1950/1969:18) använder den unga pojken identifikation med soldaten som en illustration av detta. Bilder av våld och brutalitet fungerar som relativt enkla föreskrifter för hur man uppnår fulländning och styrka. Jaget ska plågas och bestraffas men har någonting att vinna på det: ett tydligt och heroiskt mål. Brutaliteten görs till en dygd, genom den dramatiska bilden kan svårigheten rättfärdigas. I mitt eget exempel kan vi se hur metaforen "en steg" leder någonstans. Den leder uppåt och kan bidra till en känsla av frihet, som figuren som blickar upp mot solen. Men den kan också vara riskabel: man kan falla ner och slå sig.

119 Burke (1954/1984) menar dessutom att snarare än att främst vädja till känsla ("pathos") och karaktär ("ethos") handlar det om att vädja till människors fantasi, genom levande och uttrycksfulla bilder.

refaller metaforer göra något mer än så. De kan också skärpa och rikta vår uppmärksamhet (se Asplund 2002: 117). Metaforer har framhållits som viktiga beståndsdelar i sociala rörelser ideologi och retorik (Fine and Sandstrom 1991). Gubrium & Holstein (ibid.) beskriver t ex hur en anhöriggrupp använder sig av en planta som metafor i gruppsamtal. Gruppen använder sig både av välkända kulturella bilder och av erfarenhetsgrundad, lokal kunskap. Forskarna beskriver hur de anhöriga framhåller plantan som en symbol för de svårigheter de gått igenom och den uthållighet de visat: "That weed got it rough out there... but it's makin' it..." Plantan blir en spegel och betydelsen binds till gruppen genom metaforen.

Metaforer kan ha en funktion som stödjande och identitetsskapande verktyg, enligt min uppfattning. De hjälper individen att sätta in sina erfarenheter i en förståelseram, utifrån vilken starka och förvirrande känslor kan bli begripliga. Att formulera – eller omformulera – en erfarenhet, kan vara ett slags övergångsritual *i sig*, men det kan också ses som en viktig del i en stödjande ritual. Samtidigt tror jag att det är viktigt att vi ser metaforer *som* metaforer, dvs undviker att bli "metaforblinda" (Asplund ibid.). Det kan t ex innebära att man uppmärksammar vilket slags metaforer som får komma till tals i samhället. Att urskilja vilka metaforer som auktoriserats – som vi blivit blinda för – och vilka konsekvenser dessa kan skapa (se Asplund ibid., Rorty 1999:16, Ryding 2003:73).

Syftet med de jouraktivas brottsofferstöd tycks vara att ge individen möjligheten att skapa ny mening i sitt liv, men också att anpassa denna mening till samhällets normer. Krisbegreppet pekar mot betydelser som desintegration, ofrivillig kaos och tillfällig oordning. Bilder av brottsoffrens kris, som de jouraktiva utmålar med hjälp av den folkpsykologiska förståelseramen, behandlas som sanningar om brottsoffers "inre" och "yttre" verklighet. (Individen antas t ex förneka eller integrera "verkligheten".) Utifrån mitt sociologiska perspektiv kan dessa bilder emellertid ses som metaforiska sätt att binda samman människa och omvärld, samt människan och hennes själv. Bilderna måste relateras till de sammanhang där de används (jfr Fine & Sandstrom 1993).

I enlighet med den kristeori som de jouraktiva använder strävar man efter att se krisen som "normal", istället för att se den som sjuklig. Krisbegreppet har dock också, via den populariserade kristeorin, fått andra kulturellt vedertagna betydelser, vilka kan förknippas med en senmodern, västerländsk tidsanda. "Krisen" förefaller (liksom "offer") ha en passiv *och* aktiv sida; den symboliserar en avbruten handlingsförmåga men föreskriver också specifik handling. Att vara i kris betyder att vara i *krisprocess*. Metaforen förutsätter specifika former av krishantering, som klassificeras och tidsspecifieras. Det har med andra ord blivit ett integrerat begrepp för desintegration.¹²⁰ Brottsoffer ska ges tillåtelse att "agera ut" känslor, men förväntas också kontrollera dem. En relativt mekanisk syn på brottsoffers kris, kommer fram via den krismodell som används. Men samma psykologiska förståelseram rymmer också en retorik som leder tankarna till en mytisk kamp mellan gott och ont. Kristeorin kommunicerar

120 Det tycks paradoxalt nog finnas typiska handlings- och tolkningsscheman även för kriser (jfr Gubrium & Holstein 1994). Vi förväntas kunna planera för det oväntade och oavsiktliga; "att organisera kriser", vilka per definition står för upplösning av ordning.

bilder vilka ges kognitiva, känslomässiga och moraliska betydelser i de jouraktivas tolkningar. Som definitionsprocess har den tre delar, som ofta verkar sammanblandas.

För det första utgör teorin en *kognitiv* eller *epistemologisk* modell. Den kan fungera som ett slags karta, som de jouraktiva använder i stödarbetets orientering mellan "verkligt" och "överkligt", "sant" och "falskt" (gränser som de samtidigt skapar i tolkningen). Teorin bidrar till typifierade tolkningar angående vad som sker i situationen, vad som har hänt och kommer att hända brottsoffren, huruvida dessa förnekar eller erkänner "sin verklighet".

För det andra utgör kristeorin en *känslomässig* modell. Den kan guida de jouraktivas gränsdragningar mellan t ex "friska" och "sjuka", "sunda" och "osunda" känslouttryck. Teorin kan bidra med tolkningar av vad brottsoffren (och stödpersoner) känner, bör känna och göra med sina känslor. Utifrån känslornas intensitet och varaktighet bedöms hur långt brottsoffret kommit i "offergången" och om dessa känslouttryck ska anses vara normala. Teorin erbjuder alltså specifika "känsloregler" (Hochschild 1983) eller viss "känslokultur" (Gordon 1989).

Därmed utgör kristeorin för det tredje en *moralisk* modell. Den kan guida gränsdragningen mellan "gott" och "ont", "normalt" och "onormalt" samt bidra till tolkningar av hur beteenden ska värderas och dömas. De jouraktiva kan t ex kan få hjälp att avgöra om (och när) brottsdrabbade personer ska befrias från skuld och definieras som offer.

Ordet "kris" kan härledas till det grekiska "krisis" som betydde avgörande "prövning, dom" och "frånskilja, utgallra". Numera brukar "kris" definieras som en "brydsam situation", "ödesdiger rubbning i någots utveckling" och "genomgripande vändning i någons liv" (Svenska Akademiens Ordlista). Genom prövning kan individen vinna över svårigheter i sin väg (bli en "överlevare"). Det finns åtskilliga möjliga sätt att förstå kris och den omställning som erfarenheten av brott kan föra med sig. Att använda olika slags modeller eller "livsloppsmetaforer" (livet som en linje, cykel etc.) kunde svara mot den empiriska variationen, eftersom människors utveckling och upplevelser kan se mycket olika ut. Ändå förefaller krismodellen och dess "rätlinjiga" tolkning sakna alternativ i samhällsdiskursen. Kristeorin används även inom olika vårdformer, t ex som förklaring av dövas och hjärnskadades erfarenheter (Jacobsson 2000: , Ryding: 1999, Wästerfors 1999, Åkerström 2004). Att de aktiva inom Brottsofferjouren väljer just denna krismodell är alltså inte någon slump, eftersom den har fått en självklar plats som inhemsk förklaringsmodell för kris. Slår man upp "kris" i *Nationalencyklopedin* nämns Cullbergs teori som referens (NA 2004).

Att låta metaforen av en linjär utveckling med bestämda faser guida ens förståelse av kris kan ses som ett effektivt, men rationaliserande sätt för att hantera en plågsam omställning. Ny kontroll och förutsägbara resultat förmodas uppnås via rätt slags åtgärder. Det gäller dessutom inte bara en svensk kontext. Samma eller liknande krismodeller används både i USA och andra västländer.¹²¹ De amerikanska sociologerna Holstein & Gubrium skriver:

121 Se Holstein & Gubrium (ibid.), Jones (1997). Maguire & Corbett (1987).

While any number of constructions might be available as ways of organizing persons' understandings of experience, it seems likely that the underlying metaphor of a singular, coherent normative life course will persist /---/ Within the rationalized bureaucracies that consider and manage human lives, the pattern of linear progression through stages or phases provides a useful way of characterizing change, allowing for predictable outcomes if particular interventions are completed (1994:202-203).

Sammanfattning

Kapitlet har skildrat de jouraktivitas folkpsykologiska tolkningsram och krismodellen som denna omfattar. Brottsoffers "kris" ska gå som en röd tråd i de jouraktivitas arbete, enligt en brottsofferassistents framställning. Kristeorin, influerar tolkningen av andra områden än de psykologiska, t ex den juridiska delen i offergången, vilket vidare har skildrats via olika empiriska exempel. Två parallella tolkningar av "kris", som de jouraktiva presenterar har också analyseras. Å ena sidan antas en persons tidigare erfarenhet av en likartade händelse göra upplevelsen allvarligare. Å andra sidan kan frånvaron av en liknande erfarenhet vara just det som gör krisen till en kris. Jag beskrev i kapitlet "teoretisk utgångspunkt" hur en individs erfarenhet av att drabbas av ett brott idealtypiskt kan förstås som en upplevelse av att hans eller hennes identitetsprocess avbryts. En sådan erfarenhet kan benämnas "kris". Jouraktiva har ett uttalat mål att "normalisera" erfarenheten av att vara brottsoffer. Genom en definition av situationen som onormal och av personen som normal avser man att lugna personen som då inte längre behöver se sig själv som "konstig".

Enligt min tolkning utövar de jouraktiva en emotionell retorik av ett särskilt slag. Retoriken avser inte intensifiera personens känslor utan tvärtom dämpa dem. Inom krisens ramar är känsloutbrott inte enbart accepterade, utan t o m förväntade. Samtidigt tycks de jouraktiva sätta tydliga gränser mot personer som upplevs bete sig för okontrollerat. I praktiken ställer de alltså krav på brottsoffer "i kris", vilket dock strider mot den alternativa "impulsiva" känslokulturen som de jouraktiva också företräder. Känslouttryck, som t ex aggressivitet, kan ibland ses som tecken på att personen inte är i kris "i egenskap av brottsoffer" men har någon *annan* form av kris. Känslouttrycket ilska analyserar jag sedan mer specifikt utifrån flera vinklar. De jouraktiva beskriver den både som ett hot och som värdefull i krisbearbetningen. Att uttrycka ilska antas ibland t ex hota ett brottsoffers möjlighet till upprättelse under rättegången. Men ilskan framhålls också som ett effektivt verktyg i bearbetningen av brottsupplevelsen.

Slutligen analyseras en skildring av en krisberättelse som jag tolkar som ett slags övergångsritual. Jag uppmärksammar hur en jouraktiv använder kristeorin liksom andra språkliga verktyg i sin "krisbearbetning". Metaforers funktion som stödjande och identitetsskapande verktyg påpekas. De kan hjälpa individen att sätta in sina erfarenheter i en förståelseram, utifrån vilken starka och förvirrande känslor kan bli be-

gripliga. Samtidigt uppmärksammas vikten av se metaforer *som* metaforer, dvs att vi undviker att bli "metaforblinda".

Ambivalens, avvikelser och gränssamtal

De jouraktivitas ansats att stödja en övergång – mellan en erfarenhet som personligt drabbad och en kategorisering som brottsoffer – kan möta olika typ av hinder. Diskussioner av sådana hinder, dilemman eller oklara fall behandlas i detta kapitel.

Först ska jag visa hur offeraspiranterns "svaghet" kan vara något som framstår som väntat, men också som hotande i relation till brottsofferstödet. Det är varken givet vem som ska ses som svag "på rätt sätt" eller om ett brottsoffer överhuvudtaget ska ses som "svagt". Sedan ska jag visa hur olika egenskaper samt handlingar, vilka ses som typiska för "offergången", kan vändas till sin motsats och betraktas som avvikan- de fall om de upplevs vara överdrivna eller hota stödrollen. Offeraspiranten "blir" i så fall inget brottsoffer, i de jouraktivitas tolkningar, utan riskerar istället att benämnas "stödparasit", "psykfall", "rättshaverist" eller "myglare".

Slutligen ska jag uppmärksamma hur definitionsprocessen kan ses som en pendel- rörelse. Via ett empiriskt exempel – ett utdrag från ett handledningsmöte – ska pro- cessen varigenom offerstatus ges och tas tillbaks om vartannat belysas. De jouraktiva skiftar mellan olika tolkningsramar samt mellan professionella och "medmänskliga" röster, beroende på samtalets vändning.

Ambivalens

Två exempel på ambivalens ska diskuteras. För det första vill jag belysa de jouraktivitas ambivalenta förhållningssätt till offeraspiranterns svaghet. Det är en egenskap som framställs som typisk, men som även tycks ses som riskabel eller t o m opassande i relation till brottsoffer. För det andra vill jag belysa förhållningssättet till gruppen "misshandlade kvinnor". De ses både som angelägna fall, som tvivelaktiga offer och svårhanterliga personer.

”Alla är verkligen inte svaga”

Under ett medlemsmöte har en stödperson föreslagit att stödpersonerna ska ta med sig några brottsoffer till ett lantställe, vilket de kan få låna av en annan ideell hjälporganisation. Tanken är att brottsoffer ska ges tillfälle att vila och återhämta krafterna. Brottsofferassistenten frågar först de närvarande, stödpersoner och andra medlemmar i föreningen, om de skulle kunna tänka sig att ta på sig uppgiften att åka iväg tillsammans med ett brottsoffer. Men frågan får inte mycket gensvar. Någon medlem svarar ”vet inte”, medan de andra är tysta och ser tvivlande ut. Stödperson Annette påpekar sedan att ”det finns ju risk att offren blir beroende av en”. ”Man måste hålla distansen”, säger hon, ”men kanske man kan åka dit med någon annans offer?”. En kvinna, som inte är stödperson men medlem i föreningen, frågar vidare hur det fungerar med försäkringar. Hon påpekar att det är ett stort ansvar att åka iväg med ett brottsoffer, ”något kan ju hända”, säger hon. Annette svarar henne:

Annette: Ja, men dom är ju vuxna människor.

Jouraktiv: Jo, men dom här offren är väl lite svaga?

Brottsofferassistenten: Det behöver dom inte alls vara, vad menar du med svaga?

Jouraktiv: Ja, dom har ju varit utsatta för brott, så dom är kanske inte klara i nerverna riktigt...

Brottsofferassistenten: Fast alla är verkligen inte svaga på det sättet som du menar: psykiskt instabila. Är dom det så kan vi *verkligen* inte ta med dom dit.

Stödperson Annette: Nä det är som hon sa innan: [en kvinna från kriscentrum för misshandlade kvinnor har just hållit föredrag] ”några missbrukare tar vi inte”. Då kan ju vad som helst hända.

Både dom och vi får vara vuxna människor.

Stödperson Vera: Det får ju vara vanliga människor, utsatta för typ inbrott eller rån eller nåt sånt, det får det nog vara...

I samtalet visas både ett undvikande gentemot tolkningen av brottsoffer som svaga och ett undvikande av svaga brottsoffer.

Svaghet kan tolkas som ett beroende eller som en brist på kontroll. Brottsoffer brukar ofta beskrivas som försvagade efter brottet, vilket är ett av skälen att de erbjuds stöd från Brottsofferjouren. I detta samtal förknippas dock svagheten även med avvikande, vilket balanseras mot det vuxna och vanliga. Offrens svaghet betraktas här som hotande.

En svår kategori – Misshandlade kvinnor

Nästa exempel handlar om ambivalenta attityder till ”misshandlade kvinnor”. De jouraktiva vill prioritera kvinnomisshandel, det är en sorts brottsoffer som ses som särskilt angelägna. Men de jouraktiva följer emellertid även en moralisk kontraststruktur – som ställer oskuld mot skuld, offer mot gärningsman. Denna struktur framställs som svår att applicera i mötet med ”misshandlade kvinnor”. Motstridiga moraliska premisser måste hanteras i stödpraktiken.

En stödperson, Gunilla, påpekar att det kan vara känsligt att ha åsikter om "den misshandlade kvinnans" liv, vilket hon samtidigt inte kan undvika om hon vill hjälpa dem:

...det är ofta väldigt jobbiga fall måste jag säga, för att det är så personligt. Ofta är dom- står dom ju ändå i en vä- Mitt upp i alltihopa är [det] ändå en positiv relation till [mannen]. Och då det (ddd) det är lite jobbigt att gå in där. Man kan ju inte lägga sig i för mycket, du förstår va? (Anna: Ja, precis) /---/ Mycket känsligt, så det upplever jag personligen som ganska jobbigt, samtidigt så... försöker vi att hjälpa, men där får man ju ofta (eh) skicka dom till- [psykologer]...

Kvinnorna står "mitt upp i alltihopa" i en positiv relation till gärningsmännen; trots allt de utstått från hans sida, har de inte tagit avstånd, tycks hon mena. Om stödpersonerna inte kan "lösa" dilemmat med oklara gränser på annat sätt kan de hänvisa kvinnorna till en psykolog och avsluta fallen. Hon, som stödperson, tycker det är lättare att stödja om hon kan göra gärningsmannen till en "gemensam fiende", säger hon vidare:

Det är ju egentligen lättare för oss då att gå in och hjälpa en person som har blivit utsatt för nånting som [är] fullständig- Då är den personen helt neutral, du förstår, har inte nån känslomässig relation till gärningsmannen. Och då är det mycket lättare (skratt) för då är vi liksom, då har vi en gemensam fiende i denna [gärningsman].

Kristeorin verkar få underbygga en arbetspragmatisk strategi. Samma teori används dock även för att motivera ett fortsatt stöd åt brottsoffret:

Gunilla: En människa i kris måste man lyssna på, måste försöka förbättra situationen. /---/ Ja ofta vet dom ju inte sitt eget bästa, som när man föreslår att de borde gå och prata med någon [psykolog]... Så det är lättare när gärningsmannen inte är känd, när dom är fullständigt oskyldiga...

Den ideella stödmoralen tar intryck från flera håll, vilket skapar motsägende framställningar. Gunilla visar att hon inte alltid ser kvinnorna som oskyldiga. Hennes påverkan från en juridiskt entydig kontraststruktur lyser igenom. Strukturen förutsätter en uppdelning mellan ett oskyldigt offer och en skyldig gärningsman. Sedan rättar hon sig själv och påpekar att hon inte vill ta ställning till personens "oskuld". Hon tar återigen hjälp av kristeorin och en allmän omsorgsmoral:

Gunilla: ...Det vet ju inte vi om det är skyldiga eller inte... och överhuvudtaget är ju misshandel alltid fruktansvärt.

Anna: Men det kan kännas svårt att- Man tar parti för brottsoffren ju på Brottsofferjouren...?

Gunilla: Ja man får nollställa sig själv på nåt sätt och ha klart för sig att man försöker hjälpa (till) till ett bättre liv, ja bättre liv... Men du förstår, ur krisen. Det spelar inte så stor roll- Ens uppgift är att hjälpa dom om det nu är praktiskt eller att prata, prata, prata. Och det primära är att ställa upp till hundra procent.

Efter detta yttrande byter hon emellertid "fot" igen och presenterar ett mindre villkorslöst förhållningssätt. Stödet framställs nu som problematiskt om de misshandlade kvinnorna inte svarar på rätt sätt:

Det är en annan sak om de är inblandade själva, det blir jobbigare för oss för de är inte så samarbetsvilliga. För det är ett samspel mellan oss och dom ju, de måste vilja bli hjälpta. Och inse att karln måste ur huset, dom måste göra klart "ge dig inte i lag med honom igen", om dom inte vill lyssna blir det jobbigt...

"En människa i kris måste man lyssna på" men... "de måste vilja bli hjälpta och inse att karn måste ur huset". Stödpersonen visar flera exempel på en ambivalent inställning till gruppen "misshandlade kvinnor". Via kristeorin och den ideella stödrollens föreskrifter skapas en tillåtande inställning: "Man ska inte döma brottsoffret, utan lyssna och ställa upp till hundra procent." Kvinnans svårbegripliga förhållningssätt (att hon inte lämnar mannen) kan t ex ursäktas med hjälp av motiv som "svår bakgrund" och "kris". Även om den misshandlade kvinnan inte följer de outtalade normerna för hur ett brottsoffer "bör bete sig" antas hon förtjäna stöd. Samtidigt uttrycks explicita krav, med hjälp av samma tolkningsram. Kvinnan bör försöka förändras och lämna mannen.

Stödpersonens snabba perspektivskiften, i intervjun, kan visa hur hon kämpar för att förhålla sig på "rätt" sätt. Den "misshandlade kvinnan", som hon konstruerar i samtalet, brister i överensstämmelse med bilden av ett "idealt offer". Den krismodell som de jouraktiva använder i stödarbetet tycks framförallt vara anpassad till personer som tillfälligtvis satts ur balans, men är "på väg tillbaks" till en aktiv roll i samhället. För att de jouraktiva ska lyckas applicera denna modell på misshandlade kvinnor som levt i ett förhållande präglad av våld under en längre tid, förefaller det krävas ett omsorgsfullt tolkningsarbete. Svårigheten märks inte minst, i citatet ovan, när stödpersonen provar att använda krismodellen men genast hittar motargument när hon svarar på det hon tidigare sagt.

De misshandlade kvinnorna är följaktligen en grupp som förefaller ge upphov till ett känslomässigt patos men som också upplevs som svåra att förstå och hjälpa. En lösning på denna ambivalens som stödpersonen Sissela använder är att söka teoretisk kunskap om "misshandlade kvinnor". Hon hävdar att hon behöver "utbildning" för att förstå.¹²² Istället för att t ex hänvisa till behovet av en liknande erfarenhet, säger hon sig sakna professionell kompetens för att kunna förstå kvinnorna. Framförallt det faktum att de vill dra tillbaks sin anmälan efter att ha blivit svårt misshandlade:

Sissela ... jag känner att det behöver jag mer utbildning för, jag (jag) kan inte det här med [misshandlade] kvinnors beteende i såna situationer (i såna situationer).

Anna: Misshandlade kvinnor, då- vad är det som känns jobbigt liksom i...?

Sissela: Jag vet inte hur jag ska tackla det, för jag förstår inte hur dom tänker /---/ Dom har ju ändå berättat hur illa tilltygade dom har blivit av sin misshandel och det kanske finns barn med också. Och sen helt plötsligt så "nä nu vill inte jag mer, jag vill ta tillbaka det, jag älskar honom i alla fall..." /---/ Det är inte lätt att förstå det utan utbildning.

På vilket sätt skulle en utbildning kunna hjälpa stödpersonen att förstå kvinnan? Kanske söker hon en mall som kan visa hur misshandlade kvinnor tänker? Hon vill förmodligen undvika att klandra henne. Enligt de jouraktivas synsätt, vilket påver-

122 Här visas således också ett tecken på strävan att professionalisera den ideella stödrollen.

kats av t ex kvinnojourers,¹²³ är den enda lösningen på problemet att kvinnan lämnar mannen som misshandlar henne (jfr Hydén 1995, Åkerström 1995b).

I nästa fall som ska analyseras är den misshandlade kvinnan ett brottsoffer som stödpersonen är engagerad i och inte visar några svårigheter att förstå. Denna skildring kan följaktligen nyansera bilden som givits ovan. Stödpersonen Eva visar engagemang, bjuder på kaffe och kaka, under en ”drop-in-verksamhet”, och deltar aktivt i kvinnans berättelse. Kvinnans berättelse överensstämmer med den kontraststruktur som jouraktiva ofta hänvisar till: aggressiv, dominant man och nedtryckt, misshandlad kvinna:

Eva kommer fram och hälsar henne välkommen, hon är uppenbart glad över att hon kommit dit. Vi fixar te och kaffe och Eva har med sig en mjuk kaka som hon tar fram. Vi går allihop in i det lilla rummet längst in. Så börjar kvinnan [som jag kallar Camilla] berätta. Hon har anmält sin man för misshandel och beskriver honom som väldigt aggressiv. ”Han klarar knappt av att köra bil för han blir så arg och skriker åt alla som kommer i hans väg”. Camilla säger att han klagat på allt hon gör. Hon jobbar heltid och tar hand om all städning medan han inte jobbar men ändå gör han ingenting, utan bara klagat på henne. /---/ Han hade slagit henne fler gånger och hon har nu anmält honom.

I den fortsatta berättelsen visas att stödpersonen använder ett folkpsykologiskt perspektiv och språkbruk. Detta appliceras också på den misshandlande mannen: ”kanske har även han upplevt något svårt som påverkat honom negativt?” Även Camilla använder ett annat folk- eller populärpsykologiskt synsätt. Hon talar om sina före detta män som psykopater och känslökalla:

Stödpersonen Eva är hela tiden med i berättelsen och ger stödjande kommentarer, säger t ex ”det inte är dig det är fel på” när Camilla berättar att mannen tycker hon är sjuk och borde gå till psykologen. Hon frågar om Camilla vet om mannen hade upplevt något som gjort honom sådan. ”Han kanske skulle behöva hjälp?”, Camilla berättar att han kört ihjäl en ung tjej precis när han fått körkort, men att han inte visade någon empati. Det hade han inte gjorde annars heller, inte efter han slagit henne. ”Han liknar en psykopat”, säger hon, ”det jag läst om psykopater, man ser det i blicken”. Det var samma sak med andra män hon haft, ”helt tom blick...”. Hennes man kunde ha slagit ut alla hennes tänder, hon hade varit väldigt öm och fått en broskknuta i läppen, men det hade han inte visat nåt medlidande inför. Stödpersonen säger ”att han nog har aggressioner i sig, att han skulle behöva ha hjälp med det”.

Både stödperson och brottsoffer använder alltså en folkpsykologisk tolkningsram. Ramen förefaller emellertid ge upphov till motstridiga tolkningar. Stödpersonen kan bekräfta kvinnans roll som offer genom att se mannen som sjuk. Mannen framstår som känslökall i kvinnans berättelse och stödpersonen förklarar det utifrån den allvarliga trafikförseelse Camilla berättat att han gjort sig skyldig till.

Att anföra en sådan psykologiserande tolkning inom en kontraststruktur, som bara har plats för *ett* verkligt offer (brottsoffret står *mot* gärningsmannen), är kanske inte oproblematiskt. Det kan åtminstone tolkas som att Camilla invänder mot denna tolkning, genom en berättelse om sin egen problematiska bakgrund. Hon berättar sedan länge, detaljerat och färgstarkt, om sin svåra barndom. Denna präglades av för-

123 I Sverige drivs denna linje särskilt starkt av ROKS.

äldrarnas skilsmässa, av faderns alkoholism, av att hennes mor tidigt dog i cancer osv. Berättelsen kanske har som avsikt att visa att det är hon som är offer och inte mannen?

Det är en tragisk och dramatisk berättelse, men ingen tydlig offerhistoria som Camilla skildrar. Stödpersonen hjälper till att bygga upp berättelsen genom att bekräfta Camilla och bidra med förklaringar och formuleringar. Även jag som observatör bidrar, eftersom jag t ex ler och nickar för att visa att jag är välvilligt inställd och lyssnar intresserat. Eva, stödpersonen, menar att det är nog för att hon är så stark som det slags män söker sig till henne, "för dom är svaga". Camilla instämmer i att hon var omhändertagande och därför drogs till det slags män. Sedan invänder hon emellertid och säger att hon "inte visste i början hur de var". Hon benämner sina före detta män som om de tillhörande en gemensam kategori:

De är hur underbara som helst i början. De säger precis det man vill höra, som om dom kunde läsa ens tankar, vore ens tvillingsjäl. Men sen efter några månader börjar dom dominera mer och mer, berättar Camilla.

Camilla presenterar ett dominansförhållande, inom vilket hon är den som domineras och misshandlas. Samtidigt framställer hon sig själv som aktiv och stark, något som uppmuntras av stödpersonen. Det är ett intryck som jag också fick som observatör. Kombinationen av det starka och svaga inslagen kanske kunde ha hotat kvinnans offerstatus, stödpersonen kunde t ex ha frågat sig varför Camilla träffar dessa män om hon är så stark. Nu vänds denna dubbelhet istället till hennes fördel.

Misshandlade kvinnor har framställts som en särskilt diskriminerad offergrupp. Denna sorts brottsoffer förefaller också ofta väcka ambivalenta känslor hos stödpersonerna. Svaghet och styrka kombineras i perspektivet på alla brottsoffer – men framförallt i definitionen av denna grupp – på sätt som inte alltid kan förutsägas. Det kan möjligen beskrivas som en spänning mellan det typiska svaga och det önskvärt starka brottsoffret.

Holstein och Miller (1990:119) skriver att en kategorisering som offer konstruerar personen som en passiv och hjälplös mottagare av skada och orättvisa. En sådan bild kan, menar de, vara användbar för stunden eftersom den kan skapa medkänsla. Men den kan å andra sidan förmedla en oönskad förståelse av personen som inkompetent att hantera svårigheter. Brottsoffret uppmuntras att erkänna sitt behov av stöd från andra, men förväntas samtidigt klara av att hantera sina svårigheter på ett kompetent sätt. Vad som ses som "kompetent" hantering kan också variera i de jouraktivs tolkningar. "Kompetent" kan t ex betyda att offeraspiranter använder strategier och handlingssätt som de jouraktiva "förstår". Bedömningen tycks ha sin utgångspunkt i den ideella stödmoralen, i kombination med professionella influenser och ett folkpsykologiskt förankrat "sunt förnuft".

Avvikande fall

Kategoriseringen av brottsoffer anpassas till Brottsofferjourens stödform. De jouraktiva erbjuder endast brottsofferstöd till personer som betraktas som deras rättmätiga klienter. Behovet av gränssättning tycks ha uppmärksamats av de jouraktiva relativt tidigt i jourernas utveckling. Åkerström (1990:44) beskriver hur en del personer som sökte hjälp hos jourerna som hon undersökte, år 1990, t ex benämndes "vaneringare". Benämningen representerade hjälpsökande personer som antogs ringa runt till en mängd stödjouer av olika slag på grund av att de var förvirrade och ensamma. De jouraktiva försökte avvisa dessa personer eller hänvisa dem till någon annan instans. Skäl som de uppgav var t ex att de inte var brottsoffer utan tillhörde "fel grupp människor". Liknande "avvikande fall" ska diskuteras nedan, vilka här benämns "psykfall", "stöddparasit", "rättshaverist" och "myglare".¹²⁴

Gemensamt för alla dessa kategorier är att de trots sin offerlighet framställs som människor som stödpersonerna borde akta sig för. De uppför sig ungefär som ett brottsoffer förväntas göra, men de drar dessa egenskaper eller handlingar till sin spets. Brottsoffer kan *förväntas* vara psykiskt instabila och förlora kontroll över sina känslor, men dessa beskrivs som *för* instabila eller okontrollerade. Brottsoffer kan *förväntas* kämpa för att få sina juridiska och moraliska rättigheter, men avvikarna gör det *i högre grad* än vad som accepteras. Brottsoffer *förväntas* vilja ha hjälp med sina problem, men dessa har fler problem samt talar om dessa *mer* eller ivrigare än vad som accepteras.

Psykfall

För det första har vi "psykfallet". Stödpersonen Gunilla utmålar en hotbild i starka ordalag, menar att om man hjälper detta slags offer är man "ute på hal is" och då kan "vad som helst hända":

Gunilla: Ja man måste vara väldigt försiktig, så att man inte ger sig ut på hal is. Vad som helst kan hända. Kommer en människa som är sjuk får man lämna det... När man märker att det är psykisk sjukdom så klarar *jag* i alla fall inte av det. /---/ Hon [brottsoffret som hon just berättat om] hade sökt hjälp överallt, vi är då ett sista halmstrå att gripa (skratt).

Hon framställer det som att Brottsofferjouren blir "ett sista halmstrå att gripa" för människor som är psykiskt sjuka och inte lyckats få hjälp någon annanstans. Som

¹²⁴ Stöddparasit och myglare är mina benämningar som skapats utifrån de jouraktivas informella beskrivningar. De andra benämningarna är de jouraktivas egna: dvs psykfall och rättshaverist. Jag kommer även att presentera ett undantag: en "problemperson". Problempersonen skiljer sig från de övriga "avvikarna" på det sätt att stödpersonen som använder termen inte betraktar typen som "hotande", även om denna har samma egenskaper som de andra, enligt stödpersonens beskrivning. Åkerström (1990:45) visar hur de jouraktiva tidigare informellt benämnt den typ som jag kallar stöddparasit för "sökare". Hon beskriver även hur man satte gränser mot personer som benämndes "rättshaverister".

ideella stödpersoner har de emellertid inte kompetens att hantera dessa slags människor, menar Gunilla. De ser det heller inte som sin uppgift eftersom ”klienternas” stödbehov måste vara brottrelaterade.

Stödparasit

Den typ som jag valt att kalla ”stödparasiten”, liknar ”psykfallet” på det sätt att personen sägs ha andra problem än de som relateras till brottet. Skillnaden är att personer av denna typ inte beskrivs som uttalat psyksjuka utan snarare allmänt ”problemfyllda”. Det kan t ex ha sociala eller ekonomiska problem. Det förefaller inte vara förutbestämt hur stödpersonerna ska behandla stödparasiterna. Någon stödperson anser att de har rätt till stöd medan andra tvekar och ytterligare andra, såsom stödpersonen Sissela nedan, avvisar dem helt: ”klipper”, som hon kallar det. Även hon utmålar en hotbild och menar att denna typ ”äter” på stödpersonerna:

Sissela: Det är jag mycket noga med också att- Om jag känner att det är personer som vill börja äta på en, vissa människor gör det. Vissa människor behöver egentligen kanske inte så mycket hjälp, för att dom är ändå inte beredda att gå vidare. Men dom behöver någon som dom kan... (eh) lägga sina sorger på...

Anna: Jaha... som bara lastar över och sen så tar inte den ansvar för det längre?

Sissela: Nä, ja precis, såna människor finns det ju också... dom (dom) har inte att göra i Brottsofferjouren tycker jag...

Så som en parasit äter av trädet och dödar dess kraft kan detta offer ”äta på stödpersonen”, enligt Sisselas levande beskrivning. Det liknar den tidigare beskrivningen av psykfallen som söker ”ett sista halmstrå att gripa”. Istället för att försöka gå vidare i livet – med hjälp av stödpersonen – använder de denna till att ”lägga över sorger på”. Snarare än att brottsoffret blir starkt, blir stödpersonen svag, tycks hon mena. Hennes beskrivning kan ha influerats av psykologen som håller i handledningen för stödpersonerna. Han råder, under ett handledningsmöte, en stödperson att släppa ett fall för att hon inte ska bli ”uppäten”. Det framställs som viktigt att vara på sin vakt, för plötsligt så ”...slurp! säger dom och suger tag i en...”:

Handledaren: Man [kan] ju sugas in i nånting som gör att man blir helt uppäten och dom här personerna är oftast väldigt resurssvaga. Att träffa resurssvaga personer gör att man blir tömd själv va. Det är bara såhär: ”slurp!” säger dom och suger tag i en /---/ och dom lämnar det aldrig va...

Dessa två typer – psykfallen och stödparasiten – som jag nu har skildrat, har handlat om att dra ut de psykologiska och sociala problemen för långt. Den typ som nu ska beskrivas, ”rättshaveristen”, handlar i sin tur om hur kampen för juridiska rättigheter förmodas ha överdrivits av offeraspiranten.

Rättshaverist

Stödpersonen Vera berättar under ett handledningstillfälle för handledaren och de andra stödpersonerna om en kvinna som hon kallar rättshaverist. Vera har svårt att avsluta fallet, som hon tycks uppleva som betungande. Det är anledningen till att hon tar upp det under en handledning:

Vera: Ja (skrattar) det är lite det här, jag har råkat ut för en rättshaverist och /---/ Hon har två söner och den äldste sonen lider av DAMP och /---/ det är nånting som är sant, han *har* blivit [misshandlad]- Han hade blåmärken och allt möjligt sånt där... men det är den ena historien. Men sen har då en klasslärare /---/ har då gett sig på att hota henne [mamman]. Hon [klassläraren] har varit utsatt för olaga hot. Och det är inte bara hon utan det är alltså biträdande rektor och allt möjligt så det har blivit en jättehistoria av detta.

Handledaren: Vem hade dom blivit anmälda av?

Vera: Alltså den här klassläraren /---/ Hon är sjukskriven men hon ägnar sig åt telefonterror och har alltså ringt upp [mamman]- Det är alltså en (en) sann historia./---/

Hon betonar att det är sanna historier i botten, vilka dessutom är polisanmällda. Samtidigt tycks kvinnan söka efter problem som hon kan anmäla, enligt Veras framställning:

Vera: Ja hon är polisanmäld /---/ men alltså det här är en jättehistoria, alltså det kommer inte ta slut /---/ nä, ja så att hon letar liksom- hon hamnar i en massa konstigheter men samtidigt så letar ju hon faktiskt efter problem hela tiden "ååh!"

Brottet är polisanmält och stödpersonens problem förefaller alltså inte bero på att fallet kan definieras som något annat än brott. Vera säger sig heller inte tvivla på sanningsvärdet. Hennes problem med fallet verkar istället vara att det uppförstorats och därtill riskerar att uppförstoras ännu mer. Det märks inte minst genom berättelsens uttrycksform. Vera använder ord som: "jättehistoria" (vilket upprepas) "massa konstigheter", "hela tiden". Kvinnan är ett offer – "har hamnat i konstigheter", enligt stödpersonen, men överdriver offerskapet och "letar efter problem".

Inom offerretorikens melodramatiska form är hyperbolen och antitesen frekventa figurer. Ändå förefaller det inte finnas tolerans för hur mycket – eller vilka slags – excesser som helst i stödarbetet. Det kan möjligen ses som ett möte mellan "den ideella stödverksamhetens pragmatik" och en "melodramatisk och ideologisk offerretorik" (se kap. 6).

Framförallt tycks stödpersonens problem med fallet vara att offeraspirantens svårigheter framstår som ändlösa, medan stödsatsen däremot förväntas ha ett tydligt slut. Stödpersoner måste "lära sig sätta gränser" menar t ex den psykolog som håller i handledningen av stödpersoner. Denna gränssättning kan tänkas påverka relationen till både de personer som benämns "psykfall", "stöddparasiter" och "rättshaverister", eftersom deras karaktär utmärks av just gränslöshet. Deras problem är omfattande samt oformliga och förefaller sätta käppar i hjulet på stödpersonernas försök till begränsning. Det märks inte minst i den fortsatta handledningen då stödpersonen tillrättavisas av handledaren, som menar att hon nog har gått över gränsen i sin stödsats.¹²⁵

125 Temat utvecklas mer nedan i delen "moraliska rättegångar". Se även, kap. 7.

Myglare

Den sista typen, ”myglaren”, handlar om ekonomiska rättigheter som dragits för långt eller inte ens antas existera. Även denna typ uppfattas som hotande, men dess hotbild skiljer sig från de andra. Det är inte i första hand omåttligheten – att vilja ta för mycket av stödpersonernas tid eller engagemang – som beskrivs som hotande. Däremot är det även här idealiteten – den ideella insatsen och självpresentationen som god hjälpare – som gör att offertypen blir svårhanterlig för de ideella stödpersonerna. Man uppfattas inte givet som en god hjälpare om man ger stöd åt personer som ”egentligen” är bedragare eller simulanter. Att ta ställning *mot* denna typ kan samtidigt vara känsligt. Man kan närma sig polisens roll och en stödperson förväntas vara neutralt stödjande.

En stödperson, Olga, för ämnet ”fabulerande personer, som försöker sko sig” på tal under stödpersonsutbildningen. Hon undrar om man kanske kan gallra bort dessa via polisens hänvisning:

Olga: Ja [personen vill] kanske få ut lite försäkringspengar, kanske... som är lite granna fabulerande, lite grann- Det kanske inte var riktigt så farligt som personen ifråga vill göra gällande. /-- /- Eller sker den utgallringen utav... poli- med polisiära åtgärder så att man vet att... människan ifråga talar sanning, så långt vi vet?

Brottsofferassistenten avvisar denna möjlighet och påpekar dessutom att det inte är Brottsofferjourens roll ”att vara poliser och bedöma”:

Brottsofferassistenten: Nä utgallring sker inte, för det har han ingen möjlighet att kolla det på det viset. Och det händer rätt ofta att det ringer- Folk som ringer hit och... och dom är ju inte intresserade av att ha samtals[terapi]/----/ Alltså det är viktigt för oss- Vi ska absolut inte vara poliser och bedöma, vår främsta uppgift är ju verkligen att stötta (Olga: Jaja som människor ja) ...och stå på deras sida. Men det brukar lösa sig praktiskt: /---/ ”Javisst, man kan söka pengar från brottsoffermyndigheten i Umeå, jag skickar dig den blanketten”. Sen är det ju helt upp till den personen att göra det.

Olga menar att arbetssituationen – det faktum att stödarbetet framförallt utövas via telefon – gör det svårt att avgöra om brottsoffren är sanningsenliga. Hon gör då ingen åtskillnad mellan dem som hittar på sin offerhistoria helt och hållet och de som endast överdriver den. Vad hon vill åt förefaller snarare vara den nödvändiga hanteringen av personer som har felaktiga motiv till att söka brottsofferstöd.

Brottsoffer förväntas vilja återupprätta sin integritet och kompenseras för den skada som de utsatts för. Stödpersonernas roll kan bli laddad i relation till ”myglaren” eftersom deras guidning av denna återupprättning blir komplicerad. Å ena sidan riskerar de att stödja personer ”på fel sida om lagen” (”de kriminella”) vilket är fel utifrån ett ”offerperspektiv”. Å andra sidan bör de undvika att göra något öppet ställningstagande *mot* sådana personer, eftersom detta inte skulle vara förenligt med rollen som ideella medmänniskor. Stödpersonen Olga kommer troligtvis i kontakt med en känslig punkt, eftersom brottsofferassistentens svar först framstår som svävande.

Därefter tar hon först starkt avstånd från ett dömande perspektiv: "vi ska absolut inte vara poliser... vår främsta uppgift är ju verkligen att stötta", betonar hon.

Avslutningsvis bekräftar brottsofferassistenten ändå "myglarnas" existens och att hon ser dem som problematiska, då hon säger att "det brukar lösa sig praktiskt". Med detta tycks hon mena att hon kan informera om brottsoffers principiella rättigheter – att t ex söka pengar från Brottsoffermyndigheten – men utan att ta någon aktiv stödroll. Brottsofferassistenten löser med andra ord det "ideella dilemma" genom att lägga över ansvaret på detta slags offeraspiranter själva att söka ekonomisk hjälp. Hon använder följaktligen samma retoriska verktyg som jag tidigare (i kap. 6) observerat att en före detta ordförande använder sig av. Istället för att säga rätt ut att man avvisar vissa offeraspiranter – de "kriminella" – säger han att det är upp till dessa människor själva att söka hjälp.

Gränsen mellan "vanliga" trovärdiga brottsoffer och "fabulerande myglare" framstår som vag. I följande berättelse från ett stödpersonsmöte visas ett exempel på hur stödpersonernas tolkningsarbete förefaller ha genomgått skarpa vändningar. Stödpersoner berättar hur de först trodde på offren – och hade stort medlidande med dem – men att de sedan övertygats om deras falskhet och bedrägeri:

Eva: Jag hade en som hade femtitusen ... liggande på en hylla, alltså i sin affär, [ironisk ton] "där låg dom bara", konstigt...

Vera: Jo det- Så därför förstår man ju att dom [försäkringsbolagen] måste ju börja väldigt...

Eva: [avbryter] Jag var och hälsade- Jag var i hans affär också, [skämtsamt ton] jag tyckte så synd om honom så.

Vera: Ja det gjorde jag med denna också, tyckte synd om hela familjen. Jag var nästan gråtfärdig, tyckte det var fruktansvärt. Tänk att bli av med femtitusen!

Gunilla: Jaa (skratt)...

Eva: Så ringde jag och prata med [skrattar till igen] X [brottsoffersamordnaren], "det kan du ju glömma", sa han (skratt)

Vera: (Samtidigt): Ojojjoj! Usch ja!

Det är retrospektiva berättelser och vändpunkten tycks ofta ha berott på att stödpersonerna fått tillgång till information från t ex socialtjänst eller polisens brottsoffersamordnare. Dessa professionella tolkningar ifrågasätts inte utan tas som säkra tecken på att offeraspiranterna inte är riktiga brottsoffer. Det förefaller som om offeraspiranternas svaghet först har tolkats som en utsatthet, vilken inledningsvis givit upphov till stödpersonernas medlidande. Sedan har svagheten omvandlats till en "svag karaktär". Denna tolkning leder till ironiska kommentarer och skratt men även till upprörda känslor i gruppen.

Stödpersonerna gör drastiska hopp mellan tolkningar av svaghetens betydelse i sammanhanget. En offeraspirants egenskap (eller beteende) tycks antingen kunna uppfattas som en svaghet som är ursäktad *eller* som en svaghet som är oacceptabel. Denna godtycklighet – dvs att det "stackars offret" relativt lättvindligt förvandlas till "illvillig myglare" – kan möjligen förstås som en följd vad Sahlin (1996:322-323) kallar en "stereotypisk dualism". Via en stereotyp "antingen-eller-logik" konstrueras "avvikaren" med Sahlins (ibid.) ord som "skurk" eller "stackare".

Problemperson – en ”stackare”

Ett annat exempel på samma (”antingen-eller-logiska”) tolkningsmönster är hur en stödperson, Anna-Karin, behandlar de offeraspiranter som hon kallar ”problempersoner” som särskilt ömmande fall:

Anna-Karin: Jag tror många gånger att dom drar till sig problem. /---/ ...jag tror inte dom ser det själva att... liksom ”jag borde nog inte hänga ihop med dom där människorna, för då blir det rätt mycket problem”. Man märker att ibland kommer det upp andra saker som dom också berättar.

Anna: Jaja okej som inte är brottet så utan...?

Anna-Karin: Nä andra problem såhär. Och så då tänker jag ”det är en sån här otursförföljd stackare” då va, som har tendens att hamna fel, som säkert är jättetrevlig och rar och så. Det är inte deras fel men dom- /---/ jag behandlar dom likadant för att vänder dom sig till oss då ska dom få liksom stöd och hjälp va.

Denna ”problemperson” är en typ som framstår som snarlik den tidigare beskrivna ”stöddparasiten”. Det var en klienttyp som stödpersoner framhöll som relativt självklart att de borde avvisa. Den problemfyllda offeraspirant som Anna-Karin talar om här beskrivs tvärtom som ”jättetrevlig och rar” och som en ”otursfylld stackare”. Skillnaden i inställning tycks inte bero på att denna sorts ”avvikare” fall skiljer sig åt från de andra. Problemet med ”stöddparasiten” – liksom med ”rättshaveristen” och ”psykfallet” – var att det aktualiserades andra (icke-brottsrelaterade) problem i stödarbetet. I linje med dessa andra avvikande fall förefaller också denna typ, enligt framställningen, dra till sig problem likt negativa magnetfält. Samtidigt betonar stödpersonen ”problempersonernas” självklara offerstatus. Det är absolut inte deras fel, säger hon, och hon poängterar att hon behandlar dem likadant som den grupp brottsoffer som hon benämner ”medelsvenssons”.

De ideella ansats att erbjuda offerstatus åt sina klienter tycks både kunna underlättas och hindras av att dessas svaghet uppmärksammas. Utifrån en pragmatisk synpunkt måste de jouraktiva avgränsa stödverksamheten. Indirekt – och informellt – tar de hjälp av ”avvikande fall” för att definiera ”det riktiga brottsoffret”. Teoretiska och moraliskt laddade begrepp som ”brottsoffer”, ”kris” och ”medmänniska” måste appliceras i praktiken; de tolkas och förhandlas kontinuerligt av stödpersonerna under arbetets gång. Dels i relation till de övergripande sammanhang som de befinner sig i (offermatrisen), dels i relation till andra stödpersoner och till överordnade personer inom organisationen. Detta tema vill jag utveckla vidare nedan.

Moraliska ”rättegångar”

I följande avsnitt vill jag uppmärksamma de jouraktivas försök att, genom konsulterande (rådgivande) samtal, fastställa de ”värdiga” och ”ovärdiga”, ”äkta” och ”oäkta”

brottsoffren. Jag vill uppmärksamma diskussioner om personer som ligger på gränsen mellan att ges och förnekas offerstatus, samtala jag benämnt ”gränssamtal”. Samtalsformen kan liknas vid en moralisk rättegång, i vilken de jouraktiva skiftar mellan att ta rollen som advokat, åklagare och domare.

Grunden för analysen utgörs för det första av två berättelser, återgivna vid två handledningstillfällen, då tre stödpersoner och en handledare (som är psykolog) deltog. För det andra utgörs det empiriska materialet av en berättelse som framfördes vid ett stödpersonmöte, då en brottsofferassistent och tre stödpersoner medverkade. Vid handlednings- och stödpersonsmöten är det de problematiska och de särskilt engagerande fallen som diskuteras. Misstankar om att brottsoffer inte är ”riktiga brottsoffer”, samt oro över att man inte förmått hantera svåra fall på rätt sätt, uttrycks vid dessa tillfällen. Stödpersonerna berättar i turordning om sina arbetserfarenheter och de andra får sedan hjälpa till att kommentera, råda samt jämföra med egna erfarenheter.¹²⁶

1. ”Den svartklädda kvinnan som bara gråter”

Stödpersonen Greta inleder det handledningsmöte, som först ska beskrivas, med en berättelse om en kvinna från Jugoslavien, vars son troligen mördats. Stödpersonen har fått kontakt med henne via kvinnans väninna, som kommit in under den lokala Brottsofferjourens drop-in-verksamhet. Skälet till att hon berättar om fallet är att hon är osäker på hur hon ska gå vidare med det.

Ett typiskt offer

Först berättar Gunilla att kvinnan i det aktuella fallet är invandrad till Sverige och inte förstår svenska. Det har inte blivit någon rättegång, berättar hon, vilket förmodas vara på grund av bristande bevis. Den invandrade kvinnan har inte kunnat förstå fallets utveckling men har uppfattat att hennes son inte fått upprättelse juridiskt, vilket upprör henne mycket. Hon sägs ha blivit fullständigt nedbruten på grund av händelsen: ”bara sitter på en köksstol och gråter dagarna i ända”:

Gunilla: Hon var från Jugoslavien och hon hade en landsmaninna som hon hade kommit i kontakt med som var i sextioårsåldern, vars son hade blivit mördad antagligen /---/ Och denna kvinna då sitter me- svartklädd på en stol och gråter dagarna i ända. Det va ett år sen som brottet begicks.

Handledaren: Blev sonen mördad i X [mindre stad]?

126 Handledningstillfällena skiljer sig från stödpersonmötet i den mening att handledaren tar en mer auktoritär roll än brottsofferassistenten. Båda mötesformer tycks ha som syfte att stödpersonerna ska få chans att ”prata ut” och få råd angående problematiska fall.

Gunilla: Ja och gärningsmännen häktades, men släpptes i brist på bevis. Och nu var det detta med att hon var ju alldeles ifrån [sig]- Dom förstod ju inte språket, varken hon eller hennes man. /---/ De hade inte fått riktigt grepp om nånting och det hade inte blivit rättegång och det var- Hon var så fruktansvärt bitter för detta, för det blev liksom ingen upprättelse va, mamman.

Kvinnan kan ses som ett exempel på ett brottsoffer i kris. Samtidigt finns det vissa egenskaper som skiljer detta brottsoffer från ”det typiska”. Det har gått lång tid utan att kvinnan kommit över händelsen. Den kulturella bakgrunden får till en början förklara kvinnan passiva förhållningssätt: att ”hon satt svartklädd och grät dagarna i ända”. Hennes oförmåga – eller ovilja – att lämna den plågsamma erfarenheten bakom sig ursäktas till en början genom kulturella hänvisningar i berättelsen. ”Kulturen” får bekräfta hennes status som offer. Att hennes sorgreaktion framstår som avvikande vänds alltså först till en fördel. Stödpersonen skapar emellertid sedan en kritisk distans. Väninnans moderna attityd tycks användas för att bekräfta de jouraktivitas värdering av känslornas utveckling:

Och hon [väninnan], hon hade försökt få bjuda hem henne, få ut henne och så. För det var liksom två saker. Dels var det detta att hennes sociala liv var fullständigt fördärvat, hon satt svartklädd och grät. Och sen, sa hon, i vår kultur är det ju så att man måste sörja, måste gråta. /---/ Och då försökte hon som var modern kvinna att säga till henne att det går inte, du måste ta dig samman.

Brottsoffret förväntas ta steget mot ”bearbetning” och ”nyorientering” (se kap. 8). Väninnan ”inser” att den sörjande kvinnan måste återta kontrollen över sitt liv och över sina känslor. Kulturbegreppet kan användas för att legitimera ett biografiskt avbrott, dvs kvinnans kulturella tillhörighet får förklara varför hon stannar upp i sin ”utveckling”. Men en uppfattning om kulturell bakgrund tycks också användas för att kritisera samma avbrott. Stödperson Gunilla berättar vidare att hon, liksom väninnan, upplevde att ”det gällde att få denna kvinna på benen igen”.

Brottsoffer i formell mening?

Via dessa inledande kommentarer kring kvinnans sorgreaktion tar berättelsen en mer kritisk vändning. Stödpersonen upplever sig som maktlös, säger hon, och hennes arbete framställs som en uppoffring. Trots denna upplevelse och att fallet tillhörde en annan stads brottsofferjour, åkte hon hem till kvinnan för att träffa henne. Nu dyker det upp ytterligare en aspekt: frågan om sonen mördats eller tagit livet av sig. Är han ett brottsoffer eller inte? Det är en fråga som kan avgöra mammans offerstatus, liksom stödpersonens förpliktelse att fortsätta stödjä:

Gunilla: De kunde inte bevisa, han kan ha skjutit sig själv. Han hade vapen själv, så det var såna saker och... Jaha, och när jag kom ner, då ville dom alltså- Då hade dom fått en advokat i [Staden X] men dom hade inte pengar att betala en advokat /---/.

Handledaren: Men du, ett problem som finns i det här... /---/ har brott kunnat styrkas? Det har det inte gjort... Dom [polisen] har ju släppt det och då är det- Då är det ju inte heller brottsof-

fermyndigheten. För då är det ju inte det här med "psykiskt lidande", "särskild sorg och saknad" [Brottsofferfondens ekonomiska bidragsnamn] tjugofemtusen...

Handledaren ifrågasätter den jugoslaviska kvinnans rätt till offerstatus, först genom att hänvisa till polisens beslut. Sedan applicerar han en byråkratisk tolkningsram, när han citerar de olika bidragsnamnen ("det är inte detta med 'psykiskt lidande', 'särskild sorg och saknad'"). I följande citat ifrågasätter också han varifrån offeraspiranten fått ett bidrag på 36000 kr:

Handledaren: Var fick dom dom här trettisextusen?

Gunilla: Ja jag vet inte... vet inte [låter uppgiven]...

Handledaren: För är det så att du inte har [dessa uppgifter]... så kommer ju inte brottsoffermyndigheten in va... Dom kommer ju bara in om brott kan styrkas. Och har polisen lagt ner utredningen för (det) finns inga bevis... Då faller ju alltihop, då är det ju inte ens en gång angeläget.

Stödpersonen Gunilla har tidigare uppgett att kvinnan och hennes man fått denna summa som ersättning, men är alltså osäker på varifrån den har kommit.

Vad innebär stödrollen?

Snarare än att visa motstånd mot en polisiär definition och protestera mot vad som kunde uppfattas som felaktig behandling av ett brottsoffer, tar handledaren ett polisiärt och byråkratiskt perspektiv. Han passar även på att råda stödpersonen att sätta tydligare gränser i stödarbetet. Det är istället Gunilla som tar offeraspirantens perspektiv:

Gunilla: Ja detta har faktiskt plågat mig samtidigt som jag tycker det är... Och så denna [vännan] denna tolk då, en jugoslaviska som bor i Malmö, som jag (skrattar till)- Hon och den här familjen som ställer hela sitt hopp till mig. /---/ Men jag tänkte som medmänniska kunde jag ju följa med dit...

Handledaren: Ja men nu är du inte som medmänniska, nu är du som stödperson i Brottsofferjouren.

Gunilla: Ja just det, ja...

Vera: Men vi *är* medmänniskor.

Gunilla: Javisst (skrattar till).

Handledaren: Nä ja men... Nänänänä. Ni måste ha en viss form av professionalitet i det att ni sätter gränser va. Annars kan ni ju bli uppätta av ett enda ärende.

Gunilla: Mm jovisst visst...

Gunilla erkänner fallets belastning, men protesterar också mot kraven på ("ideellt professionell") gränsdragning genom att hänvisa till sin roll som god "medmänniska". I nedanstående citat återinför hon den kulturella bakgrunden som försvar för moderns och sonens offerstatus.

”Kultur” bestyrker offerstatus

Gunilla visar nu att polisens tolkning kan ifrågasättas, med hjälp av flera fakta i fallet:

Gunilla: Och det var ett tital bosnier mot denne ensamme serb. Och så förföljde dom honom till en bensinstation och där uppstod då slagsmål eller vad det var... Och han fick ett skott i sig som han avled av sen.

Handledaren: [förvånad ton] Men han fick ett skott i sig av nån?/---/ Var var blev han skjuten då? På... macken?

Gunilla: Ja dom hamnade där på nåt sätt.

Handledaren: Och där skulle han plötsligt ha skjutit sig själv?!

Margit: [En annan stödperson]: Ja det tycker jag också verkar konstigt.

Gunilla: Javisst! Det verkar väldigt konstigt, tycker jag också. /---/

Handledaren: Och då skulle han alltså undkommit det och... tagit upp pistolen och skjutit sig själv istället för att skjutit på dom. Det verkar inte vettigt... /---/

Gunilla: Ja jag tycker det verkar väldigt konstigt. Och när jag pratade med Åke [assistenten på brottsofferjouren i staden X] så sa han: ”ja det är så konstigt och det är så mystiskt, han var inblandad i det själv” och sådär. Det var precis som dom [på Brottsofferjouren där] ville bara bli av med det på nåt sätt. Men jag har ju sett denna lidande moder, jag *kan* inte- Det är förskräckligt, jag förstår henne alltså.

Handledaren: Jo jag förstår.

Handledaren låter sig nu övertygas, liksom de andra stödpersonerna, och mammas offerstatus kan repareras, åtminstone tillfälligt.

En gemensam moral uttrycks genom de jouraktivas konstruktion av normalitet och avvikelse i samtalet. Ordet ”konstigt” förefaller spela en viktig roll för det gemensamma meningsskapandet i situationen. Vad står ”konstigt” för i detta sammanhang? Det tycks ges både betydelser som obegriplig (samt irrationellt) och otillbörlig (samt klandervärd). Det är först Margit som använder orden ”verkar konstigt”, då hon svarar på handledarens indirekta protest mot polisens tolkning av att mannen (sonen i berättelsen) skulle ha skjutit sig själv på macken. Hon får gensvar från Gunilla. Både hon och Margit använder ordet ”konstigt” i enlighet med betydelsen ”obegripligt” (eller ”irrationellt”). Detta är i sin tur är ett gensvar på handledarens ord ”inte vettigt”.

Tillsammans använder de tre jouraktiva alltså ordet ”konstigt” mot polisen, som en del i kritiken mot deras uppfattning om hur brottet gått till. Därmed tycks ordet konstigt också få betydelsen ”otillbörlig”(eller ”klandervärd”). Denna betydelse framgår även då Gunilla sedan citerar en brottsofferassistent. I detta fall får ”konstig” tillsammans med ordet ”mystisk” illustrera (den i en annan stad anställda) brottsofferassistentens oriktiga tvivel visavi den mördade sonen. Brottsofferassistenten framstår som den ”verkligt” konstiga (läs: omoraliska) i sammanhanget. Han ”bara ville bli av med” fallet och engagerade sig inte. Framförallt framstår hans attityd som okänslig, då stödpersonen svarar med en förståelse för ”denna lidande moder”.

Genom citatets sista ord: ”men jag har ju sett denna lidande moder... det är förskräckligt, jag förstår henne alltså” uttrycks en ”vanlig medmänniskas” spontana medkänsla. Det är en personlig moral som går bortom en professionellt formad, t ex en polisiär eller juridisk. Att stödpersonen känner igen sig i offeraspiranten och hän-

visar till en känsloladdad typifiering (en lidande moder), tycks kompensera för avsaknaden av en säker polisiär definition av brottsoffret, i samtalet.

Ny vändning – ”professionell gråterska”

Typifieringar kan också konstrueras genom att personer klumpas ihop med andra fall man har erfarenhet av. Under samma handledningstillfälle, diskuteras en misstänkt ”rättshaverist”, vars offerstatus avvisats. Handledaren tillrättavisar en stödperson för att inte ha satt tillräckliga gränser. Han betonar att de ideella stödpersonerna inte ska låta sig ”uppslukas” av fall, av de slag som jag tidigare benämnt rättshaverister och stödparasiter.

I detta sammanhang kommer den jugoslaviska kvinnans fall upp till diskussion igen. En stödperson säger till Gunilla att hon ska berömma sig själv för allt jobb som hon har lagt ner på fallet. En annan stödperson säger då att även hon har påpekat detta för Gunilla, varvid den första stödpersonen råder Gunilla att nu lämna fallet. Gunilla invänder emellertid och hänvisar till sin känsla av att vara ”oprofessionell” om hon inte kan bidra med mer. De andra stödpersonerna börjar därför – tillsammans med handledaren – bolla med begreppen ”oprofessionell” versus ”professionell”:

Gunilla: Jo men jag känner mig också så oprof- så fruktansvärt oprofessionell /---/

Vera: jo men det är ju *det* vi är egentligen.

Gunilla: Ja visst är det det egentligen, det är annorlunda [oklar röst]...

Vera: Det är det vi ska va stolta över, att vi kan hjälpa genom att va oprofessionella...

Eva: (Avbryter) Att vi är trots det professionella (skratt).

Handledaren: Jojo men det är inte det jag menar med oprofessionellt i det sammanhanget /---/ utan det är oprofessionellt i förhållande till dig själv.

Gunilla: (Dämpad)... Ja jo ja.

Handledaren: Respekten för dig själv innebär att du måste sätta gränser.

Gunilla: (Dämpad) Ja jovisst, jo jo.

Handledaren: Och det har inte med professionalitet, yrkeskunskap eller nånting [att göra]. Utan professionalitet är att... var och en- När man är stödperson så är man professionell inom ramen för att vara stödperson.

Eva: Ja precis ja!

Diskussionen hade tidigare avslutats med att den kvinnan gavs medkänsla och förståelse. Hon fick behålla sin offerstatus och Gunilla hade implicit uppmuntrats att fortsätta stödverksamheten trots osäkra omständigheter. Efter detta samtal om stödrollen och betoningen av de ideellas ”professionella” gränssättning uttrycks återigen tvivel. En möjlig tolkning är att de influerats av samtalet som förts innan, om ”avvikande” fall och krav på stödrollens gränssättningar. När idéer och begrepp rekontextualiseras; placeras i ett nytt sammanhang, kan deras betydelse också förändras (Hoffman et al 2003).

Att lära sig att sätta ("ideella professionella") gränser tycks också innebära att stödpersonerna måste lära sig att avvisa vissa människors anspråk på offerstatus. Handledaren betonar nu det personliga ansvaret:

Handledaren: Du är ansvarig för ditt [liv], hon [är] ansvarig för sitt liv...

Sissela: Och ibland kan man faktiskt också, tycker jag, förlänga människors lidande genom att [inte sätta någon gräns]. Om du sätter en gräns i det här fallet, då sätter du både en gräns för dig själv och för den här kvinnan som lider. Men så länge du finns med som ett hopp för henne att kunna lösa hennes sorger, så tar hon inte itu med det...

Gunilla: Nä det är det-

Sissela: Men om du tar ett steg ifrån, så är hon tvungen att byta infallsvinkel. Hon måste kunna se nåt nytt i det ju.

Gunilla: Men alltså hon- nä det... Hon tar inga, hon liksom vältrade sig i denna sorg, alltså det va- Och det sa ju denna väninna också.

Kvinnans dramatiska känsloreaktion, som tidigare omtalades som ett skäl att stödja henne, blir nu tvärtom nästan framställd som grotesk i sin omåttlighet (hon "vältrade sig i sorg"). Nu är hon också ansvarig vilket kan kontrasteras mot offerretoriken som brukar användas för att befria de drabbade från ansvar (se t ex Holstein och Miller 1990). Handledaren gör sedan en tidsmässig uppdelning av offerbegreppet. Det ges motsatta betydelser beroende på om det relateras till *upplevelsen* av brott och (den senare) *hanteringen* av detta. På detta sätt kan han sedan också tillåta sig att öppet ifrågasätta brottsoffrets motiv:

Handledaren. ...du är drabbad av brott, [men] hur du sen ska förhålla dig till den här kriminella handlingen, där har du ett valalternativ. Du kan låta det här dominera ditt liv i fortsättningen eller du kan kliva ur den här rollen och se nånting annat. Och sen tycker jag att det har blivit väldigt mycket fokusering på den här mamman och hennes behov av pengar, ersättning...

Gunilla: Ja det trodde jag inte från början, förstår du.

Handledaren: Nä jag trodde det va mer sorgen efter sonen och...

Tonen har nu blivit betydligt mer dömande ("kvinnan vältrar sig i denna sorg", "mycket fokusering på... behov av pengar, ersättning"). Om "kulturell bakgrund" tidigare användes som försvar för brottsoffrets "udda" sorgreaktion, görs den nu till ett skäl att ifrågasätta henne. Återigen får en hänvisning till den mer moderna väninnan legitimera tolkningen.

Gunilla tycks ha tagit till sig de andras råd om gränssättning, då hon fortsätter på denna mer kritiska linje. Hon avskärmar sig nu inte bara från den överdrivna sorgen utan också från kvinnans ekonomiska intressen i saken och tycks vara mån om att framstå som beslutsam:

Gunilla: Javisst! Sorgen och det tänkte jag, det kan man (kan man) hjälpa till [med] på något sätt där, genom att förmedla den här gruppen [RAV, en anhöriggrupp till våldsdödade] punkt slut. Så tänkte jag "nu lämnar jag detta". Jag trodde... men så plötsligt när vi sitter på denna buss [på väg hem till kvinnan] så sa hon [väninnan]: "dom kommer säkert ta upp det här med [ekonomisk] hjälp" och "ååh" tänkte jag, "huvud jag vill inte bli indragen i det på nåt sätt", nä nä...

Sissela: Se henne som en professionell gråterska. Hon kanske var det i sitt hemland en gång i tiden (skrattar).

Gunilla: Ja jag skulle säga det, att det är ju mycket kvinnor i södern som (som) liksom, dom förblir änkor och sörjer alltså hela livet...

Misstankar om att ett brottsoffer har oärliga motiv, och att benämna ett offer som "professionell gråterska", skulle kunna vara handlingar som de jouraktiva protesterade *mot* snarare än själva uttryckte. Hur kan det komma sig att de uttalar sig såhär? En tolkning kan vara att de inte uppfattar de personer som "brottsoffer" som de uttalar sig på detta sätt om (utan som stödparasit, rättshaverist osv.). På detta sätt kan de kanske undvika att ifrågasätta "brottsoffer" och istället ifrågasätta "avvikande" personer? Personerna omfattas då inte längre av de jouraktivas stödmoral.

Leksignal

Möjligen kan också allvaret som kringgärdar stödarbetet och offerretoriken leda till ett behov av "en backstage", ett samtalsutrymme där de jouraktiva tillåts uttrycka frustrationer eller kritik utan att uppfattas som omoraliska (Goffman 1959:114, jfr Åkerström 1995b)? Användningen av en sådan "backstage" har skildrats i relation till olika serviceinriktade yrkesroller. Via en "leksignal", som handledaren oftast initierar (och även tycks vilja styra), skapas en ömsesidig överenskommelse att deltagarna tillfälligt får släppa den vördnadsfulla tonen i samtalet om brottsoffer.

Signalen kan t ex kommuniceras på det sätt som handledaren gör i ovanstående citat, då han skapar en moralisk skiljelinje mellan tidpunkten *strax efter* brottet och tiden *långt efter* brottet. Genom att begränsa offertillskrivningen tidsmässigt kan han sedan öppet ventilerar misstankar om kvinnans ekonomiska intressen i saken. Även det tidigare samtalet om nödvändiga "ideellt professionella" gränssättningar, skapar en distans mot den "medmänskliga" moralen och mot offerideologin. En stödperson svarar sedan med att ironisera och hänvisar till en kulturell stereotyp ("professionell gråterska") och skrattar. Plötsligt har det skapats två opassande offerbilder av samma moder: en knipslug myglare och en professionell gråterska. Är "modern som bara sitter på en köksstol och gråter dagarna i ända" (som inte förstår svenska och inte fått någon känslomässig upprättelse osv.) *egentligen* en myglare som har iscensatt sin egen sorgreaktion? Om den första bilden skapat en anklagelse mot hennes alltför passiva reaktion på brottet, leder denna andra bild tvärtom till en anklagelse om en alltför aktiv och förslagen reaktion. Skrattet och samtalets drastiska vändningar mildrar dock samtidigt skärpan i anklagelserna.

"Kvinnan tvingades överdriva gråtandet"

Efter att ha ifrågasatt och skojar om den gråtande kvinnan avslutas samtalet med att hennes offerstatus plötsligt får sig en skjuts uppåt igen. Gunilla påminns förmodligen om sin tidigare känsla för den lidande modern. Samtidigt distanserar hon sig ("mista ett barn och sådär") och hänvisar till kvinnans ansvar att återta sitt vardagliga liv:

Gunilla: Det är klart det är fruktansvärt att mista ett barn och sådär men på nåt sätt så... Hon måste liksom starta och hon hade sagt till den här tolken att hon-

Handledaren: Det är ändå så här med rent kulturella skillnader, att kvinnor i dom här sammanhangen har alltså tvingats att bli extra tydliga i sina känslor, för att bli trodda överhuvudtaget, att bli synliga... För det är männens värld va... så att därför måste man överbetona...

Sissela: (Avbryter) Sen kan man lägga fler aspekter i det. Jag menar, du nämner ändå att det finns en viss misstanke att han [sonen] kanske ha varit involverad i nånting. Han kanske har haft då kriminellt görande med dom här [gärningsmännen] och att... han har kanske varit kriminell sedan han va...

Handledaren: Men *hon* är offer i alla fall.

Kulturell bakgrund får återigen fungera som legitimerande faktor, vilken tillsammans med kön bidrar till bilden av ett sympativärdigt offer. Kvinnan "tvingades överdriva gråtandet" inom den manligt dominerade, jugoslaviska kulturen, menar handledaren. En stödperson fortsätter dock ifrågasätta offerstatusen. Handledaren svarar då genom att betona mammans offerroll, i egenskap av anhörig (de anhöriga definieras som "indirekta brottsoffer"), varefter diskussionen om just denna kvinna avslutas.

2. "Överklasskvinnan med viplashskada"

Nästa empiriska exempel grundas på en berättelse från ett stödpersonsmöte. En stödperson, Eva, berättar om ett fall, som hon vill rådfråga de andra om. Liksom i den föregående berättelsen, skapas en distinktion mellan normal och avvikande med hjälp av "kultur". I detta fall är det dock överklasskultur som används i deltagarnas tolkningsarbete. Berättelsen inleds som en tydlig offerhistoria, dock inte med betoning på brott. Kvinnan råkade ut för en bilolycka för några år sedan och fick en viplashskada. På grund av skadan började hon ta värktabletter, som emellertid inte hjälpte. Detta beskrivs som anledningen till att hon först börjat dricka och sedan även knarka, vilket i sin tur gav upphov till skilsmässa.

Berättelsen utmärks inledningsvis av talarens starka känslomässiga identifikation och medkänsla med kvinnan. Eva, stödpersonen, verkar inte hysa något som helst tvivel beträffande offeraspirantens version av händelseförloppet:

...och sen så... så började hon med vin och så hade hon kört påverkad en dag. Och så rök körkortet. Och sen rök mannen och så blev det skilsmässa. Och sen blev hon påkörd en gång till i höstas utanför allmänna sjukhuset och skadade sig rejält. Och nu sitter hon, ja fyrtio år precis fyllda, i en lägenhet och har alltså jättebesvärligt. Och försöker hålla sig ifrån spriten och har börjat med lite knark och... ja alltså jag blir rent *förstörd* när jag hör sånt alltså!

Gunilla: Men hur har du fått det här, är det polisanmält?

Det ena efter det andra händer, olyckorna tycks ramla över kvinnan. Den andra stödpersonen, Gunilla, ställer då en fråga om polisanmälan. Hon undrar kanske var brottet finns i den sorgliga historien? Eva förefaller tolka det så, eftersom hon svarar med

att leda in historien på brottshändelsen. Gärningsmannen är en äldre granne, som förmodas ha varit något av en ställföreträdande förälder, men som sedan misshandlat henne.

Berättelsen passas in i en given berättelsegenre. Kvinnan är en misshandlad kvinna och mannen en kvinnomisshandlare (möjligen notorisk):

Så en dag var hon nere i tvättstugan /---/ Han skulle tvätta efter henne så hon skulle vara snäll och la i hans tvätt också. /---/ Så frågade han "vad hon hade sysslat med" och då berättade hon då att "jag tog din tvätt också". Och då helt plötsligt så fick hon en örfil så hon- Och det va inte bara *en* örfil, utan sen blev det två och sen for hon ut i trappan. Och då började han jaga henne i trappan. /---/ Grannarna ringde efter polisen. Och sen på söndan kom han och ringde på igen. Och hon ville ju inte släppa in honom, men hon sa "han väger ju då 150 kilo". Och hon sa "jag är en ganska liten person, så man hade ju inget att säga emot", där han kom in och lappa till henne där och hota henne. Och alltså, helt barockt är det! Och jag frågar henne, "har han visat såna här tendenser tidigare?" "Nä det hade han inte gjort". /---/

Brottsofferassistenten: Han kan ju va en notorisk kvinnomisshandlare också.

Gunilla: Ja det vet man ju inte...

Relationen begripliggörs via en tydlig uppdelning mellan oskuld och skuld, svag och stark, vilket liknar Christies (1986/2001) ideala offerbild. Kvinnan vill vara snäll och hjälpa mannen men får örfilar som tack. Hon är liten och mannen stor (väger 150 kg). Brottet framstår som oväntat och hans beteende som okontrollerat. Den personliga historien passas alltså inte bara in i en vardaglig moralisk kategori (överklasskvinnorna som haft otur) utan även in i en professionell, polisiär kategori. Valet av kategorisering är emellertid något överraskande, eftersom hon inte sägs ha haft någon kärleksrelation till mannen utan endast en vänskaplig. Klassificeringen ifrågasätts dock inte av de andra utan de hjälper till att fullfölja tolkningsarbetet. Sedan följer en diskussion om möjliga sätt att hjälpa kvinnan. Man föreslår hjälp lämplig för misshandlade kvinnor, hjälp lämplig för missbrukare, psykoterapi och så vidare. Hennes offerstatus framstår fortfarande som obestridlig.

"... en sån här konstig känsla"

Sedan byter berättelsens riktning och Eva berättar om hur hon börjat tvivla på sanningshalten i kvinnans historia:

Eva: Men sedan alltså jag vet inte, jag bara fick en sån här- ni vet en sån här konstig känsla mitt i alltihopa... om... om det stämde alltihopa. Alltså jag tror visst det att hon har varit utsatt för... Men alltså mitt i alltihopa så säger hon "o aj, ooh oaj!! Och då blir jag lite så, så tänker jag "usch herregud", så sa jag, "vad hände?" "Oh ja du förstår, det är min wiplashskada", och (eh)... alltså det, hon har ju säkert ont kanske och så va men jag...

Sissela: Får man fråga vad hon heter?

Eva: Jaa det får du [hon säger namnet, jag stänger av bandspelaren].

Sissela: Ja jag hade vissa liksom gemensamma nämnare i ett annat fall, det här med wiplash, och det där du säger "har det hänt?" Och...

Eva framställer först en version av kvinnans givna offerstatus, för att sedan vända upp och ner på denna version och ifrågasätta samma status. Hur kommer det sig att hon använder en sådan berättelseform? Kanske vill hon låta båda versionerna komma till uttryck, för att sedan kunna ta hjälp av de andra i det moraliska avgörandet? Hon för fram sin misstanke genom en hänvisning till en intersubjektiv, lokal kunskap och en välkänd typ ("ni vet en sån..."). Sissela svarar genom att koppla samman kvinnan med ett brottsoffer, som hon tidigare haft erfarenhet av. Det kan, tillsammans med Evas ord, visa att uppmärksammandet av "falsa" brottsoffer är en del av den lokala kulturen. Om Sissela ger uttryck för ett moraliskt ifrågasättande är Gunilla mer koncentrerad på vad det betyder för den medkännande stödrollen:

Gunilla: Det är hemskt, det är *hemskt* när man när man börjar misstänka

Eva: Det blir så fel, för att jag tyckte: det lät inte naturligt. Det lät som "tyck synd om mig nu, nu fick jag helt plötsligt, nu fick jag så ont så". Då fick hon ett litet avbrott då jag gick in och sa "vad hände?" /---/

Gunilla: Men det där med empati, det är dösvårt. För det har man ju och det *ska* man ju ha...

"Det är hemskt när man börjar misstänka... det där med empati är ju dösvårt", säger Gunilla. Stödpersonerna både har och *ska* ha empati för brottsoffren, men de kan också känna tvivel. Misstankar mot brottsoffer kan öka på grund av närheten till polisiära och juridiska tolkningsramar. Dessutom kan de öka med anledning av brottsoffrens möjlighet att söka ekonomisk ersättning, från försäkringsbolag eller Brottsoffermyndigheten. Enligt de uttalade riktlinjerna för de jouraktivas stödroll bör man dock inte ifrågasätta brottsoffrens berättelser och det kan upplevas som besvärande om man gör det. Den ideala bilden av det "stödande mötet" med brottsoffer bygger på tillit och närhet (se Larsson & Stub 1998:37).

Vad är det som gör att stödpersonen börjar ifrågasätta kvinnans berättelse? Den var ovanligt dramatisk och framställde olyckor som följde på varandra. Den hjälpsökande kvinnans berättelse är med andra ord troligtvis inte fri från aspekter som kunde ha betvivlats, om Eva hade gått in för att granska den. Hon verkar trots detta reserverat anamma den inledande berättelsen. Det har troligtvis krävts en distansering eller ett "avbrott" i interaktionen, likt det som skildras – då kvinnan "mitt i alltihopa säger 'o aj, ooh oaj!!', och stödpersonen reagerar med ett: "vad hände?" – för att hon skulle börja granska berättelsen, istället för att enbart delta.

Anledningen till distanseringen tycks inte vara att kvinnans inpassning i kategorin som brottsoffer brister i tydlighet. Tvärtom verkar det bero på att hon är övertydlig. Hennes beteende uppfattas troligen som en alltför uppenbar vädjan till stödpersonens empati. Känslouttrycket klassas därför som "inte naturligt", utan alltså onaturligt. Användningen av ordet "naturlig" kan jämföras med det tidigare samtalet om modern till en mördad son, då ordet "normal" gavs stor vikt. Utifrån Clarks (1997:159ff) presentation av hur givande och mottagande av medkänsla ofta följer en "medkänslotikett", verkar kvinnan bryta mot två regler. För det första förmodas hon be om medkänsla genom "falsa anspråk", för det andra ber hon om medkänsla alltför ivrigt.

Tron på det äkta

Hur kan stödpersonerna hantera sina egna ifrågasättanden, som hotar att grumla gränsen mellan "ovärdig" (avvikare) och "värdig" (offer)? Hur hanteras det moraliska dilemmat att man riskerar att betraktas som illojal gentemot brottsoffren, som man förväntas representera och hjälpa? Ett sätt att upprätthålla stödmoralen kan vara att framföra flera argument för den ena eller andra sidan, för att säkert bekräfta eller avvisa en persons offerstatus. Motargument kan framföras som t ex att personernas biografi inte är "ett brottsoffers" biografi. Till en sådan förväntas höra ett fastställande av personens oskuld. Ett tidigare exempel visade hur det ifrågasattes om kvinnan, vars son troligen hade mördats, var ett brottsoffer. Händelsen hade inte erkänts av polisen som ett brott. Något sådant argument framförs dock inte i denna berättelse om "överklasskvinnan med otur". Samtidigt är det, i likhet med tidigare samtal, personens och berättelsens trovärdighet som provas. Att tro på brottsoffret framstår som väsentligt. Hur skapas eller undergrävs denna tillit i samtalet?

Tillit verkar paradoxalt nog ha samband med ett gott rollspel. Om en person lyckas framställa sig själv – och sin historia – på ett sätt som är väl anpassat till både samhällets och situationens "rollförväntningar" skapas en nödvändig tillit. Framställningen måste motsvara kraven på en övertygande äkthet och framstå som ärlig snarare än cynisk. Som Goffman (1959:28) påpekar:

When the individual has no believe in his own act and no ultimate concern with the beliefs of his audience, we may call him cynical, reserving the term "sincere" for individuals who believe in the impression fostered by their own performance.

Det räcker dock inte med att personen tror på sitt agerande – och dessutom förmodas vara uppriktig – utan han eller hon måste också visa upp en trovärdig "personal front" för att övertyga, enligt Goffman (ibid.:32). En "personal front" beskrivs som "the expressive equipment of a standard kind", vilken delas upp i "appearance" och "manner". "Appearance" står för de uttryckssätt som en person använder vid en tidpunkt för att upplysa andra om sin sociala status. "Manner" står i sin tur för de uttryckssätt som personen använder för att ge en anvisning om vilken roll han eller hon räknar med att spela i situationen under utveckling. Goffman skiljer t ex mellan ett aggressivt och ett undergivet "manner".

Kvinnan i exemplet ovan inpassas i tolkningsmönster som redan finns tillgängliga. Hon kan förstås som en överklass- och misshandlad kvinna utifrån sin "appearance". Tolkningsmönstret, med dess typifieringar, kan alltså både vara vardagligt och professionellt format. Det hämtas från en allmän samhälls- såväl som en lokal kultur. Utifrån vad Goffman skriver om "manner" kan man dock anta att personen inte får passa in *för* bra i detta mönster. En offeraspirant får inte framstå som för rutinerad i framförandet av sin personliga "front". I så fall riskerar han eller hon att tolkas som en spelare som räknar med en viss vinst, istället för att ses som ett anspråkslöst och drabbat offer. Rollen får med andra ord inte framstå som inlärd eller konstruerad, eftersom den då riskerar att ses som lögn eller cynism (jfr Goffman ibid.). Personen måste vara – men inte *synas* vara – en god rollspelare.

Stödpersonen fortsätter att framföra fler argument som tyder på att den beskrivna biografien inte är äkta. Frågan ”vad som har lett till vad” aktualiseras också:

Gunilla: Men det verkade lite underligt att han [mannen] lämnar henne och tar pojken med sig, får omvårdnad om sonen, bara för att hon har fått en ”wiplashskada”, jag menar... det kan ju vara ett föregående problem...

Eva: Ja... för det verkade så alltså sen när jag hade lagt på luren, tänkte sådär precis... [oklar röst]. Det var precis som om att hon var- [hade] suttit och tänkt på nåt vis alltså det var- När hon berättade va, så var det så... tillrättat. Alltså hon börja från noll och så kunde hon så klart redogöra för... ”så hände det eller det eller det”... Och så sa jag ”men din (din) son sa jag, var är han...?” ”Ja, du vet jag orkade ju inte med honom, jag klarade inte av det...” [längre paus] Och då ska det ju mycket till. (Sissela: Jaa) Alltså... om man så- [otydlig röst].

Sissela: Jag säger som XX [handledaren] på handledningarna... ”lämna det!” [betonar på skämt med bestämd röst och skrattar.] /---/

Eva: Det känns skönt att ni säger det, för då kan jag göra det.

Hade kvinnan problem redan innan bilolyckan? Kan därför händelserna som följde (som brottet) ha varit hennes egen skuld, snarare än ”drabbande” och oförskyllda? Organisationens tolkningsram, i vilken brottsoffers kris framstår som en kontrast i förhållande till ett ”normalt”, oproblematiskt tillstånd (innan brottsupplevelsen) kan bidra till sådana frågeställningar.

Stödpersonen kan slutligen pusta ut, hennes känsla av tvivel och ifrågasättande har rättfärdigats. Trots att detta inte är någon handledning, utan ett stödpersonsmöte, ekar handledarens myndiga röst genom stödpersonens återopande, i slutet av citatet. På samma sätt som handledaren ofta gör, mjukar hon upp avvisningen av offeraspiranten, genom en skämtsam ton.

Den kulturella typifieringen av en moder används också i denna berättelse, liksom i den föregående berättelsen (om kvinnan med en mördad son), som ett sätt att skapa moralisk mening. Tidigare var det bilden av en god moder som kunde rädda offerstatusen i samtalet. Här är det istället bilden av en ”dålig moder” som lämnat bort sitt barn, som (med hjälp av andra faktorer) gör att hon förlorar sin offerstatus. Kvinnan har omdefinierats igen och offerstatusen tas slutligen ifrån henne:

Sissela: Ja den här kvinnan är ju precis som alla vi andra, hon är ju ansvarig för sitt liv. Och hon har inte tagit ansvar för sitt liv.

Eva: Nä hon har kanske inte behövt det /---/ Jag tänkte, så sa hon ”får man betala för det, kan man få- om man ska nu ha en psykolog eller.. får man betala för det?” Ja, sa jag, då får du prata med dom från socialen, sa jag. Så satt jag då sen och tänkte... hon berättade ju om att hon hade köpt en hundvalp och så... [Eva diskuterar sedan hur kvinnan kan ha haft råd till detta om hon går på socialbidrag och hon ifrågasätter än en gång hennes ärlighet.]

Även i detta fall av ifrågasättande betonas brottsoffrets ansvar, något som jag tidigare visat vanligtvis inte används i en offerretorik. Offeraspirantens överklassbakgrund, vilken kopplas samman med hennes brist på stöd från omgivningen, antogs göra henne särskilt utsatt. Denna bakgrund användes för att uppväga andra mindre fördelaktiga egenskaper, som alkoholism, narkotikaberoende osv. På grund av sin ensamhet sökte hon stöd hos en äldre man, som började misshandla henne. Denna

gång vänds klasstillhörigheten emellertid mot henne: Hon har kanske aldrig behövt ta ansvar för sitt liv?

Kvinnan är inte längre föremål för någon medkänsla, utan tvärtom tycks en inledande misstanke leda till att allt fler detaljer i hennes agerande uppmärksammas. (Hon sägs t ex ha köpt hundvalp men vilja gå gratis till psykolog.) Hon fråntas ett förmildrande stödperspektiv och jämföras med stödpersonerna själva: "är precis som alla vi andra". Man kan återigen se att handledarens röst ekar i stödpersonernas samtal. Hans tidigare ansvarstillskrivning (i relation till den jugoslaviska gråtande kvinnan) har troligtvis påverkat stödpersonen, eftersom hon påpekar att kvinnan måste ta ansvar för sitt liv. Inställningen kan kopplas till ett individualpsykologiskt synsätt, enligt vilket individen först förväntas erkänna problemet och sedan förväntas ta itu med det.

3. "Den berusade mannen i Dieseljacka"

Mitt sista empiriska exempel grundar sig på ett handledningstillfälle. Det är stödperson Sissela som berättar om ett problematiskt fall. En person, som hon har haft kontakt med via telefon, har uppgett att han har blivit utsatt för en misshandel. Mannen berättade att han har blivit överfallen på vägen hem från en fest på morgonkvisten. Polisen har lagt ner undersökningen och han väntar på vidare svar från sitt försäkringsbolag.

"Inte trovärdig" vs "i kris"

Mannen har emellertid redan fått ett brev från sitt försäkringsbolag, berättar Sissela. Det är här problemet uppkommer, säger hon. Försäkringsbolaget ifrågasätter hans berättelse och undersöker t o m möjligheten att göra en polisanmälan mot honom:

Sissela: ...För att jag utgick från att han var drabbad av ett brott och jag fick ju tro på vad han sa ju /---/ (suck). Det kan ju vara så att det som försäkringsbolaget ifrågasätter att han har varit virrig och inte trovärdig och jäkligt berusad och... det kan också va den första reaktionen av... kris, att han är utsatt för brottet. För när polisen hittade honom var han kraftigt blödande i ansiktet och hade tappat en sko och förlorat hörseln på ena örat och detta här finns dokumenterat-

En annan stödperson – som kan sägas representera den ideella "medmänniskans" röst – reagerar på upplysningen att försäkringsbolaget vill anmäla mannen och frågar upprört i det fortsatta samtalet: "polisanmälan?!". Handledaren är emellertid snabb med att rättfärdiga denna typ av anmälan och påpekar att antalet försäkringsbedrägerier har ökat radikalt. Han menar att man inte kan lita på alla människors berättelser.

Sissela säger att hon är osäker på hur hon ska hantera fallet. Hennes osäkerhet verkar vara både arbetsrelaterad och moraliskt relaterad. Det kan vara svårt att agera som stödperson om hon inte tror på berättelsen som hon ska ta emot. Ska hon ta försäkringsbolagets version på allvar och ifrågasätta mannens trovärdighet som brottsoffer? Eller ska hans beteende förvaras som ”i kris”? Både polisens bevisföring och den anförda kristeorin skapar argument som talar för mannens offerstatus. Handledaren visar emellertid misstänksamhet. Likt stödpersonen i det tidigare handledningssamtalet säger han sig känna igen denna typ och förefaller syfta på ”myglare” (se tidigare beskrivning).

Handledaren: Vilket år? För jag känner igen det här... vilket år /---/

Sissela: Ja det hände noll ett.

Handledaren: Det hände nu? Ja då är det inte [otydlig röst], då är det en berättelse, jag tycker jag känner igen såna här...

Stödpersonen Sissela är däremot fortfarande inte övertygad utan fortsätter framföra argument för och emot hans trovärdighet som offer. Hon beskriver också den egna rollen som oförenlig med en ”polisroll”, inom vilken man bedömer skuld:

Sissela: Ja så de fysiska skadorna finns ju dokumenterade men man blir ju ändå liksom lite konfunderad när man får det här från försäkringsbolaget/---/... alltså där är många smågrejer som gör att man kan bli misstänksam... jag är bara stödperson, jag är inte polis ju så att-

Handledaren råder henne då att enbart koncentrera sig på ena delen av stödarbetet – den som är psykologisk stödjande – och lämna den ekonomiska, rättighetsrelaterade delen därhän:

Handledaren: Det ena är det rent skadeståndsmässiga. /---/ Det andra är hur han mår... Kan du få honom att separera ut det? /---/... den mer känslomässiga delen och det kan vi... ta ansvar för till delar. Medan man säger till honom: ”när det gäller den andra delen, den ekonomiska skadan, polisens diskussion. Där kan inte vi hjälpa dig /---/ Hur ser ni på den modellen? För då ger man honom åtminstone möjlighet att bearbeta själva övergreppet...

Vera: Jag tycker det låter riktigt va.

Gunilla: Vi ska liksom vara... vi ska slussa det vidare.

Liksom i det tidigare exemplet (med den ”svartklädda gråtande kvinnan”) delas betydelsen av att vara ”brottsoffer” upp i olika delar. Orsaken förefaller vara pragmatisk: handledaren kan på detta sätt undvika moralisk kritik och anklagelser om ”sekundär viktimisering”. Tidigare drogs en tidsmässig skiljelinje – mellan brottsupplevelsen och tiden som kommer därefter. Denna gång delar handledaren istället upp betydelsen av ”brottsoffer” i en känslomässig rättighet och i en ekonomisk rättighet (till skadestånd). Stödarbetet kan därmed också delas upp i två delar: en juridisk och en psykologisk del. De bör, enligt handledaren, nu endast ska stödja den psykologiska delen (dvs uppmärksamma hans känslomässiga rättighet). Stödpersonerna instämmer i handledarens råd. De bör inte ta ställning för brottsoffrets version av händelsen mot försäkringsbolagets. Den ena stödpersonen legitimerar ställningstagandet genom att hänvisa till deras ideella roll, som en länk till professionella (”vi ska slussa det vidare”).

Tvåra statuskast

Sissela gör nu en narrativ vändning och byter perspektiv ("footing", se Goffman 2000:1XXIX). Hon betonar öppet de misstänkliggörande aspekterna ("man blir ju djupt imponerad, (skratt)...") och förefaller ha tolkat handledarens råd att inte ta ställning till skadestandsfrågan som den sorts "leksignal" jag presenterat tidigare:

Sissela: Om man sen läser vad det är han har blivit av med, som blivit förstörd, så blir man ju djupt imponerad samtidigt (skratt).

Gunilla: Vad är det han blivit av med?

Handledaren: Har han blivit av med väldigt mycket? En godsförteckning som kräver-

Sissela: Ja det- ja först är det mobiltelefon av exklusivaste modell, plånbok, efter en helkväll då / ---/ så har han fortfarande tvåtusen kronor kvar i plånboken. I den har han uttagskort, inte konstigt, Vagabondskor, Armaniglasögon... ja Dieseljacka, tvåtusen och...

Handledaren: Men det här var ju... [oklar röst] det här hade han ju på sig.

Sissela: Ja det är inte så kon- jaja visst, jojo det är ju, det är-

Eftersom han indirekt har uppmuntrat stödpersonen att backa från sitt engagemang för offeraspiranten, svarar hon genom en ironisk, smått kritisk ton mot mannen. Sissela tillåter sig också att skratta, efter att ha återgett denna berättelse, vilket är ett tecken på att hon inte tar fallet på allvar längre. Tolkningen att handledaren skulle ha meddelat en "leksignal" framstår dock som en missbedömning från stödpersonens sida. Handledaren – som har auktoritet i sammanhanget – accepterar inte stödpersonens ironiska samtalston, utan försvarar till en början offeraspirantens trovärdighet med formuleringen "det här hade han ju på sig". Sissela tar då tillbaks sin kritik och återtog förläget en ödmjuk ton. Men en annan stödperson kommer till undsättning och efterfrågar mer information om fallet. Denna information övertygar nu handledaren. Han går ännu längre än Sissela i sitt betvivlande av offeraspirantens trovärdighet och avskriver helt dennes rätt till stöd:

Vera: Mm vad var det för ett halsband du nämnde?

Sissela: Ja det är en /---/ silverkedja /---/ Tydligen har han tagit foto av sig själv efteråt för att skicka ner till polisen och försäkringsbolaget och då ifrågasätter dom att han har på sig den silverkedjan som han har anmält stulen. Och då säger han till mig att han hade två kedjor, dom tog bara den ene (skrattar till).

Vera: Ååh!

Handledaren: Det tror jag inte ett skvatt på /---/ För det vidare, jag tycker du ska föra det vidare...

Offeraspirantens påstådda rikedom – och att han visar upp denna, bli a genom att bära märkeskläder – visar sig bli en retorisk nackdel för honom, liksom hans anspråk på ekonomisk ersättning. Liksom kvinnan i det tidigare exemplet förefaller han begära för mycket och för ivrigt, och därmed bryta mot viktiga "medkänsloregler" (Clark 1997).

”Kan va kompisar som har spöat honom...”

Nu är det Sisselas tur att återigen att ta offeraspirantens parti. Åtminstone garderar hon sig genom påpekandet att man kan återställa misstaget i efterhand, om mannen senare skulle få upprättning som ett riktigt brottsoffer:

Sissela: Om det skulle visa sig att det stämmer, då kan man hjälpa honom efteråt men det känns inte okej heller, alltså sitta tillsammans med honom och skriva i papper och söka pengar där uppfraån när detta här är så- /---/

Gunilla: Har han varit hos läkare?

Sissela: Ja det har han varit

Gunilla: Men är det bestyrkt hur han har fått dom här skadorna då? (”kraftigt blödande i ansiktet och förlorad hörsel på ena örat”)

Sissela: Ja.

Handledaren: Kan va kompisar som har spöat honom... det kan va-

Sissela: Ja det är lite det också.

Handledaren vidhåller dock en hårdare linje och misstänker t o m mannen för att ha iscensatt händelsen. Det uttalade kravet på autenticitet – att vara ett ”äkta” offer med rena motiv – ställs därvid på sin spets. Sedan visas det även att polisen och mannen har olika versioner av vad som hänt. Han var berusad och sägs ha betett sig hotfullt mot polisen. Polisens snarare än mannens version stöds nu enhälligt av de jouraktiva, via handledarens ledning:

Sissela: Står här också [läser:] ”Av polisanmälan så framgår det att polisen kom till [oklar röst]. Enligt ett samtal med dom, så kom du då ut från ett bageri med en sko på dig, i kraftigt berusat tillstånd och du var inte hörbar. Ditt uppträdande mot polisen har även ansetts vara hotfullt. Du har sagt till dom att du har varit i slagsmål i folkets park, en bit från Xgatan. Polisen erbjöd sig att åka till parken för att hitta din andra sko men du vägrade följa med dit”. [Slutar läsa] Och det är inte vad han har berättat för mig.

Vera: Jaså då?!...

Sissela: För mig berätta han ju då att /---/ det finns inget bageri på Xgatan, utan han hade handlat på Ygatan. Men han blev överfallen utanför sitt hem /---/... det stämmer liksom inte längre

Handledaren: Nä, droppa det. (skämtsamt:) Gör det, avvisa det! Nä men i förhållande till alla andra, varför ska vi lägga ner så mycket resurser på det som vi inte kan klara ut?

I denna samtalssekvens tycks deltagarna inte tveka att ta över polisens och försäkringsbolagens synsätt. De menar t ex inte att dessa skulle utöva otillbörlig maktutövning mot brottsoffren. Tvärtom verkar man gå steget längre. Polisen och försäkringsbolag identifierar brottsoffer genom att dokumentera deras skador, vilket brukar användas som bevisföring (särskilt i kvinnomisshandelsfall). I detta fall finns det fotografier på mannens skador (han var ”kraftigt blödande i ansiktet”, enligt polisrapporten) och dessutom läkarintyg på att han har förlorat hörseln på ena örat. Dessa dokument tycks emellertid inte övertyga handledaren, som istället föreslår att mannen kan ha bett ”sina kompisar att spöa honom” för att få ut ersättning.

Denna, i sammanhanget, tämligen extrema ståndpunkt kan möjligen bero på att mannen nu är i konflikt med två institutionella uttolkare: försäkringsbolag och polismyndighet. En tolkning kan också vara att han genom att vara berusad och bete

sig ”hotfullt” förflyttade sig farligt nära gärningsmanskategorin. Han passar väl in på Christies (1986/2001) ideala gärningsman. Han är en ung man, därtill berusad. Dessutom menar Christie att då en person utsätts för brott på natten riskerar detta att leda till en skuldtillskrivning.

”Känsla” vs ”inte vårt bord”

Sedan börjar dock Sissela tveka igen och närmar sig offeraspirantens perspektiv:

Sissela: Sen är det bara en känsla... om han nu- Om han nu är ärlig och det är sant, så känns det ju också fruktansvärt att inte ha hjälpt honom. Men det är inte riktigt vårt bord och gå in och...

Handledaren: Men det kan du ju erbjuda. Låt säga att ”jag kan hjälpa dig att bearbeta den här upplevelsen av att ha blivit...”. Okej han var kraftigt berusad, är ju frågan hur mycket han känner igen av dom här känslorna...

Sissela: Ja sen är där nog ett tidigare trauma också, där är-

Handledaren: Nä det verkar- Nä släpp det, nä vi måste också börja inse /---/

Man måste släppa... Även om det strider mot ens... lite utmaning, ”jag ska leda alla fram till paradiset port”, så går det inte, (skrattar till).

Hon menar ”att det ”känns fruktansvärt” om han trots allt är ärlig och hon inte trott på honom. Denna känsla väger hon dock mot den ideellt opartiska rollen (”det är inte vårt bord att gå in...”). Kanske vill Sissela inte visa sig oenig med försäkringsbolag och polis i ett fall som framstår som moraliskt tvivelaktigt? Å andra sidan vill hon inte förbise ett brottsoffer i kris. Stödpersonen kan befara att vilket val hon än gör kan det skada hennes självpresentation som god hjälpare. Stödets eftersträlvade neutralitet tycks skapa ett ”ideellt dilemma”. Handledaren försöker först ”lösa” detta dilemma genom att återigen hänvisa till det psykologiska stödet (som ska vara neutralt). Han avskriver dock snabbt denna möjlighet med motivet att mannen nog var för berusad att kunna ”känna igen (de traumatiska) känslorna”.

I min analys av dessa tre fallbeskrivningar har jag bl a inspirerats av Garfinkels (1967/1984:116ff) fallstudie *Agnes*. I denna studie skildras hur Agnes kvinnliga identitet ständigt måste omskapas och försvaras i vardagliga situationer. Den är en *pågående* definitionsprocess snarare än definition som uppnåtts en gång för alla, när det fysiska könsbytet genomfördes. Garfinkels poäng med skildringen av en ovanlig företeelse – en man som blir kvinna – är att peka på ett socialt fenomen som är högst vanligt förekommande. Alla kategoriseringar som skapas i vardagliga interaktioner måste kontinuerligt förhandlas och försvaras. En likhet med fallet *Agnes* är att personer som initialt kategoriserats som brottsoffer står inför en risk att förlora sin offerstatus, även efter att processen (brottsofferstödet) har inletts. Samtidigt som offerstatusen skapas rutinmässigt med hjälp av institutionaliserade perspektiv märks en öppenhet och oförutsägbarhet i interaktionen.¹²⁷

127 Till skillnad mot Garfinkels studie handlar min studie inte främst om hur offeraspiranterna själva försöker ”passera” som brottsoffer, även om fallstudien ovan kan sägas vara ett sådant exempel. Den handlar istället om hur stödpersonerna diskuterar gränser och förhandlar om klienters offerstatus och vad detta kan anses ha för sociologisk betydelse.

Det medmänskliga perspektivet kan tolkas som om det agerade inom ett slags gåvoekonomi, bortom den moderna penningekonomin. Den institutionella värderingen följer däremot en ekonomisk logik, kräver kalkylerbarhet (Cheal 1988, jfr Cooley 1918:287-288). I själva verket förefaller dock båda dessa perspektiv samsas inom den ideella organisationen Brottsofferjouren. Å ena sidan uppmuntras aktörerna att skapa en känslomässig närhet och ett engagemang. Å andra sidan uppmuntras de att skapa en rationell distans – att sätta gränser mot bedrägliga eller fel sorts offeraspiranter. Att hjälpa fel person ses följaktligen inte som något givet gott i detta sammanhang. Trots att jag vill betona definitionsprocessens oförutsägbarhet vill jag även påvisa vissa mönster. Det visar sig finnas vissa bestämda tolkningsramar som man rör sig inom, tillika argument som man återkommer till. Personers anspråk på offerstatus får inte få lov att vara för tydliga: ställa för höga eller direkta krav. Men de får heller inte vara för otydliga: de jouraktiva måste kunna förstå dem. Stödpersonernas argument hänvisar vidare oftast antingen till en ”subjektiv” känsla (”jag förstår denna lidande moder”) eller till en ändamålsenlig process, samt ”objektiv” bevisföring: (”polisen har släppt det, då är det inte brottsoffermyndighetens ansvar”). Det förefaller dessutom existera en speciell slags interaktion mellan dessa tolkningsramar; ett visst mönster angående hur och när de byråkratiska respektive ”medmänskliga” argumenten tas fram.

För det första delar handledaren t ex upp offeridentiteten i två delar, en offer- och en ansvarsbetonad, innan han tillskriver offeraspiranten eget ansvar och råder stödpersoner att släppa fallet. För det andra förefaller hans gräsrotsbyråkratiska inställning *förväntas* möta invändning. När hans kritiska ställningstagande framkommer alltför öppet, tycks någon stödperson förväntas ta fram det medmänskliga perspektivet som en motvikt. De kan t ex hänvisa till sin ideella roll eller till sin känsla som ”medmänniska”. Ibland kan också en stödperson argumentera med sig själv eller skifta mellan olika sidor av den ideella stödrollen.

Relativt snabba och radikala perspektivskiften (i kombination med avsaknaden av en diskussion kring dessa) tycks för det tredje vara typiskt för denna lokala organisationskultur. De jouraktiva kan pendla snabbt mellan att betona den rationella (”objektiva”) aspekten på rollen, sedan vända och betona den känslomässiga (”subjektiva”) aspekten. Slutligen kan de vända tillbaks till en rationell (”objektiv”) aspekt osv. En tolkning kunde vara att dessa mönster som beskrivits ovan är ett uttryck för vad Merton (1976) kallar ”sociologisk ambivalens” (jfr kap. 5). Det innebär att situationen präglas av strukturellt bestämda normer och samtidigt ”motnormer”. Eftersom de olika moraliska perspektiven *måste* uttryckas men samtidigt inte kan uttryckas *på en gång* skapas ett ”pendlande” rolltagande. Det framstår i viss mån som godtyckligt om gränsfallens offerstatus ska ”svänga uppåt eller neråt” i de jouraktivas samtal. På samma vis framstår det som godtyckligt om de jouraktiva ska betona en ”medmänsklig” eller en ”professionell” inställning i sitt rolltagande. Samtidigt framstår närvaron av en sådan ”pendling” i sig som relativt förutsägbar. I detta sammanhang kan man med andra ord förvänta sig att aktörerna kommer att pendla mellan till synes ömsesidigt uteslutande uppfattningar och rolltaganden.

Sammanfattning

Diskussioner av ambivalens, arbetsdilemman och oklara fall har behandlats i detta kapitel. Först visade jag hur offeraspiranternas "svaghet" kan ses som både förväntad och hotfullt i förhållande till det ideella brottsofferstödet. Sedan diskuterades hur gruppen "misshandlade kvinnor" tycks väcka ambivalenta känslor hos jouraktiva. De ses som viktiga och ömmande fall, men man säger sig ha svårt att förstå kvinnorna i de fall då de väljer att stanna hos den misshandlande mannen. Därefter visade jag hur olika egenskaper samt handlingar, vilka ses som typiska för "offergången", också kan vändas till sin motsats. Om man antar att egenskaperna överdrivs ses inte offeraspiranten som ett brottsoffer, utan istället som "stöddparasit", "psykfall", "rättshaverist" eller "myglare".

Slutligen analyseras handlednings- och stödpersonsmöten och de "moraliska samtal" som pågår vid dessa möten. Att använda sig av handledning kan ses som ett tecken på organisationens strävan mot professionalisering. Handledningen presenteras som en hjälp för stödpersoner att behandla sådana fall som de har svårt att hantera, men den kan ha fler funktioner än så. Via handledningen kan individerna socialiseras in i rollen som stödperson. Därtill kan den vara en social kontroll av de ideella aktörernas fortsatta rolltolkningar. Handledaren förespråkar oftast återhållsamhet i tveksamma fall och tycks ibland uppmuntra och t o m förstärka stödpersonernas tvivel angående "gränsfall". Samtidigt framstår denna "läroprocess" inte som enhetlig. Stödpersonerna framstår inte som passiva mottagare av handledning i en arbetsmodell eller organisatorisk hållning. Som visas ovan kan samma person, handledare liksom stödpersoner, skifta mellan olika perspektiv. Tolkningar presenteras, antas och förkastas om vartannat, gällande personers rätt till offerstatus samt förpliktelsen att hjälpa. Aktörerna tar hjälp av de tolkningsramar och roller som offergången innefattar.

I likhet med den tidigare beskrivningen av stödpersoners skiften mellan att konstruera en offeraspirant som "stackare" eller "skurk", visas det här hur en offerstatus ges och tas tillbaka från en och samma person. Det visas hur samma stödperson snabbt kan byta mellan motsatta perspektiv. Oenigheter och motstånd visas också; det är inte alltid som stödpersonerna accepterar handledarens förslag eller vice versa. Stödpersonerna måste anpassa sig till varandra, till handledaren och till samtalets vändningar. De måste ge akt på tonen: följa "leksignalen", men också undvika faran att anklagas för karaktärslöshet (läs "oprofessionell" "konstig", eller känslolokal) av andra. Dessutom måste man undvika att *känna* sig omoralisk – undvika att klandras av det egna bedömande självet ("me" enligt Meads vokabulär 1934/1967).

En fallstudie som avslutning

I detta avslutande kapitel ska jag skildra och analysera en fallstudie.¹²⁸ Studien grundas på ett samtal mellan en stödperson och ett brottsoffer. Aspekter som jag finner sociologiskt intressanta och uppfattar som karakteristiska för stödinteraktionen redodlas i detta samtal.

Jag vill återanknyta till mitt begrepp *offergång* och visa hur identiteten som brottsoffer kan ses som en moralisk definitionsprocess. Huvudpersonen, Maria, i fallet som ska skildras, är en medelålders kvinna med grekisk bakgrund. Hon har utsatts för ett rånförsök i en park, nära sitt hem. Stödpersonen, Margit, och Maria träffas på en uteservering till ett café i samma park som rånförsöket antas ha begåtts. Samtalet, som varade mellan en till en och en halv timme, observerades, spelades in och transkriberades. Jag deltog inte i deras tal och undvek att visa reaktioner. Det hindrar dock inte att min närvaro kan ha påverkat samtalets utformning på något sätt. Jag upplevde dock stämningen som avspänd och att de bådas uppmärksamhet riktades mot samtalet (och inte på bandspelaren eller dylikt).

Stödpersonen som "coach"

De jouraktiva definierar och uppmärksammar ett samhällsproblem: "att brottsoffers rättigheter inte tillvaratas i samhället". De uppmuntrar människor att anta en offeridentitet: dvs att se sig själva som oskyldiga och drabbade. Offerrollen framstår emellertid endast som en "temporär" status; tidsbegränsad och provisorisk. De brottsdrabbade personerna förväntas så småningom lämna denna roll för att ta rollen som "agent" eller "överlevare" (en benämning som framförallt används av de aktiva i of-

128 Delar av detta kapitel är publicerat som "Förvandla sorgen till ilska, offret till överlevare – en fallstudie av brottsofferstöd i interaktion." I *Nordiske Udkast. Tidsskrift for kritisk samfundsforskning*. Årgång 31, nr 1, s 78-94.

ferrörelsen i USA).¹²⁹ Processen kan alltså beskrivas som en förutbestämd väg från offer till överlevare. Strauss (1959/1997) använder metaforen av en ”coach” för att belysa relationen mellan en person som försöker hjälpa någon annan att röra sig framåt på en utvecklingslinje:

A coaching relationship exists if someone is trying to move someone else along a series of steps, when those steps are not entirely institutionalized or invariant, and when the learner is not entirely clear about their sequences (although the coach is) (1997:112).

Aspirantens handlingar bedöms utifrån hur nära eller långt ifrån det förutbestämda målet han eller hon befinner sig:

... the end of the path represent the final goal; and the closer to it the runner the more ‘advanced’ he is. /---/ The observer, who stands outside the race, possesses tools for measuring crudely or precisely the amount of progress. The metaphor assumes fixed goals against which the aspirants’ movements can be chartered. The movement can be conceived as a series of stages or as steps along a continuum. /---/ Too slow progress or too quick, as well as failure to reach the final norm usually leads to ‘trouble’ (1959/1997:92).

Rollen som stödperson kan således jämföras med rollen som ”coach”; en person som guidar dem som drabbats av brott längs de olika stadierna i offergången. Genom kris-teorin ser stödpersonerna utvecklingen av offeridentiteten som en tydlig och linjär process. Erfarenheten av brott är dess början och brottsoffrets återhämtning dess slut. Som Strauss (ibid.) skriver, förväntas personens rörelse från ett utvecklingsstadium till ett annat ske i enlighet med en viss tidsstruktur. Det finns mer eller mindre explicita normer angående hur snabbt brottsoffren ska röra sig från ett stadium till ett annat i processen. En viktig del av uppgiften som ”coach” kan handla om att peka ut nästa steg vid en viss tidpunkt. Den inkluderar dock också en uppmuntran av brottsoffren att ta nästa steg och förutse vad som ska hända – vilka känslor och erfarenheter de kommer att ha när de tagit dessa steg. Dessutom ingår det i uppgiften att ta offren tillbaka till den ”rätta vägen” om de avviker.

En redigerad berättelseversion

Jag ska nu analysera ett stödsamtal. Maria, offeraspiranten, överensstämmer med bilden av ett ”idealt offer” och anammar också en offerroll. Hon har utsatts för ett rånförsök av en okänd man i en park mitt på dagen. Hon lever inte bara upp till de moraliska anspråk som förbinds med offerbegreppet utan har dessutom en känslomässig erfarenhet som överensstämmer med Brottsofferjourens teori om offer i kris.

129 Termen används inte i allmänhet inom brottsofferjourerna. Någon ledare inom brottsofferjouren har använt benämningen vid något tillfälle men annars visar den sig mest implicit, dvs genom det förhållningssätt som visas inom jourerna.

”Före” och ”efter” – ordning vs kaos

Marias berättelse organiseras i enlighet med en skillnad mellan ett *före* och ett *efter* brottssupplelsen:

Maria: Jag jobbade på hälsocenter men för en vecka sen återkom jag till min gamla arbetsplats, olyckligt var det att jag... har råkat illa ut för utbrändhet och jag hankade mig fram på ett bra sätt, ganska snabbt och nu ska jag återkomma till mitt vanliga arbete och jobba femtio procent... innan olyckan hände, alltså [oklar röst].

Stödpersonen: Var det innan-

Maria: Innan, innan (mm) och då inträffade det här och jag mådde fruktansvärt dåligt, fruktansvärt, kände mig totalt kraftlös, osäker, instabil, rädd på nåt sätt...

”Före” är konstruerat som en pågående vardag. I kontrast framställs livet ”efter” som kopplat till starkt negativa känslor. Även om det är Maria som introducerar den tidsmässiga förståelseramen genom att säga ”innan olyckan hände”, då hon syftar på rånförsöket, är inte stödpersonen någon passiv mottagare av berättelsen. Hon hjälper till att organisera den i ”ett före” och ”ett efter” genom att ställa frågan ”var det innan?” Stödpersonens fortsatta svar är konsekvent i enlighet med krislogiken:

Stödpersonen: Ja det är ju... helt- en sådan reaktion är ju sunt och ha, man ska ju reagera så, men det är svårt och tungt...

Istället för att som Maria kontrastera den ”normala” tiden *före* brottet med den ”onormala” *efter* svarar hon genom att understryka den *nuvarande* situationens normalitet. Trots Marias beskrivning av att hon ”mår fruktansvärt dåligt” benämns detta som sunt, även om stödpersonen också ger en eftergift till Marias version (”det är svårt och tungt”). Istället för att ta till sig den första beskrivningen av henne som sund, svarar Maria på den senare bekräftelsen på hennes svårigheter:

Maria: *Jättetungt, jättetungt!* Mest oroade det mig att jag hade- på grund av utbrändhet, förhöjt blodtryck. Så direkt efter [rånförsöket] kom det tillbaka, jag har tagit mediciner i två år och lyckades reglera blodtrycket... Så nu förvärrades situationen, min rädsla var enorm, plus jag kunde inte sova på nätterna. Det var en (en)... själv beskrev jag alltså en Babylonsallad i huvudet, man kände sig totalt *totalt* osamlad i tankarna...

Stödpersonen: Och det va ingen som kunde hjälpa dig då? Då när det va akut så? Kanske inte...

Maria fortsätter dessutom att fylla på med detaljerade exempel. Situationen blev värre, berättar hon, på grund av kroppsliga besvär, sömnsvårigheter, osamlade tankar och så vidare. Denna gång låter stödpersonen förmodligen sig övertygas eftersom hon svarar genom att koppla till ett grundläggande antagande inom organisationen, enligt vilket brottsoffrets behov av stöd inte tillgodoses av samhället. Som nämnts tidigare kan stödpersonen ses som en medskapare av berättelsen. Hennes ord ”då när det var akut” kan tolkas som ett försök att organisera berättelsen enligt en kulturellt bestämd kronologisk tidsstruktur (jfr Riessman Kohler 1990). Formuleringarna kan emellertid också ses som ett förslag till Maria att hennes situation inte är ”akut” längre utan har (eller borde ha) nått ett annat stadium i processen.

”Fruktansvärt” vs ”sunt”

Varför använder stödpersonen en term som ”sund” om offeraspirantens perspektiv? En offeridentitet kan framstå som negativ om den förknippas med svaghet. Svaghet är i viss mån negativt värdeladdat i en individualistisk kultur (jfr Wood & Rennie 1994, Åkerström 2001). Dessutom riskerar begreppet att ge upphov till känslor av hopplöshet och passivitet vilket strider mot stödpersonens ansats. Som Burke (1950/1969:18) har uttryckt det, för att man ska börja betrakta sig själv som en person i utveckling krävs det en övertygande förändringsvokabulär och en ny lockande bild att identifiera sig med.

Termen ”sund” kan utifrån detta perspektiv möjligen ses som ett försök att ersätta Marias bilder av ”osunda” känslor med bilder som för tanken till renlevnad och friskhet. Dessa kan i sin tur associeras till ordning och renhet, en motsats till hotande kaos och smuts, enligt Mary Douglas (1976) studie om renhet och fara. På så sätt uppmuntras offeraspiranten inte bara att ta en mer positiv framtidsorientering, utan kan också undvika risken att bedömas som avvikande. Stödpersonens beskrivning kan ses som ett indirekt sätt att formulera: ”alla i din situation reagerar så”. Det är en formulering som vill visa att alla inom en viss kategori är befriade från ansvar för en viss situation. Normalitet och oskuld understryks därmed, för som Potter (1996:195) påpekar är frågan om normalitet nära sammankopplad med frågan om regelbundenhet (se även Zerubavel 1981).

I det följande samtalet försöker stödpersonen inte bara få Maria att förändra namnet på – och värderingen av – känslan utan även förändra själva känslan *i sig*. Det är alltså ett exempel på vad Hochschild (1983:38) kallar ”deep acting”, en förändring av känsloupplevelsen och inte bara av känslouttrycket. Här blir det tydligt att kategoriseringen av offer inte enbart blickar bakåt – fastställer oskulden till brottet, utan även framåt – föreskriver vissa handlingar och känslor. Det räcker alltså inte att framstå som moraliskt oklanderlig vid brottets inträffande, så som Christies (1986/2001) teori tycks förespegla. Även agerandet vid tiden efter brottet påverkar tillskrivandet av offerstatus.

I nästa steg av krisförloppet förväntas individen återta kontrollen och förvandla passiva känslor till aktiva. Rädsla ska förvandlas till mod, sorg och förtvivlan till ilska. Stödsamtalet fortsätter med stödpersonens hänvisande till en psykolog (som är en förgrundsgestalt inom Brottsofferjouren) och dennes förslag att Maria ska försöka överkomma sin rädsla genom att ”gå ut”:

Stödpersonen: Ja jag har pratat lite med, vi har en psykolog som heter XX och han har gett lite tips.

Maria: Ja jag kan skriva in och komma ihåg.

Stödpersonen: Att det är- Han tycker att det är väldigt bra för dig om du ger dig ut, om du försöker övervinna den här rädslan genom att gå ut. Och han menade det, att du och jag, vi kunde gå ut. Och du kunde gå ensam och jag kunde gå efter då, eller du har kanske har nån vän som kunde gå med dig?

Maria: Jag har- Jag har gått flera gånger med min- med min särbo. Det har vi gjort.

Stödpersonen: Jaja hur kändes det?

Maria: Fyra dagar efter och jag var osäker. Trots allt själv vågar jag inte. Går långt ifrån och tittar på... helst vill jag inte ha väskor med mig.

Stödpersonens initiativ att ta in en auktoritär röst – psykologens (handledarens) – kan tolkas som ett retoriskt grepp. Det förefaller först fungera eftersom Maria säger att hon ska ”anteckna och komma ihåg”. När hon väl fått rådet ändras emellertid hennes inställning och hon säger att hon redan har provat detta men fortfarande känner sig rädd.

Sedan refererar stödpersonen till hur lång tid som gått sedan brottet ägde rum och tycks föreslå att Maria inte borde känna sig rädd längre. Hennes påtryckning är nu inte längre indirekt utan direkt:

Maria: Så det kände, det kändes verkligen kränkande /---/

Stödpersonen. Ja det förstår jag mycket väl, men nu har det gått fem veckor ungefär då?

Maria: Ah jag tror... sextonde april, det blir snart två månader.

Stödpersonen: Det är snart två månader, ja hur tycker du att du känner nu då? Tycker du rädslan har gått tillbaka lite?

Maria: Jag tror det avtar så småningom...

Stödpersonen vill antagligen visa att den kränkning Maria kände *då* inte behöver påverka henne så starkt *nu*. Hon lägger alltså ytterligare press på henne att röra sig mot ”överlevnarstatus”. Maria protesterar däremot och menar att rädslan finns kvar men stödpersonen lyckas övertyga henne om att den kommer att försvinna så småningom. Stödpersonen försöker sedan än en gång leda henne vidare längs ”den rätta vägen” genom att ge en antydning om att den passiviserande känslan förväntas ha givit vika. Maria instämmer emellertid fortfarande inte utan fortsätter att berätta om hur svag hon känner sig. Liksom tidigare benämner då stödpersonen de svåra känslorna som ”naturliga” varefter hon ändå råder henne att förvandla känslorna till ilska. När Maria säger att hon faktiskt *har* känt och uttryckt ilska blir stödpersonen nöjd:

Stödpersonen: Jaa du Maria och så det att en naturlig reaktion är att man blir förtvivlad, rädd och ledsen [otydlig röst] men att man försöker att bli förb- du vet?

Maria. Jaha jaa.

Stödpersonen: Förstår du?

Maria: Jo det blev jag också, ja det blev jag.

Stödpersonen. Förbannad alltså?

Maria: Ja arg, arg. Och det oroade mig, aggression, och jag har gett mig på min man tyvärr...

Stödpersonen: Ja [skrattar till] Det får han väl tåla, hörru du? Det får han faktiskt göra, för att-

Hon visar alltså ingen sympati för Marias oro över att ilskan vänts mot en oskyldig part: hennes man. Stödpersonens undviker ordet förbannad (förb-) som om det vore lite tabu. En tolkning kan vara att hon är medveten om att känslouttrycket som hon rekommenderar inte är fullständigt kulturellt accepterat i detta sammanhang, åtminstone inte för kvinnor (Konradi 1999). Emotionssociologen Konradi (ibid.), som studerat våldtagna kvinnors känslöarbete, visar t ex hur kvinnorna förväntades visa rädsla och skam, för att övertyga som ”riktiga” offer i rättsalen. Att visa ilska mot gärningsmannen antogs kunna skada deras chanser att få ett erkännande om den inte

kontrollerades, enligt åklagarna. De mötte emellertid motstridiga rekommendationer. Å andra sidan förväntades de vara samlade och logiska i vittnesmålet; omvandla den otyglade ilskan till målmedveten uppgörelse, en uppmaning som samtidigt kunde strida mot självpresentationen som svag, skamfylld och rädd.

Byråkrati vs autenticitet

Det är inte enbart en folkpsykologisk tolkningsram utan också t ex en juridisk, byråkratisk och ideologisk som formar Brottsofferjourens arbete. Detta präglar vilka förväntningar som ställs på offeraspiranter. Att agera utifrån en överlevarroll, att "gå genom krisen" innebär också att bemästra den byråkratiska processen; att man ser till att få sitt ekonomiska skadestånd och sin juridiska återupprättelse.

Nedan ska jag visa hur stödpersonens uppmuntran av brottsoffret att "gå vidare" i processen inte bara syftar på en psykologisk bearbetning eller endast inkluderar uttrycket av speciella känslor. Hon uppmuntrar även indirekt offeraspiranten att undertrycka känslor. Maria förväntas ha ett instrumentellt och "rationellt" förhållande till sina känslor inför brottet. Den "impulsiva" känslokulturella inställningen övergår alltså i en "institutionell" (Gordon 1989). I samtalet visas också hur den folkpsykologiska tolkningsramen kopplas till en byråkratisk, i stödpersonens fortsatta guidning av offergången:

Stödpersonen: Du har ju rätt att få skadestånd för kränkning till exempel och då är det bäst att fråga-

Maria: [Avbryter] Mm och man *känner* sig kränkt.

Stödpersonen: Javisst gör man... och då är det bäst att få-

Maria: [Avbryter] Jag *visste* inte att i sån mån kan man känna sig-

Stödpersonen: Men att försäkringsbolagen har ju- Vissa har nåt som heter kriscentrum och där man kan få psykologisk hjälp. Nu vet jag inte om Folksam har det...

Stödpersonen kan i denna del av samtalet sägas representera ett byråkratiskt förhållningssätt till offeraspirantens känslor: hon understryker hennes rätt till "skadestånd för kränkning". Maria är emellertid mest intresserad av känslornas innebörd för henne personligen. Stödpersonen ger Maria tips om hur hon ska gå tillväga för att få sina rättigheter i egenskap av "brottsoffer". Det är signifikant att Maria växlar från att ha talat i första person till det opersonliga "man". Stödpersonen adresserar henne som en del i gruppen brottsoffer och hon svarar som en sådan. Samtidigt har de olika fokus i sitt tal och Marias känslor ges olika mening utifrån deras skilda perspektiv. Marias fortsätter, i sitt svar på stödpersonens upplysning om rätten till betald psykolog, att berätta "skräckhistorier" om sina hopplösa försök att få hjälp av läkare och psykiatriker (Dingwall 1977). Trots svåra problem med hjärtklappning och högt blodtryck osv. har hon haft svårt att få en läkartid, berättar hon.

Stödpersonen kunde kanske ha tagit fasta på uppfattningen att omvärlden inte förstår. Hon kunde ha skapat en initierad pakt med brottsoffret gentemot denna.

Dessutom kunde hon ha tagit tillfället i akt och agerat expert, sagt ”det här är exempel på en sekundär viktimisering, det ser vi mycket av...”. Inget av dessa gensvar ges emellertid:

Maria: Jag vände mig två gånger till vårdcentralen, då (då) läkare har (har) inte tid.

Stödpersonen: Inte tid?

Maria. Nä. så jag sa några skarpa ord och talade om att jag inte var härifrån, jag mår oerhört dåligt och jag kan inte förstå att dom säger nej. Så att en läkare tog emot mig till slut, men väldigt stressad var hon, kvinnan, hade inte tid. Så gick jag till andra vårdcentralen och berättade om min blodtrycks- /---/ Jag ringde till läkaren, så sa jag ”ni måste göra nånting!” /---/ Två veckor efter var det som värst.

Stödpersonen deltar inte i ”skräckhistorierna” och litar sig inte med Maria mot de professionella hjälparna. Istället börjar hon tala om Marias förmåga att komma tillbaks till arbetet. Talet bryter tydligt av mot offeraspirantens ingående problembeskrivning och mot dennas kamp för erkännande av en legitim ”sjukroll”. Maria håller emellertid fast vid sin berättelse om andra människors oförståelse för hennes situation. Stödpersonens fråga ger upphov till en berättelse om hennes arbetsgivare som tycker att hon ska komma tillbaks till arbetet, medan hon själv inte känner sig redo:

Stödpersonen: Ja men du kunde börja jobba sen?

Maria: Ja det va *det*. Jag vill inte. Min arbetsgivare har sagt till mig /---/ Jag tror, för min uppfattning om det hela är att människorna förstår inte... det är svårt, svårt och (och) förstå, för det var totalt- Kunde inte styra mina tankar, möjligheter. Rädsla gjorde att jag tyckte jag kommer aldrig att duga. När jag började jobba, jag klarade inte av det!

Stödpersonen: Men *har* du börjat jobba?

Maria: Ja trots allt har jag gjort det. Trots allt. Jag tänkte ”kanske det är bra”, ibland li- är det bra man hamnar i... arbetar.

Stödpersonen: Javisst.

Maria. Jag vill gärna träffa (eh eh) [andra] och komma (komma) in...

Stödpersonen: Det tror jag också är bra för dig. Det bästa för dig om du kan det.

Brottsofferjourens presentation av brottsoffers problem handlar bl a om bristen på förståelse från omgivningen, vilken ofta inkluderar läkare och arbetsgivare. Därför kunde Maria kanske vänta sig ett erkännande av sin framställning av sig själv som förbisedd och felbehandlad. Istället för att ta hennes parti litar sig dock stödpersonen med de ”oförstående” personer som uppmuntrar henne att starta arbeta. Hur kan det förstås? Möjligen kan hennes handlingsätt förklaras om man, som jag tidigare föreslagit, ser brottsofferstödet – liksom identiteten som brottsoffer – som en definitions- och förhandlingsprocess. Om Maria ska fortsätta att ses som ett ”offer” måste hon paradoxalt nog sluta upp med att uppföra sig som ett.

Tidsstrukturerad process med ”återfall”

Som Strauss (1959/1997:92ff) framhåller, förväntas statuspassager följa en viss tidsstruktur. I analogi med Parsons analys av sjukrollen, måste individen visa tecken på att den försöker bli frisk för att undantas från konventionella samhälleliga krav. Of-

feraspiranten Maria måste på ett liknande sätt visa att hon kan lämna brottsupplevelsen bakom sig. Hon måste försöka återanpassa sig till det "normala" för att övertyga om sin rätt till fortsatt medkänsla och stöd. Stödpersonens uppgift som "coach" utgörs bland annat av att peka ut nästa steg vid en viss tidpunkt. Samtidigt riskerar hon att avskräcka aspiranten om hon pressar henne för hårt, vilket är vad som förefaller hända i samtalet nu. Maria "återfaller" och återgår till en tidigare fas i processen:

Maria: Jag kände mig så värst- Jag skämdes, jag tyckte det är nåt extremt fel, kanske är det nåt annat som kan hjälpa det?

Stödpersonen: Du... Du har ju ingen skuld i detta.

Maria. Jag kände-

Stödpersonen: (Avbryter) Det *kändes* så.

Maria: *Varför?! Jag tyckte, skulle jag inte gå genom parken som vanligt så skulle jag säkert undvika... och det var mitt fel och hur kan man va så dum att man råkat...?*

Maria börjar skuldbelägga sig själv igen, vilket får stödpersonen att försöka leda tillbaks henne på "den rätta vägen". Det visas både genom talets form och innehåll. Stödpersonen bestrider den personliga skulden ("du har ingen skuld i detta"). Maria försvarar emellertid sin uppfattning ("jag kände") varvid stödpersonen avbryter och rättar henne: "det *kändes* så.". Här avpersonifieras alltså även framställningen: "jag" byts till "det". Stödpersonen upprepar även frasen "kände" så att den byter betydelse, vilket belyser känslornas tvetydiga retorik (jfr Katz 1999).

När Maria säger "jag kände" förefaller det vara ett försvar av sin version av verkligheten; känslan framstår utifrån hennes synvinkel som ett uttryck för något autentiskt och sant. Stödpersonen framhäver istället känslornas opersonliga och irrationella karaktär. Som ett alternativ till offeraspirantens "pathos" – dvs känslargument – åberopar hon indirekt "logos": ett förnuftargument. Samtidigt är det tydligt att brottsofferstödet motivering är inte bara består av "logos" utan också av "pathos" och "ethos". Den känslomässiga (pathos), moraliska (ethos) och rationella (logos) motiven är förbundna på ett sätt som oftast inte tydliggörs.

Förhållandet mellan "subjektiv" och "objektiv" verklighet – dvs vilken kunskap vi kan uppnå och lita på, betrakta som sann och trovärdig – är ett klassiskt vetenskapligt tema.¹³⁰ Temat kan illustreras via det viktimologiska perspektivets relation till ett juridiskt perspektiv. Juridiken grundar sig på en praktisk, ändamålsenlig bevisföring för att frambringe en tillförlitlig och "objektiv" verklighetsbild. Utifrån ett juridiskt perspektiv tycks känslor och subjektiva drag mest ses som ett epistemologiskt dilemma (Merry 1990:146). De aktiva inom offerrörelsen vill lyfta fram offrens subjektiva berättelse som en alternativ men fullgod och t o m bättre kunskapsväg. Om en person som benämns "brottsoffer" försäkrar att den har upplevt ett brott måste denna skildring tas på allvar. Det viktimologiska perspektivet bygger dock samtidigt på samma dikotomi som den juridiskt definierade. Den skarpa gränsen mellan skuld och oskuld

130 Det har diskuterats sedan cirka hundra år inom sociologin och inom filosofin har det debatterats än mycket längre (se Mead 1944, Rorty 1999:3-7). Schismen kan härledas ända tillbaks till Platons bild av individen som uppsplittrad i två delar eller två världar: sinnen (känslans) opålitliga och idéernas (förnuftets) beständiga (Liedman 1997).

ifrågasätts oftast inte. Varken den juridiska eller viktimologiska bedömningen av verkligheten tar heller hänsyn till hur språket – våra benämningar och tolkningsramar – filtrerar kunskapen om verkligheten och formar våra identiteter.

Marias försök att definiera – och förmedla – upplevelsen av sin verklighet framstår som en balansakt. En balansakt, inte bara i förhållande till professionellt moraliska perspektiv – som t ex juridiska, psykologiska och byråkratiska – utan också i förhållande till vardagligt moraliska perspektiv. Enligt Candace Clarks (1997) teori (om medkänsla i vardagslivet) kan hennes erfarenhet bedömas i enlighet med en ”medkänsloticket”. En sådan innefattar en uppsättning regler som guidar givande och tagande av medkänsla i samhället (Clark *ibid.*, jfr Goffman 2000:110ff). Deltagarna i ett samhälle förväntas ta ansvar för att den vardagliga och moraliska ordningen upprätthålls (dvs vara ”agenter”).¹³¹ Det finns dock undantagsfall, i vilka man har rätt att ”störa” denna ordning utan att skuldbeläggas (och man istället definieras som offer). Clark (*ibid.*:150) kallar detta utrymme för en ”medkänslokredit” (sympathy credit). Krediten skapas över tid och är inte obegränsad eller jämnt fördelad, utan begränsas i tid och skiljer sig, enligt Clark, åt mellan samhällsdeltagare. Om en person t ex haft allvarliga problem ofta eller bett alltför mycket och ivrigt om stöd riskerar krediten att urholkas.

Om Marias erfarenhet inte övertygar som tillräckligt allvarlig riskerar det stödjande svaret att utebli. Framstår erfarenheten å andra sidan som överdriven riskerar hennes trovärdighet att undermineras. Hon använder sig av flera retoriska verktyg i denna balansakt. För det första, vad som kallas ”extremfallformulering” och ”intensifiering” inom diskursanalys (Pomerantz 1986, Tannen 1987) och hyperbol” inom klassisk retorik (Johannesson 1998:166). Hon säger till exempel inte bara att hon mådde dåligt utan ”*fruktansvärt dåligt*”, och inte bara att hon varit kraftlös utan ”*totalt kraftlös*”. För det andra använder hon vad som kallas ”listing”; nämner många ord efter varandra som står för liknande känslor (”rädd”, ”osäker”, ”instabil”).

En persons detaljerade framställning kan ha som syfte att få lyssnaren att leva sig in i dennas känslor (”pathos” inom retoriken) och att övertyga om en rättighet till andra människors medkänsla (”ethos”). Utifrån Clark (*ibid.*) kan vi anta att en erfarenhet som brottsoffer måste berättas på ett sätt som ger upphov till särskild förståelse. Berättelsen får emellertid inte heller framstå som manipulerande. Stödpersonens samtidiga korrigerande och understödjande av offeraspirantens berättelseversion kan tolkas som en följd av dessa känsloregler. Hon kallar hennes reaktion för sund och fördelaktig (”man ska reagera så”) men instämmer i att det är svårt och tungt. Även stödpersonens svar är därmed en balansakt. Att ifrågasätta brottsoffers framställningar är tabu inom brottsofferrörelsen och detta har till och med ett eget namn: ”sekundär viktimisering”. När Marias negativa definition av känslorna efter brottet vänds till en positiv definition, riskerar detta att tolkas som moraliskt otillbörligt.

Att brottsoffer får sätta ord på sina känslor sägs ha stor betydelse i bearbetningen av krisen (Larsson & Stub 1998:28). I en diskussion av psykoterapimetoden hävdar Kenneth Burke (1954/1984:133) dock att det inte är fråga om att klienten (personen

131 Vad som ses som normbrott i olika kulturer och subkulturer däremot skilja sig åt.

med det upplevda problemet) förväntas beskriva upplevelsen så som den upplevs. Man sporras snarare att omformulera den i en mindre hotande vokabulär. Hade föremålet för rädslan benämnts med ett namn som motsvarade personens upplevelse hade det fortsatt att ses som en fara.¹³² Utifrån detta perspektiv kan man se att offeraspiranter erbjuds en mindre dramatisk och hotfull benämning av sin erfarenhet – den ses t ex som en ”normal reaktion på en onormal situation”.

Omdefinitionen kan också ses som ett omvänt tidsperspektiv. Maria förknippar sin erfarenhet (av brott) och framförallt reaktionen därefter, som ett ofrivilligt och plötsligt slut på en kontinuerlig identitetsprocess. För stödpersonen står erfarenheten – eller definitionen – som brottsoffer istället för en vändpunkt och en ny början. Stödpersonens roll kan vara att införliva offeraspiranten i en erkänd grupp, i enlighet med organisationens strävan att ”normalisera” upplevelsen och återintegrera brottsdrabbade personer i samhället (jfr Meeuwisse 1997). Detta innebär dock också att den enskilda personen måste anpassas till en existerande kategori med ett etablerat namn: ”brottsoffer”. Dessutom kan det innebära att den personliga upplevelsen måste anpassas efter en institutionell tolkningsram, snarare än tvärtom.

Att gå offergång

Tolkningsramen som de jouraktiva använder utgörs bl a av offerbegreppet. Detta kan ha problematiska konnotationer, vilka jag diskuterat tidigare. Begreppet kan ställa både höga och oklara krav på personer som vill omfattas av det. De jouraktivitas känslökultur är mångfasetterad samt tidsreglerad och situationsbestämd. Brottsofferstödet erbjuds bl a för att de personer som haft en erfarenhet av brott ska *börja* se sig som offer. De uppmuntras att se sina reaktioner på det som hänt som normala. Processen blir däremot mer invecklad då stödet också handlar om att övertyga personer om att *upphöra* att se sig som offer; att bli mer aktiva och återgå till det ”normala”. Att gå ”offergång” kan, som vi sett i fallstudien ovan, paradoxalt nog betyda att man förväntas anta en identifikation eller roll, bara för att snart tvingas släppa den. Den brottsdrabbade personen (offeraspiranten) förefaller samtidigt inte kunna hoppa över något steg på vägen. För att kunna bli ”överlevare”, erkännas som stark och ha tagit sig ”igenom krisen”, måste man först ha övertygat som offer; som ”svag” och ”i kris”. Det kan liknas vid en övergångsritual som Zerubabel (1981:3) menar uppvisar en ”sekventiell rigiditet”.¹³³

132 Burke jämför med barnets monster i garderoben som benämns ”gammal kappa” av föräldern och därmed ”försviner”.

133 Tidsstrukturen kan t ex fungera som en moralisk mätare i avgöranden om en situation eller person ska betraktas som normal eller avvikande. De personer som antas avvika från de föreskrivna tidsnormerna kallas ”för snabba” eller ”för långsamma” och kan ibland utsättas för negativa sanktioner (fråntas erbjudande om stöd). ”Rätt timing”, att göra vissa handlingar vid förväntade tidpunkter och i en passande ordning tycks till stor del bestämma en persons offerstatus. En person som blir överfallen på natten kan riskera att inte bli betrodd och en kvinna som gråter för länge står inför samma risk.

Offermatris

Tolkningsramen utgörs vidare av det nätverk av professionella och institutionella perspektiv som influerar de jouraktiva: offermatrisen. Inom brottsofferrörelsen ses definitionen av "brottsoffer" å ena sidan som neutral och deskriptiv, å andra sidan som en rättighet; en sanning att kämpa för. Den tvetydiga bilden av offret motsvaras av den tvetydiga självbild som organisationen presenterar. Man vill representera offren; ta deras roll gentemot mot de olika slags personer som upplevs som ansvariga till personernas offerskap: den ansvariga förövaren (1:a viktisering) och ansvariga tjänstemän (2:a viktisering). Offret är normalt, situationen (inklusive ansvariga aktörer) är onormal. Samtidigt är de jouraktiva "moraliska entreprenörer" (Becker 1963/1997) och använder folkpsykologiska, juridiska och byråkratiska tolkningsramar, vilka ses som "neutrala" verktyg i stödet av offren. I praktiken vinklar och värderar tolkningsramarna (som de ideella övertar och förmedlar) brottsoffrens "verklighet" på specifika sätt. Paradoxalt nog kan dessa tolkningsramar placera offeraspiranten på "fel" sida om gränsen mellan "normal" och "avvikande", "oskyldig" och "skyldig", offer eller icke-offer.

På en strukturnivå är det offrets perspektiv som representeras av aktörerna i den sociala värld som jag studerat. Trots detta får de brottsdrabbade personernas berättelser och anspråk inte givet gehör utan de förhandlas i relation till den organisatoriska och sociala kontext som stödarbetet ingår i. Som Foucault (1972) uttrycker det, "power is a feature of both the structure of the situations, and interactants' move within them" (citerat i Miller and Holstein 1995:39). "Situationens struktur" framstår kanske som entydig om man betraktar offerideologin som ett fastställt idealmönster som de jouraktiva försöker följa i sitt arbete. Denna utmålar och kontrasterar tydlig oskuld mot skuld, offer mot gärningsman. Strukturen ter sig dock som långt ifrån entydig, i min interaktionistiskt färgade analys av de jouraktivitas samtal och samspel. Ideologin kan dels ses som en tolkningsram, dels som en identitetsskapande praktik. Dessutom kan den ses som ett dramaturgiskt verktyg (eller retorisk resurs). Individer inte bara "har" en ideologi, utan förhandlar om och "gör" ideologi gemensamt. Den omformas och omtolkas i stödarbetets interaktioner.

Ett sätt att använda begreppet ideologi kan också vara att benämna de idéer man inte instämmer i för "ideologiska". Avsikten är att visa att motståndaren är mindre trovärdig och realistisk än vad man själv är (Mannheim 1936/1998). Kriminologiska forskare som t ex Ezzat Fattah ger, enligt min uppfattning, uttryck för en kritik av detta slag. "Offerideologerna" döljer sina sanna motiv, enligt dessa analyser, vilket kan vara vinster som uppnås via ett visst slags bilder av brott eller via ett engagemang för brottsoffer. Politiker slipper ta itu med mer svårlösta problem och populistiskt fokusera på ett kortsiktigt krig mot kriminalitet. Fattah hävdar att professionella grupper och offeraktivister gör karriär i "offrens namn":

Some see it in [the victims' cause] an opportunity for political and financial gain, others may be looking for professional benefits or recognition. A third group may be searching for a good cause to adopt, while others may be craving for publicity and a spot in the limelight /---/ Because they do not represent the larger victim population they may convey the wrong message or create a

false impression that they are speaking on behalf of all crime victims /---/ for worst they are speaking for nobody but themselves (Fattah 1992:57).

Fattahs, liksom Bests (ibid.) analys av rörelsen som uppstått kring brottsoffer är träfande, men också generaliserande och negativt värdeladdad. Min invändning riktas mot deras värdeladdade och ensidiga framställningar. Fattah har en normativt kritisk inställning till vad han kallar brottsofferjourners "diskriminering" av offer (Fattah 1992, 2002).¹³⁴ Enligt min synpunkt måste brottsofferjourer, liksom andra stödverksamheter, skapa kategoriseringar och urval för att kunna utföra sitt arbete. Vad som emellertid kan ses som problematiskt är att man inte diskuterar vilka kategoriseringar och prioriteringar som görs och på vilka moraliska eller pragmatiska grundval de vilar.

I Bests (1999) skildring av offeraktivisterna framstår dessa som oförståeliga och extrema. De exempel som han presenterar av offeraktivister är drastiska och bisarra. Det framstår som om professionella och ideella grupper inte går att hejda i jakten efter nya offer att "konstruera" (en sk offerindustri). Denna bild stämmer inte överens med mitt intryck av offerrörelsen, varken i Sverige eller USA (även om bilden kan vara mer giltig för förhållandena i USA). Fattah och Best framhåller alltså framförallt de negativa sociala och kriminalpolitiska konsekvenserna av uppmärksamheten kring brottsoffer. En sådan positionering kan fungera som en motbild, i förhållande till en aktivistisk viktologi. Samtidigt är den både problematisk och förutsägbar på grund av sin motsvarande ensidighet.

Forskarens (läs ideologikritikerns) perspektiv kan framstå som ärligare och mer rättfrådigt om *de andra* tillskrivs en ideologisk identitet. "Offerideologer" kan kanske kritiseras för att befästa populistiska sanningar. Samtidigt kan man anta att offeraktivisterna också tror på de synsätt som de framför och att alla bilder inte är lika "extrema". I enlighet med ett reflexivt synsätt kan de dolda (falska eller egoistiska) motiv som aktivisterna tillskrivs dessutom vändas tillbaks mot forskaren själv. Eftersom ideologer tar rollen som "moraliskt goda", blir de dock särskilt sårbara för en moralisk kritik. Denna syn bygger dock på en förenklad bild, enligt vilken altruism ses som en motsats mot egoism. Istället kan dessa roller och motiv vara sammanflätade och sålän tydligt urskiljbara (jfr Arvidson 2003, Habermann 2001).

Som jag påpekat tidigare är begreppet "ideologi" flytande och saknar tydlig avgränsning. Ideologin kan ses som *ett* av flera verktyg (tillika tolkningsramar) i organisationens meningsskapande, eller också kan "offermatrisen" i sin helhet benämnas "(offer)ideologi". Offermatrisen är ett strukturellt och interaktivt nätverk som byggts upp kring brottsoffer. I denna definitionsprocess kan många motiv och identifikationer, utöver de ideologiska, förekomma. Som Castells (1997:22) påpekar i boken *Identitetens makt* kan en "motståndsidentitet" övergå i en "projekt-" eller en "legitimerande identitet". Han skriver:

134 Vid en brottsofferkonferens i Stockholm (2002) hävdade han, som en kommentar på min presentation av ett paper som belyste brottsofferjourners kategorisering av offer, att sjukvården inte använder sådana urvalsmetoder som jourerna gör (dvs prioriterar vissa slags fall). Min synpunkt var (och är) dock att även sjukvården troligtvis kategoriserar och "diskriminerar" patienter, även om man kanske inte talar om det öppet.

Alla identiteter som startar med motstånd kan naturligtvis ge upphov till projekt och även under historiens gång, bli dominerande i samhällets institutioner och därmed förvandlas till legitimerande identiteter som rationaliserar en dominans. Ja, identiteternas dynamik /---/ visar att /---/ ingen identitet kan vara väsensartad och att ingen identitet har ett progressivt eller regressivt värde utanför sitt historiska sammanhang.

Castells framhåller det civila samhällets dubbelkaraktär. Denna form av organisering kan utöka den statliga dominansen men har också en folklig förankring och kan utgöra ett slags motstånd eller alternativ. Det betyder att ideella organisationer inte endast kan förknippas med motståndsidentiteter, vilket ofta tagits för givet i analyser, utan även med legitimerande identiteter (jfr Arvidson 2003).¹³⁵ Definitionsprocessen som pågår kring det ideella brottsofferstödet måste relateras till ett socialt och politiskt sammanhang (jfr McShane & Williams 1992).

Ideologins åliggande att mana till kamp å ena sidan och att samarbeta med makt-havare och professionella grupper å andra sidan kan bidra till retoriska bilder av motsägande slag. Moral i och kring Brottsofferjourens "sociala värld" framställs som okomplicerat och självklart. Stödpersonen är "en vanlig medmänniska" och alla medlemmar "vet" vad ett "brottsoffer" är. I min empiriska analys framstår dock dessa "självklara" beteckningar som ett komplext förhandlingsarbete. Samtidigt som de jouraktiva formar moraliska identiteter med fasta gränser, via självpresentationer och presentationer av brottsoffer, är dessa gränser flexibla och föränderliga. Bedömningen av brottsoffer ligger inte fast utan förändras flera gånger radikalt under definitionsprocessens gång (se kap. 9).

Empatins grindvakter

Karin Johannisson (2001b:15) påpekar att känslor utan namn, erfarenheter bortom språket, förvandlar individen till en främling i en kaotisk värld. En allmän och kollektiv formulering som "brottsoffer" kan innebära ett stöd för en persons menings-skapande, när denna drabbats av en smärtsam och förvirrande upplevelse. Namnen strukturerar verkligheten; bekräftar och ger mening åt "subjektiva" upplevelser. Här vill jag emellertid även uppmärksamma hur erbjudandet av ett namn och ett deltagande i en grupp som brottsoffer inte bara innebär specifika rättigheter. En social kategorisering och till synes neutral benämning (som brottsoffer) blir indirekt även en moralisk bedömning.

Clark (1997) kallar givarna av medkänsla för "moraliska grindvakter" vilket sammanlänkar moral och medkänsla sociologiskt. Hon påvisar hur givandet av medlidande spelar en stor roll för upprätthållandet av samhällsstrukturen. Samtidigt påverkar denna struktur hur givandet av medlidande definieras och organiseras, samt avgör människors rätt till medlidande. Som Clark (ibid.) vidare framhåller, förenar medkänslan människor, men ojämnt. Det är bara när människor har tillräckligt all-

135 Legitimerande identiteter definieras av Castells (ibid.) som "identiteter som har skapats av dominerande institutioner för att utvidga och rationalisera deras dominans över sociala aktörer".

varliga problem som de antas göra sig förtjänta av medkänsla.¹³⁶ Brottsofferstödet kan, enligt detta perspektiv, skapa en gräns mellan dem som anses förtjänta och dem inte anses förtjänta av en "känslomässig gåva" (Clark *ibid.*). Var dras denna gräns och hur motiveras den? Jag har presenterat olika exempel på gränsdragningar kring brottsoffer som görs av jouraktiva, samtidigt som dessa inte omtalas som gränsdragningar (om alls). Jag har också visat hur gränsdragningarna snarare är ambivalenta och kontinuerliga förhandlingar än oåterkalleliga statuspassager.

Moralfilosofier som Adam Smith och David Hume, som intresserat sig för den moraliska betydelsen av medlidande, menar att det är lättare att visa medlidande med dem som är lika oss i nationalitet, etnicitet och social status (Clark 1997).¹³⁷ En sådan tendens bekräftas i min empiri. Samtidigt kan dock en motsatt slutsats göras utifrån samma empiriska material. De jouraktiva argumenterar också för stöd och medkänsla åt dem som är *olika* dem. I kapitel nio visas t ex hur personers kulturella eller klassmässiga olikhet ibland får förklara eller ursäktas beteenden man ställer sig frågande till.

Att stödja handlar inte endast om att sätta gränser. Det handlar också om *att upphäva* gränsen mellan den andre och en själv; *att leva sig in*. Medkänsla – och stöd – handlar med andra ord inte bara om att identifiera *som*; att sätta tydliga gränser kring sociala och moraliska kategorier. Det handlar också om att identifiera sig *med* den andre; att *leva sig in* i den andres situation.

För att svara på frågan angående vilka personer eller grupper som erbjuds medkänsla måste man också fråga sig hur medkänsla *i sig* kan definieras. Kunskaps- och emotionssociologen Max Scheler (1992) har skapat en hel flora av känslaspekter som är snarlika medkänslan, men som skiljer sig från denna på centrala punkter. Han skiljer t ex mellan "fellow feeling" (medkänsla) – i vilken det görs en skillnad mellan ett jag och ett du – och en "känslomässig identifikation", då personen helt uppgår i den andre (*ibid.* 55-56). Hans beskrivning kan relateras till Brottsofferjourens skarpa skiljelinje mellan stödpersonens önskvärda empati och förbjudna (över)identifikation. "Empati" är den egenskap som främst hänvisas till i beskrivningar av den ideella stödrollen. Däremot får stödpersonen inte bli känslomässigt identifierad med offret, så att de med Schelers ord, inte erkänner den andres rätt till en egen, unik upplevelse.¹³⁸

Ibland framställs dock en personlig identifikation med offren som fördelaktig i utövandet av stödrollen. Stödpersoner får ansvar för att stödja speciella personer med anledning av att de antas ha erfarenheter eller personligheter som liknar brottsoffrens (t ex en kvinna som hjälper en annan kvinna). Oftast framställs dock en personlig identifikation som ett hot mot stödrelationen. För att bli empatisk på "rätt sätt" sägs det krävas frihet från ett olämpligt "personligt bagage", fel slags motiv, värderingar eller (relation till sina) känslotarka erfarenheter. Om "bagaget" trots allt finns med

136 Samtidigt som man inte får ha *för* allvarliga problem (Clark *ibid.*).

137 De utelämnar dock betydelsen av likheter i kön och ålder, vilka också kan tänkas påverka tendensen i samhället att visa (samt känna) medlidande.

138 Enligt de jouraktiva kan man aldrig förstå brottsoffrens situation till fullo, dels eftersom brottet är en sådan extrem erfarenhet, dels eftersom varje person upplever det på sitt särskilda sätt.

måste det "bearbetas", vilket alltså är ett slags känslöarbete (Hochschild 1983). Medan empati till viss del kan liknas vid medkänslan framstår den alltså som mer teknisk och kontrollerad i de jouraktivas användning av begreppet. Stödpersonen rekommenderas att avsluta fall efter en bestämd tid, inte "bli vän" eller "förlora distansen" till brottsoffret. Framförallt förefaller det krävas ett retoriskt arbete att framställa rolltagandet som *rätt slags* (ideell) "medmänniska" via hänvisningar till ett "personligt" eller "professionellt" engagemang. För att vara ideell stödperson i Brottsofferjouren krävs att man har förmågan att gå balansgång. Man förväntas varken stödja *såsom* professionella *eller* såsom privatpersoner. Samtidigt måste de hämta inspiration från båda dessa områden.

Reflexivitet

Jag skulle nu vilja återanknyta till Boutelliers (2000) tolkning, som jag hänvisade till inledningsvis i avhandlingen, att människor i det postmoderna samhället enas via sin medkänsla för brottsoffer. I sin tolkning hänvisar Boutellier till två filosofer som på olika sätt beklagar en ökad "emotivism" i dagens samhälle. De syftar på tendensen att skapa en individualiserad, känslologradad moral, vilken är nyckfull till sin karaktär och kan ha orättvisa konsekvenser. Medan den ena filosofen, McIntyre, vill återskapa en moraliskt enhetlig traditionell samhällsgemenskap, argumenterar emellertid den andra, pragmatistiskt inspirerade filosofen, Rorty, för en postmodern, reflexivt "konstruerad" moral. Rorty hävdar att moraliska aktörer som för en kamp för solidaritet inte kan undvika att dela in människor i ett "vi" och ett "dem". Däremot kan de bli medvetna om vilka perspektiv, metaforer och vokabulär som används (eller förutsätts) när de skapar dessa in- och utgrupper. Därigenom kan möjligen en positiv förändring åstadkommas, menar han.

Framförallt påpekar Rorty vikten av att konstruera en konkret gemenskap tillsammans med personer som kanske inte uppenbart liknar oss själva. Jag vill instämma i Rortys argument för en reflexiv och "konstruerad" moral.¹³⁹ En sådan moral kan liknas vid en interaktionistiskt vaksam blick, enligt vilket medkänslan är en samverkan; ett ömsesidigt – och inte ensidigt – budskap till jaget (se t ex Mead 1934/1967:298). Känslan säger alltså även något om *oss själva* och vår relation till den andre. Det förefaller vara svårt för de moraliska aktörerna i min empiriska studie att undvika att "essentialisera" bilden av brottsoffer, även då bilderna – liksom känslorna – är ombytliga eller motsägelsefulla. Medan de jouraktiva antar att känslan endast refererar till "objekten" (offerinspiranterna), kan den emellertid även hänvisa till dem själva, i egenskap av handlande aktörer (ideellt jouraktiva) med specifika verktyg för meningsskapande (en brottsofferjour- och samhällskultur). Denna socialpsykologiska aspekt kan illustreras genom att jämföra det ideella stödet metaforiskt med *en gåva*. Gåvogivandet har beskrivits som en speciell interaktionsritual. Bl a genom sin kontrastering i förhållande till marknadsekonomin antas den styras av en "gåvoekonomi".

139 Däremot övertygar inte hans egna, relativt abstrakta exempel om möjliga tillvägagångssätt.

mi". (Cheal 1988:12). Som en del i ett slags "återställande gåvoritual" avser de jouraktiva etablera brottsoffrens status som en grupp värda aktning och medkänsla (jfr Goffman 2000:119ff).

I regel betraktas gåvor, liksom ideellt engagemang, som frivilligt och som givet gott (jfr Ryding 2001b). Dessa aspekter kan förknippas med en sida av stödets sociala natur, menar jag. Det kan dock även förekomma en andra sida som är mindre iögonfallande. Antropologen Mauss (1950/1972) definierar gåvogivandet som ett ömsesidigt utbyte som är moraliskt förpliktigande, snarare än att vara en enkelriktad, frivillig handling. Enligt Mauss finns det inga fria eller fristående gåvor utan de utgör en grundläggande del i den serie av mellanmänniska förpliktelser som ett samhälle innebär. Här betonas alltså gåvogivandets institutionalisering och sociala tvång snarare än valfrihet.

I den kontext som jag studerar framstår denna ambivalens – spänningen mellan svaghet och styrka, beroende och oberoende – särskilt tydligt. Om mottagande av gåvor alltid förknippas med en viss ofrihet, gäller detta nog i än högre grad om förhållandet mellan givare och mottagaren är ojämnt redan innan givandet ägt rum, dvs om personerna erbjuds gåvan med anledning av sitt försvagade tillstånd. Ojämligheten i stödrelationen behöver inte ifrågasättas – det är brottsoffret som förknippas med ett mottagande och stödpersonen med ett givande och inte tvärtom. Tacksamhet kan vara exempel på en slags förväntad motgåva, givarens känsla t ex av godhet, styrka eller moral i samband med givandet kan vara en annan. Dessa aspekter talas dock oftast inte öppet om eftersom, som Douglas (1992:155) skriver: "Though we laud charity as a Christian virtue we know that it wounds."

Att kategorisera personer och företeelser är nödvändigt för att man ska kunna skapa mening och orientera sig i tillvaron. I ett aktivt förändringsarbete är detta behov ännu mer accentuerat. Vad som möjligen kan eftersträvas är ett reflexivt förhållningssätt: att deltagarna funderar över de kategoriseringar, vokabulär och tankesystem som används, samt vilka konsekvenser dessa skapar, snarare än att se dem som existerande bortom tolkning. Dessutom kan man uppmärksamma den reflexivitet som uttrycks i stödrelationen: hur parterna – stödperson och offer – speglar (skapar och upprätthåller) varandra, liksom det sammanhang i vilket de interagerar.

English summary

Both classical and modern sociologists have argued that it is no longer morality that binds society together. While pre-modern society was characterised by a more unified morality, set in a framework of religious and legal authority, late- or post-modern society has witnessed a fragmentation of 'the common good'. The market, the state, and the law are assumed to follow rational and individualistic, rather than moral and shared, principles. However, while morality may have become less homogeneous, it has not necessarily lost its function, and instead has taken on new shape. One example is the way in which local branches of charities mediate between the private and public moral spheres. In Sweden, *brottsofferjouren*, the Voluntary Organisation for Crime Victims, is one such intermediary moral movement. The criminologist Hans Boutellier claims that people, lacking a common ideology or morality in today's pluralistic society, are united in their sympathy for the sufferings of crime victims. Support for victims, to follow Boutellier, may be seen as a protest against the relativization and fragmentation of morality, combined with a desire to create a more 'genuine' morality in late- or post-modern society.

Voices from within the victim movement express a need for morality to have fixed boundaries (between good and evil, right and wrong). However, such a morality does not always seem easy to define and uphold. It is thought important to consider the victims' particular experiences, which in turn demands an alternative logic and morality. Informal narratives and formal levels of operation, in the form of laws and financial support, are integrated, linked as well as contrasted, in the moral rhetoric and practical actions of the organisation's members.

This dissertation studies victim support groups as reflecting a process of moral definition. Moral philosophers tend to give the impression that moral questions are something that people consider dispassionately, in solitude. In this study a different – sociological – perspective on morality is adopted. Rather than viewing morality as an abstract system of values, I study how morality is 'practised' co-operatively. Such co-operation may equally be emotionally charged and rationally defined, but above all I view it as intimately linked to the practical experiences and daily contacts of the people involved, in this case the voluntary workers.

The idea of a 'definition process' refers to any situation that is viewed by a sufficiently large number of people in society as problematic or unfair, and thus becomes regarded as a social problem. Definition processes are generally characterised by an effort to identify the real victims, those thought deserving of sympathy. My aim is to

investigate the process by which any situation and anyone involved in it are officially named and given meaning. This sense-making process operates on two interdependent levels.

First, the 'moral entrepreneurs' set out to make the public aware of the problem at hand. In this struggle for recognition, various interest groups develop and settle on their own definitions. This is echoed in the emergence of new professions, with the power to define and solve social problems, attribute guilt, and designate victims.

Second, the 'moral entrepreneurs' try to make the victims themselves aware of the relevance of the problem, while offering them a solution. They try to support the victims and to give them tools to create a new meaning and a new identity. This implies – within the victim movement, at least – adopting the identity of a victim. Victims are encouraged to see themselves as innocent and, to a certain extent, to accept their lack of control over the situation. Further, they are encouraged to fashion themselves an identity as a survivor; to regain control and fight for their rights as victims.

The normalisation – naming and institutionalisation – of human problems is characteristic of modern society. The Swedish *brottsofferjouren* has been fairly successful in establishing that a lack of recognition of victims' rights constitutes a social problem. However, the description of a problem does not only draw attention to a group that already exists, but also creates the group. The term 'victim of crime' (*brottsoffer*) only came into official use in 1970, but has already become common in social policies and the accompanying public debate. The term is usually taken to represent a homogeneous phenomenon, but it is ambiguous in ascribing guilt. It is not only the offender, but society too that is seen as guilty of the problem. Victimisation comes in different forms. The crime itself is the first. Insensitive treatment by the representatives of society (for which read bureaucrats, prosecutors, and policemen) is the second. In defending the rights of the crime victims, voluntary organisations struggle to avoid contributing to the control of victims by the welfare state. As voluntary support workers, they try to avoid taking on the role of policemen and bureaucrats by validating and controlling the victims.

A definition process is not only accomplished on the level of social policy and ideology, but has to be anchored in reality, for example through the work of victim organisations. The act of definition is one that can influence and even recreate reality. But reformulation may also be seen as a tool that encourages action. In the dissertation, I study the relationship between these two levels of definition: how participants uphold meaning, establishing the crime victims as a group deserving special sympathy and support; and negotiate meaning, defining who should be seen as a victim in terms of their support work, deciding how each individual should be supported, and who is friend or foe in the struggle to define and solve 'the problem'. Definitions are not final, but are a continuous process, a fact highlighted in the interactionist and constructionist analysis I present here. Studies such as Holstein & Miller (1990), that analyse the process by which people become victims, have inspired my study.

Voluntary organisation for crime victims

The victim movement centres on voluntary organisations. The volunteers share with politicians, professionals, and various government bodies a common interest in the victims, and protest against the tendency to give priority to the rights of offenders instead of the rights of victims. Voluntary social work is not widespread in Sweden, unlike other countries such as Britain and the United States, but it has increased in the last decade. The establishment of the Voluntary organisation for crime victims has been central to the victim movement.

In 1982 the first *brottsofferjour* was opened. Since then, the organisation has expanded fast. In 1990 there were some 20 local organisations, mainly in the bigger cities, while the National Association of Voluntary Organisations for Crime Victims consisted of 110 local organisations spread over the whole country. The British researchers, Maguire and Corbett, emphasised that these kinds of voluntary victim organisation 'are here to stay' (1987). This seems to be true in Sweden's case; if nothing else, the organisation has become institutionalised. According to the home-page of the National Association of Voluntary Organisations for Crime Victims, the organisation helps some 40,000 crime victims every year. The institutionalisation of the organisation – and of the issue of crime victims as a whole – is demonstrated by the fact that since the setting up of the Crime Victims Authority (*brottsoffermyndigheten*) in 1994, new laws on the treatment of victims have been passed, employees are now given 'victim knowledge' training, and financial compensation is offered to crime victims by a national 'crime victim fund'.

Theoretical background

I have drawn mainly on the theories of pragmatism and interactionism, with additional insights drawn from constructionism. The pragmatist and interactionist viewpoints emphasise the social as well as the sense-making aspects of human existence. The only reality about which we may acquire knowledge is one that is communicated, having been ascribed meaning by means of its relationship with its context and other phenomena. The social context, and its relation to concepts, perspectives and models, is crucial to understanding how experiences are formalised. Reality is understood as a process, and knowledge as a set of preliminary fixed images. 'Securing' a certain stock of knowledge is the way to establish grounds for action, negotiated in interaction with other people and perspectives.

A constructionist viewpoint emphasises how the actors construct their reality ceaselessly, anticipating people's actions and behaviour from behind a 'veil of solidity'; it reveals how phenomena, whose meaning seems fixed, may be formed and understood in a number of ways. In my opinion, however, it is important to strike a

balance between the intention to reveal – to show how reality as a construct is unreliable and ephemeral – and the effort to understand – show how the same reality, which seems illogical and undependable from ‘the outside’, may be rational and self-evident for people on the ‘inside’, who live through it. Not only should we try to make the normal strange, but make the strange normal or mundane.

The victim path

I link these sociological perspectives to the results of my qualitative data, mainly drawn from interviews and participant observations, to arrive at something new: a theory of the ‘victim path’ (*offergång*). The idea of a ‘victim path’ stems from the changes in identity someone who has been affected by crime is presumed to undergo. However, it also refers to the various roles the support workers supposedly take within the process. I demonstrate how crime victims are dependent on different ‘guides’, protectors and inspectors. A crime affects an individual, while victim support is directed at a whole category of crime victims. The concept of ‘victim path’ highlights the fashioning – categorising and naming – of what is initially a relatively shapeless phenomenon.

I term any individual who aspires to the name of ‘crime victim’ – and the support and rights that come with it – a ‘victim candidate’. This may at first glance offend any readers who interpret the term as implying that ‘victim candidates’ have not really been subjected to crime. I would argue that my choice of terminology reflects my intention to emphasise that the concept of victimisation is not descriptive, but rather is an assessment. The acts of naming and classification have consequences when arriving at legislation, social policy, and political decisions, not only for people’s personal identity. My purpose is to show that the name (and status) of victim is something that can be attained by – and be ascribed to – those involved.

Some researchers point to the benefit of acquiring victim status, while others take for granted that it is a negative experience. In both positively and negatively freighted definitions, the ambiguity that I hold as characteristic of the victim concept is overlooked. It is this ambiguity that makes the victim concept interesting, and first attracted me to the field.

I have concentrated on how the moral career of the ‘crime victims’ is connected to the moral careers of ‘humanitarian volunteers’. To become a ‘support worker’ in one of the local organisations I have studied empirically, one has to be screened, given a brief training, and be supervised; all demonstrate a professional control exerted over a voluntary role. The screening of support workers is based on the idea of a suitable personality, where traits such as empathy, stability and ‘ordinariness’, along with the absence of any psychological or social problems, are rewarded. *Brottsofferjouren* uses the ideals of both a personally humanitarian and impersonally professional support worker.

The role of a voluntary support worker is sociologically interesting as it transcends the established boundaries between intimate and anonymous support roles. The reason for this may be sought in the tension between the profile adopted by voluntary organisations as providers of humanitarian support, beyond the control systems of the state and professionals, and the increasing professionalism and 'homogenisation' of voluntary organisations. The voluntary support workers face paradoxical demands, since they are supposed to show limitless sympathy while at the same time limiting the same sympathy.

The labelling of suitable crime victims is this particular voluntary organisation is a fact, but it is not openly discussed. The support workers are meant listen to the crime victims and not judge them, according to the organisation's own approach. *Brottsofferjouren* does not adopt explicit, shared definitions of victims, and they place few specific demands on their clients. The only clear criterion is that one must have been subjected to the type of crime that the supporter workers believe themselves capable of supporting. How they decide if a victim candidate should be seen as a victim is not clear, but the decision process has many frames of reference. I have found six different definitions of a crime victim used by the organisation: police, legal, popular psychological, ideological, voluntary (falling in two parts, the pragmatic and the 'gift economy'), and bureaucratic definitions. The naming or defining of a crime victim, the suitable recipient of victim support, is an ongoing negotiation.

The process begins with an initial categorisation, which the volunteers arrive at with the help of other professions, for example the police. The categorisation, however, is also based on the individuals' own stories about their experience of crime, and upon different professional opinions – for example, psychologists, doctors, social workers, lawyers, and insurance companies. Anyone initially defined as a crime victim is supposed to go through different phases that are linked to institutional and professional domains. In the phases of psychological reaction and 'working it through', the crime victims are expected to express anger, but also to demand their legal and emotional rights (for example, 'compensation for insult'). Psychological, legal, and bureaucratic perspectives are applied by the support workers. In the 'new orientation phase', the crime victims are supposed to return to 'normality', to their ordinary way of life.

Guiding someone from the unclear status of having been affected by crime through to a clear identity as a crime victim seems to be a balancing act. *Brottsofferjouren* indeed has a complicated task, trying to balance opposites. Given the role of its volunteers, the organisation has been known to protest against the insensitive demands on crime victims by the professionals. Yet the volunteers also fill the role of street level bureaucrats – and representatives of an established organisation – and so place similar demands on their clients, and categorise them according to criteria like those used by the institutions they criticise. My study, however, does not reveal a definitive and final passage from being affected by crime to affirmation as an ideal victim. The impression from my data is of a tentative, ambivalent, and continuous negotiation of the victim candidates' victim status throughout the period of support provided by the volunteers. The negotiation is coloured by a series of considerations.

The support workers encourage the victims to fight for their emotional rights, with the aim of giving the victims the right to lay bare their psychological instability without being stigmatised by the representatives of society at large. On the other hand, they do not want to take on clients who are too unstable or 'uncontrolled'. The support workers also encourage the victims to fight for their legal, moral, and financial rights, but they distance themselves from people they think are exaggerating, or acting from the wrong motives. Finally, the victims are encouraged to seek help for their social problems, but such problems should not be too overwhelming, according to the support workers' assessments. The victims should not seek help too eagerly, or expect too much from the volunteers.

The power perspective to be found in this dissertation is implicit rather than explicit. While I think it important to study how people obtain or forgo the power to define reality, my intention is primarily to understand the complexity of the field, and to highlight the sense-making processes of those involved. Having outlined how constructions and classifications exist within a matrix, an interactive, material, and immaterial network, I analyse how the organisation in question acts within what I call a 'victim matrix'. The result is an examination of the interactions within diverse and changing power structures, viewed in their social context.

Språkgranskning: Charlotte Merton.

Litteratur

- Allahyari Rebecca A (2000) *Visions of Charity. Volunteer Workers and Moral Community*. Berkley: University of California Press.
- Altheide David & Johnson John (1994) "Criteria for Assessing Interpretative Validity in Qualitative Research" i Denzin Norman & Lincoln Yvonne (red). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Amnå Erik (1995a) (red.) *Medmänsklighet att hyra?: åtta forskare om ideell verksamhet*. Örebro: Libris.
- Amnå, Erik (1995b) "Personlig och gemensam verksamhet" Inledning i Amnå (red.) *Medmänsklighet att hyra?* Örebro: Libris, s. 9-18.
- Amnå, Erik (1995c) *Handlingsprogram för forskning: ideell verksamhet. Förutsättningar, organisering och betydelse*. Stockholm: Nordstedts.
- Andersen Heine & Kaspersen Lars Bo (1999) *Klassisk och modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson Sten (1992) *Känslornas filosofi*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Andersson Jan & Furberg Mats (1996) *Språk och påverkan*. Stockholm: Thales.
- Andersson Berit & Lundberg Magnus (2001), i Sahlin Ingrid och Åkerström Malin (red.) *Det motspänniga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Anspasch, Renée (1993) *Deciding who lives: fateful choices in the intensive-care nursery*. Berkeley: University of California Press. College Edition.
- Arvidson Malin (2003) *Demanding values. Participation, empowerment and NGO's in Bangladesh*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen. Lunds universitet.
- Asplund Johan (1967) *Om mättnadsprocesser*. Uppsala: Argos.
- Asplund Johan (1970) *Om undran inför samhället*. Uppsala: Argos.
- Asplund Johan (1992) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- Asplund Johan (2002) *Avhandlingens språkräkt*. Göteborg: Korpen.
- Atkinson Paul & Coffey Amanda (1998) "Analysing Documentary Realities", i Silverman David (red.), *Qualitative Research. Theory, method and practice*. London, Thousand Oaks New Dehli: Sage Publications, s. 45-62.
- Baruch Geoffrey (1981) "Moral tales: parents' stories of encounters with the health professions." *Sociology of Health and Illness*. Vol. 3, nr 3, s 275-296.
- Baudrillard Jean (1999) *Fatal strategies*. London: Pluto.
- Bauman Zygmunt (1995) *Att tänka sociologiskt*. Göteborg: Korpen
- Bauman Zygmunt (1999) *Vi vantrivs i det postmoderna*. Göteborg: Daidalos.
- Beck Ulrich (1992) *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.
- Becker Howard (1963/1997) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance* New York: Free press.
- Beckman Svante (1985) *Kärlek på tjänstetid*. Göteborg: Graphic Systems.
- Berg Lars-Erik (1992) *Den lekande människan: en socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergenlöv Eva, Lindstedt Cronberg Marie, Österberg Eva (2002) *Offer för brott: våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Lund: Nordic Academic press.
- Berger Peter (1966/2001) *Invitation till sociologi: ett humanistiskt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Berger Peter & Kellner Hansfried (1973/1981) *The Homeless Mind: Modernization and Consciousness*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin.

- Berger Peter & Kellner Hansfried (1982) *Sociology Reinterpreted: An Essay on Method and Vocation*. Garden City: Anchor books.
- Berger Peter & Luckman Thomas (1966/1991) *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin.
- Bergryd Ulla (1987) *Den sociologiska fantasin – teorier om samhället*. (red.) Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Berking Helmuth (1999) *The sociology of giving*. Thousand Oaks, London: Sages.
- Best Joel (1995) *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems* (red.) New York: De Gruyter.
- Best Joel (1999) *Random Violence. How we Talk about New Crimes and New Victims*. Berkeley and Los Angeles: University of California press.
- Billig Michael (1991) *Ideology and opinions: studies in rhetorical psychology*. London: SAGE.
- Blumer Herbert (1937/1969) *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- Blumer Herbert (1939/1995). "Social movements", i Stanford M. Lyman (red.) *Social movements: critiques, concepts and case studies*, sid. 60-83. London: Macmillan.
- Boglund Anders, Eliason Sven, Månson Per (1995) *Kapital, rationalitet och social sammanhållning: en introduktion till klassisk samhällsteori*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Bondesson Ulla V (1974) *Fången i fängsamhället. Socialisationsprocesser vid ungdomsvårdsskola, ungdomsfängelse, fängelse och internering*. Stockholm: Nordstedt.
- Boström Magnus, Forsell Anders, Jacobsson Kerstin, Tamm Hallström Kristina (red.). (2004) *Den organiserade frivilligheten*. Malmö: Liber.
- Boutellier Hans (2000) *Crime and morality: the significance of criminal justice in post-modern culture*. Dordrecht; London: Kluwer Academic.
- Bradbury Ray (1958/1986) *Oktoberlandet*. Stockholm: Norstedt.
- Brante Thomas (1987), "Sociologiska föreställningar om professioner". I
- Brante Thomas, Andersen Heine och Korsnes Olav (2001) (red.) *Sociologiskt lexikon*. Stockholm, Natur och kultur.
- Burke Kenneth (1954/1984) *Permanence and Change. An Anatomy of Purpose*. Berkeley: University of California Press.
- Burke Kenneth (1950/1969) *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California press.
- Castells Manuel (1998) *Identitetens makt. Informationsåldern*. (Band II) Göteborg: Daidalados.
- Charon Joel M (1998) *Symbolic Interactionism. An Introduction, an Interpretation, an Integration*. New Jersey: Prentice Hall.
- Cheal David (1988) *The gift economy*. London: Routledge
- Christie Niels (1986/2001) "Det ideala offret", i Åkerström & Sahlin (red) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Clark Candace (1997) *Misery and Company. Sympathy in Everyday Life*. Chicago: University of Chicago Press.
- Conley John & O' Barr William (1998) *Just Words: Law, Language and Power*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cooley Charles H (1918) *Social Process*. New York. Scribner.
- Cullberg Johan (1975/1992) *Kris och utveckling. En psykodynamisk och socialpsykiatrisk studie*. Stockholm: Natur och kultur.
- Dahlgren Lars och Starrin Bengt (2004) *Emotioner, vardagsliv och samhälle. – En introduktion till emotionssociologi*. Stockholm: Liber.
- Davies Karen (1990) *Women, time and the weaving of the strands of everyday life* Aldershot: Avebury.
- Davies Karen (1999) "Närhet och gränsdragning – att nå andra sorts kunskaper genom deltagande observation", i Sjöberg Katarina (red) *Mer än kalla fakta kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: studentlitteratur.
- Douglas Mary (1976) *Purity and danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*. Oxford: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas Mary (1992) *Risk and blame: essays in cultural theory*. London: Routledge.

- Dingwall Robert (1977) "Atrocity Stories and Professional Relationships". *Sociology of Work and Occupations*, 4 (4): 371-396.
- Dunn Jennifer (2001) "Innocence Lost: Accomplishing Victimization in Intimate Stalking Cases". *Symbolic interaction*. Vol 24, nr 3, s 285-313.
- Ellis Carolin (1995) "Emotional and Ethical Quagmires in Returning to the Field." *Journal of Contemporary Ethnography*, vol. 24, nr 1, s 68-98.
- Ekström Mats (1995) "De frivilliga organisationernas sociala och kulturella innebörder. Några sociologiska reflexioner." I Amnå (red.) *Medmänsklighet att hyra?*, Örebro: Libris s. 173-218.
- Emerson Robert and Messinger Sheldon (1977) "The Micro-Politics of Trouble". *Social Problems*. Dec, 121-134.
- Emerson Robert (1996) "Konstruktionen av grovt våld och våldsoffer. Att framställa ett besöksförbud" i Åkerström Malin (red.) *Kriminalitet, kultur, kontroll: en antologi*.
- Emerson Robert (2001) *Contemporary Field Research*. University of California Press.
- Erickson Rebecca (1997) "Putting Emotions to Work" or "Coming to Terms with Contradictions in Terms", i *Social Perspectives on Emotion*, vol. 4, s 3-18.
- Eriksson Katarina (1995) "Motsträvhighet som anomali i rättsväsendet – poliser och åklagare om kvinnomisshandel." I SOU 1995:60, del B. *Kvinnofrid*. Huvudbetänkande från kvinnovåldskommissionen. Stockholm: Socialdepartementet.
- Eyerman Ron and Jamison Andrew (1989) *Social movements: contemporary debates*. Lund: Department of sociology, Lund university.
- Fattah Ezzat (1992) *Towards a Critical Victimology* (red.) Basingstoke: Macmillan.
- Fattah Ezzat (2002) "Selectivity, Inequality and Discrimination in the Treatment of Victims and Crime" i Gudrun Nordborg, Anna Sigfridsson (red.) *Våldets offer – vårt ansvar: rapport* [Nordisk konferens, hösten 2002].
- Fine Gary Alan (1993) "Ten Lies of Ethnography" i *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol 22, nr 3, s. 267-294.
- Franks David & McCarthy Doyle. (1989) *The Sociology of Emotions: Original Essays and Research*. Greenwich, Conn.: JAI, cop.
- Francis Linda (1997). "Emotion, Coping, and Therapeutic Ideologies" i Erickson Rebecca J. & Cuthbertson-Johnson Beverly (red.) *Social Perspectives on Emotion*, vol. 4. Greenwich: JAI Press Inc., 317-346.
- Garfinkel Harold (1967/1999) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity; Oxford: Blackwell.
- Geertz Clifford (1973/1993) *The interpretation of cultures: Selected essays*. London: Fontana
- Gennep van Arnold (1909/1972) *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago press.
- Goode Erich and Ben-Yehuda Nachman (1994) *Moral Panics: the Social Construction of Deviance*. Cambridge, Massashutes: Blackwell.
- Giddens Anthony (1991) *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Glaser & Strauss (1967) *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. New York: Aldine Gruyter.
- Goffman Erving (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden city, New York: Double day, Anchor books.
- Goffman Erving (1961/2004) *Totala Institutioner*. Stockholm: ePan.
- Goffman Erving (1967/1982) *Interaction Rituals. Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Pantheon.
- Goffman Erving (1972) *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Basic books.
- Goffman Erving (2000) *The Goffman Reader*. (red. Lemert Charles & Branaman Ann.) Massachusetts: Blackwell.
- Gordon Steven (1989) "Institutional and Impulsive Orientations in Selectively Appropriating Emotions to Self", i Franks, David & McCarthy, Doyle. *The Sociology of Emotions: Original Essays and Research*. Greenwich, Conn.: JAI, cop.
- Grothe-Nielsen Beth & Snare Annika (1998) *Viktimologi. Om forbrydelsens ofre: teori og praksis*. Aarhus universitetsforlag.

- Gubrium Jaber & Holstein James (1997) *The New Language of Qualitative method*. Oxford University Press.
- Habermann Ulla (2001) *En postmoderne helgen? – Om motiver till frivillighet*. Doktorsavhandling. Socialhögskolan. Lunds universitet.
- Hacking Ian (1999/2001) *The Social Construction of What?* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hellberg Inga (1991), *Professionalisering och modernisering: en studie av nordiska akademiker i offentlig tjänst*. Stockholm: Brevskolan.
- Henriksen Lars Skov (1996) *Lokal frivillig organisering i nye omgivelser*. Århus: Alfuff.
- Hertzberg Fredrik. (2003) *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet. Hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad*. Doktorsavhandling. Etnologiska Institutionen. Stockholms Universitet.
- Hewitt John P (1976/2003) *Self and Society. A Symbolic Interactionist Social Psychology*. Boston: Allyn and Bacon Inc.
- Hewitt John P (2001) "The social Construction of Social Construction", i *Qualitative Sociology*, vol 24, nr 3, s. 417-423.
- Hochschild Russel Arlie (1983) *The Managed Heart. Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hoffman Mikael, Linell Per, Lindh-Åstrand Lotta, Kjellgren Karin I. (2003) "Risk talk: Rhetorical Strategies in Consultations on Hormone Replacement Therapy." *Health risk and society*, vol 5, nr. 2, s. 139-144.
- Howard Judith (1984) "The "Normal" Victim: the Effects of Gender Stereotypes on Reactions to Victims". *Social Psychology Quarterly: a Journal of the American Sociological Association*. Vol 47. nr 3, s. 270-281.
- Holstein John & Miller Gale (1990) "Rethinking Victimization: An Interactional Approach to Victimology" *Symbolic Interaction*, 13, 1, 103-122.
- Gubrium Jaber, Holstein James & Buckholdt David (1994) *Constructing the Life Course*. Dix Hills, N.Y.: General Hall.
- Holstein, James & Gubrium, Jaber (1995), *The Active Interview*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Holstein James & Gubrium Jaber (2002) "A Constructionist Analytics for Social Problems" under publicering i "Challenges and Choices: Constructionist Perspectives on Social Problems". Hawtorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Hunt Alan, Benford & Snow David (1994) "Identity Fields: Framing Processes and the Social construction of Movement Identities", i Larana Enrique, Johnston Hank & Gusfield Joseph (red.) *New Social Movements – from Ideology to Identity*. Philadelphia: University press.
- Hydén Margareta (1995) *Kvinnomisshandel inom äktenskapet: mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm: Liber.
- Hörnqvist Magnus (2001) *Allas vårt ansvar – i praktiken: en statligt organiserad folkrörelse mot brott*. Stockholms universitet. Kriminologiska Institutionen.
- Ibarra, Peter R. och Kitsuse, John I.(1993), "Vernacular Constituents of Moral Discourse: An Interactionist Proposal for the Studie of Social Problems." I Holstein, James & Miller Gale (red.) *Reconsidering Social Constructionism: Debates in Social Problems Theory*. Hawtorne, NY: Alaine de gruyter, s. 25-58.
- Imer Tove (1998) "Frivillige er en stor udfodring for professionelle" *Nordisk sosialt arbeid. Tidskrift for sosialarbeidere i Norden*, NSSK vol. 18, nr 2, s. 72-79.
- Jacobsson Katarina (1997) *Social kontroll i dövvärlden*. Lic. Avh. Sociologiska Institutionen. Lunds Universitet.
- Jacobsson Katarina (2000) *Retoriska strider. Konkurrerande sanningar i dövvärlden*. Lund: Palmkrona.
- Jeppson Grassman & Svedberg (1995) "Frivilligt socialt arbete i Sverige", i *Medmänsklighet att hyra?* Örebro: Liber.
- Johannesson Kurt (1998) *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts.

- Johannisson Karin (2001a) *Kroppens tunna skal: sex essäer om kropp, historia och kultur*. Stockholm: Norstedt/ePan.
- Johannisson Karin (2001b) *Nostalgia: en känslas historia*. Stockholm: Bonnier.
- Johnson John M (1975) *Doing Field Research*. New York: Free Press.
- Johnson John M (1981) "Program Enterprise and Official Cooptation of the Battered Shelter Movement." *American Behavioral Scientist*. Vol. 24, s. 827-84.
- Jones Cerys Linn (1997) "Both Friend and Stranger: How Crises Volunteers Build and Manage Unpersonal Relationships with Clients, i *Social Perspectives on Emotion*, vol. 4, s. 125-148.
- Jönsson Håkan (2003) "Constructing Crime against the Elderly in Swedish Crime Prevention Campaigns", i *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Vol 4, s 180-203.
- Katz Jack (1975) "Essences as Moral Identities: Verifiability and Responsibility in Imputations of Deviance" i *American Journal of Sociology*, vol. 80, s. 1369-1390.
- Katz Jack (1988) *Seductions of Crime. Moral and Sensual Attractions in Doing Evil*. New York: Basic Books.
- Katz Jack (1999) *How Emotions Work*. Chicago: University of Chicago Press.
- Katz Jack (2002) "Start Here: Social Ontology and Research Strategy", i *Theoretical Criminology*. Vol 6, nr 3, s. 255-278.
- Kleinman Sherryl, Stenross Barbara, McMahon Marta (1994) "Privileging Fieldwork over Interviews: Consequence for Identity and Practice.", i *Symbolic Interaction*. Vol 17, nr 1, s 27-50.
- Konradi Amanda (1999) "I don't have to be afraid of you": Rape Survivors' Emotion Management in Court", i *Symbolic Interaction*, vol 22, nr 1, s. 45-77.
- Larsson Eva & Stub Laila (1998) *Handbok för stödpersoner*. Sundbyberg: Brottsofferjourernas Riksförbund & Högskolan i Oslo/Vuxenskolan.
- Liedman Sven-Erik (1997) *I skuggan av framtiden*. Stockholm: Bonniers Alba.
- Lindgren Magnus (1999) *Brottsofferarbetet i Sverige – en kunskapsöversikt*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Lindgren Magnus, Pettersson Karl-Åke, Hägglund Bo (2001) *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Stockholm: Jure: Jure bokhandel.
- Lindstedt Cronberg Marie "Från målsägare till brottsoffer – målsäganderätten i ett historiskt perspektiv", i Bergenlöv Eva, Lindstedt Cronberg Marie, Österberg Eva (2002) *Offer för brott: våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Lund: Nordic Academic press.
- Lipsky Michael (1980) *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.
- Loseke Donileen (1992) *The Battered Woman and Shelters: the Social Construction of Wife Abuse*. Albany: State University of New York Press.
- Loseke Donileen (2003) *Thinking About Social Problems: Introduction to Constructionist Perspectives*. New York: Aldine de Gruyter.
- Luckman Thomas (2001) "Moral Communication in Modern Societies", i *Human Studies*, vol. 25, s 19-32.
- Lundberg Magnus (2001) *Vilja med förhinder: polisens samtal om kvinnomisshandel*. Doktorsavhandling. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag. Symposion.
- Lundgren Eva (2004) *Väldets normaliseringsprocess* Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS).
- Maguire Mike and Corbett Claire (1987) *The effects of crime and the work of victims support schemes*. Aldershot: Gower,
- Maguire Mike and Pointing John (1988) *Victims of crime: a new deal?* (red) Milton Keynes: Open University Press.
- Mann Kenneth (1988) *Defending white-collar crime: a portrait of attorneys at work*. New Haven; London: Yale University Press.
- Mannheim Karl (1936/1998) *Ideology and utopia*. London: Routledge.

- Mawby Rob and Walklate Sandra (1994) *Critical victimology: international perspectives* London: Sage.
- Mauss Marsell (1950/1972) *Gåvan*. Uppsala: Argos.
- McShane Marilyn & Williams Frank (1992) "Radical victimology: a critique of the concept of victim in traditional victimology." *Crime & Delinquency*. Vol 38, nr 2, s. 258-271.
- Mead George Herbert (1932/1959) *The philosophy of the present*. Chicago: Open Court Pub.
- Mead George Herbert (1944) *Movements of Thought in the Nineteenth Century*. University of Chicago Press.
- Mead George Herbert (1934/1967) *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Meeuwisse Anna & Sunesson Sune (1998) "Frivilliga organisationer, socialt arbete och expertis" i *Socialvetenskaplig tidskrift*, vol 5, nr 2-3 s. 172-193.
- Meeuwisse Anna (1997) *Vänskap och organisering: en studie av Fountain House-rörelsen*. Lund: studentlitteratur.
- Merry Sally (1990) *Getting Justice and Getting Even: Legal Consciousness Among Working-class Americans*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merton Robert (1976) *Sociological Ambivalence and Other Essays*. New York: Free Press.
- Miall David S. (1982) *Metaphor: problems and perspectives*. (red.) Brighton: Harvester P.; Atlantic Highlands.
- Miers David (1989) "Positivist Victimology: a Critique." *International Review of Victimology*. Vol. 1, s 3-22.
- Miller Gale and Holstein James (1995), "Dispute Domain: Organizational Contexts and Dispute Processing." *Sociological Quarterly* 26:37-59.
- Mumford, Lewis (1984), *Teknik och civilisation*. Munkedal: Vinga press.
- Nielsen Grothe B & Snare A (1998) *Viktimologi: om förbrydelsens ofre: teori og praksis*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nilsson Bo (2003) *Brottsoffer: offerskapets innebörder och villkor i (o)säkerhetens kultur*. Umeå: Boréa.
- Nordfeldt Marie (2000) "De frivilliga organisationernas roll för de hemlösa" i Runquist Weddig och Swärd Hans (red.) *Hemlöshet: [en antologi] om olika perspektiv och förklaringsmodeller*, Stockholm: Carlsson.
- Nussbaum Martha (2000) *Känslans skärpa, tankens inlevelse. Essäer om etik och politik*. Stockholm/ Stehag. Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Olsson Ulf (1999) "Inledning", i Olsson Ulf (red.) *Strindbergs förvandlingar*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposium.
- Peyrot Mark (1982) "Caseload management: choosing suitable clients in a community health clinic agency" i *Social Problems*, vol. 30, nr 2. s. 157-167.
- Rorty Richard (1999) *Contingency, Irony and Solidarity*. Cambridge; New York Cambridge University Press.
- Pomerantz Anita (1986) "Extreme Case Formulations – a Way of Legitimizing Claims." *Human Studies* 9 (2-3):, s. 219-229.
- Potter Jonathan (1996) *Representing reality: discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.
- Potter Jonathan & Wetherell Margaret (1987) *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage
- Regeringens proposition 2000/01:79.
- Riessman Kohler Catherine (1987) "When Gender is not Enough. Women Interviewing Women." I *Gender and Society*, vol 1, nr 2, 172-207
- Riessman Kohler Catherine (1990) *Divorce Talk: Women and Men Make Sense of Personal Relationships*. New Brunswick, N.J: Rutgers University Press.
- Ryding Anna (1999a) 90 år med Simmels främling, *Socialvetenskaplig tidskrift*. Årgång 6, nr 1, s 27-41.
- Ryding Anna (1999b) *Föräldrakunskap: Olika tolkningar. Institutioners varierande vetande och former för familjestöd till föräldrar med döva barn*. Research reports. Program in Medical Sociology (1999:1) Sociologiska institutionen. Lunds Universitet.
- Ryding Anna (2000) *Brottet, krisen och dygden: jouraktivitas framställningar av brottsoffer* Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University

- Ryding Anna (2001a) "Tiden som retorisk resurs. Om Brottsofferjourens gränssättningar", i Åkerström M & Sahlin (red.), *Det motspänstiga offret En brottsofferantologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Ryding Anna (2001b) "Det ställdes så mycket krav krav krav...men jag ville ju ha brottsoffer" – Om brottsofferstöd som gåvoutbyte och definitionsprocess." Opublicerat paper.
- Ryding Anna (2003a) "Som en gummiboll kommer *jag* tillbaka till *dig*".- en kunskapsteoretisk odysseé, i Marcus Persson och Joakim Thelander (red.) *Mellan relativism och realism: forskarstudenter om vetenskapsteori*. 2003:1 Working Paper in Sociology. Sociologiska Institutionen. Lunds universitet.
- Ryding Anna (2003b) "Förvandla sorgen till ilska, offret till överlevare – en fallstudie av brottsofferstöd i interaktion." I *Nordiske Udkast. Tidskrift för kritisk samfundsforskning*. Årgång 31, nr 1, s 78-94.
- Rytterbro Lise-Lotte (2002) *Medling – möten med möjligheter. En analys av en nygammal reaktion på brott*. Kriminologiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Sahlin Ingrid (2002) "Sociala problem som verklighetskonstruktioner", i Meeuwisse Anna & Swärd Hans (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & kultur.
- Sahlin Ingrid (1996) *På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt*. Doktorsavhandling. Lund: Arkiv.
- Sarat Austin (2002) *When the State Kills: Capital Punishment and the American Condition* Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Saussure, Ferdinand de (1970) *Kurs i allmän lingvistik*. Lund: Cavefors.
- theory and practice*. New Brunswick: Transaction publishers.
- Scheler Max (1992) *On feeling, Knowing, and Valuing: Selected Writings*. (red.) Harold J. Bershady. Chicago: University of Chicago Press.
- Scheff Thomas (1997) *Emotions, the Social Bond & Human Realities Part/Whole Analysis*. Camebridge University Press.
- Schutz Alfred (1970) *On Phenomenology and Social Relations*. University of Chicago Press.
- Sellerberg, Ann-Marie (1993), *Handikapp och organisering – en sociologisk tolkning*. Forskningsrapport. Sociologiska Institutionen. Lund university.
- Simmel Georg (1950/1964) *The sociology of Georg Simmel*. (Red) Wolff Kurt H. New York: Free Press
- Simmel Georg (1907/1999) *The philosophy of money*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Smith Deborah and Erickson Rebecca, (1997) "For Love or Money? Work and Emotional Labour in a Social Movement Organization." i *Social Perspectives on Emotion*, vol. 4, s 317-346.
- SOU (1998:40) *Brottsoffer: vad har gjorts?: vad bör göras?* Brottsofferutredningen. Statens offentliga utredningar Stockholm: Fritze.
- Strauss Anselm (1959/1997) *Mirrors and Masks. The Search for Identity*. New Brunswick: N.J. Transaction Publishers.
- Svensson Kerstin (2002) *Brottsofferjourer och stödpersoner: en kartläggning av Brottsofferjourerna i Sverige*. Meddelanden från Socialhögskolan. Lunds universitet.
- Tannen Deborah (1987) "Repetition in conversation – toward a poetics of talk." *Language* 63 (3), s. 574-605.
- Tham Henrik (2001) "Brottsoffrets uppkomst och framtid" i Åkerström & Sahlin (red.) *Det motspänstiga offret. En brottsofferantologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Thoits Peggy (1989) "Emotional Deviance: Research Agendas", in *the Sociology of Emotion*. Original Essays and Research. Greenwich, Conn: JAI, cop.
- Tunström Göran (1983) *Juloratoriet*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Turner Ralph (1962) "Role taking: process versus conformity" i Rose Arnold M (red) *Human behavior and Social Processes: an interactionist approach*. Houghlon: Mifflin Company.
- Yanay Niza & Shahar Golan (1998) "Professional Feelings as Emotional Labour". *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol 27, nr 3, s 346-373.
- Zerubavel Eviatar (1981) *Hidden Rhythms. Schedules and Calendars in Social Life*. Berkeley: University of California Press.
- Zerubavel Eviatar (1982) "Personal Information and Social Life". *Symbolic Interaction* vol 5, nr 1, 97-109.
- Zerubavel Eviatar (1991) *The Fine Line: Making Distinctions in Everyday Life*. New York, Toronto, Oxford, Singapore och Sydney: The free press.

- Vault de Majorie (1990) "Talking and Listening From Women's Standpoint: Feminist Strategies for Interviewing and Analysis", I *Social Problems*, vol. 37, nr 1.
- Weber, Max (1978, 1920) *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos.
- Wennerberg Barlebo Sören (2000) *Social konstruktivism – positioner, problem och perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Williams Rhy (1995) Constructing the Public Good: Social Movements and Cultural Resources. *Social Problems*. 42:124-44.
- Wittgenstein Ludwig (1953/1992) *Filosofiska undersökningar*. Stockholm: Thales.
- Wood Linda & Rennie Heather (1994) "Formulating Rape – the Discursive Construction of Victims and Villains". *Discourse and Society*. 5 (1): 125-148.
- Whalen Jack & Zimmerman Don (1998) "Observations on the Display and Management of Emotion in Naturally Occuring Activities: the Case of "Hysteria" in Calls to 9-1-1." *Social Psychology Quarterly*. Vol. 61, nr 2, s 141-159.
- Wästerfors David (1999) "Andra säger bara 'O, vad hemskt det är'. Explicit och implicit gemenskapsproduktion i samtal mellan mammor till hjärnskadade barn." *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2, s. 142-158. Yayyussi
- Åkerström Malin (1988), "Att offra sig för offren – några offerjourer i Lund och Malmö". I *Brottsoffer*, Brottsförebyggande rådet 1988:1 Stockholm.
- Åkerström Malin (1990) *Dilemman i frivilligjourer: exemplen kvinno- och brottsofferjourer*. Research reports from the Department of Sociology, Lund University.
- Åkerström Malin (1995a) *Brottsoffren i forskningen: en litteraturstudie*. Research reports / Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.
- Åkerström Malin (1995b) "Sociologisms and Sarcasm i Swedish Shelters" *Sociological Focus* vol. 28, nr 2, 147-159.
- Åkerström Malin & Sahlin Ingrid (2001) "Inledning". *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Åkerström (2004) *Föräldraskap och expertis. Motsättningar kring handikappade barn*. Stockholm: Liber.
- Österberg Eva (2002) "Uppäckten av den oskyldiga människan". I Bergenlöv Eva, Lindstedt-Cronberg Marie, Österberg Eva (red.) *Offer för brott: Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Lund: Nordic Academic.

Tidningar

- Aftonbladet* 04-11-11.
- Brottsoffermyndighetens nyhetsbrev* 2002, årg. 7.
- Europeiska medlemsstatens officiella tidning* 2001:2.
- Previas tidning om hälsovård, rehabilitering och arbetsmiljö* 99-03-24.
- Svenska dagbladet* 2003-09-05.
- Sydsvenska dagbladet* 03-09-02 och 05-01-29.
- Tidningen *Brottsoffer* årg. 1996, 1998 nr 2, 3, 5, 1999 nr 1.

Hemsida

Wwww.boj.se

Publikationer från Sociologiska institutionen Lunds universitet

Beställes från Sociologiska institutionen, Box 114, 221 00 Lund

Telefax 046-222 47 94 E-post repro@soc.lu.se.

Vänligen ange person- eller organisationsnummer.

Böckerna levereras mot faktura.

Aktuella priser anges på www.soc.lu.se/info/publ.

Lund Dissertations in Sociology (ISSN 1102-4712)

- 13 Anders Neergaard *Grasping the Peripheral State: A Historical Sociology of Nicaraguan State Formation* 401 sidor ISBN 91-89078-00-4 (1997)
- 14 Gudmund Jannisa *The Crocodile's Tears: East Timor in the Making* 328 sidor ISBN 91-89078-02-0 (1997)
- 15 Eduardo Naranjo *Den auktoritära staten och ekonomisk utveckling i Chile: Jordbruket under militärregimen 1973-1981* 429 sidor ISBN 91-89078-03-9 (1997)
- 16 Arne Wangel *Safety Politics and Risk Perceptions in Malaysian Industry* 404 sidor ISBN 91-89078-06-3 (1997)
- 17 Jan Inge Jönhill *Samhället som system och dess ekologiska omvärld: En studie i Niklas Luhmanns sociologiska systemteori* 521 sidor ISBN 91-89078-09-8 (1997)
- 18 Per Lindquist *Det klyvbara ämnet: Diskursiva ordningar i svensk kärnkraftspolitik 1972-1980* 445 sidor ISBN 91-89078-11-X (1997)
- 19 Elvi Richard *I första linjen: Arbetsledares mellanställning, kluvenhet och handlingsstrategier i tre organisationer* 346 sidor ISBN 91-89078-17-9 (1997)
- 20 Mia Einarsdotter-Wahlgren *Jag är konstnär! En studie av erkännandeprocessen kring konstnärskapet i ett mindre samhälle* 410 sidor ISBN 91-89078-20-9 (1997)
- 21 Margareta Nilsson-Lindström *Tradition och överskridande: En studie av flickors perspektiv på utbildning* 165 sidor ISBN 98-89078-27-6 (1998)
- 22 Margareta Popoola *Det sociala spelet om Romano Platso* 294 sidor ISBN 91-89078-33-0 (1998)
- 23 Annika Eriksson *En gangster kunde kanske älska sin mor... Produktionen av moraliska klichéer i amerikanska polis- och deckarserier* 194 sidor ISBN 91-89078-36-5 (1998)
- 24 Teketel Abebe Kebede *'Tenants of the State': The Limitations of Revolutionary Agrarian Transformation in Ethiopia, 1974-1991* 364 sidor ISBN 91-89078-38-1 (1998)

- 25 Vesa Leppänen *Structures of District Nurse–Patient Interaction* 256 sidor ISBN 91-89078-44-6 (1998)
- 26 Zeth Idof Ståhl *Den goda viljans paradoxer: Reformers teori och praktik speglade i lärares erfarenheter av möten i skolan* 259 sidor ISBN 91-89078-45-4 (1998)
- 27 Bengt-Åke Gustafsson *Symbolisk organisering: En studie av organisatorisk förändring och meningsproduktion i fyra industriföretag* 343 sidor ISBN 91-89078-48-9 (1998)
- 28 Martin Munk *Livsbaner gennem et felt: En analyse af eliteidrætsudøveres sociale mobilitet og rekonversioner af kapital i det sociale rum* 412 sidor ISBN 91-89078-72-1 (1999)
- 29 Lottie Wahlin *Den rationella inbrottstjuven? En studie om rationalitet och rationellt handlande i brott* 172 sidor ISBN 91-89078-85-3 (1999)
- 30 Chris Mathieu *The Moral Life of the Party: Moral Argumentation and the Creation of meaning in the Europe Policy Debates of the Christian and Left-Socialist Parties in Denmark and Sweden 1960-1996* 404 sidor ISBN 91-89078-96-9 (1999)
- 31 Roland Ahlstrand *Förändring av deltagandet i produktionen: Exempel från slutmonteringsfabriker i Volvo* 165 sidor ISBN 91-7267-008-8 (2000)
- 32 Mikael Klintman *Nature and the Social Sciences: Examples from the Electricity and Waste Sectors* 209 sidor ISBN 91-7267-009-6 (2000)
- 33 Kerstin Hultén *Datorn på köksbordet: En studie av kvinnor som distansarbetar i hemmet* 181 sidor ISBN 91-89078-77-2 (2000)
- 34 Åke Nilsén *"en empirisk vetenskap om duet": Om Alfred Schutz bidrag till sociologin* 164 sidor ISBN 91-7267-020-7 (2000)
- 35 Magnus Karlsson *Från Jernverk till Hjärnverk: Ungdomstidens omvandling i Ronneby under tre generationer* 233 sidor ISBN 91-7267-022-3 (2000)
- 36 Verica Stojanovic *Unga arbetslösa ansikten: Identitet och subjektivitet i det svenska och danska samhället* 237 sidor ISBN 91-7267-042-8 (2001)
- 37 Bradley D. Knopff *Reservation Preservation: Powwow Dance, Radio, and the Inherent Dilemma of the Preservation Process* 218 sidor ISBN 91-7267-065-7 (2001)
- 38 Sergio Cuadra *Mapuchefolket – i gränsernas land: En studie av autonomi, identitet, etniska gränser och social mobilisering* 247 sidor ISBN 91-7267-096-7 (2001)
- 39 Charlotta Ljungberg *Bra mat och dåliga vanor: Om förtroendefulla relationer och oroliga reaktioner på livsmedelsmarknaden* 177 sidor ISBN 91-7267-097-5 (2001)
- 40 Christina Spännar *Med främmande bagage: Tankar och erfarenheter hos unga människor med ursprung i annan kultur, eller Det postmoderna främlingskapet* 232 sidor ISBN 91-7267-100-9 (2001)
- 41 Rolf Larsson *Between Crisis and Opportunity: Livelihoods, diversification, and inequity among the Meru of Tanzania* 519 sidor Ill. ISBN 91-7267-101-7 (2001)

- 42 Fouday Kamara *Economic and Social Crises in Sierra Leone: The Role of Small-scale Entrepreneurs in Petty Trading as a Strategy for Survival 1960-1996* 239 sidor ISBN 91-7267-102-5 (2001)
- 43 Birgitta Höglund *Ute & Inne: Kritisk dialog mellan personalkollektiv inom psykiatri* 206 sidor ISBN 91-7267-103-3 (2001)
- 44 Christopher Kindblad *Gift and Exchange in the Reciprocal Regime of the Miskito on the Atlantic Coast of Nicaragua, 20th Century* 279 sidor ISBN 91-7267-113-0 (2001)
- 45 Erik Wesser *"Har du varit ute och shoppat, Jacob?" En studie av Finansinspektionens utredning av insiderbrott under 1990-talet* 217 sidor ISBN 91-7267-114-9 (2001)
- 46 Henrik Stenberg *Att bli konstnär: Om identitet, subjektivitet och konstnärskap i det senmoderna samhället* 219 sidor ISBN 91-7267-121-1 (2002)
- 47 Adriana Copes *Entering Modernity: The Marginalisation of the Poor in the Developing Countries. An Account of Theoretical Perspectives from the 1940's to the 1980's* 184 sidor ISBN 91-7267-124-6 (2002)
- 48 Carl Cassegård *Shock and Naturalization: An inquiry into the perception of modernity* 249 sidor ISBN 91-7267-126-2 (2002)
- 49 Åsa Waldo *Staden och resandet: Mötet mellan planering och vardagsliv* 235 sidor ISBN 91-7267-123-8 (2002)
- 50 Johan Stierna *Lokal översättning av svenskhet och symboliskt kapital: Det svenska rummet i Madrid 1915-1998* 300 sidor ISBN 91-7267-136-X (2003)
- 51 Malin Arvidson *Demanding Values: Participation, empowerment and NGOs in Bangladesh* 214 sidor ISBN 91-7267-138-6 (2003)
- 52 Mario Zetino Duarte *Vi kanske kommer igen, om det låser sig: Kvinnors och mäns möte med familjerådgivning* 246 sidor ISBN 91-7267-141-6 (2003)
- 53 Lisbeth Lindell *Mellan 'frisk och sjuk: En studie av psykiatrisk öppenvård* 310 sidor ISBN 91-7267-143-2 (2003)
- 54 Peter Gregersen *Making the Most of It? Understanding the social and productive dynamics of small farmers in semi-arid Iringa, Tanzania* 263 sidor ISBN 91-7267-147-5 (2003)
- 55 Frans Oddner *Kafékultur, kommunikation och gränser* 296 sidor ISBN 91-7267-157-2 (2003)
- 56 Torun Elsrud *Taking Time and Making Journeys: Narratives on Self and the Other among Backpackers* 225 sidor ISBN 91-7267-164-5 (2004)
- 57 Erika Jørgensen *Hållbar utveckling, samhällsstruktur och kommunal identitet: En jämförelse mellan Västervik och Varberg* 242 sidor ISBN 91-7267-163-3 (2004)
- 58 Marianne Hedlund *Shaping Justice: Defining the disability benefit category in Swedish social policy* 223 sidor ISBN 91-7267-167-X (2004)
- 59 Jeanette Hägerström *Vi och dom och alla dom andra andra på Komvux: Etnicitet, genus och klass i samspel* 234 sidor ISBN 91-7267-169-6 (2004)
- 60 Filippa Säwe *Att tala med, mot och förbi varandra: Samtal mellan föräldrar och skollärdning på en dövskola* 215 sidor ISBN 91-7267-173-4 (2004)
- 61 Lars-Erik Alkvist *Max Weber och kroppens sociologi* 271 sidor ISBN 91-7267-178-5 (2004)

- 62 Aina Winsvold *Når arbeidende barn mobiliserer seg: En studie av tre unioner i Karnataka, India* 300 sidor ISBN 91-7267-183-1 (2004)
- 63 Stine Thorsted *IT-retorik og hverdagsliv: Et studie af fødevarehandel over Internet* 219 sidor ISBN 91-7267-186-6 (2005)

Licentiate's Dissertations in Sociology (ISSN 1403-6061)

- 1996:1 Forsberg, Pia *Välfärd, arbetsmarknad och korporativa institutioner: En studie av Trygghetsrådet SAF/PTK* 147 sidor ISBN 91-89078-07-1
- 1996:2 Klintman, Mikael *Från "trivialt" till globalt: Att härleda miljöpåverkan från motiv och handlingar i urbana sfärer* 171 sidor ISBN 91-89078-46-2
- 1996:3 Höglund, Birgitta *Att vårda och vakta: Retorik och praktik i en rättspsykiatrisk vårdkontext* 215 sidor ISBN 91-89078-68-3
- 1997:1 Jacobsson, Katarina *Social kontroll i dövvärlden* 148 sidor ISBN 91-89078-18-7
- 1997:2 Arvidsson, Adam *Den sociala konstruktionen av "en vanlig Människa": Tre betraktelser kring reklam och offentlighet* 122 sidor ISBN 91-89078-26-8
- 1998:1 Lundberg, Magnus *Kvinnomisshandel som polisärende: Att definiera och utdefiniera* 136 sidor ISBN 91-89078-40-3
- 1998:2 Stojanovic, Verica *Att leva sitt liv som arbetslös... Svenska och danska ungdomars relationer, ekonomi, bostadssituation och värdesättning av arbete* 148 sidor ISBN 91-89078-54-3
- 1998:3 Wesser, Erik *Arbetsmarknad och socialförsäkring i förändring: En studie av långtidssjukskrivning och förtidspensionering på 90-talet* 150 sidor ISBN 91-89078-57-8
- 1999:1 Radmann, Aage *Fotbollslandskapet: Fotboll som socialt fenomen* 167 sidor ISBN 91-89078-81-0
- 1999:2 Waldo, Åsa *Vardagslivets resor i den stora staden* 288 sidor ISBN 91-89078-88-8
- 1999:3 Säwe, Filippa *Om samförstånd och konflikt: Samtal mellan föräldrar och skolledning på en specialskola* 159 sidor ISBN 91-89078-93-4
- 1999:4 Schmitz, Eva *Arbetarkvinnors mobiliseringar i arbetarrörelsens barndom: En studie av arbetarkvinnors strejkaktiviteter och dess inflytande på den svenska arbetarrörelsen* 138 sidor ISBN 91-89078-99-3
- 2000:1 Copes, Adriana *Time and Space: An Attempt to Transform Relegated Aspects in Central Issues of the Sociological Inquiry* 177 sidor ISBN 91-7267-003-7
- 2000:2 Gottskalksdottir, Bergthora *Arbetet som en port till samhället: Invandrarakademikers integration och identitet* 89 sidor ISBN 91-7267-012-6
- 2000:3 Alkvist, Lars-Erik *Max Weber och rationalitetsformerna* 176 sidor ISBN 91-7267-019-3
- 2001:1 Bergholtz, Zinnia *Att arbeta förebyggande: Tankar kring ett hälsoprojekt* 50 sidor ISBN 91-7267-043-6

- 2005:1 Hannah Bing Jackson *Det fragmenterede fællesskab: Opfattelser af sociale fællesskabers funktion og deres udvikling i det senmoderne samfund* 162 sider ISBN 91-7267-190-4

Lund Studies in Sociology (ISSN 0460-0045)

- 1 Sara Goodman & Diana Mulinari (red) *Feminist Interventions in Discourses on Gender and Development: Some Swedish Contributions* 250 sider ISBN 91-89078-51-9 (1999)
- 2 Roland Ahlstrand *Norrköpingsmodellen: – ett projekt för ny sysselsättning åt personalen vid Ericsson Telecom AB i Norrköping* 114 sider ISBN 91-7267-026-6 (2001)
- 3 Göran Djurfeldt & Pernille Gooch *Bondkärningar – kvinnoliv i en manlig värld* 60 sider ISBN 91-7267-095-9 (2001)
- 4 Karen Davies *Disturbing Gender: On the doctor—nurse relationship* 115 sider ISBN 91-7267-108-4 (2001)
- 5 Jan Olof Nilsson & Kjell Nilsson *Old Universities in New Environments: New Technology and Internationalisation Processes in Higher Education* 116 sider ISBN 91-7267-174-2 (2004)

Research Reports in Sociology (ISSN 1651-596X)

- 1996:1 Ahlstrand, Roland *En tid av förändring: Om involvering och exkludering vid Volvos monteringsfabrik i Torslanda 1991-1993* 116 sider ISBN 91-89078-15-2
- 1997:1 Lindblad, Eva, et al *Unga vuxna: Berättelser om arbete, kärlek och moral* 192 sider ISBN 91-89078-14-4
- 1997:2 Lindén, Anna-Lisa (red) *Thinking, Saying, Doing: Sociological Perspectives on Environmental Behaviour* 103 sider ISBN 91-89078-13-6
- 1997:3 Leppänen, Vesa *Inledning till den etnometodologiska samtalsanalysen* 76 sider ISBN 91-89078-16-0
- 1997:4 Dahlgren, Anita & Ingrid Claezon *Nya föräldrar: Om kompisföräldraskap, auktoritet och ambivalens* 117 sider ISBN 91-89078-08-X
- 1997:5 Persson, Anders (red) *Alternativ till ekonomismen* 71 sider ISBN 91-89078-22-5
- 1997:6 Persson, Anders (red) *Kvalitet och kritiskt tänkande* 67 sider ISBN 91-89078-25-X
- 1998:1 Isenberg, Bo (red) *Sociology and Social Transformation: Essays by Michael Mann, Chantal Mouffe, Göran Therborn, Bryan S. Turner* 79 sider ISBN 91-89078-28-4

- 1998:2 Björklund Hall, Åsa *Sociologidoktorer: Forskarutbildning och karriär* 84 sidor ISBN 91-89078-31-4
- 1998:3 Klintman, Mikael *Between the Private and the Public: Formal Carsharing as Part of a Sustainable Traffic System – an Exploratory Study* 96 sidor ISBN 91-89078-32-2
- 1998:4 Lindén, Anna-Lisa & Annika Carlsson-Kanyama *Dagens livsstilar i framtidens perspektiv* 74 sidor ISBN 91-89078-37-7
- 1998:5 Ahlstrand, Roland *En tid av förändring: Dominerande koalitioner och organisationsstrukturer vid Volvo Lastvagnars monteringsfabriker i Tuve 1982-1994* 94 sidor ISBN 91-89078-37-3
- 1998:6 Sahlin, Ingrid *The Staircase of Transition: European Observatory on Homelessness. National Report from Sweden* 66 sidor ISBN 91-89078-39-X
- 1998:7 Naranjo, Eduardo *En kortfattad jämförelse mellan den asiatiska och chilenska socioekonomiska erfarenheten* 42 sidor ISBN 91-89078-42-X
- 1998:8 Bosseldal, Ingrid & Johanna Esseveld *Bland forskande kvinnor och teoretiserande män: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Lund* 103 sidor ISBN 91-89078-59-4
- 1998:9 Bosseldal, Ingrid & Carl Hansson *Kvinnor i mansrum: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Umeå* 82 sidor ISBN 91-89078-60-8
- 1998:10 Bosseldal, Ingrid & Merete Hellum *Ett kvinnligt genombrott utan feminism? Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Göteborg* 83 sidor ISBN 91-89078-61-6
- 1998:11 Morhed, Anne-Marie *Det motstridiga könet: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Uppsala* 103 sidor ISBN 91-89078-62-4
- 1998:12 Bosseldal, Ingrid & Sanja Magdalenic *Det osynliga könet: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Stockholm* 71 sidor ISBN 91-89078-63-2
- 1998:13 Bosseldal, Ingrid & Stina Johansson *Den frånvarande genusteorin: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Linköping* 62 sidor ISBN 91-89078-64-0
- 1998:14 Hydén, Håkan & Anna-Lisa Lindén (red) *Lagen, rätten och den sociala tryggheten: Tunnelbygget genom Hallandsåsen* 154 sidor ISBN 91-89078-67-5
- 1998:15 Sellerberg, Ann-Mari (red) *Sjukdom, liv och död – om samband, gränser och format* 165 sidor ISBN 91-89078-66-7
- 1999:1 Pacheco, José F. (ed.) *Cultural Studies and the Politics of Everyday Life: Essays by Peter Dahlgren, Lars Nilsson, Bo Reimer, Monica Rudberg, Kenneth Thompson, Paul Willis. Introductory comments by Ron Eyerman and Mats Trondman* 105 sidor ISBN 91-89078-84-5
- 1999:2 Lindén, Anna-Lisa & Leonardas Rinkevicius (eds.) *Social Processes and the Environment – Lithuania and Sweden* 171 sidor ISBN 91-7267-002-9

- 2000:1 Khalaf, Abdulhadi *Unfinished Business – Contentious Politics and State-Building in Bahrain* 120 sidor ISBN 91-7267-004-5
- 2000:2 Pacheco, José F. (red.) *Kultur, teori, praxis: Kultursociologi i Lund* 238 sidor ISBN 91-7267-015-0
- 2000:3 Nilsson, Jan Olof *Berättelser om Den Nya Världen* 92 sidor ISBN 91-7267-024-X
- 2001:1 Alkvist, Lars-Erik *Max Webers verklighetsvetenskap* 147 sidor ISBN 91-7267-099-1
- 2001:2 Pacheco, José F. (red) *Stadskultur: Bidrag av Eric Clark, Richard Ek, Mats Franzén, Camilla Haugaard, Magnus Carlsson, Charlotte Kira-Kimby, José F. Pacheco, Margareta Popoola, Ingrid Sahlin, Catharina Thörn, Magnus Wennerhag, Niklas Westberg* 125 sidor ISBN 91-7267-115-7
- 2002:1 Wendel, Monica *Kontroversen om arbetstidsförkortning: En sociologisk studie av tre försök med arbetstidsförkortning inom Malmö kommun* 209 sidor ISBN 91-7267-166-5
- 2002:2 Thelander, Joakim *"Säker är man ju aldrig": Om riskbedömningar, skepsis och förtroende för handel och bankärenden via Internet* 58 sidor ISBN 91-7267-117-3
- 2002:3 Dahlgren, Anita *Idrott, motion och andra fritidsintressen: En enkätundersökning bland 17-åriga flickor och pojkar i Landskrona, Kävlinge och Svalöv* 39 sidor ISBN 91 7267-123-8 (2002)
- 2002:4 Wendel, Monica *Mot en ny arbetsorganisering: En sociologisk studie av några försöksprojekt med flexibla arbetstider och distansarbete inom Malmö kommun* 144 sidor ISBN 91-7267-129-7
- 2002:5 Sörensen, Jill *Utvärderingsmodell för flexibla arbetstider inom Malmö kommun* 76 sidor ISBN 91-7267-132-7
- 2003:1 Mikael Klintman & Kjell Mårtensson, med Magnus Johansson *Bioenergi för uppvärmning – hushållens perspektiv* 98 sidor ISBN 91-7267-148-3
- 2004:1 Sara Johnsdotter *FGM in Sweden: Swedish legislation regarding "female genital mutilation" and implementation of the law* 68 sidor ISBN 91-7267-162-9
- 2004:2 Annika Carlsson-Kanyama, Anna-Lisa Lindén & Björn Eriksson *Hushållskunder på elmarknaden: Värderingar och beteenden* 133 sidor ISBN 91-7267-166-9
- 2005:1 Anna-Lisa Lindén et al *Mat, hälsa och oregelbundna arbetstider* 216 sidor ISBN 91-7267-187-4

Working Papers in Sociology (1404-6741)

- 1997:1 Sjöberg, Katarina (red) *Vetenskapsteori* 92 sidor ISBN 91-89078-10-1
- 1997:2 Lindholm, Jonas & Kirstine Vinderskov *Generationen der blev kulturpendlere: Et kvalitativt studie af unge muslimers hverdag* 171 sidor ISBN 91-89078-19-5

- 1999:1 Jørgensen, Erika *Perspektiv på social hållbarhet i Varberg och Västervik* 65 sidor ISBN 91-89078-75-6
- 1999:2 Holmström, Ola *En utvärdering av en utvärdering eller Berättelsen om hur jag förlorade min sociologiska oskuld* 93 sidor ISBN 91-89078-91-8
- 2000:1 Kimby, Charlotte Kira & Camilla Haugaard *Kroppen i den computermedierade kommunikation* 93 sidor ISBN 91-7267-007-X
- 2000:2 Bing Jackson, Hannah *Forandringer i arbejdslivet og i familjelivet: Om kvinders livsformer ved årtusindeskiftet* 43 sidor ISBN 91-7267-017-7
- 2000:3 Bing Jackson, Hannah *Family and Fertility Patterns in Denmark – a “Postmodern” Phenomenon: On the relationship between women’s education and employment situation and the changes in family forms and fertility* 52 sidor ISBN 91-7267-018-5
- 2002:1 Henecke, Birgitta & Jamil Khan *Medborgardeltagande i den fysiska planeringen: En demokratiteoretisk analys av lagstiftning, retorik och praktik* 38 sidor ISBN 91-7267-134-3
- 2003:1 Persson, Marcus & Joakim Thelander *Mellan relativism och realism: Forskarstudenter om vetenskapsteori* 89 sidor ISBN 91-7267-146-7
- 2003:2 Barmark, Mimmi *Sjuka hus eller sjuka människor? Om boenderelaterad ohälsa bland malmöbor* 46 sidor ISBN 91-7267-151-3
- 2004:1 Marcus Persson & Katarina Sjöberg (red) *Om begrepp och förståelse: Att problematisera det enkla och förenkla det svåra* 61 sidor ISBN 91-7267-171-8

Evaluation Studies

- 1997:1 Persson, Anders *Räddningstjänstutbildning för brandingenjörer – en utvärdering* 37 sidor ISBN 91-89078-12-8
- 1997:2 Björklund Hall, Åsa *På spaning efter tillvaron som doktorand – med hjälp av forskarstuderandes röster* 72 sidor ISBN 91-89078-21-7
- 1998:1 Bierlein, Katja, Leila Misirli & Kjell Nilsson *Arbetslivsrehabilitering i samverkan: Utvärdering av Projekt Malmö Rehab 2000* 63 sidor ISBN 91-89078-30-6
- 1998:2 Mulinari, Diana *Reflektioner kring projektet KvinnoKramil/MOA* 84 sidor ISBN 91-89078-55-1
- 1998:3 Mulinari, Diana & Anders Neergard *Utvärdering av projektet ”Steg till arbete”* 72 sidor ISBN 91-89078-56-X
- 1998:4 Misirli, Leila & Monica Wendel *Lokal samverkan – till allas fördel?: En utvärdering av Trelleborgsmodellen – ett arbetsmarknadspolitiskt försök med ”friår”, inom Trelleborgs kommun* 45 sidor ISBN 91-89078-58-6
- 1998:5 Bierlein, Katja & Leila Misirli *Samverkan mot ungdomsarbetslöshet: Utvärdering av projekt Kompassen i Helsingborg* 80 sidor ISBN 91-89078-69-1

- 1999:1 Bierlein, Katja & Ellinor Platzer *Myndighetssamverkan i projekt Malmö Rehab 2000: Utvärdering 1997-98* 75 sidor ISBN 91-89078-74-8
- 1999:2 Ahlstrand, Roland & Monica Wendel *Frågor kring samverkan: En utvärdering av Visionsbygge Burlöv – ett myndighetsövergripande projekt för arbetslösa invandrare* 51 sidor ISBN 91-89078-82-9
- 1999:3 Nilsson Lindström, Margareta *En processutvärdering av projektet Trampolinen: Ett vägledningsprojekt riktat till långtidsarbetslösa vid Arbetsförmedlingen i Lomma* 104 sidor ISBN 91-89078-94-2
- 1999:4 Nilsson Lindström, Margareta *En processutvärdering av projektet New Deal: Ett vägledningsprojekt för långtidsarbetslösa kvinnor inom kontor och administration* 107 sidor ISBN 91-89078-95-0
- 1999:5 Wendel, Monica *Utvärdering av projekt arbetsLÖsningar: En arbetsmarknadsåtgärd i samverkan för långtidsjukskrivna och långtidsarbetslösa* 63 sidor ISBN 91-7267-000-2

Afrint Working Paper (ISSN 1651-5897)

- 1 Larsson, Roilf, Hans Holmén & Mikael Hammarskjöld *Agricultural Development in Sub-Saharan Africa* 48 sidor ISBN 91-7267-133-5
- 2 Djurfeldt, Göran & Magnus Jirstrom *Asian Models of Agricultural Development and their Relevance to Africa* 47 sidor ISBN 91-7267-137-8

Studies in Bodies, Gender and Society (ISSN 1652-1102)

- 1 Adam Hansson *Det manliga klimakteriet: Om försöker att lansera ett medicinsk begrepp* 50 sidor ISBN 91-7267-158-0 (2003)
- 2 Maria Norstedt *Att skapa dikotomier och bibehålla genusordningar: An analys av tidningen Taras berättelser om kropp, kön och medelålder* 52 sidor ISBN 91-7267-159-9 (2003)

Lund Studies in Media and Communication (ISSN 1104-4330)

- 4 Åsa Thelander *En resa till naturen på reklamens villkor* 216 sidor ISBN 91-7267-125-4 (ak. avh. 2002)
- 5 Ulrika Sjöberg, *Screen Rites: A study of Swedish young people's use and meaning-making of screen-based media in everyday life* 314 sidor ISBN 91-7267-128-9 (ak. avh. 2002)
- 6 Charlotte Simonsson *Den kommunikativa utmaningen: En studie av kommunikationen mellan chef och medarbetare i en modern organisation* 272 sidor ISBN 91-7267-131-9 (ak. avh. 2002)

- 7 Mats Heide *Intranät – en ny arena för kommunikation och lärande* 244 sidor
ISBN 91-7267-130-0 (ak. avh. 2002)
- 8 Helena Sandberg *Medier & fetma: En analys av vikt* 297 sidor
ISBN 91-7267-170-X (ak. avh. 2004)

**Media and Communication Studies Research Reports
(ISSN 1404-2649)**

- 1998:1 Linderholm, Inger *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En första utvärdering av ett informationsprojekt om förbättrat trafikbeteende till förmån för miljön, på uppdrag av Vägverket* 104 sidor ISBN 91-89078-50-0
- 1999:1 Linderholm, Inger *Själv Säker 1996, 1997 och 1998: En utvärdering av tre års trafiksäkerhetskampanj riktad till unga trafikanter i Skaraborgs län* 54 sidor ISBN 91-89078-73-X
- 1999:2 Jarlbro, Gunilla *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En andra utvärdering av ett Community Intervention-projekt på uppdrag av Vägverket* 51 sidor ISBN 91-89078-90-X
- 2000:1 Jarlbro, Gunilla *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En tredje utvärdering av ett Community Intervention-projekt på uppdrag av Vägverket* 42 sidor ISBN 91-7267-023-1
- 2001:1 Palm, Lars *Istället för höjda bensinskatter? En analys av projektet "Miljöanpassad trafik i Vetland"* 50 sidor ISBN 91-7267-104-1
- 2001:2 Palm, Lars & Marja Åkerström *Vem utmanade vem? En utvärdering av projektet "Utmanarkommunerna"* 56 sidor ISBN 91-72667-106-8
- 2001:3 Jarlbro, Gunilla *Forskning om miljö och massmedier: En forskningsöversikt* 35 sidor ISBN 91-7267 112-2
- 2003:1 Jarlbro, Gunilla *Manliga snillen och tokiga feminister: En analys av mediernas rapportering kring tillsättningen av professuren i historia vid Lunds universitet våren 2002* 35 sidor ISBN 91-7267-145-9
- 2004:1 Gunilla Jarlbro *Mellan tonårssyfilleri och prisvärda lådviner: En analys av pressens rapportering av alkohol första halvåret 1995, 1998 och 2003* 45 sidor ISBN 91-7267-172-6
- 2004:2 Tobias Olsson *Oundgängliga resurser: Om medier, IKT och lärande bland partipolitiskt aktiva ungdomar* 122 sidor ISBN 91-7267-176-9

**Media and Communication Studies Working Papers
(ISSN 1404-2630)**

- 1998:1 Bengtsson/Hjorth/Sandberg/Thelander *Möten på fältet: Kvalitativ metod i teori och praktik* 150 sidor ISBN 91-89078-34-9

- 1998:2 Jonsson, Pernilla & Lars Uhlin *Digital-TV: Inte bara ettor och nollor. En mångdimensionell studie av digital-TV i allmänhetens intresse* 113 sidor ISBN 91-89078-41-1
- 1999:1 Sandberg, Helena & Åsa Thelander *När miljökrisen är här: Fallet Hallandsåsen – människors oro, deras upplevelser av myndigheters agerande och medias roll* 114 sidor ISBN 91-89078-71-3
- 1999:2 Åkerström, Marja *Internet och demokratin* 100 sidor ISBN 91-89078-86-1
- 1999:3 Sjöberg, Ulrika *I dataspelens värld: En studie om hur barn använder och upplever dataspel* 89 sidor ISBN 91-89078-98-5
- 2000:1 Heide, Mats *Metateorier och forskning om informationsteknik* 92 sidor ISBN 91-7267-005-3
- 2000:2 Jonsson, Pernilla & Lars Uhlin ... *och nu blir det digital-TV!: Vision och verklighet bland vanligt folk* 80 sidor ISBN 91-7267-016-9

Lund Monographs in Social Anthropology (ISSN 1101-9948)

- 3 Enrique Pérez-Arias *Mellan det förflutna och framtiden: Den sandinistiska revolutionen i Nicaragua* 322 sidor ISBN 91-89078-01-2 (ak. avh. 1997)
- 4 B. G. Karlsson *Contested Belonging: An Indigenous People's Struggle for Forest and Identity in Sub-Himalayan Bengal* 318 sidor ISBN 91-89078-04-7 (ak. avh. 1997)
- 5 Christer Lindberg (red) *Antropologiska porträtt 2* 342 sidor ISBN 91-89078-05-5 (1997)
- 6 Pernille Gooch *At the Tail of the Buffalo: Van Gujjar pastoralists between the forest and the world arena* 391 sidor ISBN 91-89078-53-5 (ak. avh. 1998)
- 7 Johnny Persson *Sagali and the Kula: A regional systems analysis of the Massim* 245 sidor ISBN 91-89078-87-X (ak. avh. 1999)
- 8 Thomas Malm *Shell Age Economics: Marine Gathering in the Kingdom of Tonga, Polynesia* 430 sidor ISBN 91-89078-97-7 (ak. avh. 1999)
- 9 Ulf Johansson Dahre *Det förgångna är framtiden: Ursprungsfolk och politiskt självbestämmande i Hawai'i* 228 sidor Ill. ISBN 91-7267-107-6 (ak. avh. 2001)
- 10 Sara Johnsdotter *Created by God: How Somalis in Swedish Exile Reassess the Practice of Female Circumcision* 301 sidor ISBN 91-7267-127-0 (ak. avh. 2002)
- 11 Oscar Andersson *Chicagoskolan: Institutionaliseringsen, idétraditionen & vetenskapen* 336 sidor ISBN 91-7267-153-X (ak. avh. 2003)
- 12 Aje Carlbom *The Imagined versus the Real Other: Multiculturalism and the Representation of Muslims in Sweden* 234 sidor ISBN 91-7267-154-8 (ak. avh. 2003)
- 13 Eva-Malin Antoniusson *Överdosis antropologi: En kontextuell studie* 232 sidor ISBN 91-7267-161-0 (ak. avh. 2003)
- 14 Peter Parker *How Personal Networks Shape Business: An Anthropological Study of Social Embeddedness, Knowledge Development and Growth of Firms* 156 sidor ISBN 91-7267-182-3 (ak. avh. 2004)

Licentiate's Dissertation in Social Anthropology (ISSN 1404-7683)

- 1999:1 Parker, Peter *Cognition and Social Organisation: A Framework* 125 sidor ISBN 91-89078-76-4
- 1999:2 Johansson Dahre, Ulf *Politik med andra medel: En antropologisk betraktelse av rättens politiska och ideologiska förhållanden* 137 sidor ISBN 91-7267-006-1

Working Papers in Social Anthropology (ISSN 1652-442X)

- 2004:1 Kristina Göransson *Filial Children and Ageing Parents: Intergenerational Family Ties as Politics and Practice among Chinese Singaporeans* 26 sidor ISBN 91-7267-175-0

Lund Studies in Sociology of Law (ISSN 1403-7246)

- 1 Hydén, Håkan (red) *Rättssociologi – då och nu: En jubileumsskrift med anledning av rättssociologins 25 år som självständigt ämne i Sverige* 148 sidor ISBN 91-89078-23-3 (1997)
- 2 Hydén, Håkan & Alf Thoor (red) *Rätt i förändring: Om kristendenser i svensk rätt* 146 sidor ISBN 91-89078-24-1 (1997)
- 3 Hydén, Håkan *Rättssociologi som rättsvetenskap* 130 sidor ISBN 91-89078-47-0 (1998)
- 4 Carlsson, Bo *Social Steerage and Communicative Action: Essays in Sociology of Law* 326 sidor ISBN 91-89078-65-9 (1998)
- 5 Wickenberg, Per *Normstödjande strukturer: Miljötematiken börjar slå rot i skolan* 546 sidor ISBN 91-89078-78-0 (ak. avh. 1999)
- 6 Gillberg, Minna *From Green Image to Green Practice: Normative action and self-regulation* 218 sidor ISBN 91-89078-80-2 (ak. avh. 1999)
- 7 Carlsson, Bo *Social Norms & Moral Feelings: Essays in Sociology of Law* 86 sidor ISBN 91-89078-83-7 (1999)
- 8 Hydén, Håkan *Rättssociologi som emancipatorisk vetenskap* 221 sidor ISBN 91-89078-89-6 (1999)
- 9 Bartolomei, María Luisa & Håkan Hydén (eds.) *The Implementation of Human Rights in a Global World: Recreating a cross-cultural and interdisciplinary approach* 186 sidor ISBN 91-89078-92-6 (1999)
- 10 Carlsson, Bo *Excitement, Fair Play, and Instrumental Attitudes: Images of Legality in Football, Hockey, and PC Games* 89 sidor ISBN 91-7267-010-X (2000)
- 11 Ryberg-Welander, Lotti *Arbetsstidsregleringens utveckling: En studie av arbetsstidsreglering i fyra länder* 412 sidor ISBN 91-7267-011-8 (ak. avh. 2000)

- 12 Carlsson, Bo *Rättssociologi och populärkultur* 102 sidor
ISBN 91-7267-118-1 (2001)
- 13 Pfannenstill, Annika *Rättssociologiska studier inom området autism: Rättsanvändning i en kunskapskonkurrerande miljö* 214 sidor
ISBN 91-7267-120-3 (ak. avh. 2002)
- 14 Gustavsson, Håkan *Rättens polyvalens: En rättsvetenskaplig studie av sociala rättigheter och rättssäkerhet* 478 sidor ISBN 91-7267-135-1 (ak avh 2002)
- 16 Rejmer, Annika *Vårdnadstvister: En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa* 248 sidor ISBN 91-7267-142-4 (ak. avh. 2003)
- 17 Baier, Matthias *Norm och rättsregel: En undersökning av tunnelbygget genom Hallandsåsen* 197 sidor ISBN 91-7267-144-0
- 18 Friis, Eva *Sociala utredningar om barn: En rättssociologisk studie av lagstiftnings krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde* 290 sidor ISBN 91-7267-150-5
- 19 Patrik Olsson *Legal Ideals and Normative Realities: A Case Study of Children's Rights and Child Labor Activity in Paraguay* 178 sidor ISBN 91-7256-155-6
- 20 David Hoff *Varför etiska kommittéer?* 306 sidor ISBN 91-7256-156-4
- 21 Lars Zanderin *Internkontroll och systemtillsyn av arbetsmiljön i äldreomsorgen i fyra svenska kommuner: En rättssociologisk studie* 319 sidor
ISBN 91-7267-177-7

Sociology of Law Research Reports (ISSN 1404-1030)

- 1998:1 Hydén, Håkan (red) *Rättssociologiska perspektiv på hållbar utveckling* 218 sidor ISBN 91-89078-43-8
- 1999:1 Grip, Elsa *Kan kommunen kontrollera kretsloppen? En studie i styrmedel för den fysiska samhällsplaneringen i riktning mot kretsloppssamhället* 107 sidor
ISBN 91-89078-70-5
- 1999:2 Grip et al, Elsa *"Den som tar ska ge igen": Balansering – ett rättvist system för miljöhänsyn i samhällsbyggandet?* 106 sidor
ISBN 91-89078-79-9
- 1999:3 Hydén, Håkan (red) *Aspekter av och perspektiv på normer: Rättssociologer reflekterar kring normer* 177 sidor
ISBN 91-7267-001-0
- 2000:1 Wickenberg, Per *Greening Education in Europe: Research Report on Environmental Education, Learning for Sustainable Development and local Agenda 21 in Europe* 112 sidor ISBN 91-7267-021-5
- 2000:2 Hydén, Håkan, Minna Gillberg & Per Wickenberg *Miljöledning i Citytunnelprojektet: MiC-projektet, delrapport 1: Bakgrund och samråd* 74 sidor
ISBN 91-7267-025-8
- 2003:1 Wickenberg, Per *Brunnarna i Holma: Samrådets konkreta genomförande 2000-2002 för Citytunnelprojektet i Malmö* 274 sidor
ISBN 91-7267-149-1

- 2004:1 Karsten Åström *Prioriteringar i socialtjänsten: En analys av rättsliga förutsättningar* 46 sidor ISBN 91-7267-163-7
- 2004:2 Håkan Hydén & Per Wickenberg *Utvärderingsstudie av Venprojektet* 44 sidor ISBN 91-7267-180-7
- 2004:3 Håkan Hydén (red) *Landskrona 1970–2010 i tid och rum* 111 sidor ISBN 91-7267-181-5
- 2004:4 Ellinor Platzer *En icke-lag i sökljuset: Exemplet hushållstjänster i Sverige* 122 sidor ISBN 91-7267-184-X
- 2004:5 Annika Rejmer (red) *Normvetenskapliga reflektioner* 178 sidor ISBN 91-7267-185-8

Övrigt

- Att skriva uppsats: Råd, anvisningar och bedömningskriterier inför uppsatsarbetet på MKV 203 och MKV 104* 37 sidor ISBN 91-89078-49-7
- Från seminarium till storinstitution: Sociologi i Lund 1947-1997* (Sociologiska institutionens Årsbok 1996) 105 sidor
- Institution i rörelse: Utbildning och forskning inför år 2000* (Sociologiska institutionens Årsbok 1997) 153 sidor ISBN 91-89078-29-2